

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
IRODALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

KASZA PÉTER:

***„MERT LÁTOM, HOGY NÉHÁNYAN AZ ESEMÉNYEKET
MÁSKÉPP MESÉLIK, MINT MEGTÖRTÉNTÉK...”***

**BRODARICS ISTVÁN TEVÉKENYSÉGE
IRODALOMTÖRTÉNETI MEGKÖZELÍTÉSBEN**

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

TÉMAVEZETŐ: SZÖRÉNYI LÁSZLÓ
EGYETEMI TANÁR

SZEGED, 2007

TARTALOM

ELŐSZÓ	3
I. A BRODARICS-SZAKIRODALOM	5
II. CSALÁD, SZÁRMAZÁS, NEVELTETÉS	18
II. 1. Az Alma Mater. Padova vagy Bologna?	20
II. 2. Család, származás, ifjúkor	34
III. BRODARICS, A TÖRTÉNETÍRÓ	45
III.1. A mű keletkezése	47
III. 1. 1. A Zsigmond-féle megbízás	49
III. 1.2. A Cuspinianus-oratio	58
III. 1. 3. Datálási kérdések	63
III. 2. A mű céljai	69
III. 2. 1. A mű személyes céljai	70
III. 2. 2. Brodarics útja János király udvarába	89
III. 2. 3. A mű politikai céljai	99
III. 3. A műfaj problémája	108
IV. BRODARICS, A LEVÉLÍRÓ	127
IV.1. A levelek jellege	127
IV.2. Célok és címzettek. A levelek nyelve.	138
V. BRODARICS SZÉPIRODALMI RECEPCIÓJA	152
FÜGGELÉK	175
IRODALOMJEGYZÉK	202

ELŐSZÓ

Brodarics Istvánnal még egyetemi hallgató koromban kezdtem foglalkozni, amikor végzősként Piotr Tomickival folytatott levelezéséből írtam latin szakos szakdolgozatomat. Akkori opponensem, Szörényi László javaslatára és biztatására döntöttem a téma folytatása és a kutatás kibővítése mellett. Nem sokkal ezután, a Brodarics-levelezéssel kapcsolatos kutatásaim révén, Szörényi László ajánlására bekerültem az MTA Irodalomtudományi Intézetének a Brodarics-levelek kritikai kiadását előkészítő munkacsoportjába. A kiadás előkészítését és a Brodarics-levelek összegyűjtését Waculik Margit kezdte el, ám az ő sajnálatos betegsége, majd halála után az én feladatom lett a munka folytatása és befejezése. A már összegyűjtött levelek feldolgozása során világossá vált, hogy a rendelkezésre álló, jórészt közel száz éve íródott szakirodalom alapján nem lehet kielégítő tárgyi jegyzetekkel és magyarázatokkal ellátni a leveleket. Egy, az újabb eredményeket felhasználó, szemléletében, módszertanában korszerű Brodarics-monográfia megírásának ötlete tehát lényegében a kritikai kiadás megalapozásaként, egyúttal annak mintegy melléktermékeként vetődött fel.

Dolgozatom célja eredetileg egy teljes körű Brodarics-életrajz megírása volt, mely tematikus alapon tárgyalta volna Brodarics életét és tevékenységét. Az előtanulmányok során azonban világossá vált, hogy ha Brodarics életének minden fontos aspektusát (humanista, diplomata, püspök) az azt megillető súllyal és terjedelemben kívánom tárgyalni, az szétfeszíti az értekezés kereteit. Disszertációmban ezért Brodarics tevékenységének csak irodalomtörténeti szempontból fontos fejezeteit tettem vizsgálat tárgyává. Az ország történetében diplomataként, államférfiként vagy akár egyházi vezetőként betöltött szerepe csak ott és annyiban kerül elő, amennyiben közvetlenül befolyásolta Brodarics irodalmi működését.

Itt szeretném megragadni az alkalmat, hogy kifejezzem hálámat témavezetőmnek és mentoromnak, Szörényi Lászlónak, akire mindig számíthattam, ha a disszertáció kapcsán kérdéseim merültek fel. Köszönet illeti egykori tanáromat, jelenleg kollégámat és barátomat, Lázár Istvánt, főképpen a *Függelék*ben található kéziratból átirrt levelek ellenőrzéséért és a nehezebb olvasatok megoldásában nyújtott támogatásért, valamint tanszékünk doktorandusz hallgatóit, Máté Ágnes és Petneházi Gábort, akik a műhelyszemináriumok során hozzászólásaikkal segítettek munkámat. Különösképpen hálás vagyok Bajáki Ritának és Viskolcz Noéminek, akik megtiszteltek azzal, hogy időt szántak dolgozatom elolvasására, és megosztották velem véleményüket, észrevételeiket. Nemkülönben köszönettel tartozom a Szegedi és Pécsi Tudományegyetem Régi Magyar Irodalom Tanszéke valamennyi oktatójának és hallgatójának, akik előtt több alkalommal volt módom beszélni a dolgozat egyes fejezeteiről, problémás helyeiről, és akik megjegyzéseikkel, jó szándékú kritikájukkal rávilágítottak olyan szempontokra, melyek addig elkerülték a figyelmemet. A Brodariccsal kapcsolatba hozható lengyel szakirodalom adataihoz Krakkóban élő kollégám, Petneki Noémi segítségével férközhettem közelebb. Végül, de nem utolsó sorban köszönet illeti Pajorin Klárát és Jankovics Józsefet: az ő buzdításuk nélkül talán sosem fogok bele egy Brodarics-monográfia munkálataiba.

I. A BRODARICS-SZAKIRODALOM

„Brodarics István a magyar egyház és történelem azon alakja. Ki *kortársai* tiszteletét és elismerését a legnagyobb mértékben bírta [...] az *utókor* figyelmét és méltatását egészen kikerülte, pedig alig van a mohácsi vész körüli hazai történelmünknek szereplője, kire büszkébb önérzettel tekinthetnénk vissza, mint Brodarics Istvánra.”¹ – írta Székely Samu a *Történelmi Tárban* 1888-ban megjelent Brodarics-tanulmányának bevezető soraiban, és mintha e szavak közel százhusz év után sem veszítették volna el aktualitásukat. Kétségbenvonhatatlan tény, hogy miközben Brodarics levelei, főképp pedig a mohácsi csatáról írott beszámolója alapvető forrásai a Mohács körüli évtizedek magyar történelmének, melyeket ennek megfelelő gyakorisággal használtak és használnak is a korszakkal foglalkozó tudósgenerációk, magáról Brodaricsról elenyészően csekély számú értekezés született.

Ha felütjük például az *Új magyar irodalmi lexikont* a Brodarics címszónál, a szócikk végén levő szakirodalmi tájékoztatóban közel százéves tanulmányokat találunk,² mintha a szakma az elmúlt kilencven évben megfedkezett volna a jeles humanistáról. Ennek tükrében úgy gondolom nem haszontalan, ha disszertációm bevezető fejezeteként röviden ismertetem azokat a tanulmányokat, amelyek eddig foglalkoztak Brodarics életével és tevékenységével. Jelen fejezetnek nem célja a tanulmányok részletes elemzése, állításaik értékelése, esetleges pontosítása vagy cáfolata. Erre a dolgozat egyes témákat tárgyaló fejezeteiben kerül majd sor. Célom inkább csak annyi, hogy jelezzem azokat a problémákat, kérdésköröket, melyeket a korábbi tanulmányok tárgyaltak, és némileg megvilágítsam azt a szemléletet, módszert és forrásanyagot, mellyel tárgyükat megközelítették.

¹ SZÉKELY Samu, *Brodarics István élete és működése*, Történelmi Tárban, 1888, 1.

² F. ALMÁSI Éva-BARTÓK István [szerk.], *Új magyar irodalmi lexikon*, Bp., 2000, 316.

Természetesen nem állíthatjuk, hogy az utóbbi kilencven évben senki semmilyen összefüggésben nem foglalkozott volna Brodariccsal. Neve, irodalmi tevékenysége számos humanizmussal, kora újkori magyar történelemmel vagy irodalomtörténettel foglalkozó összefoglaló munkában felbukkan,³ mégis kizárólag Brodaricsra koncentráló, életét monografikus igénnyel is feldolgozó vagy arra kísérletet tevő szerzőt mindössze hármat találunk: a már idézett Székely Samut, az eddigi egyetlen Brodarics-monográfiát közreadó Sörös Pongrácot, és a Brodariccsal kapcsolatban több tanulmányt és forrásközlést is jegyző Kujáni Gábort.⁴ Azonban hármójuk közül is csak Székely és Sörös próbált meg átfogó Brodarics-életrajzot írni.

A téma „fölfedezésének” érdeme Székely Samuénak (1857-1926).⁵ Székely nem történész volt, hanem újságíró, aki több külföldi, főleg párizsi lapnál dolgozott, évekig Londonban, utóbb New Yorkban élt, ahonnan rendszeresen tudósított pesti lapoknak is.⁶ Újságírói ténykedése mellett azonban több hadtörténelmi tanulmánya is megjelent a *Ludovika Akadémia Közlönyében*, illetve 1888-ban egy hosszabb értekezése Brodaricsról a *Történelmi Tár* új folyamában.

³ Ezekben a művekben főleg történetíróként foglalkoztak vele. Vö.: WACZULIK Margit, *A török korszak kezdetének nyugati történelmi irodalma*, Bp., 1937.; HORVÁTH János, *Az irodalmi műveltség megoszlása*, Bp., 1944., BARTONIEK Emma, *Fejezetek a XVI-XVII. századi történetírás történetéből*, Bp., 1975., TÓTH Zsombor, *Fons vs memoria?*, Református Szemle, 2004, 698-710.; ugyanez a szöveg változatlan formában megjelent Tóth Zsombor tanulmánykötetében is: TÓTH Zsombor, *A történelmem terhe*, Kolozsvár, 2006, 53-82. - Mivel azonban ezek a szerzők összefoglaló műveket írtak, Brodarics életrajzát tekintve nem folytattak önálló kutatásokat, hanem a róla már megjelent szakmunkákból tájékozódtak.

⁴ SÖRÖS Pongrác, *Jerosini Brodarics István*, Bp., 1907; KUJÁNI Gábor, *Brodarics István levelezése*, Történelmi Tár, 1908, 258-293. és 321-346.; Uő., *A Brodaricsok*, Századok, 1913, 753-763.; Uő., *Brodarics István szereplése János király oldalán*, Századok, 1914, 34-51, 107-125.

⁵ Brodarics legelső, általam ismert életrajza valójában Székelyénél is korábbi. Pray György egy kéziratot a művéről van szó, mely jelenleg a pesti Egyetemi Könyvtár Pray-gyűjteményében található (*Breves biographiae Stephani Broderici Syriensis etc*, Collectio Prayana, Tom. XXV., 124-126.). Pray röviden áttekinti Brodarics életének főbb mozzanatait: tisztázza, hogy születési helye Szlavónia (itt magát Brodaricsot idézi); bizonyosan tudja, hogy Itáliában tanult, ahol tökéletesítette latintudását; megemlíti római követségeit, majd Burgio nyomán beszámol kancellári és szerémi püspöki kinevezéséről; a mohácsi vereség után előbb Ferdinánd, majd Szapolyai híve lesz, akit haláláig híven szolgál; egy bekezdést szentel püspökségei sorrendjének, és amellet érvel, hogy váci püspökké csak 1535 után nevezték ki (szemben Istvánffyval és Sommersberggel, akik már a mohácsi csata idején is váci püspököknek titulálják); a Mohácsról készült beszámolót fél oldalon értékeli, kiemelve, hogy a mű Cuspinianus ellen íródik, és hogy Szapolyai irányában elfogult.

Hogy mégis Székely művét illeti az elsőség joga, két okkal magyarázható. Egyrészt Pray életrajza kéziratban maradt, így hatása a Brodarics-szakirodalomra nem mutatható ki, másrészt egy igen rövid, mindössze három

Bár a tanulmány címe (*Brodarics István élete és működése*) átfogó életrajzot ígér, első pillantásra is nyilvánvaló, hogy egy mégoly hosszú tanulmány sem töltheti be egy igazán részletes, monografikus életrajz funkcióját. Székely rendszerező életrajz helyett sokkal inkább Brodarics életének bizonyos jobban dokumentált csomópontjaira koncentrál. Családjáról és fiatalkori éveiről nagyon keveset mond, azt sem mindig pontosan. A közlemény első része ezt követően néhány oldalon keresztül Brodarics első diplomáciai küldetését, 1522-es római útjának eseményeit és körülményeit taglalja. Ehhez szinte kizárólagos forrásként az *Acta Tomiciana* VI. és VII. kötetében kiadott Brodarics-leveleket használja, ily módon nem is törekszik arra, hogy diplomáciatörténeti vagy akár köztörténeti távlatba helyezze Brodarics római követségét, hanem megelégszik azzal, hogy bő parafrázisban összefoglalja a levelek tartalmát. Székely a tanulmány következő részét a Brodarics karrierjével kapcsolatos küzdelmeknek szenteli. Előbb Brodarics püspökké történő kineveztetése kerül szóba, majd amikor ez kudarcba fullad, a pápai udvar annak érdekében lép föl, hogy Lajos király nevezze ki Brodaricsot kancellárrá. A kinevezés körüli politikai hercehurca eseményeit részletesen taglalja Székely, igaz itt is beéri forrásainak (*Acta Tomiciana*, *Monumenta Vaticana*) bő kivonatolásával, viszont elmulasztja a Mohács előtti hónapok magyar belpolitikai viszonyainak érdemi elemzését.

Székely hosszabban értekezik még Brodarics Szapolyaihoz való átpártolásának körülményeiről, a lehetséges indokokról, majd áttér Szapolyai érdekében végzett diplomáciai tevékenységének ismertetésére. Fő forrásait az Acta Tomiciana mellett Oláh Miklós levelei jelentik. A tanulmány befejező oldalain Brodarics pécsi majd váci püspöki kinevezésének körülményeiről, ennek lehetséges időpontjairól és az ezzel kapcsolatos problémákról értekezik a szerző.

folio oldal terjedelmű szövegről van szó, ami inkább tekinthető terjedelmes szócikknek, mint valódi biográfiának.

⁶ Székely életével kapcsolatban vö.: *Új magyar irodalmi lexikon*, Bp., 2000; *Révai Nagy Lexikona*, Bp., 1925.

Székely Samu tanulmányának elvitathatatlan érdeme, hogy először szentelt nagyobb lélegzetű művet Brodarics személyének. Felhasznált számos, akkora elérhetővé vált forráskiadványt (Acta Tomiciana, Monumenta Vaticana, Oláh Miklós levelezése, Brüsszeli okmánytár), és sikerült megrajzolnia egy elég részletes Brodarics-pályaképet. Az életrajzban tapasztalható aránytalanságok (bizonyos időszakok, események rendkívül aprólékos taglalása szemben más, nem kevésbé fontos időszakok elnagyoltabb ábrázolásával), a források ütköztetésének és főleg szakszerű elemzésének hiánya, úgy vélem, nem írhatók egyedül Székely Samu számlájára. Úttörő jelentőségű munkájában alig támaszkodhatott mások kutatási eredményeire, ráadásul rendkívül szétszórt anyagból kellett kirostálnia a közvetlenül Brodaricsra vonatkozó, az életút felrajzolásához nélkülözhetetlen adatokat. Ezt végső soron sikerrel oldotta meg, amennyiben tanulmánya mintegy megteremtette a további kutatások kiinduló pontjának is tekinthető kronologikus életrajzi keretet, miközben értelemszerűen többet írt arról, amiről több forrás állt rendelkezésére. Ami forráskezelési technikáját illeti, jellemző, hogy Székely sokat idéz, de keveset elemez. Az általa használt forrásokból kiolvasható álláspontokat, véleményeket általában nem veszi kritikai vizsgálat alá, nem ütközteti állításait, ami pedig különösen a dolog természeténél fogva szubjektív szempontú levelek forrásként való felhasználása esetén lenne igen fontos. Mint azonban a továbbiakban látni fogjuk, módszere e tekintetben nem sokban különbözött a korszak hivatásos történészeinek eljárásától.

Az első és mindmáig az egyetlen Brodarics-monográfiát Székely Samu tanulmányának megjelenése után közel húsz évvel Sörös Pongrác (1873-1919) bencés szerzetes készítette el.⁷ Székellyel ellentétben Sörös valóban „céhbeli” volt: levéltáros, történész. 1898-ban szerzett történelem-latin szakos tanári diplomát, 1904-től Pannonhalmán a rend levéltárosa volt, öt évvel később az Akadémia levelező tagjává választották. 1912-től kezdődően ő szerkesztette *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története* című monumentális

rendtörténeti munkát, melynek több kötetét ő maga írta. Halálakor a *Századok*ban megjelent nekrológiájában Hóman Bálint a következő szavakkal méltatta az elhunyt kollégát: „Sörös Pongrác egyike volt történetirodalmunk legszorgalmasabb és legértékesebb munkatársainak. [...] A régi szerzetes-tudósok – Timon, Dezsericzky, Pray, Katona, Horányi – alakjai elevenednek meg előttiünk a lelkes és buzgó történetbúvár, tehetséges író és minden kutatóval egyformán előzékeny levéltáros kitartó munkásságát szemlélve.”⁸

A rendtörténet mellett kiváltképp kedvelt korszaka volt a 16. század magyar történelme, különös tekintettel ennek az időszaknak addig kevésbé méltatott történetíróira. Ez irányú érdeklődését a Brodaricsról írt életrajzon kívül számos más, többnyire szintén biografikus formában megírt kötet, tanulmány bizonyítja. Számtalan kisebb cikke, forrásközlése mellett könyvet írt Forgách Ferencről, Verancsics Antalról és Zermegh Jánosról, illetve egy hosszabb tanulmányt Athinai Deák Simonról.⁹ Tervezett egy összefoglaló művet is a 16. századi történetírás történetéről, ez a munkája azonban kéziratban maradt.¹⁰

Brodaricsról írt értekezését 1906 októberében olvasta fel a Szent István Társulat ülésén, majd a szöveg a rákövetkező évben nyomtatásban is megjelent. Kujáni Gábor, a könyvről ismertetést közlő másik Brodarics-kutató a következőképp méltatta a művet: „Sörös Pongrác ügyes tollal, élvezetes magyarsággal írta meg művét. Az életrajz kétségen kívül legteljesebb a Brodaricsról eddig kiadott feldolgozások közül. A szerző több téves vagy ismeretlen adat helyesbítésével, illetőleg napfényre hozásával tudományos értékű munkát végzett.”¹¹ És valóban. Sörös szorgalmas levéltároshoz és gondos kutatóhoz méltóan jelentős

⁷ Vö.: 5. lábjegyzet.

⁸ HÓMAN Bálint, *Sörös Pongrácz (1873-1919)*, *Századok*, 1919, 104-105.

⁹ *Forgách Ferenc élete*, Bp., 1896.; *Verancsics Antal élete*, Esztergom, 1898.; *Zermegh János és munkája*, Bp., 1907.; *Athinai Deák Simon*, *Századok*, 1905, 497-517.

¹⁰ Sörös életével és munkásságával kapcsolatban bővebben: SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, XII., Bp., 1908.; HÓMAN Bálint, *Sörös Pongrácz (1873-1919)*, *Századok*, 1919, 104-105.; ERDÉLYI László, *Karácsonyi János r. tag és Sörös Pongrácz lev. tag emlékezete*, Bp., 1944.; SÓLYMOS Szilveszter OSB, *Ezer év száz bencése*, Pannonhalma, 1997.

¹¹ [KUJÁNI Gábor], *Jerosini Brodarics István. Írta: Sörös Pongrácz*, *Századok*, 1908, 350.

forrásanyag és számos szakmunka felhasználásával írta meg 146 oldal terjedelmű művét. Könyvét két részre osztotta, mint ahogy a történelem is mintegy két egymástól igen különböző háttérrel szolgáltatott Brodarics pályafutásához. Az első rész Brodarics életének Mohácsig terjedő részével foglalkozik: családjával, iskoláival, életpályájának kevés forrásra épülő, homályos és nehezen felderíthető kezdeti szakaszával (első könyv, első fejezet). Székelyhez hasonlóan Sörösnek is problémát jelent, hogy igen kevés megbízható adat áll rendelkezésére nemcsak Brodarics fiatal korára, de életének 1522-es római követségéig terjedő szakaszára nézve is. Az 1522-26 közé eső mozgalmas és forrásokban bővelkedő éveket aztán ő is nagyobb terjedelemben tárgyalja, amennyiben ezek teszik ki az első könyv további négy fejezetét. Sörös is kiemelten foglalkozik Brodarics követi működésével, kancellárrá és püspökké emelésének körülményeivel, majd a Ferdinándtól Szapolyaihoz pártoló püspök döntésének okaival és motivációival.

A második rész alcíme: *A béke apostola* sűrítetten fejezi ki azt a feladatkört, melyet Sörös szerint Brodarics betölteni igyekszik élete hátralevő tizenhárom évében. A szintén öt fejezetre osztott második részt főképpen Szapolyai állandóan úton lévő diplomatája bemutatásának szenteli Sörös. Az első fejezet zömét az 1527-30 közé eső évek eseményei és Brodaricsnak ezekben játszott szerepe tölti ki. Sörös részletesen taglalja lengyelországi küldetését és ottani kapcsolatait. A második fejezet homlokterében az 1530-as évek első felének diplomáciai küzdelmei és a két király közti meg-megújuló tárgyalások állnak, míg a negyedikben főleg a Gritti-kérdéssel, illetve a váradi békealku létrejötte körüli eseményekkel foglalkozik. Közben a harmadik fejezet Brodaricsot, mint főpapot állítja elénk, aki a már terjedő reformáció küzdelmeiből sem vonhatja ki magát. A zárófejezet Brodarics utolsó küldetéséről, az Izabella lengyel hercegnő és Szapolyai közti házasság létrehozásáról szól.

Mint a fentiekből látható Sörös is, Székely Samuhoz hasonlóan, kronologikus életrajz írására törekedett. A fejezetek időrendben követik egymást, és egy-két kivételtől eltekintve

(lásd második könyv, harmadik fejezet, vagy bizonyos értelemben az első könyv negyedik fejezete, melyet Brodarics szövege alapján, a mohácsi csata előzményeinek és lefolyásának szentel) Sörös nem tematizálja őket. Székely tanulmányával szemben azonban Brodarics életének lényegesen több aspektusát érinti és veszi górcső alá. Míg Székely életrajza leginkább a diplomata és a politikus Brodaricsról szólt, némely vonatkozásban érintve főpapi mivoltát is, Sörös árnyaltabb képet fest hősről. Hangsúlyozza, hogy Brodarics nemcsak államférfi volt, de tudós humanista is, teret szentel humanista kötődései és törekvései bemutatásának, igyekszik elhelyezni személyét a 16. század első felének közép-európai humanizmusában. Mint láttuk egy egész fejezetet szentel Brodarics főpapi működésének is. Székely lényegében csak azt igyekezett tisztázni, milyen püspöki címet, mikortól viselt Brodarics, de érdemi módon nem vizsgálta papi tevékenységét. Sörösnek már kevesebbet kellett bajlódnia a kronológiával, több tere maradt az értékelésre.

A másik szembetűnő különbség a két szerző között a kitekintés és a távlatok hiánya, illetve megléte. Mint fentebb utaltam rá, Székely Samu igen ritkán bocsátkozik elemzésekbe, okok-okozatok felderítésébe, általában megelégszik forrásainak betű szerinti felhasználásával. Sörös ugyan maga is sokat kivonatol, például számos Brodarics-levelet szinte szó szerint átvesz saját szövegébe, mégis fokozottabban törekszik arra, hogy megrajzolja az éppen aktuális belpolitikai vagy diplomáciai hátteret, amely előtt vagy éppen mögött az események zajlanak. Bár az kétségtelen, hogy az eseménycentrikus elbeszélési technika rá is jellemző.¹² Ami a felhasznált forrásokat illeti, Sörös elég terjedelmes anyaggal dolgozott. Mindazon alapvető forrásokat felhasználta, amelyek már Székelynél is szerepeltek, kiegészítve ezeket

¹² Jellemző a recenziót író Kujáni megállapítása, miszerint „[Brodarics] életrajza úgyszólván leveleibe van letéve.” (Századok, 1908. 348.). Ennek megfelelően Székely is, Sörös is, sőt később maga Kujáni is bőven kivonatolnak Brodarics leveleiből, miközben gyakran megfélekeznek a levelekben írottak értelmezéséről.

egyéb forrásokkal¹³ és saját levéltári kutatásaival. Bőven merített a korszakkal foglalkozó legmodernebb magyar és külföldi szakirodalomból is.

Ugyanakkor neki sem erőssége a források kritikai vizsgálata, adataik egymással való összevetése, ütköztetése. Egy-egy esemény kapcsán gyakran megelégszik egyetlen arra vonatkozó forrással, ami talán valóban kellő bizonyíték arra, hogy az adott esemény *megtörtént*, de nem biztos hogy kellően megvilágítja, *miért* történt. Amikor pedig Brodarics cselekedeteinek motivációiról, okairól van szó, minden esetben hitelt ad a levelekben megfogalmazottaknak, és Székelyhez hasonlóan nem törekszik a levelek elemzésére. Sörös könyvének valóban „hőse” Brodarics, akinek ilyenformán többnyire igazat ad, és cselekedeteinek mozgatórugóit, álláspontját és meghozott döntéseit hajlamos a kor többi szereplőjével szemben elfogultan értékelni.

A harmadik Brodarics-kutató, az aránylag fiatalon, negyvenöt éves korában elhunyt Kujáni Gábor (1879-1924) szintén papnak készült, ám egészségi állapota miatt otthagyta az esztergomi papnevelvét. Söröshez hasonlóan latin-történelem szakos tanárként végzett, és néhány év múzeumi könyvtároskodás után, élete nagyobb részében középiskolai tanárként, utóbb iskolaigazgatóként dolgozott.¹⁴ Három tanulmánya az eddigiektől merőben eltérő jellegű. Időben legkorábbi műve a *Történelmi Tár* 1908-as évfolyamában megjelent *Brodarics István levelezése 1508-1538* lényegében forrásközlés. A közlemény összesen ötvenhárom dokumentumot tartalmaz, ötven Brodarics által írt levelet, illetve a függelékben három neki szólót, köztük első helyen II. Lajos 1517-ben kelt címerbővítő oklevelét. Az ötven levélből negyvenegy Nádasdy Tamáshoz íródott, ezek kivétel nélkül a MOL Nádasdy-gyűjteményéből származnak. Ezeken kívül Kujáni közöl még két levelet 1508-ból De Lardis

¹³ Georgius PRAY, *Epistulae procerum regni Hungariae I-III, Posoniae, 1806*; BUNYITAI-RAPAICS-KARÁCSONYI, *Egyháztörténeti emlékek I-III; Magyar országgyűlési emlékek*.

¹⁴ Kujáni életéről nagyon kevés adat található. Nevét sem a nagyobb általános (Révai, Pallas, Magyar Nagylexikon), sem az életrajzi lexikonok nem említik. Egyedül GULYÁS Pál, *Magyar írók élete és munkái*. (XVII. köt., Bp., 1995.) című művében találtam egy rá vonatkozó szócikket.

Tádéhoz, kettőt 1526-ból VII. Kelemen pápához, egyet-egyet 1532-ből Piotr Tomicki krakkói püspökhöz, Hassághi Déneshez, illetve János királyhoz címezve, végül egy szintén Tomickinak írt 1534-es levél részletét és egy selmebányaiaknak szóló 1538-as levelet. A leveleket természetesen eredeti latin nyelven közli, minden esetben rövid magyar nyelvű regesztát illesztve eléjük. Néhány filológiai megjegyzésen kívül viszont tárgyi jegyzeteket, szövegmagyarázatokat nem csatol a levelekhez.

Bár a közlemény címében megadott időhatár elég tág, a dokumentumok zöme valójában 1531 és 1534 között keletkezett leveleket takar. Ami ezen időszakon kívül keletkezett az, mint a fenti felsorolás is mutatja, többnyire a nem Nádasdyhoz írt levelekből kerül ki. Ezek az adatok egyben jól meg is világítják Kujáni egyébként rendkívül fontos munkájának természetét, amennyiben esetében korántsem beszélhetünk valamiféle Brodarics-összkiadásról vagy annak kísérletéről. A szerző gyakorlatilag a MOL anyagában egy helyütt, a Nádasdy-gyűjteményben fellelt levelek közzétételére vállalkozott¹⁵, néhány máshonnan¹⁶ összeszedett levéllel kiegészítve a szövegkiadást.

Kujáni Gábor szövegkiadásának jelentősége azonban elvitathatatlan. Egyrészt az ő forrásközlése volt az első, és mindmáig az egyetlen Brodarics-levelekkel kapcsolatos magyarországi szövegkiadás,¹⁷ másrészt nem egyszerűen arról volt szó, hogy már ismert, de szétszórta megjelent leveleket gyűjtött össze és adott ki, hanem korábban ismeretlen leveleket közölt, melyeket még a Brodarics-monográfus Sörös sem ismert és használt fel. Ezen túlmenően a levelek a magyar történelem igen ellentmondásos és viharos korszakának

¹⁵ További érdekessége Kujáni kiadásának, hogy a negyvenkét levelet tartalmazó Nádasdy-gyűjteményből csak negyvenegyet tett közzé. A forrásközlésből említés nélkül kimaradt Brodaricsnak 1533. március 13-án kelt levele. Igaz, ez két évvel korábban megjelent BÉKEFI Remig, *A népoktatás története Magyarországon 1540-ig*, Bp., 1906, (445-446.) című munkájában, de Kujáni erről sem tesz említést, bár nyilvánvalóan ismeri a művet. Vö.: Kujáni, *A Brodaricsok*, Századok, 1913, 756. 1. lábjegyzet.

¹⁶ A Lardis Tádéhoz, a pápához valamint Tomickihoz írt levelek az Akadémia Történeti Bizottságának oklevélmásolatai közül valók, hasonlóképpen a függelék két levele is. A selmebányaiaknak címzett levél a Magyar Nemzeti Múzeum Törzssanyagából, míg a szintén függelékben közölt címerbővítő oklevél a Magyar Nemzeti Múzeum címerlevelei közül származik.

eseményeire világítanak rá, jelesül Gritti magyarországi tevékenységének bizonyos aspektusaira, ilyképpen jelentős forrásértékkel bírnak.¹⁸

Kujáni nyilván maga is felismerte ezt, mert nem elégedett meg egy „sima” forrásközléssel, hanem néhány évvel később további tanulmányokat szentelt a Brodarics-kérdésnek. Sörös Pongrác monográfiájának megjelenése után ő már nem vállalkozott újabb átfogó Brodarics-életrajz megírására, de több fontos részletkérdést igyekezett gondos forráshasználattal tisztázni későbbi cikkeiben. Első, viszonylag rövid tanulmánya 1913-ban jelent meg a *Századok* hasábjain *A Brodaricsok* címmel. A tanulmány négy fő kérdéssel foglalkozik. Kujáni egyrészt horvát oklevélanyag bevonásával is igyekszik a Brodarics-család minél régebbi tagjait beazonosítani. Sikerül is neki a 14. századig visszamenően szlavóniai Brodaricsokat kimutatnia, még ha maga is elismeri, hogy „a szóban forgó személyek közt rokoni kapcsolatot nem találhattam, világos, hogy nem foghattam rájuk a Brodarics Istvánnal való rokonságot”¹⁹. A továbbiakban néhány bekezdést a Brodarics név eredetének szentel, majd Sörössel is polemizálva Brodarics előnevét (jerosini, jarosini vagy polyánai) igyekszik tisztázni, megint csak okleveles anyag alapján. Ennek konklúziójaként Kujáni a Sörös-monográfia címében is szereplő „jerosini” alak helyett a „jarosini” változat mellett foglal állást. Ezt követően hosszasan vitatja Sörös, Brodarics születési évét bizonyossággal 1471-re datáló megállapítását, és noha sikerül hitelt érdemlően cáfolnia a Sörös által a vonatkozó dátum mellett felhozott bizonyítékot, pontosabb, és főleg lényegesen eltérő dátumot neki sem sikerül megállapítania (Kujáni is 1470 körülre teszi Brodarics születését). Végezetül az elérhető kútfők alapján megkísérel felállítani egy családfát Brodarics István közvetlen rokonságáról, illetve kimutatni a család továbbélését, amíg azt okleveles adatok lehetővé

¹⁷ Természetesen számos forráskiadványban (pl.: THEINER Agustin, *Vetera monumenta Hungariam sacram illustrantia*, vagy BUNYITAI-RAPAICS-KARÁCSONYI, *Egyháztörténeti emlékek a magyar hitújítás korából I-III.*) találhatók Brodarics-levelek, de szisztematikus levélkiadásra Kujáni óta nem került sor.

¹⁸ Vö.: BARTA Gábor, *Ludovicus Gritti magyar kormányzósága (1531-1534)*, Történelmi Szemle, 1971, 289-317.; SZAKÁLY Ferenc, *Vesztőhely az út porában*, Bp., 1986.; valamint KASZA Péter, *Nádasdy Tamás és Brodarics István levelezése*, = Nádasdy Tamás (1498-1562), Sárvár, 1999, 55-65.

¹⁹ KUJÁNI, *A Brodaricsok*, 754.

teszik. Erre a családfára, miképpen a születési dátum kérdésére is a dolgozat második fejezetében még visszatérek.

A levelezéskiadás tudományos feldolgozását 1914-ben a szintén a *Századokban* megjelent cikkében végezte el Kujáni Gábor. A tanulmány címe (*Brodarics István szereplése János király oldalán*) némileg megtévesztő. A két részletben megjelent, közel negyven oldalas értekezéstől címe alapján átfogó történeti, diplomáciatörténeti elemzést várna az ember, mely részletesen taglalná Brodarics, mint János király egyik legfontosabb diplomatájának működését a magyar történelem szempontjából sorsfordító 1526-1539 közé eső években. Valójában azonban nem erről van szó. Kujáni kizárólag az 1531-1534 közti évek vagyis a „Gritti-éra” eseményeivel foglalkozik, ami nem lehet véletlen, tekintve hogy az általa kiadott Brodarics-levelek összefüggően értékelhető része is 1531-34 közé eső években kelt, illetve tárgyuk is leginkább Grittivel kapcsolatos. A levelek nagy részében ugyanis Brodarics arra tesz kísérletet, hogy megpróbálja lebeszélni a Grittitől és így is a János-párttól mindinkább távolodó Nádasdyt a pártváltoztatásról. A családtörténeti tanulmányhoz képest gyengébben sikerült munkáról van szó. Brodarics levelein kívül igen kevés forrást használ, csak néha hivatkozik az Acta Tomicianára, az események háttérének megrajzolásához leginkább Kretschmayr Henrik 1901-ben megjelent Gritti-életrajzára²⁰ illetve Sörös Brodarics-monográfiájára támaszkodik. Mindez nem volna baj, de a tanulmány korántsem törekszik arra, hogy értékelje vagy valódi elemzésnek vesse alá Brodarics vonatkozó években játszott szerepét. Kujáni általában megelégszik annyival, hogy bő parafrázisát adja Brodarics leveleinek, de meg sem próbálja tágabb összefüggésbe helyezni vagy valamiképpen értékelni a Brodarics által írottakat. Feltűnő, hogy noha Brodarics fontos szerepet töltött be János király oldalán 1531 előtt s 1534 után is, nemhogy ezekről az évekről nem esik szó, de gyakorlatilag János királyról is alig. A tanulmányból nem sokat tudunk meg Brodarics politikai

²⁰ KRETSCHMAYR Henrik, *Gritti Lajos élete (1480-1534)*, Bp., 1901.

felfogásáról, céljairól, Grittihez fűződő kapcsolatának mértékéről. Ugyanazzal a problémával szembesülünk tehát itt is, ami már Székelynél vagy Sörös Pongrácnál is megfigyelhető volt: a szerzők elemzés helyett megelégszenek az általuk felhasznált dokumentumok „beszéltetésével”, bő kivonatolásával. Kujáni Brodaricsról kialakult összképe elég lehangoló: naiv, hiszékeny embernek ábrázolja Brodaricsot, aki bedől a Gritti-féle nagystílus szélhámosságnak, szemben Nádasdyval, aki átlát a kalandor üzelmein.²¹ Ám az olvasóban felvetődhet a gyanú, hogy talán nem okvetlen Brodarics volt az, aki „nem tekintett a dolgok mélyére”, hanem ezt a hibát esetleg maga a szerző követi el.

Ugyanakkor a Brodarics-kutatás szempontjából mégis fontos munkáról van szó, amennyiben olyan források kiaknázásának lehetőségére hívta fel a figyelmet, melyeket Sörös Pongrác alapvető monográfiájának írásakor még nem használt fel, valószínűleg nem is ismert. Ez annál is inkább fontos, egyben még inkább aláhúzza Kujáni 1908-as szövegkiadásának jelentőségét, mert az igen szétszórt Brodarics-levélanyag gyakorlatilag legnagyobb összefüggő egysége ez a negyvenegy Nádasdyhoz írt levél. Kétségtelen továbbá, hogy Gritti szerepe a Mohács utáni évek magyar történelmének az egyik legvitatottabb fejezete. Bár Gritti személyét már Sörös is érintette monográfiájában, ő elsősorban a külpolitikai tényezőkre koncentrált, és így a Gritti által okozott belpolitikai feszültségek elkerülték a figyelmét, noha Brodarics Grittivel való kapcsolata, illetve másoknak, például Nádasdynak Grittihez való viszonyával kapcsolatos álláspontja, nemcsak az 1530-as évek magyar belviszonyaihoz szolgáltat fontos adatokat, de a hiteles Brodarics-kép megrajzolásánál is felbecsülhetetlen forrás.

Ha az ember szorgosan keresgél a katalógusokban, Kujáni neve alatt még egy harmadik Brodarics-tanulmányt is találhat, *Adalékok a Brodarics-család és Brodarics István*

²¹ „[...] Brodarics nem volt ugyan elfogult Grittivel szemben; de bizonyára hiszékeny volt és a dolgok mélyére nem pillantott. Reá nézve csak az udvarban élő hatalmas Gritti létezett, a kiről azt sem tudta, hogy [...] valójában hitvány lelkű hazudozó [...] alattomos ember volt. Nádasdy viszont mindezt jól tudta.” „Brodarics részéről tehát

életéhez. (Forrástanulmány) címmel. Ez 1913-ban jelent meg Budapesten, de lényegében és felvállaltan nem más, mint Kujáni két fentebb említett cikkének együttes kiadása, kvázi különlenyomata, melyet egy hat oldalas összekötő fejezet kapcsol egybe, Brodarics életének kancellári kinevezéséig tartó meglehetősen adatszegény időszakát foglalva össze e néhány oldalon. Kujáni Brodariccsal kapcsolatos munkásságához újat ez pár oldal már nem tesz hozzá.

mindenesetre sajnálatos rövidlítás, sőt mondhatni elfogultság, és így politikai hiba, hogy Nádasdyt [...] unos-untalan zaklatja a kormányhoz való visszatérésre.” KIJÁNI, *Brodarics István szereplése...*, 110-111.

II. CSALÁD, SZÁRMAZÁS, NEVELTETÉS

Régi korok nagyjainak esetében a mindenkori életrajzok leghálátlanabb részét általában a címszereplő fiataalkori és tanulóévei jelentik. Bármily sok adat maradt is fönt az illető politikusi vagy művészi pályája későbbi, már „reflektorfényben” zajló szakaszából, a korai évek megírásához általában igen gyér és gyakran megbízhatatlan vagy nehezen ellenőrizhető adatokkal rendelkeznek a kutatók.

Nincs ez másként a mohácsi csata krónikásának, Brodarics István püspöknek esetében sem, sőt, Brodaricsnál még az adatszegény évek „fiataalkorként” való felcímkezése is elég problematikus. A Brodarics-szakirodalom jelenlegi álláspontja szerint ugyanis a későbbi kancellár 1470-71 körül született²² és biztosan 1539-ben, tehát körülbelül 68-69 éves korában halt meg. A viszonylagos ismeretlenségből azonban csak 1522-es római követsége révén került ki, ez az az év, amikortól jelentősen megsaporodnak a Brodaricsra vonatkozó adataink: az általa vagy hozzá írt, illetve az őt említő levelek. Az arányokat érzékeltetendő elég talán, ha arra utalok, hogy jelenleg körülbelül 200 Brodarics-levelet ismerünk, ezek közül azonban csak hét (!) darab kelt 1522 előttről²³. Egy Brodarics-életrajz megírása során tehát szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy ha a kikövetkeztetett 1470-es születési dátum legalább nagyságrendileg helytálló, Brodarics már jóval túl van ötvenedik életévén, amikor

²² Brodarics születési dátumával kapcsolatos problémákra a fejezet második felében térek ki bővebben.

²³ Ezekből eddig csak öt jelent meg nyomtatásban. A legkorábbi levél 1505-ből való (kiadva: Ivan TKALČIĆ, *Monumenta Historica Zagrabiae*, Zagrabiae, 1896. 48.), ismerjük két levelét 1508-ból (vö.: KUJÁNI Gábor, *Brodarics István levelezése 1508-1538*, Történelmi Tár, 1908, 259-261.), egy Aldus Manutiuszhoz írottat 1512-ből (vö.: ÁBEL Jenő, *Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon*, Bp., 1880, 30.), végül egy 1515-ös levelét Kassa város polgáraihoz a jászói konvent ügyében (vö.: TÓTH-SZABÓ Pál, *Oklevelek a kegyúri jog történetéhez 1508-1521*, Történelmi Tár, 1903, 105-106). - Két, korábban kiadatlan levele található még a MOL Diplomatikai Gyűjteményében: az egyik 1507-ből ismeretlen papi személynek címezve (MOL, DF 232236), a másik 1512-ben kelt és szintén Kassa város polgárainak szól (MOL, DF 270926). A két levél szövegét lásd a Függelékben!

biztosabb és rendszeres információkkal rendelkezünk róla, az ő esetében tehát csak némi fenntartással lehet fiataalkornak tekinteni az adatszegénység miatt homályos időszakot.

Felvetődhetne, hogy a gyér adatokra hivatkozva, néhány sorban intézzük el Brodarics életének 1470-1522 közé eső időszakát, ami látszólag azzal is indokolható lenne, hogy országos jelentőségű ügyekben korábban nyilvánvalóan nem vett részt, hiszen arról valószínűleg tudnánk, tehát életrajzának ezen hiányos lapjai aligha jelentenek pótolhatatlan veszteséget a történet- vagy az irodalomtudomány számára.

Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy Brodarics egy középkor végi, feudális társadalom szülötte, ahol a család, a származás és az ebből következő társadalmi helyzet alapvetően határozta meg az egyén lehetőségeit. Tehát még ha kevés esélyünk van is egy-egy személy esetében családi viszonyai pontos felderítésére, fontos, hogy minden apró információt megpróbáljunk hasznosítani, és minél szélesebb forrásbázisra építve közelítsünk a származás kérdése felé.

Nem kevésbé jelentős az iskoláztatás kérdése sem. A származás által bizonyos mértékig meghatározott lehetőségek, adott esetben korlátok meghaladásának vagy ledöntésének egyik lehetséges kiindulópontja a megfelelő mecénás által támogatott, magas szintű iskolai végzettség megszerzése. A XV-XVI. század fordulóján ez már általában a legmodernebb tudást biztosító, a humanista műveltség megszerzését ígérő itáliai egyetemeket jelenti. Egy Brodaricshoz hasonlóan viszonylag jelentéktelen köznemesi családból származó fiatalember esetében az egyik legfontosabb kiugrási lehetőséget ennek a humanista képzettségnek az elsajátítása jelentette, ezért bármily keveset is tudunk Brodarics iskoláztatásának körülményeiről, afelől nem lehet kétségünk, hogy későbbi rangemelkedésében (előbb kancelláriai alkalmazott, majd római követ, utóbb szerémi püspök és kancellár, de élete hátralévő éveiben is végig első vonalbeli diplomata) komoly súllyal esett latba a külföldi egyetemen (egyetemeken?) szerzett magas szintű humanista műveltsége. Ékes

bizonyossága ennek az 1517-ben II. Lajostól nyert címerbővítő oklevél, melynek szövege egyértelműen kiemeli, hogy a Brodarics-család őse által, valamely hadi érdem miatt nyert családi címert, mely egy folyón sajkán átevező vitézt ábrázol, most Brodarics István szellemi teljesítményének és tudásának elismerésül bővítik az Apolló madaraként számon tartott hollóval, mely csőrében babérágat tart.²⁴ Az oklevél szövege pedig afelől sem hagy percnyi kétséget sem, hol szerezte Brodarics kimagasló és elismerésre méltó műveltségét, ti. a következőképpen fogalmaz: *prima adhuc pueritia ad omnium artium altricem Italiam missisti*²⁵, azaz vitán felül megállapítja, hogy az Alma Mater valamelyik olasz egyetem volt. De melyik? Sőt! Mivel az oklevél szövege az iskolák emlegetésénél többes számot használ,²⁶ talán az sem lehetetlen, hogy Brodarics több egyetemet látogatott kint tartózkodása alatt.

Dolgozatom második fejezetében ezért előbb Brodarics tanulmányaival kapcsolatos eddigi álláspontokat szeretném megvizsgálni, hogy aztán megkíséreljek válaszolni az előbbi kérdésre, a fejezet második részében pedig Brodarics fiatalkorát és családi viszonyait szeretném alaposabban górcső alá venni. A fordított sorrend talán némileg különösnek hat, de a továbbiakban látni fogjuk, hogy a megfelelő következtetések levonásához ez a sorrend látszik követendőnek.

II. 1. Az Alma Mater. Padova vagy Bologna?

Már Székely Samu megállapította 1888-as tanulmányában, hogy Brodarics magas szintű műveltsége mindenképp feltételezi, hogy itthoni iskoláztatását követően valamely külföldi egyetemnek is hallgatója volt. Mivel azonban Székelynek még semmilyen, ezzel

²⁴ A címerbővítő oklevél szövege kiadva: KUJÁNI, *Brodarics István levelezése 1508-1538*, Történelmi Tár, 1908, 342-344. Az oklevél címerleíró részét lásd még: ÁLDÁSY Antal, *A MNM könyvtárának címerjegyzéke II. Címereslevelek*, Bp., 1904, 28-29.

²⁵ A *missisti* alak alighanem félreolvasás, a szövegösszefüggés alapján mindenképp passivot várnák: *missus es* vagy a humanista latinban nem ritka *missus fuisti* alakot. De a lényeg mindenképp egyértelmű: Brodaricsot fiatalon Itáliába küldték tanulni.

kapcsolatos konkrét adat nem volt a birtokában, kénytelen volt feltevéseket megkockáztatni. Brodarics kiváló lengyel kapcsolataiból, illetve hogy első jelentősebb követi megbízása Rómába szült, arra következtetett, hogy fiatalabb korában vagy a Jagellók krakkói egyetemét látogatta, és itt alapozta meg kitűnő lengyel összeköttetéseit, vagy pedig Rómában tanult, és ezzel (is) magyarázható, hogy 1522-ben őt küldik követnek az Örök Városba.²⁷

Székely Samu bizonytalansága nem indokolatlan. Tanulmányának keletkezése óta ugyan egyre több Brodarics-levél került elő, melyeket Székely még nem ismerhetett, de ezekben a levelekben Brodarics mindössze három alkalommal tesz említést egyetemi tanulmányairól. Ezek az adatok viszont egyértelműen Itáliára vonatkoznak. Veress Endre kutatásai pedig megdönthetetlen bizonyítékkal szolgáltak arra is, hogy ez az itáliai egyetem nem Róma volt, ahogy Székely gondolta,²⁸ hanem Padova.

A padovai egyetem iratai közt található egy bejegyzés, miszerint 1501. október 5-én a pécsi illetőségű András zágrábi kanonok kánonjogi doktori vizsgájára került sor. A vizsgán tanúként jelen lévők közt olvasható Brodarics István zágrábi kanonok neve.²⁹ 1501-ben tehát Brodarics már minden kétséget kizáróan padovai diák volt. A kérdés az, hogy és mikor került oda, és mennyi időt töltött ott?

²⁶ ut te nobilissima orbis terrarum gymnasia ea adhuc aetate eius disciplinae insignibus et ornamentis dignum iudicarunt. KUIJÁNI, *Brodarics István levelezése...*, 343.

²⁷ „Magasabb látóköre, classicai műveltsége és valóban fönkelt szelleme elvitázhatatlan tanuságot tesznek a mellett, hogy külföldi egyetemet végzett. [...] bizton feltehetjük, hogy tanulmányai kibővítése végett megfordult a külföldön is, s minden valószínűség szerint a Jagellók alatt a magyarok részéről oly igen látogatott krakkói vagy pedig a nem kevésbé híres római egyetemet látogatta.” SZÉKELY Samu, *Brodarics István élete...*, 2-3.

²⁸ Rómát illetően azonban nemcsak Székely, de maga Veress Endre is tévedett. Az *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai* (Bp., 1941.) című könyvében Róma kapcsán megemlíti Brodarics nevét, mint aki 1522-től két évig tartózkodott és *tanult* Rómában. Holott Brodarics nem diákként, hanem a magyar király követeként tartózkodott Rómában közel két éven át, arra pedig nincs adat, hogy ezalatt valamiféle tanulmányokat is folytatott volna az Örök Városban.

²⁹ „1501. okt. 5. Super aula prima episcopatus Paduani. Privatum examen in iure canonico et doctoratus domini Andreae Pannonii Quinqueecclesiensis, canonici ecclesiae Zagabriensis. Testes: Magnificus D. Paulus Banfy et D. Blasius Banfy nobiles viri. D. Franciscus Aladar custos et canonicus ecclesiae Albaeregalis. D. Franciscus Therek archidiaconus et canonicus ecclesiae Zagabriensis. D. *Stephanus Brodaricz canonicus ecclesiae Zagabriensis*. D. Sigismundus Raskay archidiaconus et canonicus ecclesiae Strigoniensis. Omnes Paduani studentes.” [Kiemelések tőlem. – KP.] Vö.: VERESS Endre, *A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai*, Bp., 1915, 23.

Nézzük előbb az utolsó kérdést, mivel úgy tűnik, arra tudunk egyszerűbben válaszolni. Brodarics 1512-ben Budáról írt levelet Aldus Manutiusnak, a híres velencei nyomdásznak egy tervezett Janus Pannonius-kiadás ügyében. A rövid levélben azt írja, hogy a kiadás alapjául szánt Janus-kéziratot *körülbelül* hat évvel ezelőtt hagyta Velencében, amikor hazatérőben volt a padovai egyetemről.³⁰ Ez alapján azt szokták feltételezni, hogy Brodarics 1506-ig tanult Padovában.³¹

Ivan Tkalčić fentebb már idézett dokumentumgyűjteménye azonban megőrzött egy állítólag 1505-ben kelt levelet, melyet Brodarics Cristaloveczből vagy Cristaloczból írt Kasu Albert zágrábi kanonoknak. A levél apropója egy homályos sikkasztási ügy, melyben Lukács zágrábi püspök 300 arany elsinkófálásával vádolta Brodaricsot. Az ügy vélhető mozgatórugóira hamarosan még visszatérek. Most csak annyit érdemes leszögezni, hogy a levél szövege szerint Brodarics azt állítja, nincs nála a kérdéses 300 arany, mert ha úgy volna, *még mindig Itáliában tanulna* ezen a pénzen.³² Ami nyilván azt jelenti, hogy a levél írásának pillanatában éppen *nem* tanul Itáliában. Sajnos a Tkalčić-féle kiadásban a levélen nincs pontos dátum, így nem tudhatjuk, 1505-ön belül mikor keletkezett a levél, de megléte (amennyiben az 1505-ös keltezés pontos) azt sugallja, hogy Brodarics talán nem megszakítás nélkül tartózkodott Itáliában, és lehet, hogy mecénásával való viszálya miatt, ha nem is végleg, de 1505-ben hazatérni kényszerült. Ami persze elméletileg nem zárja ki, hogy akár még abban az évben visszatérjen, és valóban csak 1506-ban térjen haza végérvényesen. Bár az Aldushoz írott levélben, *sexto iam circiter abhinc anno*, azaz csak körülbelül hat év szerepel, ami nem zárná ki, hogy Brodarics valóban már 1505-ben hazatért.

³⁰ „Iusseram cuidam librario Alemanno Jordano nomine, Veneciis agenti, *sexto iam circiter abhinc anno tum videlicet cum ego ex Gymnasio Patavino in patriam redirem*, ut quaedam opuscula Joannis illius Pannonii, pro quorum impressione et ego tunc et herus meus praeterea apud te egerat, in manus tue dominationi daret.” [Kiemelések tőlem. – KP.] Vö.: ÁBEL Jenő, *Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon*, Bp., 1880, 30.

³¹ SÖRÖS Pongrácz, *Jerosini Brodarics István...* 8.

³² „[...] iuro nunquam me negaturum hanc pecuniam, si apud me fuisset, *quin potius adhuc in Italia cum ea studerem* [...]”. [Kiemelések tőlem. – KP.] Vö.: Ivan TKALČIĆ, *Monumenta Historica Zagrabiae*, Zagrabiae, 1896. 48.

1506 végén mindenesetre már bizonyosan itthon van. Ismerünk egy töredékesen ránk maradt bírósági jegyzőkönyvet Sánkfalvy Miklós pozsonyi prépost és a pozsonyi káptalan közti perről, mely megemlíti, hogy az 1506. december 17-i esztergomi tárgyaláson az ülnökök között volt Brodarics István doktor is.³³ A doktori cím megszerzésének, és így az itáliai tanulmányok befejezésének pontosításához némi támpontul szolgálhat, hogy az 1505-ös levelet még csupán mint zágrábi kanonok írja alá, doktori címmel tehát ekkor még nem rendelkezik. 1506 végére azonban, mint láttuk, változik a helyzet. Nagyon valószínű tehát, hogy Brodarics a sikkasztási vád miatt előbb kénytelen volt hazatérni, de utóbb lehetősége nyílt visszatérni Itáliába, hogy Padovában valamikor 1506 folyamán megszerezze a doktorkalapot.

Az eddig elmondottak alapján tehát megállapíthatjuk, hogy Brodarics legkorábban 1501-ben már Padovában tanult, és feltehetőleg egy kisebb megszakítással legkorábban 1505-ben, de valószínűleg inkább 1506-ban befejezte tanulmányait, hiszen a jegyzőkönyv már mint *decretorum doctort* emlegeti.

Ha a mecenatúra problémáját vesszük elő, az időpontok meghatározásánál egy kicsit bonyolultabb a kép. Brodarics minden jel szerint nem származott vagyonos családból, külföldi tanulmányaihoz tehát tehetősebb mecénást kellett találnia, saját erejéből aligha fedezhette a több évi itáliai tartózkodás költségeit. A Brodariccsal foglalkozó szakirodalom igen sommásan intézi el a mecenatúra kérdését: általában úgy tartják, hogy alsóbb iskoláit Pécsen végezte, később pedig Szathmári György pécsi püspök támogatásával jutott el Padovába.³⁴ Kétségtelen, hogy Brodarics *később* Szathmári titkáráként szerepel, 1508-tól

³³ „Tandem anno [1506], quo supra, decima septima die mensis decembris dominis Thoma Amadeo de Ferrara dd. etc., Nicolao Lectore, Gregorio Licenciato et Johannes Kermendio, *Stephano Brudarycz decretorum doctoribus*, ac Nicolao de Quinqueecclesiis iudicibus delegatis, in porticu ecclesiae Strigoniensis hora completorii pro tribunali sedentibus...” [Kiemelések tölem. – KP.] Vö.: KNAUZ Nándor, *A pozsonyi káptalannak kéziratai*, Magyar Sion, 1866, 381-382.

³⁴ Vö.: SÖRÖS Pongrácz, *Jerosini Brodarics István...* 8., illetve BARTONIEK Emma, *Fejezetek a XVI-XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*, Bp., 1975, 8. - Ezek a kijelentések azonban elég divinatorikusak, amennyiben ismereteim szerint sem Sörös, sem Bartoniek semmiféle adattal nem támasztják alá állításaikat. Noha Bartoniek esetében gyanítható, hogy az ő közvetlen forrása ebben a kérdésben maga Sörös lehetett.

1517-ig mindenképpen, de valószínűleg az 1517-1522 közé eső években is, amikor semmilyen adatunk nincs róla, és csak római követi kinevezésekor hagyja ott a kancelláriát és Szathmárit. Brodarics továbbá, szintén Szathmári jóvoltából *később* pécsi prépost lesz, római követsége idején is ezt a titulust használja. Mindez azonban korántsem biztosíték arra, hogy valóban Szathmári segítségével jutott el Padovába. Nem is beszélve arról, hogy Szathmárit csak 1505. december 19-én nevezték ki pécsi püspökké, korábban a Szlavóniától igen távoli váradi egyházmegye élén állt.³⁵ Mint pécsi püspök tehát aligha támogathatta Brodaricsot tanulmányai kezdetétől fogva. Ne feledjük el azt sem, hogy Szathmári kassai polgárcsaládból származott, tehát rokoni szálak sem igen köthették a szlavóniai származású Brodaricshoz. Úgy vélem, ezek alapján joggal tételezhetjük fel, hogy Szathmári mecénásként való feltüntetése inkább a kettejük közt *később* fennálló szoros kapcsolat visszavetítésén, mint szolid tényeken alapul.

Brodarics szlavóniai, Kőrös megyei családból származott, és mint a padovai iratokból láthattuk, zágrábi kanonokként tanult Itáliában. Úgy vélem, joggal tehető fel, hogy a zágrábi stallum elnyeréséhez zágrábi kapcsolatok és támogatók kellettek, így még inkább megkérdőjeleződik egy esetleges pécsi pártfogó személye. Már Sörös Pongrác is felvetette, hogy Brodarics talán épp itáliai tanulmányainak finanszírozása végett kaphatta a zágrábi kanonokságot, de további következtetéseket nem igyekezett levonni ebből.³⁶

Hogyan juthatott Brodarics a zágrábi kanonoksághoz? Brodarics családi viszonyairól vajmi keveset tudunk, adatolható azonban, hogy Brodarics anyai nagybátyja, Jalsity János zágrábi örkanonoki javadalommal rendelkezett, és alighanem befolyásos ember is volt a zágrábi püspök, a nagy hatalmú Tuz Osvát udvarában. Csak ezzel magyarázható, hogy amikor Tuz Osvát 1499-ben meghalt, végrendelete egyik végrehajtójaként Jalsity Jánost jelölte

³⁵ Iosephus KOLLER, *Historia epsicopatus Quniqueecclesiensis, Tom. V., Posonii-Pesthini*, 1801, 1.

³⁶ SÖRÖS Pongrác, *Jerosini Brodarics István...* 8.

meg.³⁷ Sajnos eddigi kutatásaim nem hoztak eredményt abban a kérdésben, mikortól birtokolta az említett kanonoki javadalmat Brodarics, de mivel, mint láttuk, 1501 októberében már zágrábi kanonokként vett részt András prépost doktori vizsgáján, talán megkockáztatható, hogy akkor már huzamosabb ideje Padovában tartózkodhatott. Úgy vélem, okkal feltételezhető, hogy Brodaricsnak a befolyásos nagybácsi járta ki a külföldi tanulmányok költségét fedezni hivatott kanonoki stallumot még Tuz Osvát életében, ilyen módon tehát ő, illetve közvetve a zágrábi püspök állhat az első helyen Brodarics mecénásai között.³⁸

Talán az sem kizárható, hogy az Osvát helyére érkező, szegedi születésű Baratin Lukács, az új püspök is támogatta anyagilag Brodaricsot. Mindenesetre valamiféle pénzmozgásnak lennie kellett közöttük, ha egyszer, mint arra már fentebb utaltam, 1505-ben Brodarics abban a kínos helyzetben találta magát, hogy Lukács püspök sikkasztással vádolta. Persze lehet, hogy nem is Brodarics volt az eredeti célpont. Mint már említettem, Tuz Osvát végrendeletének végrehajtóiként Jalsity Jánost, Brodarics nagybátyját és Ivanics Andrást jelölte meg. Az egyébként is nehéz természetű Lukács püspök azonban alighanem összekülönbözött elődje végakaratainak executoraival, és ahogy az András császári prépost 1540-ben kelt leveléből kiviláglik, nemcsak az összeg egy részét csikarta ki Jalsitytól és Ivanicstól, de Jalsity Jánost hosszabb időre tömlöcbe is vetette, mivel a két kanonok hétezer, Tuz Osvát által tornyok építésére szánt aranyat Bakócz Tamás érseknek adott át.³⁹

Nagybátyja bebörtönzése aligha tette felhőtlené Brodarics és Lukács püspök viszonyát. Elképzelhető, hogy a csalódott püspök a kegyvesztetté vált Jalsity János

³⁷ Vö.: András császári prépost levelét in: TKALČIĆ, *Monumenta Historica Zagrabiae*, Zagrabiae, 1896. 7-8; valamint Balthasar Adam KERCSELICH DE CORBAVIA, *Historiarum Cathedralis Ecclesiae Zagrabienensis*, Zagrabiae, [é.n.], 191.

³⁸ A zágrábi mecénások mellett foglalt állást Gerézdi Rabán, és az ő nyomán Boda Miklós is. Vö.: GERÉZDI Rabán, *Aldus Manutius magyar barátai*, Magyar Könyvszemle, 1945, 66.; BODA Miklós, A „sevillai kódexek” és a Janus Pannonius-szöveggyűjtemény kérdőjelei, Baranyai Helytörténetírás, 1985-1986, 483.

³⁹ Illos XII milia Lucam episcopum a Joanne Jalsyth custode, avunculo reverendissimi domini Broderici, et Andrea doctore de Iwanych archidiacono cathedrali, executoribus Oswaldi episcopi extorsisse, quorum V milia in pretium castelli Zwybowcz, capitulo Chasmensi, per eum empti egregio Balthasari Batthyany seniori tradiderat, alios vero VII milia in testudine sive boltha templi interne consumanda expenderat; alia item VII milia pro turribus elevandis legata, per reverendissimum dominum Thomam cardinalem ab eisdem executoribus

unokaöccsén akarta behajtani a veszteség egy részét, ezért vádolta 300 arany elsikkasztásával az Itáliában tanuló ifjú humanistát.⁴⁰ Az események további alakulásáról sajnos alig van bármilyen adatunk. Brodarics 1505-ös, Kasu Alberthez, Lukács kedvelt hívéhez írt segélykérő levele valószínűleg nem érte el a kívánt hatást, mert Brodarics 1506-ban a királyhoz fellebbezett.⁴¹ Vélhetőleg ekkor került közvetlen kapcsolatba Bakócz Tamás érsek-főkancellárral, aki - a korábban már hivatkozott címerbővítő oklevél tanúsága szerint - szolgálatába fogadta a jól képzett fiatalembert.⁴² Nem tudni, milyen kapcsolat volt korábban Brodarics nagybátyja és Bakócz között, vagy hogy mi indította arra Jalsity Jánost, hogy Tuz Osvát végrendeletét kijátszva Bakócz kezére juttasson hétezer aranyat, mindenesetre szép gesztus volt az érsektől, hogy alkalmazta a miatta börtönbe vetett Jalsity unokaöccsét.

Aki aztán nem sokáig állt Bakócz szolgálatában, hanem, megint csak a címereslevél tanúsága szerint, hamarosan átkerült a titkos kancellári posztot betöltő Szathmári György udvarába.⁴³ Nézetem szerint ez a körülmény, ti. hogy Brodarics csak később került Szathmári szolgálatába, alapvetően befolyásolja a mecénás személyének kérdését. Már az eddig elmondottak alapján is joggal tekinthettük kétségesnek, hogy a pécsi püspökké csak 1505 végén kinevezett Szathmári kezdettől fogva pénzelte volna Brodarics itáliai tanulmányait. Sokkal valószínűbb, hogy eredeti mecénásai zágrábiak voltak, saját nagybátyja, illetve a két zágrábi püspök, Tuz Osvát és Baratin Lukács. De Szathmári személye az itáliai tanulmányok későbbi éveire nézve sem tűnik valószínűnek, hiszen pécsi püspökké csak 1505 végén

clanculum, Luca iam ecclesiae praeside, adempta fuisse, propter quod custodem Lucas epsicopus diutius in Gemlecz in carceribus vinctum tenuerat. TKALČIĆ, *Monumenta Historica Zagrabiae*, Zagrabiae, 1896. 7-8.

⁴⁰ Boda Miklós vetette fel, hogy Lukács püspök talán azért orrolt meg Brodaricsra, mert az mecénást változtatott. Nem mondja ugyan, kire gondol, de feltehetőleg ő is Szathmárit sejtí az új mecénás mögött. Vö.: BODA Miklós, *A „sevillai kódexek” és a Janus Pannonius-szöveg hagyomány kérdőjelei*, Baranyai Helytörténetírás, 1985-1986, 483-484. – Sokkal valószínűbb azonban, hogy a püspök és Jalsity viszálya okozott törést Brodarics és püspöke kapcsolatában is, nem is beszélve arról, hogy mint fentebb láttuk, Brodarics 1505-ben, amikor a sikkasztás vádjával szembesül, még valószínűleg nem is ismerte az akkor váradi püspökként fungáló Szathmárit.

⁴¹ Stephanum quoque Broderich canonicum Zagrabiensem persecutus est [ti. Lukács püspök]. Quo ad regem appellante, ut audiri possit, auditoque in gratiis eius summus fuerat. Vö.: KERCSÉLICH, i.m. 205.

⁴² [...] primum reverendissimi domini Thomae cardinalis Strigoniensis ac patriarchae Constantinopolitani etc. aulam es secutus [...]. Vö.: KUJÁNI, *Brodarics István levelezése 1508-1538*, Történelmi Társulat, 1908, 343.

⁴³ [...] succedente deinde tempore in obsequia reverendissimi in Christo patris domini Georgii episcopi Quinqueecclesiensis [...] asciri voluisti. Vö.: KUJÁNI, *uo.*

nevezték ki, akkor pedig Brodarics a sikkasztási vád miatt már hazatért. Mivel pedig a kínos sikkasztási ügy kapcsán nem Szathmári karolta föl, hanem Bakócz, aki legalább Brodarics nagybátyját biztosan ismerte, és Brodarics csak később kerül Szathmári szolgálatába, nincs okunk feltételezni, hogy Brodarics és Szathmári között az előbbi itáliai tanulmányai idején is lett volna kapcsolat.⁴⁴ A sikkasztással vádolt és pártfogók nélkül maradt Brodarics talán épp nagybátyja tanácsára kereste Bakócz kegyét, és később talán az ő révén ismerkedett meg Szathmárral, aki az elkövetkezendő 10-15 évben valóban a patrónusa lett.

Ha viszont elfogadjuk, amit korábban Brodarics tanulmányai befejezésének körülményeiről mondtunk, azaz hogy 1505-ös kényszerű hazatérését követően vélhetőleg 1506-ban újra visszament Padovába, joggal feltételezhető, hogy a pereskedés miatt új mecénás után kellett néznie. Ez az új patrónus pedig lehetett Bakócz, de ekkorra, tehát csak az utolsó néhány hónap idejére már nem elképzelhetetlen a háttérben Szathmári felbukkanása sem.

Az eddigiekben a gyér adatokhoz képest igyekeztem alaposan körüljárni, mikor és kinek vagy kiknek a támogatásával folytatta Brodarics egyetemi tanulmányait. Az utolsó kérdés csak az, hogy hol. A kérdés felvetése látszólag felesleges, hiszen Veress Endre már

⁴⁴ A Brodarics és Szathmári közti kapcsolat legendájához persze hozzájárulhatott Brodarics már idézett, 1512-ben Aldus Manutiushoz írott levele is, melyben humanistánk úgy fogalmaz, hogy hazatérésekor mind ő, mind *ura* tett lépéseket Janus műveinek kinyomtatása érdekében. Mivel pedig 1512-ben Brodarics már valóban Szathmári szolgálatában állt, és könnyen elképzelhető, hogy a *herus meus* kifejezés akkor már tényleg a Janus-kiadás gondolatát felkaroló pécsi püspökre vonatkozott, ebből könnyen adódhatott az a félreértés, hogy Szathmári már 1505-1506-ban is támogatta mind a Janus-kiadást, mind az azt Velencében szorgalmazó Brodaricsot, azaz már 1505 körül is ő volt Brodarics „ura”. Már Gerézdi Rabán megállapította azonban, hogy Szathmári támogatása 1512-re igaz lehet, 1506-ban viszont még aligha, egyben Brodarics egyetemi éveinek mecénásaként ő is Jalsity Jánost és Lukács püspököt nevezi meg. (Vö.: GERÉZDI Rabán, *Aldus Manutius magyar barátai*, Magyar Könyvszemle, 1945, 65-66.)

Hasonló utólagos visszavetítés állhat Magyi Sebestyén dedikációjának háttérében. Magyi 1513-as Janus-kiadása elé illesztett ajánlása Szathmári György mecénási tevékenységét dicsőíti, és példákkal támasztja alá, a példák közt pedig Brodarics is szerepel: „Visszatérek hozzád kegyelmes főpap, kit minden művelt ember egy szájjal, egy szívvel korunk Maecenasaként, Polliójaként és Proculeiusaként ünnepel, s nem érdemeden felül. Te vagy menhelyük, oltalmuk, díszük. Ki ne tudná, hogy a tudós pécsi püspök, mindenkor gyámolította, s most is egyre gyámolítja valamennyi tudóst? Tanúsítja ezt mindenekelőtt a velencei Balbi [...] Aztán Besztercei Lőrinc, nagyságod unokaöccse, fehérvári prépost, patrónusom, aki – Bologna tanúsítja – az ékesszólás és műveltség csúcsára jutott támogatásoddal. *Meg Brodarics István, az apollói babér méltó viselője.*” (Kapitánffy István fordítása. [Kiemelések tőlem. – KP.] - KLANICZAY Tibor (szerk.), *Janus Pannonius – Magyarországi humanisták*, Bp., 1982, 662-664.) Magyi azonban vélhetőleg szintén azért említi Brodaricsot Szathmári pártfogottjai között, mert Brodarics 1513-ban már valóban az volt.

hivatkozott eredményei óta egyértelmű, hogy Brodarics padovai diák volt, és ebben a szakirodalom is egységes álláspontot képvisel, ráadásul tanulmányai helyszínéül Brodarics is csak Padovát említi, úgy tűnik tehát, ehhez nincs sok hozzátennivaló. Ha azonban alaposabb vizsgálatnak vetjük alá az adatokat, kiderül, hogy a helyzet korántsem ennyire egyértelmű.

Mint korábban említettem, Brodarics ránk maradt levelezésében mindössze három alkalommal utal saját tanulmányaira. A legelső adat a Kasu Alberthez írott, fentebb már hivatkozott legkorábbi ismert Brodarics-levélből származik, melyben a sikkasztás vádja ellen védekezik. Ebben hangzik el, hogy ha lenne pénze, még mindig Itáliában tanulna.⁴⁵ A második alkalom az ominózus, és már szintén emlegetett Aldushoz címzett levél, melyben mint láttuk konkrétan megnevezi a padovai egyetemet.⁴⁶ A harmadik adat egy jóval későbbi levélből származik, melyet Brodarics 1533 márciusában Nádasdy Tamásnak írt. Ebben a levélben egy Márk nevű velikei tanító érdekében emel szót Nádasdynál, azon az alapon, hogy padovai tanulmányai idején szoros barátságban volt ennek a Márknak a testvérével.⁴⁷

A levelet kiadó Békefi Remig is közli lábjegyzetben, de az Országos Levéltárban őrzött eredeti kéziratban is jól látszik, hogy a nem Brodarics-autográf levélben a tanulmányok helyszínére utaló Patavii helyett eredetileg Bononiae, azaz Bologna állt, amit aztán Brodarics áthúzott, és saját kezűleg írta fölé: Patavii. Mindenesetre elég különös véletlen, hogy a tanulmányairól oly keveset nyilatkozó Brodarics az egyik helyen csak Itáliát mond, egy másik alkalommal pedig tévedésből Bolognát diktál Padova helyett. A kérdés tehát az, Bologna említése valóban csak egyszerű lapsus a Nádasdynak küldött levélben, vagy nyomósabb oka van Brodarics pillanatnyi memóriazavarának. Másként fogalmazva a kérdést: volt-e Brodarics valóban bolognai diák?

⁴⁵ Lásd: 32. lábjegyzet.

⁴⁶ Lásd: 30. lábjegyzet.

⁴⁷ Prima, quia cum eo est mihi vetus amicitia, quam conciliarat mutuus amor et benevolentia fratris ipsius Doctoris, cum quo olim Patavii in studio litterario arctissima fuit mihi familiaritas. Vö.: BÉKEFI Remig, *A népoktatás története Magyarországon 1540-ig*, Bp., 1906, 445-446.

Sajnálatos módon közvetlen bizonyítékok ezt nem támasztják alá. A bolognai egyetem anyakönyveiben, jelenlegi ismereteink szerint, nincs nyoma annak, hogy Brodarics beiratkozott volna valamelyik fakultásra, vagy bármilyen módon hivatalosan részt vett volna az egyetem életében, ahogyan például Padovában jegyzőkönyvezték jelenlétét András prépost doktori vizsgáján.⁴⁸ Ugyanakkor cseppet sem volna szokatlan jelenség, ha Brodarics nem csak egy egyetemet látogatott volna peregrinációja során, miként az sem, ha egyik-másik egyetemre hivatalosan be sem iratkozik, csak hallgat ott némely híres előadókat. Az tehát, hogy nincs hivatalos nyoma bolognai tanulmányainak, önmagában még nem zárja ki, hogy Padova mellett ezt az egyetemet is látogatta volna.

Kortárs példánk is van a Padova és Bologna közti átjárásra, mégpedig a későbbi erdélyi püspök, Várday Ferencé. Várday szintén padovai diák volt, ráadásul Brodariccsal egy időben, de korántsem kötődött kizárólag Padovához. Az Országos Levéltárban a Zichy-család iratai közt megőrzött levelei tanúsága szerint 1503-1504 folyamán, kisebb velencei kitérővel, közel két évet töltött és tanult Bolognában.⁴⁹ Brodaricsot ugyan, sajnos, egyik helyszínnel kapcsolatban sem említi, de Padovából biztosan ismerniük kellett egymást, hiszen - mint emlékszünk - 1501 őszén Brodarics is biztosan ott tartózkodott.⁵⁰ Ahogyan Várdaynak sincs nyoma bolognai matrikulákban, holott tudjuk, hogy közel két évet töltött ott, a bejegyzés hiánya Brodarics esetében sem zárja ki, hogy Várdayhoz hasonlóan ő sem csak Padovában

48 Vö.: VERESS Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai*, Bp., 1941., illetve FRANKL Vilmos, *Hazai és külföldi iskoláztatás a XVI. században*, Bp., 1873.

49 Várday egyik apjához írt levelét Lukcsics Pál adta ki (LUKCSICS Pál, *XVI. századi magyar irodalomtörténeti vonatkozású újabb levelek a zsélyi levéltárból*, ItK, 1930, 222.), mely Padovából kelt 1501. április 10-én. A MOL Diplomatikai Gyűjteményében azonban több kiadatlan, padovai keltezésű levele is megtalálható 1500 márciusa és 1503 januárja közti időszakból (1500. március 20., MOL DL 82163; 1501. április 10. - ezt a levelet közölte Lukcsics; 1503. január 19., MOL DL 82195, és 1503. január 21., MOL DL 82196). 1503-1504 folyamán viszont leveleit már többnyire Bolognából keltezi (Bologna, 1503. július 23., MOL DL 82199; Velence, 1503. szeptember 3., MOL DL 82201; Bologna, 1504. április 20., MOL DL 82207).

50 Brodaricsnak római követsége idejéből, 1523-ból ismerjük két, Várdaynak címzett levelét (vö.: LUKCSICS Pál, *XVI. századi magyar irodalomtörténeti vonatkozású újabb levelek a zsélyi levéltárból*, ItK, 1930, 222-225), de alig hihető, hogy ismeretségük nem jóval korábbi keletű. Mindketten tanultak Padovában, hazatérésüket követően pedig mindketten a királyi udvarban éltek: Brodarics Szathmári titkáráként a kancellárián dolgozott, Várday pedig királyi titkár lett.

képezte magát, hanem járt Bolognában is, amire épp elegendő indok lehetett, ha hallgatni akarta az ott tanító híres Filippo Beroaldo⁵¹ előadásait.

A fentiek persze önmagukban meglehetősen kétes hitelű, és nagyon is közvetett bizonyítékok volnának Brodarics bolognai tanulmányait illetően, ha épp az említett Beroaldo egyik életrajza nem adna a kezünkbe kézzelfoghatóbb adatokat. Beroaldo életéről röviddel halála után két életrajz is megjelent, mindkettő volt tanítványai tollából, és mindkettő Bolognában. Az első Iohannes Pinus Tolosanus *Clarissimi et illustrissimi viri Philippi Beroaldi Bononiensis vita*-ja, mely még Beroaldo halálának évében, 1505-ben megjelent, a másik Bartolomeo Bianchinié, melyet Beroaldo Suetonius-kiadása elé illesztettek az 1506-os kiadásban.

Szempontunkból a Pinus-féle életrajz érdemel különös figyelmet. Mestere kiválóságát érzékeltetendő Pinus azt mondja, Beroaldónak oly sok tanítványa volt, hogy ha mindet felsorolná, egész kötetet töltenének meg. Egy tanítvány név szerinti említését azonban, mondja, nem hagyhatja el: „*sed neque tamen a me sine piaculo taceri poterit Stephanus Pannonius, cognomento Brodarichus Zagroviensis contubernalis ante et condiscipulus meus iuvenis summo ingenio et incredibili facilitate et memoria praeditus, qui tametsi olim adhuc adolescentulus Patavii Calphurnium plusculos annos audiisset, sic tamen sub hoc nostro communi praeceptore profecerat, ut nisi suorum litteris iussus alio vertisset ingenium, magnum in eo studiorum genere fructum facturum videretur.*”⁵²

Vagyis a franciaországi humanista azt állítja, hogy neki a zágrábi Brodarics István szoba- és tanulótársa volt Bolognában, ahová több évi padovai tanulmányok után érkezett. Ha elfogadjuk Pinus állítását, megdönthetetlen bizonyítékot kapunk, hogy Brodarics valóban tanult Bolognában.

⁵¹ Filippo Beroaldo (1453-1505), híres bolognai humanista. Oktatói és szövegkiadói tevékenysége jelentős, számos magyar kapcsolattal rendelkezett.

⁵² Vö.: RÉVÉSZ Mária, *Néhány adat Philippus Beroaldus maior magyar összeköttetéseihez*, Egyetemes Philológiai Közlöny, 1941, 164-166.

Igaz, Beroaldo soha nem említi tanítványai között, de ezt már Révész Mária is azzal magyarázta, hogy talán nem tanította elég hosszú ideig ahhoz, hogy felfigyeljen rá.⁵³ De az is elképzelhető, hogy a legfeljebb közepes vagyoni helyzetű Brodarics nem keltette fel a gazdag mecénások után kutató Beroaldo figyelmét. Beroaldót ugyanakkor valóságos tömegek hallgatták. Poliziano szerint naponta hatszáz hallgató ült az előadásain, ami talán túlzás, de Beroaldo Váradi Péter kalocsai érseknek írt levelében maga is napi háromezret hallgatóról beszél!⁵⁴ Brodarics ilyen létszámok mellett, ha esetleg nem volt a belső kör tagja, akik részben Beroaldo házában is laktak, és akiknek délutánonként különórákat adott, könnyen elkerülhette a mester figyelmét.

Pinus állításainak hitelességében viszont nincs okunk kételkedni. Munkája, mint már utaltam rá, 1505 szeptemberében, alig két hónappal Beroaldo 1505. július 7-én bekövetkezett halála után hagyta el a nyomdát, Brodarics pedig 1505-ben még igen messze állt attól, hogy olyan híresség legyen, akinek jóindulatát akár kegyes csúsztatások árán is érdemes keresni. A méltató mondatok egy Brodariccsal lényegében egykorú fiatalember tollából származnak, aki ugyan vélhetőleg tényleg szoros baráti viszonyban volt Brodariccsal, és így róla adott leírása bizonyára tartalmaz némi humanista túlzást Brodarics páratlan tehetségét illetően, a lényeget tekintve azonban bizonyára igaznak tekinthető, hogy tudniillik ők ketten együtt tanultak Beroaldo keze alatt.

Ha a Pinus-féle közléshez hozzávesszük Brodarics önkéntelen, de számunkra igen szerencsés tévedését az 1533-as levélben, úgy vélem, nyugodtan kijelenthetjük, hogy humanistánk korántsem csak padovai stúdiumokkal a tarsolyában tért haza Itáliából, hanem a híres Beroaldo mester tanítványának is vallhatta magát.

⁵³ RÉVÉSZ, uo. – Tegyük hozzá, hogy Beroaldo levelezése csak töredékesen maradt ránk. Eugenio Garin talált néhány levelet a modenai Estense könyvtárban, valamint egy prágai kódex őrzi több levelét, ezeknek azonban sajnos nincs magyar vonatkozása. Vö.: VÉBER János, *Az idősebb Filippo Beroaldo és Váradi Péter barátsága könyvajánlások tükrében*, MKsz, 2006, 398.

⁵⁴ VÉBER János, *Az idősebb Filippo Beroaldo...* 400.

Pinus közlésének azonban még egy szempontból lehet jelentősége, hogy tudniillik pontosan mikor tért haza Itáliából Brodarics. Pinus megfogalmazásából úgy tűnik, hogy amikor az életrajzot 1505 nyarán írta, Brodarics már nem tartózkodott Bolognában, hiszen a hazulról érkezett levelek, másfelé terelték gondolatait (*suorum litteris iussus alio vertisset ingenium*). Ezért is nem tudta befejezni és kiteljesíteni bolognai tanulmányait, noha tehetsége nagy reményekre jogosította fel. A kérdéses helyet Gerézdi Rabán azzal magyarázta, hogy Brodaricsot az otthonról érkezett levelek arra szólították föl, hagyja abba Bolognában folytatott bölcsészeti stúdiumait, és térjen vissza Padovába, hogy befejezze jogi tanulmányait, és megszerezze a doktorkalapot. Gerézdi szerint tehát Brodarics előbb Padovában tanult, majd egy darabig Beroaldo keze alatt Bolognában, de már 1501-ben megint Padovában tanul, és ismét kánonjogot.⁵⁵

Ha elfogadjuk Gerézdi kronológiáját, egyben azt is, hogy Brodarics 1505-1506-ban érkezett haza végleg Itáliából, ez azt feltételezné, hogy legalább tíz évig tanult itáliai egyetemeken: hiszen előbb Calphurniusnál Padovában éveket, aztán Beroaldo keze alatt Bolognában, majd – Gerézdi szerint – 1501-1505 között ismét Padovában. Noha, mint említettem, nem tudjuk adatolni, mikor került ki Brodarics Itáliába, a Gerézdi-féle kronológia szerint valamikor 1495-96 környékén már Padovában kellett lennie. Ennyi időt én a magam részéről kicsit hosszúnak tartok egy bizonytalan anyagi helyzetű fiatalember számára. Gerézdiével szemben ezért megkockáztatnék egy másfajta időrendet.

Brodarics nagy valószínűséggel még Tuz Osvát püspök életében, azaz 1499 előtt hagyta el Magyarországot. Valószínűleg egyenesen Padovába ment, ahonnan 1501-ből van adatunk ottlétére. Nézetem szerint tehát, Várdayhoz hasonlóan, előbb Padovában képezte magát, majd ezt követően talán egy-két évig Bolognában tanult Beroaldo keze alatt, és talán

⁵⁵ GERÉZDI Rabán, *Aldus Manutius magyar barátai*, Magyar Könyvszemle, 1945, 64-65.

annak halála után, illetve a miatt hagyta el Bolognát.⁵⁶ De talán nem indokolatlan merészség feltételezni, hogy a Pinus által említett otthoni levelek, melyek más irányba terelték gondolatait, valójában nem a jogi stúdiumok befejezésére szólították föl, mint Gerézdi állítja, hanem az odahaza kitört botrányról értesítették, miszerint Lukács püspök bebörtönözte nagybátyját, őt pedig 300 arany elsikkasztásával vádolja. Ha figyelembe vesszük, hogy Brodarics a sikkasztási ügy miatt valamikor 1505 folyamán már otthonról, Cristaloveczből ír pártfogást kérő levelet, Iohannes Pinus műve pedig 1505 szeptemberében jelent meg, még inkább elképzelhető, hogy Pinus sorai mögött barátjának friss problémája rejtőzik, aki, ha valóban Bolognából tért haza, hogy tisztázza magát, talán már 1505 nyarán hazaindult. Mivel pedig Pinus egy szóval sem említi, hogy Beroaldo halálának köze lenne Brodarics távozásához, valószínű, hogy ez még 1505 júliusa előtt bekövetkezett.

Érdemes figyelembe venni még egy tényezőt a Padova-Bologna kérdésben: ez pedig Calphurnius személye.⁵⁷ Pinus azt írta, hogy Brodarics több évig tanult a neves padovai retorikatanár keze alatt, majd ezt követően érkezett Bolognába. Nem írja azonban, miért jött el Padovából. Nos ha emlékszünk, a Brodariccsal egy időben Padovában diákoskodó Várday Ferenc 1503-ban hagyja el a várost: 1503. január 21-én kelt levele még onnan íródik, de júliusban már Bolognából ír haza. Vélhetően Brodaricshoz hasonlóan ő is hallgatta a hírneves Calphurnius előadásait, aki azonban 1503 januárjában meghalt.⁵⁸ Ennek tükrében talán joggal megkockáztathatjuk, hogy Gerézdi elgondolása téves. Sokkal valószínűbb, hogy Brodarics mestere haláláig végig Padovában tanult, ami, feltételezve, hogy 1499-körül érkezett, bőven megfelel a Pinus által említett több esztendőnek, és csak ekkor, Calphurnius halála után

⁵⁶ Sajnos Iohannes Pinus Beroaldo mellett töltött tanulóéveinek datálása önmagában nem ad számunkra egyértelmű támpontot Brodarics ott tartózkodásának időpontját illetően. A francia humanista 1497-ben tért haza Itáliából szülővárosába, Toulouse-ba, ahol felvette az egyházi rendeket, majd még ugyanebben az évben visszatért mesteréhez Bolognába, és annak haláláig mellette tartózkodott. Vö.: *Nouvelle Biographie Générale*, Paris, 1862, Tom. 40., 277.

⁵⁷ Calphurniusról bővebben: Vittorio CIAN, *Un umanista bergamasco del Rinascimento: Giovanni Calphurnio*, Milano, 1910. Estratto dall'Archivio Storico Lombardo, Anno XXXVII, Fascicolo 27.

⁵⁸ A velencei Marino Sanudo naplójában január 19-i dátummal szerepel a hír, hogy Calphurnius váratlanul meghalt: „Come Calphurnio, legeva la rethorica, era morto di morte subitana”. Vittorio CIAN, i.m. 10.

hagyta el Padovát. Ez azt jelenti, hogy ebben az esetben közel két évet tanulhatott Beroaldónál Bolognában, még akkor is, ha már a másik nagy humanista halála előtt, 1505 első hónapjaiban hazaszólították az otthonról érkező aggasztó hírek.⁵⁹

Ez a kronológia nem zárja ki azt sem, hogy Brodarics vagy útban hazafelé szerezte meg Padovában a doktorkalapot, vagy, ami még hihetőbb, esetleg már az új patrónus, a nagy hatalmú Bakócz érsek támogatásával 1506-ban visszatért tanulmányai eredeti színhelyére, hogy letegye a későbbi karrierje szempontjából fontos doktori vizsgát. Ez magyarázattal szolgálhat az Aldushoz írott levélből vizsakövetkeztetett dátumra és a helyszínre is, miszerint Brodarics 1506-ban valóban Padovából tért haza. Sőt, akár a tervezett Janus-kiadás ötletére is. Brodarics talán új pártfogójának (pártfogóinak? – hiszen nem zárható ki, hogy Bakócz környezetében találkozott Szathmárral is) kedvében járva igyekezett Padovából hazafelé nyélbe ütni a Janus-kötet megjelentetését.⁶⁰

II. 2. Család, származás, ifjúkor

Az egyetemi tanulmányok kérdéskörének vizsgálata után most lássuk közelebbről azt a családi hátteret, ahonnan Brodarics kancellárságig ívelő pályafutása elindult. A Brodarics-családról máig a legteljesebb és legjobb összegzést Kujáni Gábornak köszönhetjük, aki 1913-as cikkében⁶¹ foglalta össze mindazt, amit Brodarics családi viszonyairól, születésének körülményeiről, rokonairól tudni lehetett. Kujáni lényegesen nagyobb teret szentelt a kérdésnek, mint a Brodarics-monográfus Sörös Pongrác, és sokkal nagyobb forrásbázis

⁵⁹ Talán az sem elképzelhetetlen, hogy Lukács püspök haragja és a sikkasztási vád mögött nem a Boda Miklós által sejtett mecénásváltás áll, hanem Brodarics bolognai kitérője. Elképzelhető, hogy Lukács támogatta (volna) Brodarics padovai stúdiumait, de a bolognai tanulmányokat nem óhajtotta finanszírozni. – Jelen adataink birtokában ez egyelőre természetesen csak pusztá hipotézis lehet.

⁶⁰ Lásd ezzel kapcsolatban Boda Miklós felvetését, aki úgy gondolta, hogy a később „sevillai kódexekként” ismertté vált Janus-kéziratok eredetileg esetleg Tuz Osvát püspök birtokában voltak, így kerülhettek Brodaricshoz, aki Velencében, Aldusnál akarta kinyomtatni azokat. Vö.: BODA, i.m. 483-485. – Brodarics mecénásának halála (1499) után nem gondolhatott a szöveg kiadására, de a birtokában lévő kézirattal talán igyekezhetett elnyerni új pártfogói kegyét.

alapján fogalmazta meg álláspontját. Minden további tárgyalás előtt előre kell bocsátanom, hogy Kujáni cikke óta a Brodarics-család történetét jobban megvilágító, új források lényegében nem kerültek elő, így megállapításainak jelentős részéhez nem tudok mit hozzátenni. Néhány fontos kérdésben azonban lehet és szükséges is módosítani, finomítani Kujáni nézeteit. A továbbiakban ezekre a pontokra kívánok szorítkozni.

Az első fontos kérdés mindjárt Brodarics születési évének problémája. A legelső Brodarics-monográfus, Székely Samu még szinte semmilyen adattal nem rendelkezett Brodarics születésének helyéről és idejéről, de arra következtetett, hogy a Szerémségben született valamikor 1490 körül, mivel 1521-ben már pécsi prépost, 1539-ben bekövetkező halálakor pedig már meglett embernek mondják.⁶² Az eddig elmondottak fényében ez nyilvánvalóan tarthatatlan állítás, hiszen láttuk, hogy Brodarics 1501-ben már bizonyíthatóan Padovában tanult, tehát bizonyosan nem születhetett mindössze 11 évvel korábban.

Szűk húsz évvel később Sörös Pongrác már pontosabban meghatározta, hogy Brodarics nem a Szerémségben, hanem Szlavóniában, vélhetőleg a Körös megyei Polyánán született, az évszámot pedig 1471-re datálta. Az évszámot különösebben nem igyekezett érvekkel alátámasztani, a monográfiát olvasva azonban úgy tűnik, egy félreértelmezett adat nyomán jutott erre a következtetésre.⁶³ Sörös a *Turul* című folyóirat egyik cikke⁶⁴ nyomán azt írja, hogy „*talán az a Mátyás volt Brodarics István atyja, aki 1470-ben Csebi Pogány János leányát vette feleségül. Akár így volt akár nem, Brodarics István további életpályája is arra vall, hogy 1471-ben születhetett.*”⁶⁵ Már Kujáni Gábor rámutatott Sörös monográfiájáról írt recenziójában⁶⁶, hogy Sörös félreérti a *Turul*-ban megjelent cikk vonatkozó helyét. Ott ugyanis

⁶¹ KUJÁNI Gábor, *A Brodaricsok*, Századok, 1913, 752-763.

⁶² SZÉKELY Samu, *Brodarics István élete és működése*, Történelmi Társulat, 1888, 2.

⁶³ Ezen kívül egy lábjegyzet erejéig lényegében csak Oláh Miklósról hivatkozik, aki Brodaricsot 1539-ben élemedett embernek mondta, és halálakor írt sírversében azt állította: Brodarics látta Magyarország dicső korszakát („*O felix, claros patriae qui vidit honores*”). Ezt Sörös egyértelműen Mátyás korszakának értelmezi, és arra következtet belőle, hogy Brodarics 1490-ben már nem lehetett kisgyerek.

⁶⁴ GYÖMÖREI Vince, *A magvaszakadt zalalövői Csapody család története*, Turul, 1903, 153-162.

⁶⁵ SÖRÖS Pongrác, *Jerosini Brodarics István*, Bp., 1907, 7.

⁶⁶ Századok, 1908, 347-352.

csupán annyi áll: „Zalalövőt, Kozma-Dombját és Salomvárt Mátyás király 1470-ben Csebi Dénesnek és Imrének adományozta. Imre fiának Csebi Pogány Jánosnak egyetlen leányát, Sárát Brodarics Mátyás, ennek Kata lányát Perneszi András, Klára lányát pedig a hős Perneszi I. Farkas vette nőül a 16. sz. közepe előtti években.”⁶⁷ A szöveg tehát valóban nem beszél valamelyik Brodarics által 1470-ben kötött házasságról, melynek „eredményeként” a rákövetkező évben megszületett volna Brodarics István. Csupán annyit állít, hogy 1470-ben a két Csebi Pogány-testvér, Dénes és Imre birtokadományban részesült, majd megállapítja, hogy egy bizonyos Brodarics Mátyás, nőül vette Imre *fiának*, Jánosnak Sára nevű *leányát* – nyilvánvalóan jóval 1470 után, hiszen itt már az 1470-ben birtokadományban részesült Imre unokájának házasságról van szó. Az említett Brodarics Mátyás pedig nem más, mint Brodarics István testvére.

A nyilvánvaló félreértést felismerve Kujáni kifogásolta is Sörös datálási módszerét,⁶⁸ ezért a már említett 1913-as cikkében megpróbált szilárdabb adatok alapján közelebb kerülni a valós dátumhoz. Kujáni részben Brodarics leveleiben vélte megtalálni a szükséges támpontokat. Hivatkozott Brodarics egyik önreflexív megjegyzésére, amikor is 1532-ben azt írta Nádasdynak, hogy ő már aggkorba hajló ember (*homo iam in senium vergens*). Szintén felhasználta ugyanakkor a már Sörösénél is felbukkanó érvet, hogy Oláh Miklós 1539-ben Brodarics előrehaladott korára tesz utalást (*propter aetatem provectam*), valamint elfogadja azt az érvelést is, hogy az Oláh által Brodarics halálára írt sírversben emlegetett dicső korszak Mátyás korával azonos.⁶⁹ Mindebből arra a következtetésre jut, hogy ha Brodarics megélte Mátyás dicső korszakát, akkor 1490-ben már nem lehetett kisgyerek, mivel pedig öregnek szerinte legfeljebb 70-80 éves ember tekinthető, úgy véli, Brodarics 1539-ben bekövetkezett

⁶⁷ GYÖMÖREI, i.m. 156.

⁶⁸ „Legalábbis merésznek tartom bizonytalan következtetések alapján megállapíthatónak vélni Brodarics István születése évét, sőt ez alapon azt a mű címlapjára is kinyomatni.” Vö.: Századok, 1908, 351.

⁶⁹ KUJÁNI, *A Brodaricsok...*, 757-758.

halálakor legalább 70 éves volt, de inkább öregebb, ennek alapján pedig születése évét 1470 körülre teszi.⁷⁰

Paradox módon tehát hosszas bizonyítást követően maga Kujáni is oda lyukadt ki, hogy lényegében helyben hagyta a Sörös által megállapított 1471-es dátumot, mindössze annyiban módosítva, hogy a Sörös által konkrétan meghatározott 1471-es évet kétségbe vonva, azt egy körülbelüli dátummal cserélte fel. Minden kétséget kizáróan megállapította azonban, hogy Brodarics október 20-án született⁷¹. A Sörös és Kujáni által kanonizált dátum ezt követően polgárjogot nyert a szakirodalomban, így ma valamennyi lexikon, szócikk vagy Brodaricsot említő tanulmány, ha kitér a születés időpontjára, 1469-71 közé teszi azt.⁷²

Holott, ha alaposabban megvizsgáljuk éppen a fejezet első felében említett, Brodarics tanulmányaival összefüggő, vagy arra reflektáló források adatait, talán lehetőségünk nyílik meggyőző érvek alapján módosítani Sörös és Kujáni 1470 körüli datálását. Ha elfogadjuk, hogy Brodarics 1470-körül született, ebben az esetben, mivel padovai tanulmányainak kezdetét 1499-1500-ra tehetjük, ez azt jelentené, hogy Brodarics a harmincas évei környékén járt, amikor kijutott Itáliába egyetemre. Véleményem szerint a kor viszonyai közepette önmagában is furcsa lenne, hogy egy java férfikorban lévő embert küldjenek patrónusai egyetemre, hiszen ha tehetségét felismerték, és iskoláztatásában akár az egész család számára jövedelmező és hasznos befektetést láttak, akkor célszerű volt minél hamarabb peregrinálni küldeni az ifjút, hogy visszatérve annál előbb megkezdhesse remélt karrierjét egyházi vagy államkormányzati pályán, és így hasznára lehessen a stúdiumokat finanszírozó famíliájának

⁷⁰ KUJÁNI, A *Brodaricsok...*, 758.

⁷¹ KUJÁNI, A *Brodaricsok...*, 759. - Brodarics 1532. október 20-án Nádasdynak írt levelét úgy fejezi be: *Ex Quinqueecclesiis 20 Octobris, die meo natali 1532*. A levél kiadva: KUJÁNI Gábor, *Brodarics István levelezése*, Történelmi Tár, 1908, 288.

⁷² Messzemenően a teljesség igénye nélkül: Horváth János a magyar humanizmus irodalmáról írt összefoglaló munkájában (HORVÁTH János, *Az irodalmi műveltség megoszlása*, Bp., 1944, 249.) az 1470-es évek elejét említi; Bartoniek Emmánál születési időpontként az „1470 körül” megfogalmazás szerepel (BARTONIEK Emma, *Fejezetek a XVI-XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*, Bp., 1975, 8.); a Mohács-beszámoló kritikai kiadásának előszavában „circa annum 1470 [...] natus est” áll (Stephanus BRODERICUS, *De conflictu Hungarorum...*, ed. Péter KULCSÁR, Bp., 1985, 11.); 1470?-et találunk az Új Magyar Irodalmi Lexikonban (316.

is.⁷³ De ha ezt a megfontolást mellőzzük is, fel kell figyelnünk a tanulmányait végző Brodarics életkorára utaló kifejezésekre.

A már említett címerbővítő oklevél kifejezetten úgy fogalmaz, hogy „*prima adhuc pueritia ad omnium artium altricem Italiam missisti*”, azaz hogy Brodaricsot szinte gyerekfejjel küldték minden tudományok táplálójához, Itáliába.⁷⁴ Majd a következőképpen folytatódik: „*eam [ti. Italiam] ibi per multos annos variis disciplinis operam impendisti, ut adhuc adolescens et vir, dum pubertatem egressus non solum Graecis et Latinis litteris, non mediocriter eruditus habereris, sed etiam iuris pontificii eam peritiam consequeris, ut te nobilissima orbis terrarum gymnasia ea adhuc aetate eius disciplinae insignibus et ornamentis dignum iudicarunt*”, vagyis fiatal férfinak (adolescens et vir) mondja Brodaricsot, amikor elnyeri a kánonjogi doktorátust.

Hasonlóképpen fogalmaz, mint láttuk, Brodarics bolognai lakótársa és barátja, Pinus Tolosanus is, amikor úgy ír Brodaricsról, mint „*condiscipulus meus iuvenis summo ingenio et incredibili facilitate et memoria praeditus, qui tametsi olim adhuc adulescentulus Patavii Calphurnium plusculos annos audiisset*”, azaz tehetséges, ifjú (iuvenis) iskolatársként említi őt, aki fiatalon (adhuc adulescentulus) kezdett Padovában tanulni Calphurnius keze alatt.

Az említett szövegek tehát arról tájékoztatnak bennünket, hogy Brodarics igen fiatalon (prima pueritia) került Itáliába, ott évekig tanult ifjoncként (adulescentulus) előbb Padovában, majd Bolognában, de még ekkor is csak fiatalemberként (iuvenis) említik, és mire 1505-06 környékén megszerzi a doktorkalapot, még mindig nem kopik el a férfi (vir) szó elől a fiatal korra utaló adolescens (ifjú, fiatal) kifejezés. Ha mégoly bizonytalan is ezeknek a kort jelölő kifejezéseknek a konkrét meghatározása, aligha valószínű, hogy *prima pueritiáról*

o.), a Magyar Nagylexikon 1470 körülre datálja Brodarics születését (Magyar Nagylexikon IV., Bp., 1995, 573.); a Magyar Életrajzi Lexikon konkrétan 1470-et hoz (Magyar Életrajzi Lexikon, Bp., 1967, 266.).

⁷³ Noha természetesen bőven van rá precedens, hogy éltesebb korban lévő emberek iratkoznak be néhány évre valamelyik egyetemre, gondolhatunk itt Brodarics kortársára, Szerémi Györgyre, aki vén fejjel kezdte látogatni a bécsi egyetemet, vagy a történetíró Forgách Ferencre, aki szintén élemedett korában adta újra tanulásra a fejét Padovában. Ők azonban már maguk finanszírozták tanulmányaikat, nem szorultak patrónus támogatására.

⁷⁴ Vö.: 25-26. lábjegyzet.

beszélhetnénk egy majd' harminc éves férfi esetében. A hagyományos római számítás szerint a gyermekkor a *toga virilis*, a férfitóga felöltéséig tartott, azaz 16-17 éves korig. Ezt követően nagyjából 25, maximum 30 éves koráig számított valaki fiatalembernek, amit az *adolescens* vagy *iuvenis* szavakkal fejeztek ki. 25-30 év fölött már mindenképpen férfiról (*vir*) beszélhetünk, míg az 55-60. évüket betöltő embereket már öregnek (*senex*) tartották.⁷⁵

Brodarics esetében a kort jelölő kifejezések alapján azt tartom valószínűnek, hogy 17-20 éves kora körül küldhették Itáliába tanulni, ahol, mint láttuk, nagyjából öt-hat évet töltött, így onnan körülbelül 22-25 éves kora környékén, de még mindenképpen 30 éves kora előtt hazatért, zsebében a kánonjogi doktorátussal. Ez alapján születési idejét a Kujáni által megállapítottnál jó tíz évvel későbbre, 1480 körülre tenném.⁷⁶

Ezen datálásnak nem mondanak ellent a már Kujáni által felhasznált adatok sem. Amikor ugyanis Brodarics 1532-ben azt írja magáról Nádasdynak, hogy *homo in senium vergens*, vagyis az öregkor felé hajló, haladó ember, éppen nem állítja magáról, hogy már öreg (*senex*), csupán hogy halad efelé a kor felé. Ha születési évét 1480 körül állapítjuk meg, ez esetben egy körülbelül 52 éves férfi mondata ez, aki már közeledik az öregség határát jelentő 55-60. életéve felé. Ugyanezen logika alapján joggal beszélhet Oláh Miklós Brodarics élemedett koráról (*propter aetatem propectam*) 1539-ben, hiszen a volt kancellár akkor már 1480-as születéssel számolva is közel hatvan éves, ami a 16. században már igen magas kornak számít. (Gondoljunk bele, hogy Hunyadi Mátyás például 47 éves korában halt meg!) Ami az Oláh-féle sírversben⁷⁷ emlegetett dicső korszakot illeti, semmi nem utal arra, hogy az

⁷⁵ Hasonló érvekkel támasztja alá Gerézdi Rabán a Senecát kiadó Matthaeus Fortunatus életkoráról vallott nézeteit. A Matthaeus Fortunatusról szóló alapvető tanulmány szerzője, Weiss Rezső, 1490-95 közé datálta Fortunatus születési évét, aki tehát eszerint még igen fiatal, amikor 1522-ben megjelenteti Velencében Seneca *Naturales quaestiones* című művét (vö.: WEISS Rezső, *Matthaeus Fortunatus*, EPhK, 1888, 346-362). Gerézdi egyrészt kimutatja, hogy Fortunatus már 1506-ban üdvözlő verseket írt II. Lajos születésére, tehát aligha lehetett 10-15 éves gyerek, majd hozzáteszi: „Szintén megletebb voltára engednek következtetni [Romulus] Amasaeus levelei, melyekben *vir*-nek aposztrofálja, holott ha valóban fiatal lett volna, a kor bevett szokása szerint *iuvenis* járt volna ki neki.” Vö.: GERÉZDI, i. m. 86.

⁷⁶ Érdemes megjegyezni, hogy Kujáni lényegében csak abban téved, hogy az idős kor kezdetét 70-80 évre teszi, ami 20. századi logikával igaz is lehet, de 16. századival már kevésbé.

⁷⁷ Vö.: OLÁH Miklós, *Carmina*, Ed. Iosephus FÓGEL et Ladislaus JUHÁSZ, Lipsiae, 1934, 57.

abban található ominózus verssoron valóban Mátyás korát kellene érteni, csakis a Jagelló-kort hagyományosan hanyatlásként elkönyvelő történelmi köztudat. Tudjuk, hogy Oláh néhány nappal Brodarics halála után fogalmazta a verset,⁷⁸ de számomra könnyen elképzelhető, hogy az 1539-ben már közel másfél évtizede tomboló polgárháború vérzivataros évei után immár a Mohácsot megelőző Jagelló-kor is a „boldog békeidőket” jelent(h)ette Oláh számára. Vagyis az 1539-es nyomorúságos jelenből visszatekintve, még a Jagelló-éra is tűnhetett fényes korszaknak. De még ha valóban Mátyás korát kell is a haza dicső időszaka alatt érteni, ez korántsem igényli, hogy Brodaricsnak valóban felnőtt fejjel kellett azt megélnie. Sírversről lévén szó, a szövegnek kétség kívül meg kell felelnie olyan elemi követelményeknek is, hogy legalább utalás szintjén jelezze az elhalt személy születésének és halálának időpontjára vonatkozó adatokat. Ha az „*O felix, claros patriae qui vidit honores*” sort valóban Mátyás uralkodására vonatkoztatjuk, jelenthet pusztán annyit is, hogy Oláh Miklós úgy tudta, Brodarics Hunyadi Mátyás uralkodása alatt *született*, tehát még *megélte*, látta (*vidit*) azt a dicső korszakot. A vers alapján tehát legalább annyi érv hozható az 1480-as, mint az 1470-es dátum mellett, de a fentiek alapján összességében mindenképp az 1480 körüli születési évet tartom valószínűnek.

Brodarics születési helye szintén bizonytalan, okkal feltételezhető azonban, hogy mivel úgy tűnik Polyána volt az ősi, családi birtok,⁷⁹ Brodarics ott látta meg a napvilágot.

Hac iacet inclusus gelida Brodericus in urna,
Cui decus et nomen pulchra corona dedit
Phoebus in aethereo donec clarescet Olympo,
Dum tenebras densas Cynthia clara fugat,
Semper erit Stephani virtus doctrina perennis,
Sancta fides, probitas et pietatis amor.
Pontificis sacro vixit decoratus honore,
Cuius in officio sedulus usque fuit.
O felix, claros patriae qui vidit honores,
Illius ast cladem cernere non voluit.
Dum nullam potuit nostris adhibere medelam
Hisce malis, subito migrat ad astra poli.

⁷⁸ A vers Oláhnak 1539. november 17-én Nádasdyhoz írott, és Brodarics haláláról is beszámoló leveléhez csatolva maradt fent.

⁷⁹ Nádasdynak írja, hogy Polyána volt az atyai birtok: *De Polyana mea nihil dico, ubi domum paternam, nunc vero fraternam, exustam esse*. Vö: KUJÁNI, *Brodarics István levelezése*, 287.

Szülei nevét nem ismerjük, anyjáról csak annyi tudható hogy a Jalsity-családból származott.⁸⁰ Kujáni Gábor, felhasználva Ivan Tkalčić forráskiadványát,⁸¹ összegyűjtötte mindazon adatokat, amelyek a Brodaricsokkal kapcsolatba hozhatók. A legkorábbi adat 1359-ből származik, amikor is egy bizonyos Brodarics Margit pereskedik a zágrábi törvényszék előtt, akiről annyit tudunk meg Tkalčić kiadványa alapján, hogy 1359-ben már özvegy volt, és pereskedéseire 1361-ig van adat.⁸² A következő okleveles nyom egy bizonyos Brodarics Imrére vonatkozik, aki tanúként szerepelt a zágrábi törvényszék előtt egy 1383-ban folyó perben.⁸³ A gyér adatok természetesen nem teszik lehetővé, amint ezt már Kujáni leszögezte, hogy megállapítsuk az említett két Brodarics rokonsági fokát, mindössze annyi bizonyos, hogy a család a 14. században már Szlavóniában élt.

A további nyomok már Brodarics István születési idejéhez jóval közelebbi évekből származnak, mivel a 15. század utolsó negyedéből valók. Itt a főszereplő egy bizonyos Brodarics Pál, aki 1491-ben egy zágrábi kőházért pereskedik, amit a jelek szerint végül nem sikerül megszereznie,⁸⁴ de ennél talán izgalmasabb az az 1481-ből való számadás, melyben szintén felbukkan Brodarics Pál neve. Ebben Theryek Albert Tuz Osvát zágrábi püspöknek számol el bizonyos költségekkel, és ebben a kontextusban merül fel Brodarics Pál neve, akinek Theryek pénzt adott át.⁸⁵ Természetesen nem állíthatom, hogy Brodarics Pál és Brodarics István között közvetlen rokonság állt fenn (apa-fiú, vagy nagybáty-unokaöcs), de az évszámok egyezése, és különösen hogy Pál is kapcsolatban volt, ha közvetetten is, Osvát püspökkel, mégis talán szorosabb kapcsolatot enged feltételezni kettejük között.

Kujáni megemlíti még egy Brodaricsot, egy, az Országos Levéltárban található oklevélre hivatkozva (DL 21306), bizonyos Györgyöt, aki Podotocha előnévvel szerepel, és a

⁸⁰ András prépost 1540-ben kelt leveléből tudjuk, hogy Brodarics nagybátyját Jalsity Jánosnak hívták. Vö.: 39. lábjegyzet.

⁸¹ Ivan TKALČIĆ, *Monumenta Historica Zagrabiae*, Zagrabiae, 1896-1903, III-IV-V., IX. kötetek.

⁸² TKALČIĆ, *Monumenta Historica...*, IV. kötet, 1897, 111., 113., 117., 129., 131., 164., 167., 200., 201.

⁸³ TKALČIĆ, *Monumenta Historica...*, V. kötet, 1898, 210.

⁸⁴ TKALČIĆ, *Monumenta Historica...*, XI. kötet, 1903, 62-63.

⁸⁵ TKALČIĆ, *Monumenta Historica...*, XI. kötet, 1903, 256-257.

budai káptalan egyik 1504-ik évi beiktatásánál fordul elő a neve.⁸⁶ Az ő esetében elképzelhető, hogy ugyanarról a Brodarics Györgyről van szó, akit egy szintén a MOL-ban található oklevél (DL 17501) említ, mégpedig 1473-ból. Ez Mátyás egyik oklevele, mely 1474-es átiratban maradt ránk. Ebben Mátyás utasítja a császári káptalant, hogy az alább felsorolt királyi emberek valamelyike iktassa be Osvát zágrábi püspököt új adomány címén bizonyos Körös megyei birtokokba. Az egyik királyi ember pedig ochichawcz-i Brodarich György. Az előnév ugyan nem stimmel, tehát az is lehet, hogy két különböző Györgyről van szó, de akárhogy is, a kapcsolat a Brodarics-klán érdekviszonyaival (Körös megyei birtokbeiktatás, Osvát püspök, császári káptalan) elég szorosnak mondható.

A pillanatnyilag rendelkezésre álló adatok fényében ennél több Brodarics István esetleges felmenőiről bizonyossággal nem állapítható meg. Elképzelhető, hogy zágrábi illetve horvátországi levéltári kutatások több adatot hoznának felszínre, hiszen nem szabad elfelejteni, hogy egyfelől a családtörténet kérdésében Sörösnél jóval alaposabb Kujáni sem végzett önálló levéltári kutatásokat, pusztán gondosan kiaknázta a kiadott források nyújtotta lehetőségeket, másfelől, hogy például a Tuz Osvát végrendelete körüli pereskedés, amely 1505 körül Jalsity János bebörtönzéséhez vezetett, még 1540-ben, Brodarics halála után is napirenden volt, a peres anyagba való betekintés pedig talán további adatokkal szolgálna az abban érintett Brodarics-rokonokkal kapcsolatban is.

Végezetül még egy ponton szeretném helyesbíteni Kujáni Gábor cikkét. Brodarics atyjának neve kapcsán fejti ki Sörössel vitába szállva, hogy talán elképzelhető, hogy Brodarics apját Mátyásnak hívták, de az Kujáni szerint bizonyos, hogy nem hívhatták Istvánnak, merthogy szerinte az István nevet Brodarics apai nagybátyja viselte. Hivatkozik Brodarics egyik Nádasdyhoz írott levelére, melyben Brodarics arra kéri Nádasdyt, küldje, vagy hozza magával Debrecenbe unokaöcsét, Brodarics Györgyöt, mert magával akarja vinni, hogy világot lásson, de később vissza fogja küldeni Nádasdyhoz, mert jobban szeretné, ha

⁸⁶ KUJÁNI, *A Brodaricsok...*, 754.

nagybátyjánál nevelkedne, azaz Nádasdynál, mint *atyjánál*, Brodarics Istvánnál.⁸⁷ Kujáni ebből arra következett, hogy egyfelől Nádasdy és a Brodarics-család között valamilyen rokoni viszony állt fenn, bár nem tudja milyen, másfelől viszont leszögezi, hogy Brodarics István nem lehetett a kancellár Brodarics apja, hiszen unokaöcsének apját is így hívták, azaz a kancellár Brodarics apai nagybátyját, egy családban pedig nem hívhatnak ugyanúgy két testvért.⁸⁸

Nos, a jelek szerint Kujáni félreérti az idézett szöveghelyet. Kezdjük azzal, hogy Brodarics *nepos*ról, unokaöcsről beszél, nem pedig unokatestvérről (*frater patruelis*), az említett Brodarics György tehát semmiképpen nem Brodarics feltételezett nagybátyjának fia, ily módon Brodarics Istvánnal egy generációba tartozó családtag, hanem Brodaricsnál egy generációval fiatalabb személy, talán valamelyik testvérének a fia.

Brodaricsnak ismereteink szerint két testvére volt, Mátyás és Borbála. Mátyásról tudjuk, hogy első feleségét Katalinnak hívták,⁸⁹ és tőle három fia született, Ferenc, Elek és Kozma. Őket, Kozma kivételével, apjukkal együtt már az 1517-es címerbővítő oklevél is említi, tehát Kozma talán 1517 után született. Mátyás később másodszor is nősült, és ekkor vette el Csebi Pogány János lányát, Sárát, akitől két leánya született, Klára és Katalin. Brodarics nővérének, Borbálának férjéről semmi adatunk nincs, Brodarics 1539-es végrendelete viszont megemlékezik Borbála két gyermekéről, Erzsébetről és Miklósról (ez utóbbiról nem túl hízelgően)⁹⁰. Úgy tűnik, Borbála ekkor már nem élt, mert a végrendelet őt nem említi. Brodarics György tehát nincs az ismert unokaöcsök közt, és ilyen nevű rokonról a végrendelet sem emlékezik meg. Kujáni Kukuljevićre hivatkozva azt mondja, egy bizonyos Brodarics György 1552-ben már házas volt (felesége Bisei Krisztina), és ebben az évben adott

⁸⁷ *Preterea mittat ad Debreczen, vel ducat neptem meum Georgium Brodaryth, quem volo mecum ducere, ut videat mundum et rursus vobis dabo. Malo enim eum apud patruum educari id est apud te, - quam apud patrem S[tephanum] Brodericum.* Vö: KIJÁNI, *Brodarics István levelezése*, 268.

⁸⁸ KIJÁNI, *A Brodaricsok...*, 759-760.

⁸⁹ [Franciscus], qui fuit consanguineus dominae Catharinae prioris uxoris domini Mathiae Broderith. Vö.: ETE, III. 373.

⁹⁰ ETE, III. 372.

elismervényt, hogy Brodarics Kozmától megkapta a jarosini birtokból neki járó részt.⁹¹ Ez alapján akár az is elképzelhető, hogy Brodarics György talán Brodarics Mátyás valamelyik első házasságából, még 1517 előtt született fiának gyermeke volt, Ferencé vagy Eleké. De ennek tisztázása szintén további levéltári kutatásokat igényel.

Annyi viszont bizonyos, hogy Kujáni Brodarics György kapcsán a rokonsági fok félreértésén túl, lényegében egy szójátékot értelmez félre, ezért állítja, hogy Brodarics István, György apja, nem más, mint a kancellár Brodarics szintén István nevű nagybátyja. Holott sokkal valószínűbb, hogy a levélben a Nádasdy és Brodarics közti „rokonság” pusztán szóvirág. Brodarics más esetben is hajlamos Nádasdyt hol fiaként, de jóval gyakrabban testvéreként emlegetni,⁹² ami nem más, mint a köztük fennálló szoros kapcsolat hangsúlyozása, és cseppet sem idegen a humanista levél stílusától. Amikor tehát Nádasdyt Brodarics György nagybátyjának (patruus) nevezi, pusztán burkolt formában a Nádasdy és saját maga közt fennálló testvéri érzésnek ad hangot, mintegy rájátszik a más levelekben emlegetett testvéri kötelékekre. Ennek tükrében a *paterként* emlegetett Brodarics István sem valamilyen korábban ismeretlen nagybácsi, hanem maga a levelet író Brodarics, aki már csak papi mivoltánál fogva is használhatja az „atya” (pater) nevet. Érdekes, hogy ez a lehetőség elkerülte Kujáni figyelmét, holott a Brodarics-Nádasdy viszonyt gyakorlatilag az ő általa kiadott levelezés alapján ismerjük.

⁹¹ Kujáni, A *Brodaricsok*..., 761.

⁹² Brodarics egy Tomickihoz írott levelében a fiának nevezi Nádasdyt: „*quem [Nádasdyt] ego iam non filium, sed nepotem Vestrae Reverendissimae Dominationis soleo appellare, nepotem autem ex servitore filio Vestrae Reverendissimae Dominationis Broderico, qui eum in filium habet*” (vö.: Kujáni, *Brodarics István levelezése*, 273.). Az adott helyen tehát Brodarics saját magát is Tomicki fiának nevezi, ilyen alapon pedig Nádasdyt Tomicki *neposának*, unokaöccsének titulálja. Egy másik helyen, a megfogalmazás testvéri viszonyt feltételezhetne Brodarics és Nádasdy közt: *Dominam meam illustrem, dominam Orsykam, dominum patrem nostrum communem salvos esse cupio*, azaz úgy ír, mintha Nádasdy és az ő apja közös lenne. (vö.: Kujáni, *Brodarics István levelezése*, 328). - Érdekes módon ezeket a helyeket maga Kujáni is idézi, de nem tud mit kezdeni velük. (Kujáni, A *Brodaricsok*..., 761-762.) Testvéri nexusuk emlegetésére azonban további példák is hozhatók szintén a Kujáni által kiadott levelezésből: Rogamus Vestram Dominationem, uti *dominum et fratrem nostrum charissimum* (268); *Scribo hec omnia ex illo sincero amore, quo vos semper sum presequutus, ut fratrem, immo, ut filium* (324); *Vellemus certe, quod Vestra Dominatio ita se cum illa persona gerere voluisset, sicut nos ei consulueramus, idque multum ex sincero corde uti domino et fratri charissimo* (325).

III. BRODARICS, A TÖRTÉNETÍRÓ

Brodarics István hányatott élete során számos szerepben kipróbálhatta tehetségét és rátermettségét, hiszen volt diplomata, kancellár, püspök, kétségtelen azonban, hogy hírnevét elsősorban a mohácsi csatáról írott rövid, de drámaiságot nem nélkülöző beszámolójának köszönheti. Ugyanakkor a Mohács-beszámoló furcsa paradoxona, hogy miközben elképzelhetetlen olyan Mohácsról írott cikk, tanulmány vagy monográfia, amelyik ne használná és idézné Brodarics szövegét, a szöveg keletkezésével, ennek okaival és körülményeivel aránylag keveset foglalkozott a történelem- vagy az irodalomtudomány. Természetesen számos munkát lehetne idézni, amely valamilyen formában utal a Mohács-mű keletkezésének körülményeire, Brodarics történetírói felfogására, helyére a magyar és európai historiográfiai hagyományban, ám ezek az írások, főleg mivel Brodariccsal csak mellékesen, általában egy nagyobb egész részeként, vagy valami másnak a kapcsán foglalkoznak, megelégszenek a tudományban napjainkra kialakult álláspont elismérlésével. Mivel azonban Brodarics elsősorban történetíróként vonult be a magyar tudományos köztudatba, történetíróként pedig egyetlen művet alkotott, a *Historia verissimát*, ezért úgy vélem, ahhoz, hogy megfelelőképpen tudjuk értékelni és értelmezni Brodarics történetírói érdemeit, elengedhetetlen, hogy művét alapos vizsgálatnak vessük alá.

A szöveg keletkezéséről megdöbbenően kevés konkrétumot ismerünk. Gyakorlatilag az egyetlen biztos adatunk az, hogy a szöveg Krakkóban jelent meg 1527. április 18-án, Vietor nyomdájában.⁹³ Ugyanakkor nem tudjuk, pontosan mikortól foglalkozott Brodarics a beszámoló megírásával, mikor kezdett hozzá, és mikor fejezte be a munkát.

⁹³ RMK III. 270.

Még azzal kapcsolatban is bizonytalan a szakirodalom, hogy hol írta Brodarics a művet: Habsburg Mária pozsonyi udvara mellett a régebbi szakirodalom felveti azt a lehetőséget is, hogy a szöveg a megjelenés helyén, Krakkóban íródott.⁹⁴ Nem kevésbé talányos, milyen szempontok vezették Brodaricsot a munka elkészítésekor, milyen célt vagy milyen célokat szolgált az emlékirat. Végezetül a szöveg műfaji besorolása is problematikus. Azonkívül ugyanis, hogy egyfajta kortörténeti művel van dolgunk, ha pontosabb meghatározásra törekszünk, azonnal ingoványos talajra tévedünk: emlékirat, beszámoló, pamflet, vitairat vagy objektív történetírói alkotás?

Márpedig úgy vélem, esetünkben igencsak hangsúlyos és fontos a mű keletkezésének ideje és annak körülményei, nemkülönben céljainak feltérképezése. A szöveg ugyanis rendkívül kiélezett helyzetben születik, mind politikai szempontból, az országot tudniillik éppen a polgárháború veszélye fenyegeti a kettős királyválasztás következményeképp, de Brodarics személyes sorsát tekintve is, amennyiben a legteljesebb egzisztenciális bizonytalanság időszakában íródik. Ilyen esetben pedig a mikor, hol és mi célból kérdésekre adott válaszok kisebb eltérései is komoly hangsúlyeltolódásokat eredményezhetnek az egész szöveg jellegének értékelése szempontjából.

Az alábbiakban ezekre a kérdésekre igyekszem választ adni. Előbb a mű keletkezésének körülményeit szeretném alaposabban górcső alá venni, tisztázni, milyen okok készítették vagy készíthették Brodaricsot a mű megírására, illetve hogy hol és milyen környezetben íródott a szöveg. Véleményem szerint ezen körülmények ismerete jelentős segítséget nyújt majd a mű céljának/céljainak feltérképezéséhez is. Ezt követően pedig kitérnék a Mohács-beszámoló műfajának kérdésére is.

⁹⁴ Vö.: SZÉKELY Samu, *Brodarics István élete és működése*, Történelmi Tár, 1888, I-II. közlemény. 230

III.1. A mű keletkezése

Elöljáróban tekintsünk át, messzemenően a teljesség igénye nélkül, néhány Brodariccsal, illetve a korszak politika-, irodalom- és művelődéstörténetével kapcsolatos alapvető munkát, mely említést tesz a *Historia verissima* keletkezésének körülményeiről is.

Az első Brodaricsról megjelent, összefoglaló igénnyel készült tanulmány, Székely Samu 1888-as, Történelmi Tárban megjelent cikke elég szűkszavúan a következőt mondja a *Historia verissima* keletkezéséről: „...Brodarics is ama munkájában, melyben a lengyel király felszólítására leírta a mohácsi gyásznapot...”⁹⁵

A mindmáig egyetlen Brodarics monográfia szerzőjénél, Sörös Pongrácnál a következők olvashatók: „...Brodarics, mint a lengyel király maga is elismerte, régebbi szolgálataival már érdemeket szerzett, most pedig azzal iparkodott kedveskedni, hogy a király kérésére megírja a mohácsi csatavesztés történetét.[...] Még pozsonyi tartózkodása alatt jött hozzá a felszólítás, és hamarosan eleget is tett a király felszólításának.”⁹⁶

A 16. századi magyar-lengyel kapcsolatoknak egész monográfiát szentelő Hopp Lajos a következőket írja a mohácsi tragédia egyik első irodalmi visszhangjának számító Brodarics-szöveg keletkezéséről: „A muzulmán támadó hadjárat után Brodarics István, a mohácsi csatavesztés szemtanúja, I. (Öreg) Zsigmond megbízásából írta meg a történeteket, a Jagelló-kori kormányzás katasztrofális következményeit. Cuspinianus (Spieshaymer) magyarok elleni vádaskodása is arra készítette az előzményeket jól ismerő diplomatát, hogy megírja polemikus célzatú emlékiratát.”⁹⁷

A 16-17. századi magyarországi történetírásról szóló, máig mérvadó munkájának Brodaricsot tárgyaló fejezetében Bartoniek Emma a következőképpen fogalmaz: „[...]

⁹⁵ SZÉKELY, i.m. 257.

⁹⁶ SÖRÖS Pongrác, *Jerosini Brodarics István*, Bp., 1907, 82-83.

⁹⁷ HOPP Lajos, Az „antemurale” és „conformitas” humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban, *Humanizmus és Reformáció* 19., Bp., 1992, 80-81.

*Zsigmond lengyel király, kit igen megrendített II. Lajosnak, testvéröccse fiának tragikus halála, [...] felszólítja Brodaricsot, hogy írja le részletesen, miként történt a katasztrófa. Hogy mikor fogott hozzá Brodarics munkája megírásához, s mikor készült el vele, pontosan nem tudjuk, csak annyi bizonyos, hogy az 1527. április 18-i kelettel hagyta el Vietoris (Büttner) [...] krakkói nyomdáját. A művecske tehát a mohácsi csata utáni első fél évben íródott, egészen annak hatása alatt, és Zsigmond felszólítása mellett Cuspinianus vádjainak kivédésére.”*⁹⁸

Végül csak egyetlen idegen nyelvű példa. Marianna D. Birnbaum magyar és horvát humanistákról írott monográfiájában szintén azt írja, hogy Brodarics művét a lengyel király kérésére és Cuspinianus ellenében, mintegy vele polemizálva alkotta meg.⁹⁹

Mint a fentebbiekből látható a megírás okául általában két momentumot említ a szakirodalom: Brodarics egyrészt Zsigmond lengyel király felkérésére, mintegy annak megbízásából számolt be a mohácsi tragédia közvetlen előzményeiről, a csata lefolyásáról és Zsigmond unokaöccsének, II. Lajosnak haláláról; másrészt felelni akart a híres bécsi humanista, Johannes Cuspinianus (Spieshaymer) magyarokra szórt vádjaira, melyeket az a valamikor 1526 végén Bécsben kinyomtatott, a német rendekhez szóló törökellenes buzdító beszédében fogalmazott meg.¹⁰⁰ A mű keletkezési idejét tekintve, mint láttuk, még nagyobb a

⁹⁸ BARTONIEK Emma, *Fejezetek a XVI-XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*, Bp., 1975, 9.

⁹⁹ „*De Conflictu was first published in Cracow in 1527. It was written in the form of a monograph, in the third person, and, as it was mentioned before, it had been requested by Sigismund of Poland, uncle of Louis II. De Conflictu was more than a mere recapitulation of events: it was a polemic, directed against Cuspinianus and others who had spread incorrect information about the battle.*” Marianna D. BIRNBAUM, *Humanists in a Shattered World. Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century*, Los Angeles, 1986, 109. – Birnbaum, mint az az előszóból kiderül, elsősorban a magyar és a horvát szakirodalmat nem ismerő külföldnek írta összefoglaló jellegű monográfiáját, és leginkább magyar szakirodalomra támaszkodott, de ez még inkább aláhúzza annak jelentőségét, hogy Brodarics vonatkozásában az idegen nyelvű szakirodalom hajlamos átvenni a magyar szaktudomány eredményeit és állításait.

¹⁰⁰ Johannes CUSPINIANUS, *Oratio protreptica ad Sacri Romani Imperii principes et proceres ut bellum suscipiant contra Turcum...* Viennae Austriae. s. a. [1526]. – Johannes (Spieshaymer) Cuspinianus (Schweinfurt, 1473 december vége – Bécs, 1529. április 19.), humanista, orvos, diplomata. Tanulmányait Lipcsében kezdte 1490-ben. 1492-től Bécsben tanított, I. Miksa császártól 1493-ban megkapta a *poeta laureatus* címet. 1500-ban a bécsi egyetem rektorává választották, címét több éven át megtartotta. Konrad Celtis halálát (1508) követően poétikát és retorikát tanított a bécsi egyetemen, és a bécsi humanista kör vitathatatlan vezéregyéniségévé nőtte ki magát. 1510-től kezdődően számos alkalommal teljesített diplomáciai feladatokat. Aktívan részt vett a bécsúj helyi királytalálkozó előkészítésében, és ennek érdekében saját bevallása szerint 1510-1515 között 24 alkalommal járt a budai udvarban. Élete fő műveinek szánt alkotásain, a római consulok („*Consules*”) és a római

bizonytalanság. Tulajdonképpen csak a *terminus ante quem* tűnik biztosnak, azaz hogy 1527. április 18-a előtt íródott a szöveg. Ennél pontosabb datálásra csak a szöveg kritikai kiadását elkészítő Kulcsár Péter vállalkozott. A kritikai kiadás bevezetőjében azt írja, a szöveg már Brodarics Budára érkezése után íródott, azaz 1527. március 18-a és április 18-a között.¹⁰¹ Kulcsár azzal érvel, hogy a szöveg Szapolyait királynak titulálja, tehát szerinte már Brodarics átállása után íródott. Mivel Brodarics 1527. március 18-án még Dévényben van,¹⁰² ami Habsburg-érdekszféra, március 24-én viszont már a Szapolyai által összehívott budai országgyűlésen találjuk,¹⁰³ Kulcsár március 18-át tekinti *terminus post quem*-nek. A datálási problémákra később még visszatérek, de előbb vizsgáljuk meg a szöveg keletkezésének fentebb említett kiváltó okait.

III. 1. 1. A Zsigmond-féle megbízás

Nézzük először a Zsigmond-féle megbízást. Ennek létezését alátámasztani látszik, hogy Brodarics műve Krakkóban jelent meg, továbbá hogy Brodarics, miközben - aránylag burkolt formában ugyan, - de szemére veti a keresztény uralkodóknak, hogy magára hagyták Lajost és Magyarországot a török elleni élet-halál harcban, Zsigmond és a lengyelek távolmaradását ügyes érvekkel mentegeti.¹⁰⁴ Logikusnak tűnik tehát, hogy a Zsigmond megbízásából született mű Krakkóban jelenjen meg, és természetesen igyekezzék Zsigmond és a lengyelek fejről elhárítani II. Lajos és a magyarok cserbenhagyásának ódiumát. A

császárok („Caesares”) történetén élete végéig dolgozott, de azok csak halála után láttak napvilágot (Caesares, Strassbourg, 1540; Consules, Basel, 1553). Cuspinianus bejáratos volt Mátyás egykori könyvtárába, számos Corvinát ő vitt magával Bécsbe, melyek így elkerülték a török idők pusztulását.

¹⁰¹ Stephanus BRODERICUS, *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum imperatore ad Mohach historia verissima*, KULCSÁR Péter (ed.), Budapest, 1985, Introductio, 12.

¹⁰² Vö.: FRAKNÓI Vilmos, *Magyarország történetét érdeklő okiratok a külföldi piaczon*, Századok, 1877, 58-61.

¹⁰³ Vö.: FRAKNÓI Vilmos, *Magyar Országgyűlési Emlékek* (MOE) I. 127-128.

¹⁰⁴ Nam de rege Poloniae Sigismundo, patruo regis alia prorsus ratio esse videbatur, quod is foedus cum Turca paulo ante pepigerat extremum excidium a suis regnis, quando aliter inter tot Christianorum principum dissidia non posset, vel hoc pacto avertere conatus, neque videbatur princeps integerrimus et fidei observantissimus contra confoederatum principem auxilia ulla praestiturus. BRODERICUS, *De conflictu*. 27.

Zsigmond-féle felkérésre vonatkozó döntő érvet azonban egy bizonyos Zsigmond által Brodaricsnak írt levél jelenti, mely az Acta Tomiciana VIII. kötetében olvasható. Ez a kötet tartalmazza az 1526-os évhez kapcsolódó diplomáciai iratokat és dokumentumokat, melynek végéhez a kötet szerkesztői hozzátartoztak Brodarics beszámolójának szövegét is, előtte azonban mintegy tematikus rendben összegyűjtötték a lengyel diplomácia Moháccsal kapcsolatos levelezését. Ezek között találjuk Zsigmond elhíresült levelét is, mely a következőképpen hangzik:

„Reverendissime in Christo pater. Audientes vestram paternitatem ex tam ingenti naufragio serenissimi nepotis nostri et istius regni Hungariae salvam utcunque evasisse, cepimus non mediocrem voluptatem et in tanto dolore, quo tenemur, quod utique paternitas vestra incolumis sit, cuius in nos fidem et observantiam habemus compertissimam. Et *proinde rogamus illam describere nobis non gravetur, quid certi istic sit, cum de salute ipsius serenissimi nepotis nostri, tum etiam de rebus hostilibus et statu illius regni Hungariae*; nam varii rumores huc quotidie ad nos deferri solent, sitque eius erga nos propensionis et observantiae, qua consuevit. Et bene valeat.”¹⁰⁵ (Kiemelés tőlem! KP)

Mint látjuk, a levél elég rövid: Zsigmond néhány sorban kifejezi abbéli örömét, hogy Brodarics túlélte a csatát, majd következik a lényeg: megkéri Brodaricsot, tájékoztassa őt unokaöccsének, Lajosnak sorsáról, az ellenség, azaz a török tevékenységéről, és Magyarország pillanatnyi helyzetéről. Kétségtelenül nem egy klasszikus megbízási szerződés, de némi jóindulattal olvasható így.

¹⁰⁵ AT VIII. 222.

Be kell vallanom, eleinte magam sem gyanakodtam erre a levélre, és készséggel elfogadtam, hogy az itt olvasható sorok jelentik a megbízás szövegét. Alaposabban belegondolva aztán arra jutottam, hogy azon kívül, hogy Zsigmond a *describere*: leírni, beszámolni igét használta, Brodarics művének címe pedig bizonyos kiadásokban *Descriptio*:¹⁰⁶ Leírás, nem sok minden utal arra, hogy Zsigmond a csata történetének megírására buzdította volna Brodaricsot. Sokkal inkább az adott helyzetre vonatkozó információkat kért tőle, elsősorban unokaöccsének sorsáról, a török hadak mozgásáról, és általában a Lengyelország *antemuraléjaként*, védőbástyájaként szolgáló Magyarország általános helyzetéről. Azt is mondhatnánk, a kérés inkább „politológiai” mintsem „történeti” elemzést, beszámolót kért Brodaricstól. További problémát okozhatott, hogy Brodarics tulajdonképpen írt is egy ilyen beszámolót 1526. szeptember 6-án Pozsonyból, röviddel odaérkezése után. Akik tehát Zsigmond levelét a Mohács-mű megírására való felkérés direkt bizonyítékaként kezelték, joggal vélhették úgy, hogy mivel Brodarics már írt egy helyzetjelentést Krakkóba, arra nem kellett még egyszer felszólítani, a fentebb említett másik két momentum pedig, tudniillik hogy a mű Krakkóban jelent meg, és legalábbis nem firtatja Zsigmond felelősségét a csatavesztésben, alátámaszthatta azt az olvasatot, hogy ez valóban „a” felkérő levél.

A félreértéshez hozzájárulhatott, hogy a levél keltezetlen (egyébként nemcsak az Acta Tomiciana nyomtatott kötetében lévő szövegen, hanem a kéziratokon sincs dátum¹⁰⁷), és elvileg 1526 őszén bármikor keletkezhetett, amíg Lajos holttestét meg nem találták, és ennek híre Krakkóba nem ért.¹⁰⁸

¹⁰⁶ BRODERICUS, *De conflictu...* Introductio, 16-17.

¹⁰⁷ A legmegbízhatóbb kézirat a varsói Biblioteka Narodowában található: Teki Górskiego Tomus 29. 40 r. A Brodarics-levelek kézirati hagyományozódásáról lásd a dolgozat vonatkozó fejezetét.

¹⁰⁸ II. Lajos holttestének megtalálásáról Sárffy Ferenc győri várkapitány 1526. október 19-én értesítette Brodaricsot. A levél szövege kiadva: Georgius PRAY, *Annales regum Hungariae*, Pars V., Vindobonae, 1770, 121-122. Magyarul megjelent a *Mohács emlékezete* (szerk.: KATONA Tamás, Budapest, 1979³) című kötetben (158-160. oldal) Bartoniek Emma fordításában, azonban itt a levél datálása téves. Bartoniek ti. december 14-re keltezi a levelet, mely „*ex arce Iauriensi feria VI. post Lucae Evangelistae*” íródott. Bartoniek ezt Szent Luca ünnepe utáni péntekkel azonosítja, és mivel Luca-nap (december 13.) 1526-ban csütörtökre esett, így a

A Zsigmond-levél datálásával eredetileg azért kezdtem behatóbban foglalkozni, mivel arra szerettem volna felhasználni, hogy segítségével esetleg pontosabban meghatározható legyen, mikortól is kezdett foglalkozni Brodarics a beszámoló elkészítésével, vagy az elkészítés gondolatával. Világosnak látszott, hogy ha a szakirodalom ezt a levelet tartja a Zsigmond-féle felkérés perdöntő bizonyítékának, akkor, ha sikerül precízebben behatárolni keletkezésének idejét, megadhatjuk, ha nem is a mű keletkezésének *terminus post quem*jét, hiszen a szöveg létrejöttéhez a minden valószínűség szerint a Cuspinianus-oratio erjesztő hatása is kellett, de legalább is azt az időpontot, amikor Brodaricsban felmerülhetett a megírás gondolata. A levél keltezetlensége számomra elsősorban emiatt jelentett problémát.

Természetes kiindulópontnak látszott Lajos halálhírének kérdése. A levél alapján egyértelmű, hogy megírásának pillanatában Zsigmondnak nem voltak biztos információi Lajos sorsát illetően. Még ha kapott is kósza híreket a tragédiáról, azok nem erősítették meg minden kétséget kizáróan unokaöccse halálhírét. Meg kellett tehát vizsgálnom a lengyel udvar levelezését 1526 szeptember-október folyamán, hogy megtudjam, mikortól nincs többé kétségük Lajos haláláról. Alapkonceptióm szerint, amennyiben a Sárffy-levél datálásából indulunk ki, a lengyel udvarban legfeljebb október közepéig lehetett valamelyes bizonytalanság ezzel kapcsolatban, tehát a Zsigmond-féle levélnek mindenképpen szeptember folyamán, esetleg október elején kellett íródnia. Azaz, amennyiben ez tényleg egyfajta „megbízó-levél”, Brodarics már igen korán, 1526 októberétől foglalkozhatott a csata történetének megírásával. Tüzetesebben végigolvasva azonban azokat a leveleket, amelyek az Acta Tomiciana idézett kötetében a mohácsi csatavesztéssel foglalkoznak, némileg

következő péntek december 14-e lenne. Botlik Richárd a levél datálási problémájáról írt cikkében meggyőzően bizonyítja, hogy a levél nem Luca, hanem Lukács evangélista ünnepét (október 18-a) követő pénteken íródott, ami 1526-ban véletlenül szintén csütörtökre esett, így a következő péntek október 19-e. Lásd bővebben: BOTLIK Richárd, 1526. október 19. (*Adalékok Sárffy Ferenc győri várparancsnok jelentéséhez*), *Századok*, 2002, 669-679. Botlik érvelését alátámasztja egy 1526. november 14-én kelt Brodarics-levél, melyet Christoph Szydłowiecki lengyel kancellárnak írt. Ebben a következő olvasható: *Mitto ad Vestram Illustrissimam Dominationem paria litterarum eius, qui fuerat missus ad corpus regium perquirendum*. In: Carolina LANCKOROŃSKA (ed.), *Elementa ad fontium editiones, T. XXXIV. Documenta ex Archivo Regiomontano in*

meglepő felismerésre jutottam. A Tomiciana vonatkozó kötete számos levelet őriz a Mohács utáni első hónapokból, melyek nagyobb része sajnos keltezetlen, de tartalmuk alapján egyértelműen a csata utáni hetekben születtek. Ezeket részben Zsigmond, részben más lengyel államférfiak, országnagyok írták a legkülönbébb magyarországi hatalmasságokhoz, Mária királynétól Szapolyai erdélyi vajdán át Burgio báróig.¹⁰⁹ Vegyünk kicsit alaposabban szemügyre néhányat ezek közül a levelek közül!

Az első egy szintén keltezetlen, Habsburg Máriának írt levél, melyben Zsigmond tőle is azt kéri, minél gyorsabban tájékoztassa őt Lajos sorsáról és minden egyéb fejleményről.

Idézem:

„Accepimus infelicissimum nuntium, prostratum esse cum exercitu suo per Turcos serenissimum nepotem nostrum, dominum Ludovicum, tantamque in eo stragem commissam, ut de salute illius maiestatis non sit satis compertum. [...] *nosque cum de vita serenissimi coniugis sui tum etiam de rebus omnibus, quam celerius poterit, certiores facere dignetur.*”¹¹⁰ (Kiemelés tőlem! KP)

A második és harmadik kivonat egy Petrus Tomiciusnak (Piotr Tomicki) Brodaricshoz, illetve Zsigmondnak Burgio báróhoz írott leveléből való. Ha a dőlt betűvel kiemelt részeket figyeljük, megint csak azt tapasztaljuk, hogy a levélírók mindkét esetben információkat kérnek a címzettektől, Brodaricstól és Burgiótól Lajos sorsára és a magyarországi helyzetre vonatkozóan.

Poloniam spectantia, pars IV., Romae, 1975, 72. Az utalás minden valószínűség szerint Sárffy levelére vonatkozik, melyet Brodarics nem továbbíthatott volna Krakkóba, ha az csak decemberben íródik.

¹⁰⁹ AT VIII. Zsigmond Máriának Nr. 173 (213-214.) és Nr. 176 (215.); Szapolyai Jánosnak Nr.175 (214-215.); Burgiónak Nr. 186 (223.)

¹¹⁰ AT VIII. 213-214.

„De interitu serenissimi domini, domini Ludovici, regis, tametsi iam propemodum apud nos conclamatum sit, tamen quia nescio, qui iique non ingrati et propterea non reiecti rumores spargantur, fore adhuc nonnullam spem de vita eius maiestatis.

Maiestas domini mei mittit istuc nuntium cum litteris. *Ego plurimum rogo Vestram Reverendissimam Dominationem, ut quicquid certi et explorati cum de his, tum de ceteris habuerit, simul et reliquiae dominorum Hungarorum, quid praeseferant, quidve praetendant, quorsum animus et cogitationes suas dirigant, quid consilii in tam ancipiti fortuna capiant, quem sibi praeesse destinaverint, me litteris suis facere velit certiore.*”¹¹¹ (Kiemelés tölem! KP)

„*Quia cum de salute illius maiestatis, tam etiam de reliquis rebus, uti se habent, adhuc plane incerti sumus, mittimus istuc nuntium nostrum, ut de omnibus quam primum certiores esse possimus rogamusque tam magnificentiam, ut nobis significare velit, quid cum illius maiestate et statu istius Regni sui agatur.*”¹¹²

Végezetül a negyedik, egy újabb Máriának írott levél, melynek szintén a dőlt betűvel kiemelt része érdekes:

„Quamvis significavit iam nobis maiestas vestra per suum nuntium casum et interitum serenissimi coniugis sui et nepotis nostri desiderantissimi, *tamen quia post adventum hic nostrum non cessant varii rumores de illius maiestatis vita*

¹¹¹ AT VIII. 222-223.

¹¹² AT VIII. 223.

et quidem in dies magis invalescere, et ut audimus, maiestas vestra mittere dignata est Czettricz ad eum locum, in quo eius maiestatem lapsam et extinctam referebat, perquisitum, an eius relatio vera esset nec ne, quod alii constanter id negarent; mittimus hunc nuntium ad invisendam maiestatem vestram simul, ac ut de iis que istic aguntur certiores reddamur. Plurimum rogamus maiestatem vestram, ut tam de vita ipsius serenissimi nepotis nostri quam etiam de rebus hostilibus et statu praesenti istius regni Hungariae nobis significare nobisque certum documentum, quid tandem indubie credere debeamus, praestare dignetur, nam et iusta, quae illius maiestati iam paravimus, distulimus exsolvere huiusmodi rumoribus de incolumitate ipsius [...] permoti.”¹¹³

Ha ezen utolsó levél aláhúzással is kiemelt részét összevetjük a Brodarichhoz címzett, állítólagos megbízólevél szövegével a hasonlóság rögtön szembetűnik:

„Et proinde rogamus illam describere nobis non gravetur, quid certi istic sit, cum de salute ipsius serenissimi nepotis nostri, tum etiam de rebus hostilibus et statu illius regni Hungariae; nam varii rumores huc quotidie ad nos deferri solent [...]”¹¹⁴

Azt gondolom, az idézett szövegek magukért beszélnek. Mint említettem, a Tomicianában Moháccsal kapcsolatban található levelek zöme sajnos keltezetlen, van azonban köztük néhány dátummal ellátott irat is, melyek a fentebbiekhez hasonló céllal,

¹¹³ AT VIII. 215.

¹¹⁴ AT VIII. 222.

szövegezéssel és hangnemben íródtak¹¹⁵, kellően megalapozva tehát azt a véleményt, hogy a többi is valóban a Mohács utáni első hetek zűrzavarában született, amikor a lengyel kormány és diplomácia mindent elkövetett, hogy minél gyorsabban, minél pontosabb értesüléseket szerezzen II. Lajos valódi sorsáról és a magyarországi helyzetről.

A diplomáciai sürgés-forgás nem is indokolatlan, ha meggondoljuk, hogy Zsigmond, mint II. Lajos nagybátyja, a király halála esetén maga is aspirálhatott a magyar vagy még inkább a cseh trónra, ehhez azonban biztosat kellett tudnia Lajos sorsát illetően. De ugyanilyen nyilvánvaló az ellenkező oldal taktikázása is. Mária királyné már a csata másnapján értesült Lajos haláláról Czettrich Ulrichtól, aki saját szemével látta a királyt a Csele-patakban elmerülni. Ha fel is tételezzük, hogy eleinte talán bizakodott, hogy Lajos mégsem halt meg, reményei néhány nap alatt bizonyára szertefoszlottak.¹¹⁶ Mária környezetében mégsem erősíti meg senki a lengyel udvar felé Lajos halálhírét, ami szintén a trónöröklési aspirációkkal áll összefüggésben.¹¹⁷ Mária célja kezdettől fogva az volt, hogy a magyar és a cseh trónt biztosítsa bátyja, Ferdinánd számára. Az ehhez szükséges politikai manőverekhez viszont időre volt szüksége, ezért szeptember folyamán Lajos halálhírét lebegtető híreket küld (és talán küldet) Krakkóba, hogy elbizonytalanítsa, tétovázásra kényszerítse a lengyel diplomáciát.¹¹⁸ Maga Brodarics is azt írja szeptember 6-án Pozsonyból

¹¹⁵ Ismerjük Várday Pál egri püspök Zsigmondnak írt levelét 1526. szeptember 13-áról (AT VIII. 215-217.), illetve az arra küldött válaszlevelet szeptember 17-éről (AT VIII. 217-218.). Mindkettő a csata utáni helyzetet mérlegeli.

¹¹⁶ A Habsburg-családban már szeptember elejétől tényként kezelték Lajos halálát. Ferdinánd bizonyossággént közli ezt Margit főhercegeasszonnyal 1526. szeptember 18-i levelében. Vö. HATVANI Mihály (szerk.), *Magyar történelmi okmánytár brüsszeli levéltárakból I. (1441-1538)*, Pest, 1857, 41-43.

¹¹⁷ Brodarics levele Krakkóba szeptember 6-án: Regia maiestas [...] nondum tamen pro certo sciri potuit ubi sit. Quod ad salutem regis attinuit, nihil praetermisi, quod a me provideri potuit. Fuerunt deputati ex primoribus, qui nihil aliud curarent nisi servare regem. *Non possum ullo modo mihi persuadere, eum periisse.* AT VIII. 220-221. Várday Pál szeptember 13-án: Scripsi etiam regiae maiestati – *dicitur enim vivere et Posonii esse sed grave vulnus habere* – ne desperaret, sed reliquas belli colligeret; [...] *sed a regia maiestate nuncius meus nondum rediit, quare de vita eius nihil adhuc accepi.* AT VIII. 215-217. Thurzó Elek csak szeptember 29-én írja biztos tényként Zsigmondnak, hogy Lajos király elesett a csatában: Expectavimus hactenus feliciora, sed iam pro dolor! Pro comperto est, quod maiestas sua strenue et insigniter cum hoste pugnando, inclinata acie nostrorum nostrisque in fugam conversis, equo, cui insidebat, graviter in proelio vulnerato, volens tandem manus hostiles non nisi tertiusmet effugere, *in quadam profunda fauce Danubii una cum equo decidens miserabiliter extinctus est.* AT VIII. 224-225. [Kiemelések tőlem! KP]

¹¹⁸ A király halálának bizonyítása csak azután válik hirtelen sürgőssé, hogy 1526 október közepére a cseh rendek hajlandónak mutatkoznak Ferdinánd megválasztására, ehhez azonban kétségbevonhatatlan bizonyítékra van

kelt levelében, nem tudja elhinni, hogy a király meghalt, noha valószínűleg ő is értesült Czettrich jelentéséről. Mindezek tükrében érthető a lengyel diplomácia erőfeszítése, hogy végre hiteles adatokhoz jusson a magyarországi eseményeket illetően.

A fentiek alapján két következtetést vonhatunk le. Egyfelől véleményem szerint kétségbevonhatatlan, hogy az Acta Tomiciana VIII. kötetének 222. oldalán található Brodaricshoz címzett levél 1526 szeptember folyamán keletkezett, abban a néhány hétben tehát, amíg a lengyel udvarban nem rendelkeztek biztos hírekkel Lajos sorsát illetően. Thurzó Elek szeptember 29-én már tényként ír Zsigmondnak Lajos haláláról, október 11-én a magyar rendekhez írott levelében Zsigmond király ugyancsak megalapozott tényként kezeli a kérdést. Másfelől viszont arról is meg vagyok győződve, hogy a sokat emlegetett Zsigmond-levél pontosabb datálása jottányival sem visz közelebb minket a Brodarics-mű keletkezési idejének precízebb meghatározásához. Úgy vélem, a fentebb általam idézett, Lengyelországból írott leveleket valószínűleg senki nem értékelné másnak, mint amik: tehát információkérő levélnek. Az időbeli és a szövegezésbeli egyezések alapján pedig kijelenthetjük, hogy nagy valószínűséggel a Brodaricshoz írott levélnek sem volt ettől eltérő célja. *Véleményem szerint tehát semmiképpen nem olvasható úgy, mint felkérés egy történetírói munka megalkotására!* Ily módon tehát, ha ezzel a levéllel nem lehet bizonyítani, hogy Zsigmond megbízta vagy felkérte volna Brodaricsot a csata történetének megírására, azt sem jelenthetjük ki, hogy Brodarics már 1526 szeptemberében foglalkozott volna a mű megírásának gondolatával. Természetesen nem állíthatom, hogy Zsigmond nem kérhette föl Brodaricsot egy ilyen mű elkészítésére, de az ezt eddig igazoló legfőbb bizonyíték a fentiek fényében megdőlni látszik.

A felkérés hiányát alátámasztani látszó érv lehet továbbá, hogy Brodarics nem ír ajánlást a műhöz. A humanista gyakorlatban szokatlan, hogy valaki megbízást, adott esetben

szükség, hogy Lajos már nem él. Ekkor küldik el Czettrichet Sárffy Ferenc győri várkapitány katonáinak oltalma alatt, hogy keresse meg Lajos holtestét. Ez korábban egyébként is igen kockázatos vállalkozás lett volna, mivel a török csapatok csak október 12-én hagyták el Magyarországot területét. Lajos halálának eltitkolásával

pénzt kap egy mű megírásához és kiadatásához, majd előszó vagy ajánlás keretében nem méltatja mecénását.¹¹⁹ Kétségtelen azonban, hogy a mű Krakkóban jelent meg, és Brodarics valóban kesztyűs kézzel bánik benne a lengyelekkel. Ezt eddig Zsigmond felkérésével indokolták. Ha viszont ez az érv kihullik a sorból, mi lehet a magyarázata Brodarics eljárásának? Ennek vélhető okaira a fejezet végén visszatérek. Előbb azonban vegyük szemügyre a másik megírási indokként emlegetett okot, Cuspinianus *Oratióját*.

III. 1.2. A Cuspinianus-oratio

A mű keletkezésével kapcsolatos hagyományos álláspont tehát azt tartotta, hogy Brodarics Zsigmond felkérésének eleget téve, továbbá Cuspinianus magyarokat ért vádjait cáfolandó írta volna Mohács-beszámolóját. Ha az eddig elmondottak alapján elfogadjuk, hogy a Zsigmond-féle felkérés vagy nem létezett vagy legalábbis nem bizonyítható, ez esetben fokozott jelentőséget nyer a Cuspinianus beszéde által jelentett motiváció, mely így első számú, sőt látszólag egyetlen indokká lép elő.

Ez már önmagában is egészen új megvilágításba helyezi a problémát, hiszen amennyiben elfogadjuk, hogy Brodarics legfőbb indoka a csata történetének megírására egy magyarokat vádakkal illető *oratio* állításainak megcáfolása volt, ez esetben a magyar történetírás egyik leghíresebb szövegét alapvetően történeti jellegű műből polemikus célzatú vitairattá minősítjük át. A kérdés taglalására a mű lehetséges céljainak vizsgálatakor még visszatérünk.

kapcsolatban lásd még: BARTA Gábor, *Illúziók esztendeje*, Történelmi Szemle, 1977, 6., valamint BOTLIK Richárd, i. m. 670.

¹¹⁹ Igaz, ezt a lehetséges érvet óvatosan kell kezelni, tekintettel arra, hogy nem ismerjük a Brodarics-szöveg első, 1527-es kiadását. Teljes bizonyossággal tehát nem állítható, hogy a mű nem tartalmazott ajánlást Zsigmondhoz, de ha mégis, akkor is megkockáztatható az a felvetés, hogy Brodarics talán *nem* a „megrendelés” miatt ajánlotta Zsigmondnak a művet. Természetesen ez a kérdés nem dönthető el egyértelműen, amíg az első kiadás elő nem kerül.

Először azonban vizsgáljuk meg, egyáltalán szerepelhet-e Cuspinianus *adhortatio*ja a Brodarics-mű megírásának indokai között. A kérdés felvethetőségét számomra két „hiány” tette lehetővé. Az egyik, hogy Brodarics sem a *Historia verissima* szövegében nem nevezi meg Cuspinianust, sem pedig ránk maradt levelezésében nem tesz róla említést.¹²⁰ Ilyen módon a szerzőtől származó közvetlen bizonyítékunk nincs arra, hogy valóban Cuspinianus beszédének magyarellenes kitételei háborították volna fel Brodaricsot, és készítették volna egy cáfolat értékű mű megírására. Ha bármilyen bizonyítékkal szeretnénk előállni, az tehát csakis közvetett lehet.

A másik, hogy a Cuspinianusról monográfiát író Hans Ankiewicz von Kleehoven nem tud arról, hogy a szóban forgó buzdító beszéd valamilyen jelentősebb hatást váltott volna ki a

¹²⁰ Szövegszerűen ismert és ránk maradt leveleiben legalábbis nem. A talán leghíresebb Brodarics-levél ugyanis, melyet 1527. március 18-án Dévény várából írt a Prágában időző Ferdinánd királynak, bejelentve, hogy elhagyja Ferdinánd táborát és átáll Szapolyai oldalára, nem maradt ránk. A levelet sokan és sok helyütt hivatkozzák, pedig Fraknói Vilmos kivételével 1877-óta valószínűleg senki sem látta. Fraknói a *Századok* 1877/1-es számában megjelent cikkében (Magyarország történetét érdeklő okiratok a külföldi piaczon. 57-63. p.) ad hírt a levél létezéséről. Elmondja, hogy a levelet hat másik dokumentummal együtt egy bizonyos lipcsei Ardenné báróné ajánlotta fel a Nemzeti Múzeumnak megvételre, az intézménynek azonban sajnos nem tellett a 250 forintnyi vételárra. Fraknóinak, aki olvasta a levelet, valószínűleg nem engedélyezték, hogy közölje a teljes szöveget, így cikkében csupán kivonatolva ismerteti annak tartalmát. Eszerint Brodarics kész politikai láttelepet ad Ferdinánd uralmi törekvéseiről, szerinte elhibázott lépéseiről: késlekedésével lehetőséget teremtett Szapolyai megkoronázására, hagyta kicsúszni kezéből az országot, és mindezt most háborúval akarja visszafoglalni. Személyes sérelmeit is felelegeti: kihagyták a tanácskozásokból, titkolóznak előtte, hat hónapi szolgálat után mindössze ötven forint fizetést ajánlottak neki. És ebben a levélben, állítólag, elhangzik Cuspinianus neve is, akinek magyarokra szórt gyalázkodásai a levél szövege szerint mélyen feldúlták Brodaricsot. Fél továbbá a Ferdinánddal érkező lutheranizmustól (!) is. Mindezek miatt, és mivel hírt kapott, hogy a legközelebbi budai országgyűlésen hazaárulással fogják vádolni, hazatér, és megvédi magát a vádak alól.

Ha a levélnek hitelt adunk, megfellebbezhetetlen bizonyíték arra, hogy Brodarics Cuspinianusszal kívánt polemizálni művében. Nem Fraknói szakértelmében kételkedem, de nem ez lenne az első hamisítvány a történelemben, és nem is az utolsó. Adatai szinte mind ellenőrizhetőek, de már-már túl koherens és összeszedett a többi Brodarics-levélhez viszonyítva. Az ismert levelek közül egy akad, mely alátámaszthatja dévényi levél létezését. Brodarics április 12-én, már Budán levelet ír Andreas Criciusnak Krakkóba, beszámolva neki az elmúlt hetek eseményeiről (AT IX. 125-126.). Ebben leírja, hogy indokait kifejtette Ferdinándnak, sőt előadta azokat Mária és tanácsosai előtt is. Arra hivatkozik, hogy a kezdődő vérontásban nem kíván részt vállalni, és mivel hazaárulással akarják megvádolni az országgyűlésen, hazatér. Cuspinianust, sajnos, nem említi. Mégis, a levél szövege, az érvelés erősen emlékeztet a Fraknói által adott összefoglalóra, így tulajdonképpen alátámaszthatja azt.

Kétségekre adhat okot viszont a következő adat: ERDÉLYI Gabriella Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése I. 1526-1532. című kötetében (Bp. 2005.) kiadott egy a MOL állományában meglévő levelet, melyet Thurzó 1526. március 22-én Batthyány Ferenchez írt (MOL P 1314 Nr. 50466.). Eszerint Brodarics nem kért engedélyt a távozásra, legalábbis Thurzó, aki Ferdinánd kérését közvetíti Batthyáynak, nem tud erről. „Nescimus, si Dominatio Vestra Magnifica intellexit unus nostrum videlicet Stephanus doctor Cancellarius non accepta licentia et praeter scitum omnium clam hinc ad Ioannem Waywodam discessit, quam rem cur fecit, non satis nobis constat.” i.m. 93. Kételyeim fenntartása mellett a dévényi levél létezésének ügyében a jelen adatok birtokában nem mernék határozottan állást foglalni.

kortársak körében, sem pedig arról, hogy különösebb magyarellenes éle lett volna.¹²¹ Első pillantásra tehát úgy tűnhet, hogy mivel Brodarics valójában nem említi Cuspinianust, a Cuspinianus-monográfus Kleehoven pedig mit sem tud a két mű közti esetleges kapcsolatról, talán csak a magyar szakirodalomban gyökeret vert másik legendával állunk szemben.

Ha azonban alaposabban elolvassuk Brodarics szövegét, a Cuspinianus-hatással kapcsolatos kezdeti kételyeink halványodni kezdenek. A szövegben több olyan célzás is van, mely ha nem is egyértelműsíti, de legalábbis erősen valószínűsíti, hogy műve írásakor Brodarics Cuspinianusszal, vagy vele is, polemizált. Nézzük meg közelebbről, melyek ezek!

Brodarics az előszóban azt hozza fel a mű megírásának indokaként, hogy úgy tapasztalja, néhányan másként beszélnek el az eseményeket, mint ahogy azok megtörténtek, a vereséget pedig nem a szerencse szokásos forgandóságának, hanem a magyarok bűnének és árulásának tulajdonítják.¹²² Ez a kezdés mindenképpen alátámasztja, hogy a Brodarics-mű esetében igenis polemikus szándékú textussal van dolgunk, amely valamely magyarellenes hangvételű szövegre vagy szövegekre kíván reflektálni. A célzás azonban még korántsem utal kellő egyértelműséggel Cuspinianusra. A mű végén azonban, amikor Brodarics Lajos király halálának körülményeit írja le, a következőket mondja: felháborodással vehetjük tudomásul, hogy egy bizonyos személy hazug módon merészkedik e tárgyról közzétett beszédében a mieinket királyuk árulóinak nevezni.¹²³ Ez már a név említése nélkül is egyértelműbb utalás: beszédet, oratiót Mohácsról vagy annak kapcsán az adott időszakban legjobb tudomásom szerint csak Cuspinianus tett közzé. Bár neve itt sem hagzik el, de néhány sorral lentebb

¹²¹ Vö.: Hans Ankicz von KLEEHOVEN, *Der Wiener Humanist, Johannes Cuspinian*, Graz-Köln, 1959, 237-239. - A kortársak körében kiváltott hatás alatt Kleehoven persze nem okvetlenül irodalmi reflexiókra gondolt, hanem sokkal inkább arra, hogy volt-e a buzdító beszédnek valami gyakorlati következménye. De vélhetőleg az irodalmi hatást is megemlítette volna, ha ismerte volna Brodarics művét, illetve a két mű közti feltételezett kapcsolatot.

¹²² *Operae pretium fore putavi, si bellum, quod divus Ludovicus Hungariae et Bohemiae rex [...] proxime gessit, et in quo interiit, breviter describerem eo etiam consilio, quod video esse nonnullos, partim qui haec aliter, quam acta sunt, narrent, partim qui nostros alius aliam ob causam criminari non cessent atque hunc infelicem pugnae eventum non solitis rerum humanarum casibus sed nostrorum culpae falso adhibere nitantur. BRODERICUS i.m. 21.*

Brodarics tovább szűkíti a kört, amikor azt mondja, ő szégyelli magát, amiért az a híres történetíró ilyen ostobán, számára ismeretlen dolgot merészelt a nyilvánosság elé tárni.¹²⁴ Cuspinianust, a jeles bécsi humanistát pedig elsősorban történetíróként tartották számon. Végül még egy adalék. Cuspinianus beszédében a legkonkrétabb vád az esztergomi katonákat, a huszárokat éri, akik fosztogatni kezdték a Budáról menekülő királyné hajóit.¹²⁵ Brodarics világosan reflektál az említett szöveghelyre, mikor azt mondja: a katonák okoztak ugyan némi kárt a királyné hajóiban, mégis messzire rugaszkodik az igazságtól az a személy, aki könnyűfegyverzetű katonáinkat, akiket huszár néven emleget, azzal vádolja, hogy megbecstelenítették volna a királyné szolgálóit és gúnyképpen papucsaikban táncoltak.¹²⁶

A fentebb elmondottak alapján tehát Brodarics egyértelműen egy olyan személy, illetve személy által írt szöveg ellenében írta saját művét, aki történetíró volt, a balvégzetű mohácsi csatáról beszédet jelentetett meg, és abban egyéb vádak mellett mindenképpen említést tett az esztergomi huszárok garázdálkodásáról, akiket *vero nomine*, valódi nevükön huszárokként (hussarones) emleget. Ez leginkább a magyar viszonyokat közelebbről ismerő embert feltételez, márpedig Cuspinianus császári diplomataként rendszeresen járt Magyarországon, és jól ismerte az itteni viszonyokat. Ezek a célzások és a két szöveg reflektív helyei erősen valószínűvé teszik, hogy a Brodarics-szövegben meg nem nevezett

¹²³ Quo molestiore animo ferendum censeo, quod ausus sit quidam oratione etiam de hoc publicata, si oratio illa vocari debet, nostros sui regis desertores falso vocare. BRODERICUS i. m. 54.

¹²⁴ Sed idem ille egregius historiarum scriptor, qui haec scribit, et qui tot convicia in gentem nostram ingerit, huius etiam cladis historiam ita scripsit, ut me pudeat eum ita imprudenter rem sibi ignotam in vulgus prodere fuisse ausum. BRODERICUS i. m. 54-55.

¹²⁵ Ventum est in Danubio ad Strigonium Archiepiscopalem sedem. Tum husserones, incolae regni, Turcis longe saeviores et crudeliores, nulla pietate moti, nulla misericordia, navem unam onustam regia supellectile reginae auferunt, spoliando et diripiunt. Nec tanta feritate satiati, nisi ludibrio etiam suam Reginam afficiant in tanta anxietate: muliebres vestes et puellarum soleas ex Gynaecio asportatas induunt, choreas faciunt, risus et subsannationes in timidum sexum iaciunt. CUSPINIANUS, *Oratio*...76. (Cuspinianus szövegének tudomásom szerint nincs modern, kritikai igényű kiadása. A szöveget Kulcsár Péter fordította magyarra, és a Mohács emlékezete című kötetben jelent meg 1976-ban. A kötet 1979-es második, bővített kiadásában szereplő adat szerint Kulcsár fordítása a budapesti Egyetemi Könyvtár M. V. 102. jelzetű példánya alapján készült. Az én latin idézeteim egy, a szegedi Egyetemi Könyvtárban található példány szövegén alapulnak, mely egy Frankfurtban, 1601-ben megjelent kései kolligátumban található; magyar idézeteim Kulcsár fordítását követik.)

¹²⁶ Regina hac clade audita [...] trepide Posonium confugit rerum suarum magna parte per Danubium subvecta, in quibus et in his, quae civium Budensium erant, licet Andreas Orbonasz, qui arci Strigoniensi praeerat, nonnulla damna fecerit, tamen in huius rei commemoratione longe a veritate recessit ille, qui militibus nostris

ellenfél Cuspinianus, akinek beszéde tehát minden bizonnyal valóban hozzájárult Brodarics művének megszületéséhez, méghozzá nem is csekély mértékben, ha figyelembe vesszük, hogy Brodarics az előszóban a mű megírásának egyetlen okaként és céljaként a vádaskodások és hazugságok megcáfolását említi meg.

Ennek tükrében viszont felmerül a kérdés, mért nem tud Ankiewicz von Kleehoven semmit arról a hatásról, melyet a Cuspinianus-oratio Magyarországon, jelesül Brodaricsra gyakorolt? Elkerülte volna a figyelmét? Ilyen eset persze adódhat, és ekkor óhatatlanul felmerül a magyar szakma és szakirodalom felelőssége is, mely nemzetközi fórumokon talán nem publikálta kellően széles körben a Brodaricsra gyakorolt Cuspinianus-hatás elméletét. De állhat más is a probléma hátterében. Ha az ember igyekszik a lehetőségekhez képest elfogulatlanul olvasni Cuspinianus szövegét, rá kell jönnie, hogy korántsem egy vérbeli magyarfalóval áll szemben! Alapvetően, a címnek megfelelően, egy, a német rendekhez intézett, törökellenes buzdító beszédéről van szó, amely ugyan Kleehoven szerint is szinte prédikatori hevületű, de ez a prédikatori hevület javarészt nem a magyarok ellen irányul. A török elleni fellépésre buzdítva a német rendeket Cuspinianus ugyan valóban tesz néhány oldalvágást a magyarok vétkes hanyagsága felé, de ugyanígy elítéli a keresztény fejedelmek nemtörődömségét is, és még ennél is hangsúlyosabban ostromozza a német birodalmi gyűlések tehetetlenségét, a fejedelmek iszákosságát, mint a tehetetlenség és döntésképtelenség legfőbb okát, nem utolsó sorban pedig éles és egyben gúnyos kirohanást intéz Luther ellen, aki korai írásaiban elítélte a török elleni fegyveres fellépést, amit Cuspinianus nehezményez.

Úgy gondolom, hogy Kleehovennek, mint német olvasónak némi joggal nem tűnt úgy, hogy Cuspinianus *oratió*jának olvasása közben egy magyarellenes kitételektől hemzsegő művet tart a kezében, minthogy a szöveg alapállása nem is tekinthető magyarellenesnek. Végső soron furcsa is lenne *magyarellenességet* keresni egy *török elleni* buzdító beszédben!

levis armaturae, quos vero nomine huzarones apellat, eam culpam impingit, quod puellas reginales inhonestius habuerint et in earum soleis per ludibrium saltaverint. BRODERICUS i. m. 58.

A korábban elmondottakat figyelembe véve azonban bizvást kijelenthetjük, hogy - még ha a Cuspinianus szövegét nem is vádolhatjuk alapvető elfogultsággal - Brodarics kétségkívül találva érezte magát, így kijelenthető hogy - szemben a legendának bizonyult Zsigmond-féle megbízással - a Cuspinianus-oratio messzemenően befolyásolta Brodaricsot művének megírásakor.

III. 1. 3. Datálási kérdések

Ez tehát azt jelenti, hogy Brodarics minden valószínűség szerint Cuspinianus *oratió*jának megjelenése után kezdett saját szövegének megírásához. Mivel az eddigiekben, úgy vélem, sikerült meggyőzően bizonyítanom, hogy Zsigmond ominózus szeptemberi levele indifferens a mű keletkezési idejének meghatározása szempontjából, ha a Mohács beszámoló pontosabb datálására törekszünk, a Cuspinianus-oratió megjelenési idejéből kell kiindulnunk. Sajnos azonban a Cuspinianus-szöveg is keltezetlen, így a pontosabb datálás során csak belső érvekre támaszkodhatunk. Hans Ankwicz von Kleehoven két ilyet említ, és ezek alapján 1526 decemberére teszi a szöveg kinyomtatását. Kleehoven azzal érvel, hogy Ferdinándot mind a kancellárjához Bernhard Cleshez intézett, és a beszéd elé illesztett ajánlás, mind pedig a főszöveg cseh és magyar királyként említi. Márpedig cseh királlyá október 24-én magyar királlyá viszont csak december 16-án választották meg Ferdinándot, aki tanácsadói javaslatára decemberi megválasztásáig valóban nem használta a magyar királyi címet, hogy ne sértse leendő magyar alattvalói alkotmányos érzékenységét.¹²⁷ Ezek alapján Kleehoven szerint a szöveg nem keletkezhetett 1526 december közepe előtt. A másik fontos érve, hogy Cuspinianus, miközben a német rendeket és fejedelmeket igyekszik rábírní a török elleni

fellépésre, hangsúlyozza, hogy: „Ferdinandus, *Hungariae et Bohemiae Rex* (!), nullam obmittit occasionem, quin *proximo vere* [...] bellum suscipiatur contra Christi hostes” [Kiemelések tőlem! KP], azaz, hogy Ferdinánd, *Magyar- és Csehország királya* egyetlen alkalmat sem fog elszalasztani, hogy *a következő tavaszon* fegyvert fogjon a Krisztus ellenségeivel szemben. Kleehoven szerint a „következő tavasz”-on (*proximo vere*) 1527 tavasza értendő, aminek csak akkor van értelme, ha a szöveg még 1526 folyamán íródik. Ezek alapján arra a következtetésre jut, hogy Cuspinianus szövege csakis 1526 decemberének második felében íródhatott, ilyenformán 1526 decemberében vagy 1527 januárjában jelenhetett meg.¹²⁸ Figyelemre méltó érvelés, bár talán néhány ponton óvatossággal kell kezelni.

Korántsem biztos ugyanis, hogy, még ha Ferdinánd - megválasztásáig - politikai okokból le is mondott a magyar királyi cím használatáról, azt udvari humanistáinak is tudomásul kellett venniük, azaz címezhatték Ferdinándot magyar királynak 1526 decembere előtt is. Igaz, Cuspinianus mellett szólhat, hogy tapasztalt diplomataként talán nagyobb figyelmet szentelt az ilyen finomságoknak. A „*proximo vere*” kifejezés viszont minden kétséget kizáróan 1527 tavaszára vonatkozik,¹²⁹ ami valószínűsíti, hogy Cuspinianus valóban 1526 folyamán írta a beszédet, ami vélhetőleg tényleg 1526 december-1527 január folyamán került ki a nyomdából, így végső soron Kleehoven datálása elfogadható.

Mit mondhatunk ezek alapján Brodarics művének keletkezési idejéről? Ha szerzőnk foglalkozott is a Cuspinianus-beszéd megjelenése előtt a csata története megírásának

¹²⁷ Vö.: BARTA Gábor, *Illúziók esztendeje*, Történelmi Szemle, 1977, 7.

¹²⁸ Lásd erről bővebben: Hans Ankwicz von KLEEHOVEN, *Der wiener Humanist...* 238.; illetve Hans Ankwicz von KLEEHOVEN, *Johann Cuspinian's Briefwechsel*, München, 1934, 167.

¹²⁹ Ez még akkor is igaz, ha feltesszük, hogy elméletileg „következő tavaszról” egészen tél végéig, tehát akár 1527 februárjáig lehetne beszélni, hiszen még februárban is 1527 tavasza a „legközelebbi” (*proximum*). Ennek tükrében, ha csak a Cuspinianus-szöveg belső érveire kellene támaszkodni, némi joggal kérdőjelezhetnénk meg a szöveg decemberi keltezését, ami csak akkor lenne kétségbevonhatatlan, ha Cuspinianus *proximo vere* helyett *proximo anno*-t, következő évet írt volna. Éppen emiatt fontos azonban, akár még a Cuspinianus-beszéd datálásának megerősítése miatt is, hogy Brodarics szövege mindenképpen reflektál Cuspinianuséra, így biztosan annak megjelenése után íródott, ha pedig feltennénk, hogy a Cuspinianus-beszéd csak februárban készült és

gondolatával (ezt jelenlegi ismereteink birtokában sem kizárni, sem bizonyítani nem tudjuk), a döntő elhatározáshoz mindenképpen kellett Cuspinianus szövegének erjesztő hatása, hiszen az előző fejezetben rámutattunk, hogy művében Brodarics valóban Cuspinianusszal vitatkozik. Elfogadva Kleehoven érvelését ez azt jelenti, hogy Brodarics nem kezdetett hozzá szövegének megírásához 1527 januárját megelőzően. Mivel a szöveg 1527. április 18-án Krakóban megjelent, legkésőbb március végén készen kellett lennie, hiszen el kellett juttatni Krakóba, ott szedni és nyomtatni kellett, amihez szükség volt legalább két-három hétre. A bevezetőben már utaltam rá, hogy a kritikai kiadás előszavában Kulcsár Péter a szöveg keletkezését március 18. és április 18. közé teszi.¹³⁰ Mint már említettem, Kulcsár azzal érvel, hogy a szöveg Szapolyait királynak mondja, ezért csak Brodarics átállása után íródhatott, márpedig, ha hitelt adunk a Fraknoi által ismertetett levélnek, Brodarics március 18-án még Dévényben van, ami Habsburg érdekszféra, szerinte tehát ott nem írhatta alapvetően János-párti szövegét. Igaz, azt ő sem tartja kizártnak, hogy a szöveget már korábban írni kezdte, azaz március 18-a és április 18-a közt csupán befejezte.

Véleményem szerint azt lényegében biztosra vehetjük, hogy Brodarics már március 18-a előtt hozzákezdett a *Historia verissima* írásához. Hiszen ha elfogadjuk, hogy a fentebbi nyomdatechnikai okok miatt a szövegnek március végén, de legkésőbb április legelején készen kellett lennie, Brodarics viszont nem kezdett hozzá március 18-a előtt, akkor szerzőnknek jóformán két hete sem lett volna a mű megírására! Nem beszélve arról, hogy ha március 18-án még Dévényből ír levelet, március 24-én viszont már Budán írja alá az országgyűlés Ferdinándhoz címzett levelét, akkor a 18-24-ig tartó öt-hat napban még utaznia is kellett, erre még kevés poggyász esetén is számolhatunk egy, de inkább két napot, majd részt vett az éppen zajló országgyűlés vitáiban, hiszen tisztáznia kellett magát az árulás vádjá

jelent meg, a későbbiekben tárgyalandó okok miatt „nem hagynánk időt” Brodaricsnak saját válaszmunkája megírására.

¹³⁰ Qua re libellus, ut nunc legitur, nec ante diem 18. mensis Martii nec post diem 18. mensis Aprilis, quo iam typis Cracoviae excusus prodiit, perfici potuit. Vö.: BRODERICUS, i. m., 12.

alól, igyekeznie kellett berendezkedni Budán: egyszerűen írásra aligha maradhatott túl sok ideje. A Mohács-beszámoló szövege pedig túlságosan jól felépített, átgondolt és rafinált retorikát használó szöveg ahhoz, hogy pusztán egy-két nyugodtabb nap rohammunkája termékének tekinthessük. Egyáltalán nem tartom elképzelhetetlennek, hogy Brodarics Budára érkezése után még csiszolt a szövegen, tehát hogy valóban március 18. és április 18. között *fejezte be*, de teljességgel valószínűtlennek gondolom, hogy március 18-a után kezdett volna bele a szöveg írásába!

Kulcsárnak ugyanakkor abban is alighanem igaza van, hogy a pozsonyi udvar sűrűjében talán mégsem születhetett a mohácsi csatáról egy János-párti beszámoló. De Brodarics nem is volt végig a pozsonyi udvarnál márciusi végleges átállása előtt! Viszonya, később részletezendő okok miatt, 1527 januárjára meglehetősen elmérgesedett a Mária királyné körüli Habsburg-párttal. Addigra fokozatosan kiszorult a belső körből, a tanácskozásokba, döntéshozatalba alig vonták be, bizalmatlanok voltak irányában. Talán ez is közrejátszott abban, hogy márciusban már bizonyosan nem Pozsonyban, hanem Dévényben tartózkodott, Bornemisza János várában. Már Budán kelt két, Lengyelországba írt levelében maga tudósít bennünket arról, hogy az utolsó heteket Dévényben töltötte.¹³¹ Mint írja, előbb néhány hónapot Pozsonyban időzött Mária királyné udvarában, majd megundorodva, vagy inkább visszarettenve attól, hogy látta milyen veszély fenyegeti Magyarországot, visszahúzódott Dévény várába. Március 18-án, átállását megelőzően, innen keltezte a Fraknoi által kivonatosan közölt „búcsúlevelét” Ferdinándhoz. Dévény az öreg Bornemisza János vára volt, ahová Brodarics visszavonult az udvari intrikák elől, melyektől talán vissza is riadt, de

¹³¹ Ego ex Posonio, ubi per hos menses superiores apud maiestatem reginalem, dominam meam gratiosissimam, partim vero in castro Deven, quod est domini Bornemyzae, fui, ad proximum regni conventum generalem redii [...]. AT IX. 111. - Perscripseram circa initia istarum divisionum post cladem illam lamentabilem a nobis acceptam vestrae reverendissimae dominationi omnem consiliorum meorum rationem. Idem feci aliquot ante septimanis ex castro Deven, quo me contuleram, pertaesurus et abhorrens potius ab his rebus, quas impendere videbam. AT IX. 125. [Kiemelések tőlem! KP]

amelyekből bizonyosan ki is hagyták. Véleményem szerint itt, valamikor 1527 január végén, februárjában kezdhették hozzá a Mohács beszámoló megírásához.

Hogy Brodarics már valóban nem volt Habsburg Mária környezetében, amikor hozzáfogott az íráshoz, és hogy ez minden valószínűség szerint már az 1527-es évben történt, két, Brodarics szövegéből vett belső érvet szeretnék felhozni. Brodarics egy helyt a következőképp fogalmaz: „Megjött Thurzó Elek körülbelül kétszáz gyalogja néhány ágyúval, mert ő maga a veszprémi püspökkel Budán maradt a királyné körül, ők ketten rendeltettek védelmére és szolgálatára, és ők lettek aztán társai menekülésében is; *ők mind a mai napig megmaradtak a királyné szolgálatában.*”¹³² Velük ellentétben viszont Brodarics, amikor ezt leírja, valószínűleg már *nincs* a királyné szolgálatában, de legalábbis a közelében.

Ami pedig az időpontot illeti. Láttuk, Brodarics csak a Cuspinianus-szöveg ismeretében írhatta saját művét, azt pedig Kleehoven nagyon is valószínű szempontjainak figyelembe vételével 1526 december- 1527 januárjára datáltuk. Ezt megerősíteni látszik a következő szöveghely. Brodarics ezt írja a király halálának következményeivel kapcsolatban: „A király elvesztésének bűnét nem merném azokra kenni, akik őrizetére voltak rendelve, és azokra sem, akik őt – bizonyára elhamarkodottan – a csatából kiragadták, inkább balsorsunkra, hogy királyunkat is elveszítvén, ne csak azt kelljen elszenvednünk, amit a külső ellenség mért ránk, hanem a *meghalt helyébe más király választása körüli belső viszálykodások és pártoskodások is gyötörjenek bennünket.*”¹³³ Talán nem túlzás megkockáztatni, hogy Brodarics az előbbi mondatot már nem csupán a gyakorlatilag szeptember-október, azaz Szapolyai jelölése óta tartó pártviszályok, de a valóban megvalósuló kettős királyválasztás, azaz Ferdinánd 1526 decemberi megválasztásának ismeretében vetette papírra. A későbbiekben látni fogjuk, az, hogy Brodarics nem említi

¹³² BRODARICS, *Igaz történet...*, 316. - A *Historia verissimá*ból származó magyar idézeteim mind Kulcsár Péter fordítását követik. Az oldalszámok a Magyar Remekírók *Humanista történetírók* című kötetében megjelent szövegre vonatkoznak.

¹³³ BRODARICS, i. m. 323.

expressis verbis, hogy az országnak két királya van, nagyon is fontos részét képezi a szöveg célkitűzéseinek. Ha viszont a fentebbi sorok valóban a kettős királyválasztással járó belviszályra utalnak, minden kétséget kizáróan kijelenthetjük, hogy Brodarics aligha fogott hozzá az íráshoz 1527 januárja előtt. Helyt adva Kulcsár Péter meglátásának, hogy a királyné környezetében vélhetőleg nem kezdett bele a János-pártira hangolt szöveg írásába, hihetőbb, hogy valóban csak februárban, Bornemisza várában fogott neki a munkának. Nézetem szerint azután márciusban egy kész, vagy majdnem teljesen kész szöveggel érkezhetett Budára, ahol arra mindenképpen lehetett módja és ideje, hogy a szöveget befejezze és a végső simításokat elvégezze rajta. Mindezek alapján március 18-át, a szöveg keletkezésének Kulcsár Péter által megállapított *terminus post quem*jét másfél-két hónappal korábbra, január vége, február elejére tenném, befejezését pedig március vége, április elejére, figyelembe véve, hogy - mint már említettem - a nyomtatáshoz is idő kellett.

A fenti oldalakon sokat foglalkoztunk a mű keletkezését kiváltó indokokkal, és a keletkezés idejének minél precízebb meghatározásával. Erre azonban korántsem csak valamiféle öncélú filologizálás vezetett bennünket. Meggyőződésemm, hogy Brodarics gondosan retorizált, sokrétű szövegének alaposabb vizsgálatához és megértéséhez nélkülözhetetlen segítséget nyújt, ha tisztában vagyunk vele, milyen történelmi és személyes szituációban íródik a mű. A fenti vizsgálódások elvégzésére elsősorban ezért volt szükség. Mikor a továbbiakban a Brodarics-mű könnyebben vagy nehezebben kitapintható célkitűzéseit kezdjük vizsgálni, fontos lesz szem előtt tartanunk, hogy olyan szövegről beszélünk, amely nagy valószínűséggel Brodarics életének igen bizonytalan, átmeneti időszakában, (nagyraoszt legalábbis) 1527 február-március folyamán keletkezett.

III. 2. A mű céljai

Felmerül a kérdés, vajon ha a Zsigmond-féle megbízás nem létezett, akkor pusztán csak a Cuspinianus beszéde által kiváltott felháborodás adott-e tollat Brodarics kezébe? Egy alapvetően polemikus művel van dolgunk? Brodarics szövege, bár alapvetően történetírói alkotás, valóban számos polemikus elemet tartalmaz. A szöveget újabban a retorikai szerkesztettség szempontjából vizsgáló Tóth Zsombor mutatott rá arra, hogy a történetírásként kezelt munka mennyire pontosan elemezhető retorikai kategóriák mentén.¹³⁴ Ezt ő is azzal magyarázta, hogy „az emlékirat sajátos vitahelyzetben jelenít meg egy Mohácsról szóló beszámolót, amelynek nemcsak mint történetnek kell megállnia a helyét, hanem Cuspinianusnak a magyarokat felelőtlenséggel megvádoló *Oratiója* ellenében is meggyőzően kell bizonyítania az »eltérő valóságot«”.¹³⁵ Úgy vélem azonban, hogy Brodaricsnak egy egyszerű „védőbeszéd” megalkotásánál több célja volt a szöveg megírásával. Kétségtelenül hiba lenne lebecsülni a nyilvánvaló célokat, tehát a védőbeszéd jelleget (bár nagyon fontos megvizsgálni, kit is akar igazából megvédeni Brodarics!), valamint a tragikus esemény túlélőjének szinte pszichés szükségletét is, hogy leírja az átélt eseményeket. Ugyanakkor a következő oldalakon, ezen egyértelmű célkitűzések vizsgálata mellett, megpróbálok Brodarics szövegének mélyére hatolva egyéb motivációs tényezőket is kimutatni a műben. Úgy vélem a védőirat-jelleg és az események megörökítésének szándékán kívül Brodaricsot nagyon nyomós, személyes indítékok is vezettek írás közben, de szövegének politikai célzatossága és irányultsága is jól kitapintható. Az alábbiakban ezeket szeretném megvizsgálni.

¹³⁴ TÓTH Zsombor, *Fons vs. memoria? Retorikatörténeti megjegyzések Brodarics Istvánnak a mohácsi csatáról készült latin nyelvű beszámolójához*, Református Szemle, 2004, 698-710.

¹³⁵ TÓTH Zsombor, i. m. 706.

III. 2. 1. A mű személyes céljai

Vizsgáljuk meg tehát először azt, mi váltotta ki Brodarics neheztelését Cuspinianus szövegében, és miképpen igyekezett erre megfelelni. Az *oratiót* alaposan végigolvasva leszögezhetjük, hogy Cuspinianus nem általában szól a magyarok ellen, hanem a csata kapcsán néhány konkrét kérdésben veti fel felelősségük, illetve néhol inkább felelőtlenységük kérdését. Kétségtelen, hogy a csatához vezető balfogások között Cuspinianus például a magyarok hanyagságának tulajdonítja Nándorfehérvár elvesztését, de még ugyanabban a mondatban felrója Rhodosz elvesztését a keresztény fejedelmeknek is.¹³⁶ Kétségtelenül vádat fogalmaz meg Cuspinianus, de korántsem elfogulatlanul, hiszen a török előrenyomulását nem egyedül a magyarok bűnének tulajdonítja, hanem felelősnek látja Európa viszálykodó keresztény fejedelmeit is. Néhány sorral lejjebb megint élesen fogalmaz: Solomet megindul Magyarország ellen, „mialatt a magyarok Epimenidész álmát aludták, táncnak és bornak hódoltak.”¹³⁷ De még mielőtt igazán meggorrolhatnánk rá, pár mondatnál később meleg szavakkal emlékezik meg a Péterváradot sokáig hősiezen védelmező magyar katonák helytállásáról: „Azok pedig bátor férfiakként erőteljesen védekeztek, ameddig el nem veszítették seregükből a legkiválóbb katonákat. Akkor [Szulejmán] hízelegni kezdett a katonáknak, szabadságot ígért nekik, ha megadják megukat. Ámde azok segítséget remélve a királytól, mindannyian úgy határoztak, hogy előbb halnak meg, mintsem megadják magukat”¹³⁸. Aki ezeket a mondatokat írta, semmiképpen nem vádolható vétkes elfogultsággal. Úgy tűnik, Cuspinianus történetíróhoz méltóan jár el, a hibákat felrója, az érdemeket elismeri. Igazán súlyos és főleg alaptalan vád nem fogalmazódik meg, vagy

¹³⁶ [Solomet] *Hungaris malo fato negligentibus ac dormantibus, clavem regni Nandaralbam, Taurunum sive Belgradum veteribus dictum eripuisset, vel ut loquar verius potius Hungari sua desidia amisissent, capta dehinc Rhodo nobilissima insula, pari torpore Christianis principibus male vigilantibus.* [Kiemelések tőlem! KP]. CUSPINIANUS, *Oratio*...73.

¹³⁷ [...] *Hungaris dormantibus somnum Epimenidis, choreisque et vino indulgentibus [...].* CUSPINIANUS, *uo.*

túlságosan az általánosság szintjén marad, és mindenkor ellensúlyozza valami: hol valamely magyar vitézi erény, hol mások hasonló mulasztása. Ezek a mondatok aligha adhattak volna tollat Brodarics kezébe.

Éles és uszító hangú kirohanást intéz viszont Cuspinianus az esztergomi huszárok ellen, amint erről korábban már esett szó. A huszárok fentebb idézett garázdálkodását említve egyenesen felszólítja a német rendeket, hogy ezt a kártékony fajzatot mindenestül irtsák ki a föld színéről.¹³⁹ Láttuk azt is, hogy Brodarics szót emelt a huszárok védelmében is, igaz kimosdatnia őket nem sikerült, inkább csak kevésbé meggyőzően próbálta kisebbiteni az általuk elkövetett gaztett súlyosságát.¹⁴⁰ De biztosra vehetjük, hogy Brodarics a huszárok kedvéért sem ragadott volna tollat. Az igazán súlyos vád, amit Cuspinianus megfogalmaz, a király halálának körülményeivel kapcsolatos.

Cuspinianus így írja le a csata előtti helyzetet majd a király halálát: „Nem akadt józan ember, hogy figyelmeztesse a királyt, aki természeténél fogva a kelleténél hajlandóbb volt bármi veszedelem önkéntes vállalására. Bárcsak lettek volna, akik számot vetnek a helyzettel és nem eresztik a szentséges királyt ekkora veszedelembe. De mivel övéi közül sok ostoba noszogatta a királyt, hogy ütközzék meg a törökkel, bár sem erőben sem hatalomban nem ért fel a kegyetlen ellenséggel [...] elhatározta, hogy megütközik a roppant erős ellenséggel.”¹⁴¹ Cuspinianus tehát azt veti nem általában a magyarok, hanem konkrétan a király környezete szemére, hogy nem próbálták meg lebeszélni a csatáról az uralkodót. A következő mondatával azonban bár elismeri, hogy voltak, akik azt tanácsolták, várják meg a közeledő

¹³⁸ [...] at illi tanquam viri fortes acius sese defendere, quoad praecipuos e suo exercitu milites amitterent. Tum blandiri coepit militibus, ac libertatem, si sese dederent, obtulit. At ii sperantes a rege auxilium, mori prius decreverant omnes, quam sese dedere. CUSPINIANUS, *uo.*

¹³⁹ Num, o principes Sacri Romani Imperii et procures, est haec genus funditus e radicibus exterminanda et delenda? CUSPINIANUS, *Oratio*...76.

¹⁴⁰ Vö.: 126. lábjegyzet.

¹⁴¹ Regem admonere nemo bonus censuit, suo pte ingenio plus satis quaecunque pericula subeunda promptum, qui nullis calcaribus egebat. Utinam fuissent, qui eius rei rationem habuissent, et tam pium regem tanto periculo non commisissent. Sed cum ex suis multi imprudentes regem hortarentur, ut cum Turco congregaretur, impar et viribus et potentia contra tam saevum et potentem hostem, [...] CUSPINIANUS, *Oratio*...74.

segédcsapatokat, mások viszont azonnali ütközetet sürgettek, „így tették tanácsaikkal tanácstalanná a jámbor királyt...”¹⁴², felmentésnek tehát ez sem alkalmas.

Végül a király halálát félreérthetetlenül testőrei mulasztásának tulajdonítja a bécsi humanista: „A szétbomlott sereg magával ragadta az övéi által rosszul őrzött királyt, aki minden várakozás ellenére beleugratott egy tóba, amit a Duna kiöntése okozott. És mert nem voltak, akik a szentséges királyt megszabadítsák fegyverétől, alámerült a vízbe, és a tó elnyelte...”.¹⁴³ A legnagyobb bűn tehát nem is csatavesztés, hanem az, hogy környezete, főemberei először is úgy tűnik, nem tettek semmit, hogy Lajost távol tartsák a veszélyes ütközettől, ha pedig már a király harcba bocsátkozott, nem védték meg a sorok felbomlása után, lényegében óvatlanul jártak el, és veszni hagyták.

Minden bizonnyal ezek voltak azok a mondatok, melyek cselekvésre, illetve írásra készítették Brodaricsot. Alig hiszem, hogy csupán a sértett nemzeti büszkeség vezette a tollát, amikor írásában cáfolni igyekezett Cuspinianus állításait. Brodarics alighanem személyében is találva érezte magát a vádak miatt, hiszen Cuspinianus nem egyszerűen és általában a magyarokat, mint népet vádolta királyuk cserben hagyásával, hanem azt állította: a király halálát gyakorlatilag közvetlen környezetének nemtörődömsége okozta.

A *Historia verissima* egyfelől tehát alapvetően Brodarics magamentségét is szolgáló védőirat.¹⁴⁴ Kancellárként az ország legelső vezetői közé tartozott, tagja volt a királyi tanácsnak, ahol a csatatér felé közeledve a döntéseket hozták, és még ha nem is ő volt a fővezér, a király sorsáért mindenképpen felelősséget érzett. Kíérződik ez már a csatát követő

¹⁴² Sic piissimum regem ancipitem suis suasonibus [...] reddebant. CUSPINIANUS, *Oratio*...75.

¹⁴³ Dissolutus exercitus a nostris regem arripuit male custoditum a suis, qui praeter opinionem omnium in lacum, quem Danubius inundatione facit, insiliit. Et cum non essent, qui piissimum regem armis exuerent, obrutus aquis in lacu submersus est et absorptus. CUSPINIANUS, *uo*.

¹⁴⁴ A Brodarics-szöveget újabban a modern történetelmélet felől vizsgáló Gyáni Gábor is valószínűnek tartja ezt az olvasatot: „[Brodarics] a némileg őt is érintő felelősség elhárításával foglalkozik a csata leírása közben. Azt a mások által utólag megfogalmazott vádat szeretné ugyanis elhárítani a feje felől, hogy a király őrizetére rendelt személyek, illetve azok, akik a csatarendben a neki kijelölt helyről máshová vitték őt, valóban felelőssé tehetők a király későbbi haláláért – ez legalább másfél oldalt vesz el a csata egyébként is szűkre szabott leírásából.” Vö.: GYÁNI Gábor, *Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások*, Hadtörténelmi Közlemények, 2006, 121-133. Itt: 125.

első leveléből is, melyet röviddel Pozsonyba való kalandos megérkezése után küldött Krakkóba barátjának, Piotr Tomicki lengyel alkancellárnak. Ebben azt írja, hogy noha a katonák semmiképpen nem egyeztek bele, hogy a király távol maradjon a csatától, de őrzésére külön embereket jelöltek ki.¹⁴⁵ Később mindezt megismétli immár egyes szám első személyben: *Quod ad salutem regis attinuit, nihil praetermisi, quod a me provideri potuit. Fuerunt deputati ex primoribus, qui nihil aliud curarent nisi servare regem. Non possum ullo modo mihi persuadere, eum periisse.* Azaz azt állítja, hogy ő személyesen is mindent elkövetett a király biztonsága érdekében, és újra elismétli, hogy kijelöltek néhány nemest, akiknek egyedüli feladatuk a király őrzése volt.¹⁴⁶ E sorok alapján vitathatatlan Brodarics személyes érintettsége, és hogy mindenképpen igyekezett bizonyítani, hogy ha mégis tragédia történt (ne feledjük, a csata után néhány nappal talán még Pozsonyban sem vették készpénznek Czettrich beszámolóját Lajos haláláról!), annak megakadályozására ő minden emberileg lehetségeset megtett.

Ugyanez a tónus figyelhető meg a hat-hét hónappal később keletkező *Historia verissima* érvelésében is. Brodarics azonban ott már kitágítja a védelmezendők körét, és amellet, hogy magát továbbra is jól kitapinthatóan igyekszik tisztázni a király személyével kapcsolatban elkövetett bármilyen mulasztás vádjá alól, a többieket is ártatlannak tartja a tragédiában. Cuspinianus gyakorlatilag két dolgot vetett a tanácsadók szemére. Egyrészt, hogy – úgymond – nem akadt senki, aki igyekezett volna lebeszélni a királyt a végzetes vállalkozásról, másrészt, hogy ha már belevitték, akkor rosszul őrizték, és nem volt, aki segítse őt menekülése közben.

¹⁴⁵ [Regia maiestas], quam nostri non sunt passi ullo modo a proelio abesse, quamvis dispositi fuerant, qui, postquam acies cepisset inclinari, de salute eius gererent curam [...] Brodarics Piotr Tomickinak. Pozsony, 1526 szeptember 6. AT VIII. 220-221. - A levél szövege magyar fordításban megjelent: B. SZABÓ János (szerk), *Mohács*, Bp., 2006, 97-98.

¹⁴⁶ Igaz, ebben a levélben nem tesz arról említést, ami viszont a *Historia verissima*-ban már szerepel, hogy később a király őrzésére rendelt őrcsapatot Tomori egy oldalról közelítő török seregtest szemmel tartására elküldte, és azok nem értek vissza a csata vége előtt, a király tehát végső soron védtelen volt.

Brodarics egyértelműen reagál mind a két vádra. Nézzük először, mit mond a király őrizetével kapcsolatban. „Végül is az a döntés született – mert úgy látszott, hogy eléggé kétes kimenetelű csata következik -, hogy legyenek, akik a király őrizetének gondját viselik, és ha valami baj történnék, és úgy látnák, hogy mind a királyt, mind a sereget olyan veszély fenyegeti, aminek jóvátételére már nincs remény, a had közepéből kiragadva, magukkal vigyék. Három jeles és a királyhoz feltétlenül hű férfiú kapta ezt a feladatot, Ráskay Gáspár, Török Bálint és Kállay János, erre a célra gyors lovakat is rendeltek alájuk, melyeknek a király, ha a szükség úgy hozza, menekülésében hasznát veheti.”¹⁴⁷ Magabiztosan meg is nevezi a király őrzésére rendelt személyeket, bizonyítandó fölényét Cuspinianusszal szemben, aki ugyan azt állította, hogy olyanokat ír le, melyeket saját szemével látott, a csatában Brodariccsal ellentétben nem volt jelen, így tanúságtétele légbőlkapottnak bizonyul.

Persze a király végül is meghalt, ezzel Brodarics védekezésének is számolni kell. Meg is teszi. A török elterelő hadműveletbe kezd, de Tomori ellenük küldi a király őrizetével megbízott csapatot. Azok ugyan nem akarnak menni, de mivel a király nem tiltakozik (szinte kihallható, hogy egy szavába kerülne, és testőrei mellette maradnak, de Lajos apatikusan tűri, hogy Tomori intézkedjék), nehogy gyávának tűnjenek, teljesítik az új parancsot. És nem érnek vissza időben. Adjuk a szót megint Brodaricsnak: „A király elvesztésének bűnét nem merném azokra kenni, akik őrizetére voltak rendelve, és azokra sem, akik őt – bizonyára elhamarkodottan – a csatából kiragadták [...] Tudjuk, hogy az a kettő a végsőkéig hű volt a királyhoz, és épségének védelmére mindenek fölé törekedett. Ami pedig ama hármat illeti, aki a királyi személy őrizetére rendeltetett, nyilvánvaló, hogy az ellenségtől, melynek viasszaszorítására indult, nem térhetett vissza korábban, mint ahogy megfutott egész hadunk...”¹⁴⁸ Cuspinianustól csak annyi telt, hogy azt állítsa, a királyt rosszul őrizték, és nem volt mellette senki, aki segítsen. Brodarics, nagyon ügyesen, valóságos adatáradatot zúdít az

¹⁴⁷ BRODARICS, i.m. 317.

¹⁴⁸ BRODARICS, i.m. 323.

olvasóra, elmondja, ki, mikor, milyen erővel állt a király mellett, és igyekszik elfedni azt a tényt, hogy Cuspinianusnak lényegében igaza volt: a döntő pillanatban testőrei nem voltak a király mellett. Ugyanakkor mégis világosan kimutatja, hogy a hadvezetésnek igenis *szándékában állt* gondoskodni a királyról, és hogy a tragédia mégis bekövetkezett, az nem mulasztás következménye, hanem fatális véletlen.

Persze ezzel elsősorban nem saját magát igyekszik tisztázni. Sokkal inkább őrá szól viszont az a rész, melyben a másik vádat próbálja cáfolni, hogy tudniillik nem voltak a király mellett józan emberek, akik megpróbálták volna a csatától távol tartani. Brodarics ezt a vádat a műben többször, visszatérő jelleggel igyekszik elhárítani. Elsőként a tolnai táborban merül fel annak lehetősége, hogy a magyar hadnak késleltetnie kellene a csata időpontját, hogy megérkezessenek a segédcsapatok. Felmerül, hogy meg kellene próbálni a Drávánál feltartóztatni a törököt. A feladatot Brodarics szerint Báthori nádor kapja, őt azonban a nemesség, előjogaira hivatkozva nem hajlandó követni. Brodarics ekkor idézi Lajos király híressé vált szavait: „Látom én - úgymond -, hogy ki-ki saját mentségét és üdvét az én fejemre hárítja a magáéről [...]. Nehogy tehát legyen valaki, aki saját tunyaságára bennem a legcsekélyebb mentséget is talál, és hogy ne lehessen nekem bármit is felróni, holnap a nagy Isten segítségével személyesen megyek veletek oda, ahová mások nélkülüm menni vonakodnak.”¹⁴⁹ Sokak tetszésére, de minden jelenlevő bámulatára így szólván, megparancsolta, hogy másnap indulót fújjanak, *miközben egyesek, akik jól tudták, micsoda veszedelem következhet ebből, hiába rosszalták az efféle indulást.*¹⁵⁰ Ez az első utalás arra, hogy a király környezete korántsem kívánta felelőtlen elbizakodottsággal a halálos veszélybe engedni az uralkodót.¹⁵¹

¹⁴⁹ A szövegrészlet utóéletéről lásd a *Szépirodalmi recepció* című fejezetet.

¹⁵⁰ BRODARICS, i.m. 307.

¹⁵¹ Már a mohácsi csata részletes, hadtörténeti szempontú elemzését elvégző Perjés Géza megállapította a fenti részlet kapcsán, hogy Brodarics koncepciózusan mondja el az eseményeket. Vö.: PERJÉS Géza, *Mohács*, Bp., 1979, 352-353.

Ez a motívum aztán, tanácskozásról tanácskozásra újra felbukkan. Brodarics humanista volt, szövege humanista irodalmi alkotás. Ehhez képest meglepő, hogy egyetlen beszéd nem hangzik el benne. Legalábbis *oratio recta*-ban nem. Van viszont két alkalom, amikor Brodarics *oratio obliqua*-ban beszéltet szereplőket. És az egyik ilyen szereplő: ő maga.¹⁵² A csata előtt néhány nappal a mohácsi táborban újabb heves vita zajlik, elhalasszák-e a csatát, próbálják-e húzni az időt, míg megérkeznek Frangepán Kristóf és Szapolyai János hadai, vagy ütközzenek meg mihamarabb a törökkel. Úgy tűnik, a király hajlott a csata elhalasztására, de erről meg kellett győzni a másik táborban időző katonaságot, és az ütközet mellett kardoskodó urakat. A feladatot Brodarics kapja. Éjjel átlovagol a másik táborba, és beszél a katonákkal és vezérekkel egyaránt. Vitathatatlanul hangsúlyos helyzetben, a szövegben végig háttérben maradó Brodarics (az egész művet egyes szám harmadik személyben adja elő, saját magáról is így beszél) váratlanul elének lép egy pillanatra és ha függő beszédben is, de elmond egy átgondolt érveken alapuló beszédet a csata elhamarkodott vállalása ellen.

Ha Cuspinianus vádjának kivédését tekintjük, Brodarics megoldása elegáns és nagyon hatásos. Brodarics, a történetíró fél évvel a csata után elmondja, hogy Brodarics, a kancellár, az ország egyik legfontosabb méltóságviselője mindent megtett annak érdekében, hogy visszatartsa a királyt és a vezéreket az ütközet elhamarkodott megvívásától. Maga mondja el, hogy küldetését nem koronázta siker: „Amikor a kancellár [...] ezeket a parancs szerint előadta, annyit ért el, mintha a király semmit sem üzent volna nekik.”¹⁵³ Az urak nem hallgatnak a reggel megérkező király érveire sem: elhatározzák, hogy csatát vállalnak, noha még ekkor is: „Akadtak, akik a tanácsülés befejeztével is határozottan elítélték az ütközet ilyen hebehurgya elhatározását.”¹⁵⁴

¹⁵² A másik esetben Báthori nádor beszél a csata előtt a felsorakozott sereghez.

¹⁵³ BRODARICS, i.m. 312.

¹⁵⁴ BRODARICS, i.m. 314.

Úgy vélem, minden kétséget kizáróan kijelenthetjük, hogy a „lebeszélés-motívum” ismételt felbukkanása a csata előzményeinek leírásánál nagyon is tudatos írói megoldás. Perjés Géza szerint Brodaricsnak a haditanácsokról adott leírásai zavarosak és a helyzet totális félreértését tükrözik. Ezen az alapon kétségbe is vonja forrásként való felhasználásukat. Elképzelhető azonban, hogy Brodarics nem kizárólag a történetek rögzítése miatt számolt be a tanácskozásokról, hanem hogy alkalmat adjon magának a „lebeszélés-motívum” többszöri alkalmazására. Ezek célja pedig egyértelműen csak az lehetett, hogy megfeleljen a Cuspinianus által megfogalmazott vádakra.

Az eddig elmondottak alapján láthatjuk, hogy némely kérdésben Cuspinianus valóban komoly vádakat fogalmaz meg, szövegének alapállása mégsem tekinthető elvakultan magyarellenesnek. Sőt, ha a 16. század első felének röpiratai közé helyezzük, meglepő felfedezésekre nyílik alkalom.

Ne feledjük, hogy Cuspinianus tapasztalt diplomata volt, jól kiismerte magát a magyar ügyekben, pontosan felmérhette tehát a mohácsi események jelentőségét. Nem árt még egyszer hangsúlyozni vele és szövegével kapcsolatban, hogy alapvetően törökellenes buzdító beszédéről van szó, amelyben arra igyekszik rábírní a német fejedelmeket, hogy nyújtsanak segítséget Ferdinándnak Magyarország töröktől való visszafoglalásában. A német közvéleményben a 16. századtól válik valóssá a török általi fenyegetettség tudata, és a század folyamán a vallási kérdés mellett a legfontosabb téma végig a török veszély marad.¹⁵⁵ Komoly változást figyelhetünk meg a 15. századhoz képest, amikor a törökellenes érzület még viszonylag általános szinten mozog: általában féltik a kereszténységet egy meglehetősen távoli, ismeretlen ellenségtől. A Magyarországon történt tragikus és lényegében villámgyorsan lezajló összeomlás hatására ez a távoli fenyegetés ölt nagyon is valós formát a német köztudatban. Nándorfehérvár eleste (1521), a magyar sereg mohácsi veresége (1526),

Bécs első ostroma (1529), majd a második fenyegető hadjárat (1532) alig egy évtized alatt megváltoztatja a helyzetet: a távoli fenyegetés reális veszedelemmé válik. Kiválóan lemérhető a változás Luther törökkel kapcsolatos álláspontjának megváltozásában. 1529 előtt Luther fő ellenfele a pápa, ennek megfelelően ellenzi is a török háborút (ezt Cuspinianus gúnyosan a szemére is veti!), de 1529-ben két röpiratot is kiad a török ellen: *Vom Kriege wider die Türken*, illetve *Heerpredigt wider die Türken* címmel. Ezekben már a török elleni, igaz nem pápai, hanem császári vezetéssel (azaz nem összkeresztény, hanem inkább német nemzeti ügyként kezelve a török veszedelmet) történő szembeszállásra buzdít. A törököt már nem Isten büntetéseként, hanem a Dániel próféta által megjövendölt fenevadként ábrázolja, Isten és az ő szentjeinek meggyalázójaként, aki ellen harcolni szent kötelesség és az ellene vívott harcban elesni Istenért vállalt vértanúság.¹⁵⁶

A török veszély növekedésével változik meg Magyarország és a magyarok megítélése is. A német röpiratok is elkezdik védőfalnak tekinteni (még ha leomlott vagy megrendült védőfalnak is) Magyarországot, akit meg kell segíteni az egész kereszténység eltiprására törő pogány török elleni harcában. A magyar viszonyokkal ismerős, Magyarország törökkel szembeni szerepét pontosan felmérni tudó Cuspinianus bizonyos értelemben az első képviselője ennek a szemléletváltásnak. Közvetlenül a magyar összeomlás után írja buzdító beszédét, és Horatiust idézve figyelmezteti benne a néemetséget: „*Et tua res agitur, paries cum proximus ardet*”.¹⁵⁷ Horváth Magda a török veszedelem német közvéleményben játszott szerepének szentelt monográfiájában azt írja, hogy ez a verssor fejezi ki legjobban azt a szemléletváltást, ami a németek körében Magyarország szerepét és jelentőségét illetően

¹⁵⁵ Bővebben erről: HORVÁTH Magda, *A törökveszedelem a német közvéleményben*, Bp., 1937.; L. R. EBERMANN, *Die Türkenfurcht. Ein Beitrag zur Geshichte der öffentlichen Meinung während der Reformationszeit*, Halle, 1904.

¹⁵⁶ HORVÁTH Magda, i.m. 12-13.

¹⁵⁷ „*Et tua res agitur, paries cum proximus ardet*

Nam neglecta solent incendia sumere vires”

Horatius, Ep. 1, 18, 84-85. Cuspinianus egyébként fordított sorrendben idézi a sort. CUSPINIANUS, i.m. 76.

végbement az 1520-as 1530-as évek fordulóján.¹⁵⁸ Csak hogy a verset nem Cuspinianustól idézi, hanem egy 1575-ben kiadott szöveg előljáró verseként. Az ominózus szöveg Antonius Torquatus ferrarai asztrológus 1480-ban kelt, Mátyás királyhoz intézett jóslatának újabb kiadását tartalmazza, mely jóslatban Torquatus Mátyásnak jósolta a legnagyobb dicsőséget a török elleni harcokban. Torquatus szövege igen népszerű lehetett, mert 1535-ben már német fordításban is közzétették,¹⁵⁹ 1575-ben pedig *Prognosticon de Eversione Europae Antonii Torquati*¹⁶⁰ címen latinul is kiadták. Ez elé a kiadás elé illesztették a „*Tunc tua res agitur, Germania...*” verssort, mintegy hangsúlyozva, hogy az 1480-ban még igen távoli török veszedelem azóta egész Németország számára is élet-halál kérdéssé vált.

Dolgozatomnak nem feladata a német közvélemény változásainak feltérképezése, az egyes állomások, hatások és tendenciák megrajzolása, sőt még azt sem szeretném cáfolni, hogy Cuspinianus sokat emlegetett beszédének nincs magyarellenes éle. Pusztán arra szeretnék rámutatni, hogy érdemes egy kicsit tágabb kontextusban is vizsgálni a Cuspinianus által mondottakat, amit ha megteszünk, talán sikerül a beszédet valamelyest elszakítani a magyar szakirodalomban ezzel kapcsolatban meggyökeresedett előítéletektől. Ha ugyanis helyt adunk Horváth Magda megállapításának, mi szerint a „*Tunc tua res agitur, Germania...*” fejezi ki legjobban a német közvélemény szemléletváltását, azaz hogy Magyarország sorsa nem lehet közömbös többé Németország számára, akkor fontosnak tartom azt is megállapítani, amit Horváth Magda nem tesz meg, hogy ez a fordulat, az eddigi adatok szerint, nem varázsütésre lesz egy 1575-ös utánnyomás mottója, hanem elsőként Cuspinianus oly sokszor magyarellenesnek tartott beszédében fogalmazódik meg, ugyanebben a kontextusban.

¹⁵⁸ HORVÁTH Magda, i.m. 12.

¹⁵⁹ Ein Weyssagung von den grössten verenderung der Reich D. Antonii Torquati von Ferrer. 1535. Vö.: HORVÁTH Magda, i.m. 92.

¹⁶⁰ *Prognosticon de Eversione Europae Antonii Torquati Artium et Medicinae Doctoris clarissimique astrologi Ferrariensis Ad Serenissimum et Invictissimum Ungarorum Regem Mathiam Huniadem Anno M. CCCC. LXXX. conscriptam et ab eodem anno usque ad M.D. et amplius durans. Bono zelo ad consolationem recte sententium hoc periculoso tempore divulgatum. M.D.LXXV.* Vö.: HORVÁTH Magda, i.m. 98.

Anélkül tehát, hogy cáfolni akarnám, hogy Cuspinianus beszédében lennének magyarellenes kitételek, minthogy ilyenek, fentebb láttuk, valóban vannak, mindössze azt szeretném igazolni, hogy a beszéd alapvető célja nem a magyargyűlölet felszítása, hanem elsősorban a török elleni német fellépés kierőszakolása, azzal az érveléssel is megtámogatva ezt, hogy „*Et tua res agitur, paries cum proximus ardet*”, azaz hogy ha Magyarország elesik, vagy végveszélybe kerül, az már Németország érdekeit is érinti. Természetesen nem állíthatom, hogy az 1575-ös nyomtatvány kiadója Cuspinianus 1526-os szövegéből vette volna a mottóul szánt verssort, mindössze annyit szeretnék leszögezni, hogy a verssor által kifejezett szemléletváltás már Cuspinianus szövegében is ott bujkál.

Ha ez eddig elmondottak fényében legalábbis meginog a Cuspinianus-beszéd magyarellenességének tézise, akkor, elfogadva mégis a korábban leírtakat, hogy Brodarics alapvetően polemikus céllal írja saját művét, bátran elvethetjük azt a feltételezést, hogy a polémia oka egy durván magyarellenes szövegre adott válasz, azaz hogy pusztán egyfajta humanista tollharc áll a háttérben. De kétség nem fér hozzá, hogy Brodarics Cuspinianus művére felelve írta saját szövegét.

Felmerül azonban a lehetőség, hogy Brodarics nem kizárólag Cuspinianusszal vitatkozik, még akkor sem, ha rajta kívül más ellenfelet a mű szövegéből aligha tudunk azonosítani. Ha a rendkívül hangsúlyos *praefatio* mondataira gondolunk, ott Brodarics úgy fogalmaz: *néhányan* másképp beszélnek el az eseményeket, mint ahogy megtörténtek.¹⁶¹ Lehet, hogy a többes szám csupán szándékos ködösítés, de lehet, hogy valóban nem csupán Cuspinianusszal akart vitába szállni. Ha így van, akkor kikkel még?

Fentebb, amikor azt igyekeztem bizonyítani, hogy Brodarics minden valószínűség szerint tényleg Cuspinianusszal vitatkozik, azzal is érveltem, hogy 1527 tavaszáig Cuspinianusén kívül nem ismerünk más szöveget, mely Moháccsal foglalkozik és nyomtatásban megjelent volna. Valóban nem ismerünk más *latin* nyelvű szöveget. Ismerünk

viszont számos német nyelvű újságlapot, úgynevezett *Neue Zeitung*ot, melyek a csatával és Lajos király sorsával foglalkoznak. 1526 szeptemberétől novemberig legalább hét különböző újságlap jelent meg e tárgyban, számos kiadásban, és a sikerre való tekintettel több utánnyomásban.¹⁶² Ha Cuspinianusról azt állítottuk, hogy oratója nem kimondottan magyarellenes hangvételű, akkor az újságlapok esetében ezt már aligha tehetjük meg. A korabeli, alkalmilag kinyomtatott, egy-két lap terjedelmű újságok igazi bulvárlapokként működtek, ahol korántsem a hír valóságtartalma, csakis a lap eladhatósága számított. A mohácsi csatáról megjelent tudósítások esetében ezt azzal érték el, hogy a meglehetősen sovány tényanyagot egyrészt a török borzalmas kegyetlenkedéseiről szóló elképesztő és sokszor merőben légből kapott rémtörténetekkel tupírozták föl, másrészt a csatavesztést és Lajos király halálát, ha egyáltalán kitértek rá, szinte egyöntetűen a magyarok árulásának tulajdonították.

A kérdés az, befolyásolhatták-e valóban ezek a szövegek Brodaricsot művének megírásakor? Ez első hallásra kétségtelenül kissé talán merésznek hangzik, holott a probléma felvetése nem egészen új keletű. Már Waczulik Margit megpendítette, hogy a 16. század eleji kortörténeti érdeklődésű történetírást szoros szálak fűzik a korabeli nyomtatott sajtóhoz. Waczulik szerint ez a közönségigény kielégítésével függött össze. „A 16. század kortörténetének írói sokkal inkább a közönségnek írtak, inkább akartak hatni rá, mint akár a

¹⁶¹ Video esse nonnullis, partim qui haec aliter, quam acta sunt, narrent. BRODERICUS, i. m. 21.

¹⁶² Jó összefoglalót ad a mohács tematikájú német újságlapokról és népekekről: PUKÁNSZKY Béla, *Mohács és az egykorú német közvélemény = Mohácsi emlékkönyv*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 277-294.; FRANKÓI Vilmos, *A mohácsi csatáról szóló egykorú újságlapok a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában*, Magyar Könyvszemle, 1876, 8-14.; BLEYER Jakab, *Magyar vonatkozású német történeti népekek 1551-ig*, EphK, 1897, 334-347, 417-436.; HUSZÁR Imre, *Hazánkra vonatkozó külföldi újsághírek a XVI-XVII. századból*, Századok, 1912, 517-520. - Az újságlapok történeti forrásértékéről máig mérvadó BENDA Kálmán, *A török kor német újságirodalma XV-XVII. században*, Bp., 1942. A Német Birodalomban gyakorolt hatásukról vö.: HORVÁTH Magda, *A törökveszedelem a német közvéleményben*, Bp., 1937. A kérdést újabban Barbarics Zsuzsa vizsgálta vö.: BARBARICS Zsuzsa, *A kéziratos „Neue Zeitungen” jelentősége I. Ferdinánd korában a „Nádasdy-Zeitungok” alapján*, Történelmi Szemle, 2003, 175-199. Az 1526-ban megjelent német újságlapokról több forrásból is lehet tájékozódni. APPONYI Sándor, *Hungarica*, OSZK, Bp., 2004.; KERTBENY Károly, *Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok*, Bp., 1880.; Carl GÖLLNER, *Turcica. Die europäischen Türken drucke des XVI. Jahrhunderts 1-3*, Acad. RPR, Bucuresti, 1969-78.; HUBAY Ilona, *Röplapok, újságok, röpiratok az OSZK-ban 1480-1718*, Bp., 1948.; NÉMETH S. Katalin, *Ungarische Drucke und Hungarica 1480-1720. Katalog der HAB Wolfenbüttel, München –New York- London- Paris*, 1993.

korábbiak, akár a későbbiek. A régebbieknek nem voltak meg a publicitáshoz szükséges eszközeik (nyomda) és nem volt elég írásbeliség alapján álló közönségük. A későbbieknél pedig a tárgyalási mód differenciálódott publicisztikai, tudományos és szépirodalomra.”¹⁶³ Azaz szerinte a 16. század elején az olvasni tudó rétegek bővülésével egyrészt megnőtt az igény a korabeli események megismerésére, másrészt a nyomdászat terjedésével lehetővé is vált ezen igények kielégítése. Waczulik szerint a korabeli műfajok között (népének, nyomtatott levél, újságlap, kortörténeti munka) abból a szempontból nincs különbség, hogy valamennyien ezt a közönségigényt akarják kielégíteni, csak eltérő iskolázottságú és tudású rétegekhez szólnak. Waczuliknál azonban ezek a fejtegetések általános síkon maradtak, és noha művének első fejezetét Brodarics (kor)történeti műve keletkezésének szentelte, az általa korábban felvetett kapcsolódási lehetőségeket nem próbálta meg erre a konkrét műre is vonatkoztatni.

Bennem mindenesetre, mintegy munkahipotézis gyanánt, felmerült a lehetőség, hogy a Cuspinianus-féle *latin oratio*, vagy az erre válaszul szintén *latinul* írt Brodarics-szöveg, talán nemcsak más társadalmi rétegeket akar tájékoztatni a Mohácsnál történetekről, mint a *német* nyelvű *Newe Zeytungok*, hanem a köztük lévő kapcsolat ennél szorosabb is lehet. Azaz, hogy Brodarics talán nem csak kizárólag Cuspinianus szövegével, hanem a nagy számban terjesztett újságlapok rágalmaival is polemizálni akart. Ennek kapcsán az első kérdés persze nyilvánvalóan az, elképzelhető-e, hogy Brodarics, egy művelt humanista esetleg reagálni akart a németül fogalmazott és megjelentetett bulvárlapok rágalmaira. Nincs adatunk arról, hogy Brodarics tudott volna németül. Délszláv származású volt, a magyar udvarban élt, kiváló latinista volt, és Itáliában járt egyetemre, ahol elsajátította az olasz nyelvet is (ismerjük több olasz nyelvű levelét), de németül valószínűleg nem tudott, így aligha olvashatta a *Newe Zeytungok* híreit. Az viszont nagyon is elképzelhető, hogy Mária özvegy királyné pozsonyi

¹⁶³ WACZULIK Margit, *A török korszak kezdetének nyugati történeti irodalma*, Bp., 1937, 5.

udvarában ismertek voltak ezek az újságok, így azok tartalmáról, legalább közvetve, Brodarics is értesülhetett.

A másik kérdés az, hogy ha tudott is Brodarics ezekről az újságokról, és ha ismerte is tartalmukat, érezhette-e úgy, hogy reagálnia kell rájuk? Nem valószínű, hogy a németül íródott szenzációjahász újságlapok önmagukban különösebben felkavarták volna Brodaricsot, a művelt humanistát. Ha ez így lett volna, valószínűleg találnánk erre művében konkrét utalást, ilyen pedig nincs. De épp itt jön a képbe Cuspinianus szövege. Ha az újságlapok önmagukban nem is érdekelték Brodaricsot, az már sokkal valószínűbb, hogy amikor hasonló vádak fogalmazódtak meg latinul is az elit közvélemény befolyásolására, az ellenlépésekre készíthette.

A Mohács-tematikájú újságlapok könyvészete meglehetősen ingoványos talaj, mivel ezek a újságok sokszor a hely és idő megjelölése nélkül jelentek meg, és számos utánnyomásban terjedtek. Az azonban bizonyos, hogy az első újságlap valamikor 1526 szeptember elején keletkezett, mert ez még sem Lajos elestéről nem tud, sem Buda elfoglalásáról, pusztán a csata megtörténtéről tájékoztat, és hogy a keresztény sereget nagy vereség érte, sokan meghaltak, de még a listát illetően is elég bizonytalan adatokkal dolgozik.¹⁶⁴ Az utolsó azonosítható szöveg 1526 novemberében jelenik meg,¹⁶⁵ de ezeket később is számos utánnyomás követi. Ennek tükrében elképzelhető, hogy Cuspinianus december végén, január elején megjelenő oratiója csak az utolsó csepp volt a pohárban, mely mintegy latin nyelvűségével kanonizálta a német újságlapokban hónapok óta terjedő magyarellenes rágalmakat. De kanonizálta-e valóban? Vagyis másképp feltéve a kérdést, utal-e bármi arra, hogy Cuspinianus ismert és felhasznált adatokat, fordulatokat a német nyelvű

¹⁶⁴ Vö.: KERTBENY, i.m. Nr. 254. illetve HUBAY Ilona, i.m. Nr. 67. A röplap terjedelme mindössze két oldal. Klasszikus „első közlés”, érezhető, hogy itt maga a rettenetes vereség a szenzáció, a sok híres halottal. A névsor meglehetősen sok tévedést tartalmaz: az elesett püspökök között például felsorolja a váci, zágrábi, egri püspököket, sőt a szerémit is, (aki ugye Brodarics!), pedig ezek mind túléltek a csatát.

¹⁶⁵ Vö.: KERTBENY, i. m. Nr. 284.; HUBAY, i. m. Nr. 64. illetve APPONYI, Nr. 194. (ez utóbbi az eredeti újságlap 1527-es változatlan utánnyomása). Ezt a szövege szerint 1526-ban Szent Márton-nap (november 11.) után nyomtatták.

bulvársajtó anyagából? Még ennél is fontosabb azonban, hogy megfigyelhető-e valamiféle tematikus, általánosabb tartalmi rokonság az újságlapok vádjai és a Cuspinianus által megfogalmazottak között.

Láttuk, Cuspinianus vádjai alapvetően két kérdést érintettek: a magyarok (helyesebben a király környezete) egyrészt bűnösök abban, hogy nem igyekeztek a csatáról lebeszélni a fiatal uralkodót, másrészt, ha már engedték harcba bonyolódni, nem vigyáztak rá kellőképpen, és vétkes, már-már árulást jelentő hanyagságukkal a veszét okozták. Láttuk azt is, Brodarics hogyan igyekszik megfelelni ezekre a vádpontokra. Mivel vádolták az újságlapok a magyarokat? Álljon itt néhány idézet egy 1526. szeptember 30-a körül megjelent újságlapból.¹⁶⁶ Az újság szövege szerint egy csatában részt vevő landsknecht beszámolóján alapul a leírás, mely tehát a szemtanú hitelességére alapozza a híradást. Mint látni fogjuk, nem fest valami kedvező képet a magyarokról.

A seregen már felvonulás közben látszanak a szervezetlenség jelei:

„[...] itt is [ti: Bátán] vesztegeltünk néhány napig és még nem volt fővezériünk, nem is volt rend a seregben és a magyarok egymást is agyonverték és lelőtték.”

Nagy felelőtlenséggel kezdenek tehát a hadjáratba. Végül sikerül megválasztani vezérül Tomorit, és Szapolyai Györgyöt, de az összkép nem sokat javul:

„Olyan ügyetlenül vezették a hadat, soha meg nem szemlélték, soha csatarendet nem állítottak, hogy legalább kipróbálják komoly dolgokban mihez tartsák magukat.”

A szervezettség továbbra is csapnivaló:

„[...] a töröknek pontos és jó hírei voltak rólunk, nekünk meg semmilyen, mert a királynak egyáltalán nem volt pénze, hogy híreket szerezhessen és talán az urak sem akarták, mert sokan közülük titokban a törökkel tartottak. Kivonultunk hát a szekérvárból és rossz csatarendbe álltunk nyolc óra tájt [...], és még a vízen volt a tüzéségünk, amit a csatarendbe hoztunk, ha egyáltalán rendnek nevezhetem.”

A tökéletes szervezetlenség meg is hozza „gyümölcsét”: a csata elvesz. A magyarok azonban bátorságból sem vizsgálznak jól:

„[...] de sok magyar gazember nem gondolt sem a hűségre sem a barátságra csak a csúf menekülésre. Néhányan még a javaikat is kidobálták a szekerekből, hogy könnyebben menekülhessenek és sokan elhajították a páncéljukat.”

De a vereség oka nem pusztán a gyávaság. A magyarok a röpirat szerzője szerint el is árulták királyukat:

[...]egy gyerek is beláthatta, hogy néhány magyar még a királyát is el akarta adni és árulni[...]

[...] Köztudomású volt a táborunkban, hogy a török császár két pénzzel teli hordót küldött néhány magyar úrnak, hogy segítsék be Magyarországra, ezért írta meg a magyar királynak, hogy maradjon nyugton, minek szólítaná hadba a népét, hiszen ő megvett egy országot, és most meg akarja nézni és el akarja foglalni, ezért veretett két hidat a Dráván, és így esett meg a csata.”

A vereség ezután nem meglepő, már csak a szerencsétlen király sorsa lehet kérdéses. Erről a szöveg írója nem tud biztosat, de sok jóval nem kecsegteti a rémült olvasót:

„ [A királyról] senki nem tudja, mi lett vele. Azt hiszem, hogy néhány magyar megölte és elrejtette, mert a török nem találta meg.”¹⁶⁷

Egy másik újságlap nem kevésbé súlyos bűnöket vet a magyarok szemére:¹⁶⁸

A török értesíti Lajos királyt, hogy övéi elárulták és eladták (*Er sei durch dies seinen verradten und verkaufft*), ezért ne vállalja a csatát, hanem maradjon békén, és a szultán másnap mindenről fel fogja világosítani (!). De a magyar huszárok (!) nem hagyják

¹⁶⁶ Vö.: KERTBENY, i.m. Nr. 255; HUBAY, i.m. Nr. 68.

¹⁶⁷ Az újságlap szövege, Katona Tamás fordításában, megtalálható a *Mohács emlékezete* (Bp., 1979.) című kötetben a 278-281 oldalakon. Az idézetek innen valók.

¹⁶⁸ KERTBENY, i.m. Nr. 257; HUBAY, Ilona i.m. Nr. 70. Az újságot minden bizonnyal Habsburg-területen nyomtatták, legkorábban 1526 november közepe után. Ferdinándot „legkegyelmesebb Urunk”-nak titulálja, és többször említi cseh királlyá választását is (1526. október 23.), de arról is tud, hogy Szent Márton-napja (november 11.) előtt indult Prágába a koronázásra, tehát az újság aligha jelenhetett meg korábban.

elhalasztani a csatát, és közlik, hogy ha a király ezt megpróbálja, levágják őt is meg a németeket is. (*Auf dasselbig haben die unger und die hussyrer [Husaren] gesagt, wolle er die schlacht nit thun, so wollen sie ihn erschlagen mit sampt dem deütschen volk.*)

A csata persze elvész. Lajos menekülés közben a nehéz páncél miatt belefullad a patakba. Övéi egy része elmenekül, a királynak nincs aki segítsen (!). Így találja meg Ceterus (nyilván Czetliczről van szó), aki meg is mutatja a holttestet Ferdinánd osztrák hercegnek és cseh királynak. Ferdinánd Bécsben pompás gyászszerbartást rendez Lajosnak, és megkapja a kardot a csehektől megválasztásának jeleként.

Budát beveszi a török, és minden ott levő német zsoldost foglyul ejtenek, de nem ölik meg őket, sem a németül beszélő lakosokat (!), csak a magyarokat ölik le egy szálíg hét éves kor fölött. A budai vár két rohamot visszaver (!). Csak a szabad elvonulás feltételeként adják meg magukat.

A szultán felkínálja a budai zsidóknak: maradnak, vagy vele mennek. Mind maradni akarnak, erre kapnak három nap gondolkodási időt. De még ekkor is a maradás mellett döntenének. Erre az öregeket lemészárolják, a többieket magukkal hurcolják. Állítólag 4500 zsidót ölnek meg.

A török végül elvonul. Erre a vajda (Szapolyai János) ragadja magához a koronát és azt mondja, aki meg akarja szerezni, vegye el erővel. Továbbá azt is követeli, hogy adják hozzá Máriát feleségül, ha nem, elveszi erőszakkal. Ferdinánd azonban biztonságban Bécsbe viteti Máriát, és aztán megy el Csehországba megkoronáztatni magát.

Úgy vélem, a fentiek elegendő például szolgálnak a német újságlapok kirívó magyarellenes elfogultságára (itt is felmerül, hogy a magyarok elárulták, sőt eladták királyukat, gondatlanul őrizték, és a király ezért fulladt a patakba), és az álhírek tényként való közzétételére, mint amilyen az állítólagos budai ostrom, a magyar lakosság lemészárlása, miközben a németeket, még a zsoldosokat is, életben hagyják, az alkudozás a zsidókkal,

akiket végül szintén jórészt lemészárolnak stb. Külön figyelmet érdemel a Szapolyaira tett célzás, akit az újság egyértelműen trónbitorlónak állít be, ráadásul olyan embernek, aki még lovagiatlanul is viselkedik, amennyiben kész erővel elragadni Mária királynét, ha az nem fogadja el ízléstelen házassági ajánlatát.¹⁶⁹ Szapolyaira később még visszatérek.

Nos, ha ezeket a *Newe Zeytung*okban megfogalmazott rágalmaikat összevetjük Cuspinianus szövegével, első pillantásra is világos, hogy Cuspinianus semmiképpen nem fogalmaz ilyen élesen, de számos ponton vádjai legalábbis rímelnék az újságlapok hasábjain olvashatóakra. Cuspinianus is megemlíti a magyarok szervezetlenségét: „A király [...] bár hiányzott a tapasztalt hadvezér is, aki fel tudta volna készíteni a sereget, elrendezni az ágyúkat, felállítani a hadrendet, többek ellenkezése és vonakodása közepette augusztus 30-án [sic!] felállította a meglehetősen rendetlen hadsort [...]”.¹⁷⁰ Ez ismerősen csenghet az elsőnek idézett újságlap szövegéből is. A király serege is kicsi, hiszen „övéi közül sokan, megfélemlítve esküjükről, a király végzetét lesve lapítottak”.¹⁷¹ Cuspinianus szövegében is visszaköszön, hogy a magyarok megfenyegetik királyukat: „mások erőszakoskodtak, hogy ha a király hagyja kisiklani a keze közül az ellenséget, ellene fordítják a fegyvert”.¹⁷² Sőt, burkolt formában az árulásra is tesz célzást a szerző: „Egyesek azért hoztak fel mindenféle érvet, hogy a végzet felé hajszolják a királyt, mások, mert inkább önmagukkal és nem vele törődtek”.¹⁷³ Csupa olyan mondat, mely visszaköszön a *Newe Zeytung*ok olvasójának. Joggal mondhatjuk hát, hogy Cuspinianus szövege bizonyos értelemben az elitnek szánt latin nyelvű oratórájával és saját tekintélyével mintegy kanonizálta az újságlapokban megjelent rágalmaikat.

¹⁶⁹ A német nyelvű újságlapoknak, illetve a Mohácsot megörökítő német (továbbá cseh és horvát) népénekeknek a II. Lajos halála körül kialakult legendában, valamint a Habsburg-propagandában játszott szerepéről vö.: FARKAS Gábor Farkas, *II. Lajos rejtélyes halála I-II*, MKSz, 2000, 443-464., és 2001, 33-66.

¹⁷⁰ [...] Rex licet caret et imperatore experto, qui aciem instituere sciret, tormenta iaculari, et exercitum ordinare, plerisque reluctantibus et dissuadentibus aciem educit, non satis compositam, XXX. Augusti [...]. CUSPINIANUS, i. m. 75.

¹⁷¹ [...] multi enim ex suis immemores iusiurandi fatum sui regis exspectantes latuerunt [...] CUSPINIANUS, i. m. 74.

¹⁷² Alii agere regem, si hostem elabi sineret, arma conversuros in ipsum. CUSPINIANUS, i. m. 75.

¹⁷³ Alii ut urgerent regem ad hoc fatum, alii sibi magis quam regi consulerent, variis argumentis instabant. *Uo.*

De lehet-e véletlen a Cuspinianus és az újságlapok közti egybecsengés? Más szóval elképzelhető-e, amit már korábban is említettem, hogy Cuspinianus ismerte és fel is használta az újságlapok híreit, valós vagy hamis információit?

Hogy ezt megvizsgáljam, a Mohács-tematikájú újságlapok szövegét összevetettem Cuspinianus oratiójával, olyan nyomok után kutatva, melyek igazolnák az előbbi feltevést. Az átvétel ez esetben természetesen csak akkor igazolható, ha Cuspinianus szövege olyan *téves* információt közöl, mely valamelyik újságlapban is megtalálható. Nos, néhány esetben sikerült kimutatni ilyet, melyet két példával szeretnék illusztrálni: a „*Bluthundt*” című újságlap (mely alig foglalkozik egyébként a csatával, sokkal inkább a törökök vérengzéseivel) írja, hogy egy török pasa elfoglalta Pécs városát, majd a harmadik napon, ígérete ellenére, a városban mindenkit lemészároltatott; ugyanebben az újságban olvashatjuk, hogy a Budára bevonuló Szulejmánnak egyedül a budai zsidók álltak ellen oly hevesen, hogy a zsidónegyedet ágyúkkal kellett megostromoltatnia.¹⁷⁴ Nos, ezek téves adatok, meg nem történt eseményekről szólnak, de mindkettőt említi Cuspinianus is.¹⁷⁵ Ezek alapján elképzelhetőnek tartom, hogy Cuspinianus az *adhortatio* írása közben muníció gyanánt felhasználta a közkézen forgó *Newe Zeytungok* némelyikét, hogy az onnan vett adatokkal vagy inkább rémhírekkel színezzék a török kegyetlenségének leírását. Persze fel lehet vetni, hogy egy humanista nem szorul bulvárlapok szenzációira, hogy a Turcica-irodalomban már akkorra is közhelyszerűvé vált borzalmakkal fesse le a török kegyetlenkedéseit. Az viszont ebben az esetben is elképzelhető, hogy Cuspinianus, a nagyobb hatás kedvéért, kapcsolódni kívánt az újságlapok révén már „közismertté” vált hírekhez, mintegy nagyobb nyomatékot adva ezzel saját mondandójának.

¹⁷⁴ A „*Bluthundt*” volt a legtöbbször kiadott, számtalan utánnomást megért Mohács-tematikájú újságlap. Több kiadása is olvasható az Apponyi-gyűjteményben. Vö.: APPONYI, Nr. 187, Nr. 188, Nr. 189.

¹⁷⁵ Hanc urbem [ti: Pécs] igne et ferro expugnavit. Hic saevitia usus crudelissima in viros, quos trucidavit, et mulieres ac virgines, quas stupro in luxum suis militibus concessit, et postremi in servitutem abegit. CUSPINIANUS, i. m. 74.

Iudaei, quorum magnus numerus Budae erat, pro vita usque et libertate strenue sese defenderunt. ... Et cum Imperator [Solomet] vellet ingredi, tanto ardore ac impetu tormentorum ingressum eius arcuerunt (licet vix annona in dies paucos iis sufficeret) ut vitam iis salutem promitteret, si eius ingressum haud impedirent. *Uő*, 76.

Úgy vélem, ezek alapján nyugodtan megkockáztathatjuk, hogy ha Brodarics ismerte a röplapok tartalmát, és láttuk, hogy ez egyáltalán nem zárható ki, neki is feltűnhetett a sokszor hasonló érvelés. De míg a népnyelven fogalmazott bulvárlapokra talán nem tartotta volna érdemesnek reagálni, a burkoltabban, de latin nyelven fogalmazott vádak ellenlépésre sarkallhatták.

III. 2. 2. Brodarics útja János király udvarába

Önmagában is érdekes felvetés ugyanakkor, hogy a *Habsburg* Mária pozsonyi udvarában időző humanistánkat miért zavarta a szintén *Habsburg*-párti Cuspinianus szövegének néhány passzusa, még akkor is, ha az a latin nyelvű *oratio*val mintegy kanonizálta a német nyelvű újságlapok bizonyos rágalmaikat? Hiszen nem szabad elfelejtenünk, hogy Brodarics Mohácsot követően eleinte a pozsonyi kör tagja, ilyenformán kvázi Ferdinánd híve, és csak 1527 márciusában áll Szapolyai oldalára. A kérdés megválaszolása azért is kiváltképp fontos, mert már a Brodarics-szöveget kiadó Kulcsár Péter is megállapította, hogy az opus egyértelműen Szapolyai-párti hangnemben íródott, ha tehát megírásának céljait vizsgáljuk, korántsem elégedhetünk meg Brodarics fentebb taglalt részben személyes céljainak, magamentségének bemutatásával, hanem meg kell vizsgálnunk a korábban már szintén felvetett kérdést: kit is akart valójában megvédeni Brodarics? Ha pedig ténylegesen Szapolyait (is), akkor adódik a kérdés: mi bírta rá Brodaricsot, hogy több mint fél évvel a mohácsi csata, és majd öt hónappal Szapolyai királlyá koronázása után elhagyja a Habsburg-tábort, és személyét, csakúgy mint tollát Szapolyai János szolgálatába állítsa. Már korábban is utaltam rá, hogy a Mohácsot követő hónapok nemcsak az ország, de Brodarics életében is kritikus időszakot jelentettek, így a mű megszületésének okait és egyben annak céljait

vizsgálva, nem tekinthetünk el egy rövid életrajzi kitérőtől, mely talán segít világosabbá tenni azt a személyes szituációt, melyben a Mohács-leírás keletkezett.

Nézzük hát meg, hogyan került a jeles humanista abba a helyzetbe, hogy Ferdinánd hívéből János király vezető diplomatája és egyik leghívebb embere legyen! Egyáltalán, mi is a helyzet valójában Brodarics Habsburg-pártiságával és a Ferdinánddal való szakítással?

Brodarics átpártolását Sörös Pongrác azzal magyarázta, hogy Brodarics eleinte feltétlen bizalommal viseltetett Ferdinánd trónigénye iránt, a főherceg tétovázása, késlekedése miatt azonban megváltozott a helyzet: Szapolyait novemberben megkoronázták, és így a magyar korona már csak fegyveres harc árán kerülhetett Ferdinánd fejére. Brodarics nyílt kiállása az országot szétszakadással fenyegető polgárháború ellen elidegenítette őt Ferdinándtól, aki így egyre inkább kihagyta őt a bizalmas tanácskozásokból: Sörös szerint ennek első jele, hogy nem vehet részt az október közepén zajló hainburgi tanácskozáson, amit a kancellár igencsak zokon vesz. Az utolsó csepp a pohárban azonban Szapolyai 1527 márciusi országgyűlése volt, mely hazaárulással készült megvádolni Brodaricsot, mivel az kancellárként az ország pecsétjét külföldre vitte, és annak segítségével Magyarországra nézve sérelmes iratokat fogalmazott. Sörös szerint a Ferdinándból kiábrándult Brodarics a becsületét fenyegető támadást igyekeztén elhárítani jelent meg márciusban Budán, és ezzel egyidejűleg szakított a Habsburg-párttal.¹⁷⁶

Székely Samu már szintén idézett, 1888-as tanulmánya szerint Brodarics Ferdinánd tanácsadója, Hans Lamberg ármányának esik áldozatul, aki rossz véleménynel van a kancellárról, megbízhatatlannak állítja be Ferdinánd előtt, így Brodarics kimarad a belső körből. Székely viszont nem tud a pecséttel kapcsolatos hazaárulási vádról, szerinte Brodarics azért hagyja el Ferdinánd pártját, mert nem akar részt venni a polgárháborúban. Nem is közvetlenül Szapolyaihoz áll át, hanem Lengyelországba menekül, ottani barátaihoz, és majd

¹⁷⁶ Vö: SÖRÖS, i.m. 64-77.

csak később csatlakozik Szapolyai táborához.¹⁷⁷ Ennek viszont a forrásokban semmi nyoma. Bár Székely számára kétségtelenül nélkülözhetetlen volt egy mégoly légből kapottnak is tűnő lengyelországi kitérő beiktatása, hiszen, ha jobban belegondolunk, kissé furcsán hatna az az érvelés, miszerint Brodarics megcsömörlik a polgárháborúval fenyegető helyzettől, ezért elhagyja Habsburg Ferdinánd táborát, és a másik oldalhoz csatlakozik, ami természetesen semmivel sem csökkenti a kirobbanni készülő fegyveres konfliktus lehetőségét, és önmagában azt sem tenné lehetővé, hogy Brodarics kimaradjon a belviszályból.

Mind Sörös, mind Székely esetében viszont nyilvánvaló az a törekvés, hogy Brodarics úgymond „jól jöjjön ki” a pártváltás miatti helyzetből, azaz becsületén, tisztességén ne essen csorba,¹⁷⁸ ezért érvel Sörös a pecsét körüli hazaárulási váddal, és ezért utaztatja meg Székely Lengyelországban Brodaricsot. Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk a rendelkezésünkre álló adatokat, a korábbi monográfusok által ábrázoltnál valamivel árnyaltabb kép bontakoztatható ki.

Brodarics Mohácsot megelőzően tulajdonképpen nem volt sem az udvar, sem pedig Mária embere. Kancellári kinevezésekor például Mária királyné nem az ő, hanem Gosztonyi János erdélyi püspök kancellárrá emelését szorgalmazta, a Szalkai vezette udvari párt jelöltje pedig Szalaházy Tamás veszprémi püspök volt. Brodarics sokkal inkább a pápai udvar erőteljes nyomásának, különösen pedig Burgio báró ügyességének köszönhette kinevezését, mintsem kiváló itthoni kapcsolatainak.¹⁷⁹ A csatavesztést követően tehát Brodaricsot aligha valamiféle sziklaszilárd udvar-, vagy pláne Habsburg-hűség viszi Pozsonyba, hanem egyfajta tehetetlenségi erő, ha úgy tetszik kötelességtudat. A király sorsa bizonytalan, láttuk, Brodarics még szeptember hatodikán is azt írja Krakkóba, hogy nem tudja elhinni, hogy Lajos elesett volna. Pillanatnyilag még ő az ország kancellárja, így kötelessége mielőbb az udvarhoz

¹⁷⁷ SZÉKELY, i.m. 225-235.

¹⁷⁸ Brodarics tisztessége és becsületessége amúgy is egyfajta axióma a vele kapcsolatos szakirodalomban. Jellemző, hogy Marianna D. Birnbaum már idézett könyvének Brodaricsról szóló fejezete a *Man of Honor, Man of Peace* címet viseli.

csatlakozni. Tegyük hozzá, hogy másfelé nem is nagyon mehet, tekintve, hogy az ország középső részét szeptember folyamán előzönlí a török, így a Mohácstól menekülő kancellárnak mindenképpen nyugat felé kell vennie az irányt. Ilyenformán gyakorlatilag az a helyzet áll elő, hogy amikor Szapolyai októberi fellépése (ami még jobbára szintén csak az ország keleti felének nemességére támaszkodik vö. tokaji gyűlés), majd novemberi királlyá választása és megkoronázása után világossá válik, hogy az ország elitje két táborra szakadt, lényegében nem Brodarics választ pártot, hanem gyakorlatilag tartózkodási helyénél fogva a Habsburg-párt választja őt. Ő azonban igyekszik lojális szövetséges lenni, és egy keltezetlen, de minden bizonnyal 1526. november 11-e, Szapolyai koronázása előtt kelt, Andreas Cricius plocki püspöknek címzett levelében¹⁸⁰ azt írja, hogy bár nagyon tiszteli a vajdát, nem szegheti meg kötelességét, azaz nem akar átállni, kitart a Habsburg-tábor mellett.¹⁸¹ Mi történt november és március között?

A Mohácsot követő első hetekben látszólag minden jól alakult. Brodarics szeptember 5-én ért Pozsonyba, ahol akkor még alig néhányan voltak Mária királyné környezetében: Thurzó Elek, Bornemisza János, Batthyány Ferenc horvát bán és Szalaházy Tamás. Báthori nádor később csatlakozott a Pozsonyba menekült udvarhoz. Ferdinánd főherceg szeptember 7-én Innsbruckban értesült a mohácsi katasztrófáról, és sógora valószínű haláláról, ami megcsillantotta előtte a kettős trónöröklés lehetőségét. A főherceg kérésére a fiatal Nádasdy Tamás összeállított egy listát a Mohácsot túlélő prelátusokról és bárókról, akiknek megnyerése elsődleges fontosságú lehet a trón elnyerése szempontjából. Brodarics a hetedik

¹⁷⁹ Vö. KOSÁRY Domokos, *Magyar külpolitika Mohács előtt*, Bp., 1978, 146.

¹⁸⁰ Brodarics levelét Szydlowieczki lengyel kancellár 1526. november 26-i levele mellékleteként továbbította Brandenburgi Albertnek. További szempontot ad a datáláshoz, hogy Szydlowieczki november 26-i levele mellékleteként egy másik Brodarics-levelet is továbbít Albert hercegnek, amely november 14-én Szapolyai megkoronázása után kelt, és erről ad hírt Lengyelországba. A fenti levél még egy szót sem ejt a november 11-i koronázásról, így valószínűleg azt megelőzően íródhatott. Vö.: Carolina LANCKOROŃSKA (ed.), *Elementa ad fontium editiones, T. XXXIV, Documenta ex Archivo Regiomontano in Poloniam spectantia*, pars IV., Romae, 1975, 66-72.

¹⁸¹ Dominum waywodam colo et observo ut optimum patronum et dominum, sed officio deesse non possum, quicquid ulterius sors tulerit; neque id propterea, quod huic parti me obligarim, nam id non feci, sed quod salvo

helyen szerepelt a listán. Szeptember 20-án Ferdinánd Pozsonyba küldi Nádasdyt egy megbízólevéllel, mely négy személyhez szól: Bornemiszához, Thurzóhoz, Szalaházyhoz és Brodaricshoz.¹⁸² A csatát túlélő és a pozsonyi udvarhoz csatlakozó kancellár személye tehát az első hetekben mindenképpen kiemelt jelentőségű Ferdinánd szempontjából, Thurzó Elekkel vagy Szalaházyval egyenlő fontosságúnak tűnik.

Az első törést a korábbi szakirodalom a hainburgi tanácskozás kapcsán vélte fölfedezni.¹⁸³ Ferdinánd ugyanis egészen október közepéig nemhogy Magyarországra nem tette be a lábát, de még testvérével, a Habsburg-pártot szervező Mária királynéval sem találkozott személyesen, csak követek és levelek útján érintkeztek.¹⁸⁴ Ám az események előrehaladtával a személyes egyeztetés elengedhetetlenné vált, ezért október 14-én Ferdinánd és Mária részvételével zajló megbeszélésre került sor a határ közeli Hainburg városában. A megbeszélésre Máriát csupán Thurzó Elek és Szalaházy Tamás kísérte el. Brodarics a találkozón nem vett részt, mellőzték. Hogy Brodarics komoly sérelemként élte meg mindezt, vélhetőleg Jászay Pál közlésére megy vissza, aki Nádasdy Tamás Ferdinándnak tett jelentése alapján hivatkozza azt a levelet, melyet Brodarics megbántottságában írt.¹⁸⁵ A korábbi helyzetéhez képest kétségtelenül némi visszaesést jelenthet, hogy Hainburgba nem mehetett el tárgyalni, de ezt az udvar azzal indokolta, hogy a rendkívül fontos Pozsonyt sem lehet megbízható emberek őrizete nélkül hagyni, ezért a kancellárnak maradnia kellett. Ferdinánd

honore vix aliud facere possum, quam remanere apud reginam, quae, ut alia omittam omnia, sua consilia mecum hactenus sine ulla exceptione communicavit. AT IX. 110-111.

¹⁸² ACSÁDY Ignác, *Magyarország három részre oszlásának története. (A magyar nemzet története V.)*, Bp., 1897, 20-21.

¹⁸³ SÖRÖS, i.m., 67.; SZÉKELY, i.m. 225.

¹⁸⁴ Acsády Ignác szerint a török kivonulásáig Ferdinánd nem is törekedett különösebben az eléggé bizonytalan sorsú Magyarország megszerzésére, komolyabb szervezkedésbe csak azután kezd, miután bizonyossá vált: a török nem szállja meg az országot. ACSÁDY, i.m.18.

¹⁸⁵ „Valóban fájlalom egész szívemből, hogy nekem fenségedhez, főként ily közel, mennem nem szabad; de miután ez a közjóért történik, annál nyugodtabb kebellem kell tűrnöm. Nádasdy Tamás, hiszem, elbeszélte fenségednek őszinte hűségemet és szolgálatra kész állhatatos akaratomat. Olyan az, amilyennek ő elbeszélte, amilyennek én személyesen már régen ígértem. A többi azokból, miket a veszprémi püspök és Thurzó uraim elő fogtak adni, megérti fenséged, kinek kegyelmébe magamat egészen, egyedül és alázasan ajánlom.” JÁSZAY Pál, *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után*, Pest, 1846, 95. Ugyanakkor a levél a Brodarics által rendkívül magas szinten üzött humanista levélírás tipikus darabja, melynek fordulatait, szóvirágait nem szabad okvetlenül direkt módon értelmezni.

mindent el is követ, hogy kiengesztelje Brodaricsot: Gregor Kreutzer laibachi főesperest és Erasmus Dornberget küldi Pozsonyba Brodaricshoz és Báthori nádorhoz biztosítandó őket jóindulatáról, illetve felkéri a két urat, fáradozzanak továbbra is hűségesen ügyén, és jutalmuk nem marad el. Ígéri, hogy a hainburgi határozatokat megtudhatják Thurzótól, Szalaházytól vagy Máriától, és kéri is erről véleményüket.¹⁸⁶ Korántsem beszélhetünk tehát arról, hogy Hainburg után Brodarics kiesett volna Ferdinánd kegyeiből, hiszen a tanácskozáson olyan, kétségtelenül Habsburg-hű urak sem vettek részt, mint maga Báthori nádor, vagy Batthyány Ferenc, sőt az öreg Bornemisza is Pozsonyban maradt.

Brodarics november derekán még, mint láttuk, saját bevallása szerint is eltökélten a Habsburg-oldal híve, és hogy helyzete nem sokkal Ferdinánd királlyá választását megelőzően is még mindig kellően szilárd volt a Habsburg-párt körében, jól mutatja Ferdinánd 1526. november 30-án kelt hitlevele. Az oklevél szövege biztosítja a Habsburg-párti urakat, hogy Ferdinánd legkésőbb két éven belül kárpótolja őket mindazon veszteségekért, melyek királlyá választásának előmozdítása miatt a másik tábor részéről esetleg érik őket, és alkalmas időben előnyt élveznek majd a javadalmak és tisztségek elosztásakor.¹⁸⁷ Biztosítékokra azért volt szükség, mert november 10-én a székesfehérvári országgyűlés egyhangúlag királlyá választotta Szapolyai Jánost, akit november 11-én a koronázóvárosban a Szent Koronával meg is koronáztak, a Ferdinánd-párti urak helyzete így egy csapásra meglehetősen kényessé vált. A november 30-i hitlevélen Brodarics még a harmadik a listán, közvetlenül Báthori nádor és régi vetélytársa, Szalaházy mögött. Elégedetlenségre tehát aligha lehetett oka még december első heteiben sem.

Ferdinánd megválasztása után azonban hirtelen megváltozott a helyzet. A pontos időpontot a jelenlegi adatok alapján nem tudjuk, hasonlóképpen homályosak az okok is, de úgy tűnik, nem sokkal megválasztása után Ferdinánd leváltotta a kancellári posztról

¹⁸⁶ JÁSZAY, i.m. 98.

Brodaricsot, és Szalaházyt nevezte ki a helyére. Tudjuk, hogy Szalaházyval régóta vetélytársak voltak, de a tavaszi kancellár-választás óta mindenképp. A veszprémi püspök kiválóan beszélt franciául, ez is segíthette, hogy megkedveltesse magát Máriával, ráadásul miközben Brodarics inkább a pápai kúria támogatásával a főméltóságok sorába került *homo novus* volt, addig Szalaházy Szalkai embereként már a Mohács előtti években alaposan kiismerhette az udvar boszorkánykonyháját.¹⁸⁸

A fennmaradt adatokból tehát a következő kép rajzolható meg. Brodarics egészen Ferdinánd megválasztásáig semmilyen jelét nem adta, hogy le akarna válni a Habsburg-táborról, de Szalaházy kinevezése után világossá válhatott számára, hogy Ferdinánd környezetében számára nem terem több babér. Sértettsége minden bizonnyal befolyásolhatta döntésében.

Felmerül még a Sörös és Székely által említett másik két probléma, ti. a hazaárulás vádja, és a polgárháborús kardcsörtetéstől való riadalom. Nézzük először a hazaárulás kérdését. Sörös azt írja, Brodarics azért megy vissza Budára 1527 márciusában, hogy megvédje magát az árulás vádja alól, amiért az ország pecsétjét külföldre vitte. Fentebb már idézett, november elején kelt levelében Brodarics maga írja Criciusnak Krakkóba, hogy a királynénak javasolta a pecsét összetörését, az esetleges visszaélések elkerülése végett (láttuk: Brodarics pontosan tudta, miféle machinációkra ad lehetőséget a pecsét birtoklása, vö. 94. lábjegyzet), amit aztán tanúk jelenlétében háromfelé is törtek.¹⁸⁹ A novemberben összetört pecsét miatt aligha vádolhatták Brodaricsot 1527 márciusában.

¹⁸⁷ A hitlevél szövege részben kiadva: HORVÁTH Mihály, *Magyar regeszták a bécsi császári levéltárból 1118-1605*, Magyar Történelmi Társaság, 1861, 94-95.

¹⁸⁸ Érdekes adalék ugyanakkor kettejük kapcsolatához egy sajátos hamisítási ügy. Fennmaradt három oklevél 1526. szeptember 15-i kelettel, melyekben II. Lajos (!) Gosztonyi János erdélyi püspök halála esetére Szalaházyt nevezi ki a helyére, míg a veszprémi püspökségre a volt szerémi püspök, Brodarics emelkedik. A hamisításban vélhetőleg Szalaházy volt az ötletgazda, de bűnrészesként Brodaricsot is be kellett vonnia, mert az oklevelekre a kancellárnál lévő pecsét is rákerült. Az oklevelek szövegét lásd: ETE, I. kötet 279-280. A hamisítási ügyről bővebben: FAZEKAS István, *Szalaházy Tamás, egy Habsburg-hű főpap portréja*, Történelmi Szemle, 2007, 28.

¹⁸⁹ Ego quum viderem nunc dissessionum istarum, quae exoriuntur, non fore ita cito finem - in quo utinam sim falsus vates - sigillum regium, quod fuit apud me, quod iam nullo poterat esse usui, dominis apud Maiestatem reginalem existentibus et Maiestati reginali publice praesentavi, consulens quidnam de eo esset agendum. Illi

A kancellár különben sem bizonyult olyan érzékenynek az árulás vádjára 1527 januárja előtt. Mialatt Pozsonyban a Habsburg-tábor szervezkedett Ferdinánd érdekében, Szapolyai sem volt tétlen. Október közepére részországgyűlést hívott össze Tokajba, ahol határozat született arról, hogy november 5-re Székesfehérvárra általános, királyválasztó országgyűlést hirdetnek. A meghívókat annak rendje és módja szerint szét is küldték. A Batthyány Ferencnek küldött meghívó tanúsága szerint pedig ezekben komoly fenyegetést helyeztek kilátásba azok számára, akik nem jelennek meg az országgyűlésen.¹⁹⁰ A tokaji gyűlés dokumentumai között szerepel egy meghívólevél, melyet egy ismeretlen főpapnak küldtek, és amely a bécsi Haus-Hof- und Staatsarchivból került elő.¹⁹¹ Sörös Pongrác szerint ez nem más, mint a Brodarics számára küldött meghívó.¹⁹² Ha az oklevél általános megszövegezése miatt ezt egyértelműen nem is tudjuk bizonyítani, az, hogy a meghívólevél Bécsből került elő, valószínűsítheti, hogy valamely Habsburg-párti főpapnak írták, és mivel ilyenből 1526 októberében nem volt sok, akár szólhatott Brodaricsnak is. Az mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy ha nem is pont ezt, de közel ugyanilyen meghívót kellett kapnia a kancellárnak is, aki ilyenformán értesülve volt nemcsak a Szent Imre napjára tervezett székesfehérvári országgyűlésről, de arról is, hogy gyakorlatilag árulással vádolják azokat, akik vonakodnának ott megjelenni. Márpedig ha a többször idézett november eleji levélre gondolunk, láthatjuk, hogy Brodaricsnak esze ágában nem volt Fehérvárra utazni elhárítandó feje fölül az árulás vádját!

habita superinde deliberatione responderunt ob easdem causas, quas ego proposueram, illud esse confrigendum atque ita praesente Maiestate reginali, dominis consiliariis, multis primoribus nobilibus est confractum atque in tres partes dissectum. Quod propter multas causas visum est multo consultius, quam illud diutius, praesertim inter illas dissessiones, retinere, praesertim regno in duas partes diviso et me omnino neutrali esse non valente. AT IX. 110-111.

¹⁹⁰ „Azokra, kik az említett időre és helyre megjelenni, ott velünk együtt lenni, akár makacsság-, akár hanyagságból netalán vonakodnának, oly büntetést határoztunk szabni, milyent az ország pártos és elszakadt tagjai megérdemelnék, és amely unokáikra is örök gyalázatot vonand; amelyet a mi új fejedelmünk, királyunk által is meg fogunk erősíteni.” MOE, I. 7.

¹⁹¹ Kiadva: MOE, I. 9-10.

¹⁹² SÖRÖS, i.m. 67; illetve JÁSZAY, i.m. 87.

A fehérvári gyűlést és Szapolyai esetleges megválasztását megakadályozni igyekvő Ferdinánd-párt október végén ¹⁹³ ellen-országgyűlést hívott össze november 25-re Komáromba, és lehetőleg igyekezett lebeszélni az ország nemességét a fehérvári gyűlésen való részvételtől. ¹⁹⁴ Mint láttuk, ez nem sikerült, és Szapolyait november 11-én megkoronázták. A fehérvári gyűlés határozatai között pedig szerepelt egy olyan pont, miszerint hűtlenséggel és hivatalaiktól való megfosztással fenyegetik meg mindazokat, akik a Mária királyné által összehívott komáromi gyűlésen részt vesznek. ¹⁹⁵ Ez tehát már a második alkalom volt alig egy hónap leforgása alatt, amikor a hűtlenség és a hazaárulás vádja fenyegette Brodaricsot is, mint valamennyi Ferdinánd-párti bárót és főpapot. A kancellár azonban, akárcsak az októberi tokaji határozat után, most sem igyekezett menteni magát. Igaz, miután Szapolyai csapatai november folyamán elfoglalták Komáromot, a Katalin-napi gyűlést *pro forma* nem lehetett megtartani, így azon természetesen senki nem vett részt, de a fehérvári gyűlés vonatkozó cikkelyének hatálya nyilvánvalóan nem csak a november 25-i ellenországgyűlésre vonatkozott, hanem minden Ferdinándot támogató, Szapolyai-ellenes megmozduláson való részvételre is. Nem véletlen, hogy a Habsburg-hű főurak biztosítékokat kértek Ferdinándtól, azaz valóban számoltak azzal, hogy a komáromi gyűlés elhalasztása után újólag, immár Pozsonyba összehívott országgyűlésen való részvételük pillanatnyilag kárakra válhat. Mint láttuk, a november 30-i hitlevél meg is adta számukra, köztük harmadik helyen Brodarics számára is, a kért biztosítékokat.

Úgy vélem, az elmondottak tükrében kevésbé tűnik hitelesnek, hogy Brodarics, aki már két alkalommal sem mozgatta füle botját sem a hazaárulással való fenyegetőzésre, 1527

¹⁹³ Fraknói még úgy tudta, hogy a Katalin-napi országgyűlés meghívólevelét október 9-én, tehát a tokaji gyűlést megelőzően állították ki (vö: MOE, I. 13.). Barta Gábor kutatásai bizonyították, hogy a meghívókat csak október 25-e körül szövegezték meg, és antedatálták. Bővebben lásd: BARTA Gábor, *A Sztambulba vezető út (1526-1528)*, Bp., 1983, 34-35.

¹⁹⁴ Lásd ezzel kapcsolatban Ferdinánd és Mária leveleit 1526. október 27-ről. MOE, I. 24-26.

¹⁹⁵ „Insuper hoc quoque statutorum est, quod quicumque dominorum Praelatorum et caeterorum Baronum ad Conventum Reginae ad Comaron, circa festum sanctae Catherinae celebrandum profectus fuerit, illorum officia Maeistas aliis transferat, et ii Coronae suae Maiestatis regiae ac totius regni infideles existant.” Rauber Kristóf laibachi püspök jelentése Ferdinándnak. MOE, I. 29.

tavaszán hirtelen megrémült volna, és csupán ennek hatására döntött volna úgy, hogy Budára utazik, nem is azért, hogy átálljon Szapolyai oldalára, csupán hogy tisztázza magát a vádak alól – amint ezt Sörös Pongrác állítja.

Ami a polgárháború kirobbantására irányuló fegyveres készülődést illeti, nehezen hihető, hogy Brodarics csupán 1527 tavaszán döbbsen rá Ferdinánd háborús terveire. A Habsburg-táboron belül az első perctől kezdve világos volt, hogy Ferdinánd semmiképpen nem mond le trónigényéről, és ha kell, fegyverrel is megvédi, illetve érvényesíti azt. Thurzó Elek már 1526 októberében azt írta a lengyel királynak, hogy Ferdinánd hajlandó erőszakhoz folyamodni az ország megszerzése érdekében, ha nem őt választják Magyarország királyává.¹⁹⁶ Novemberben Köpcsényben Ferdinánd és hívei egyezményt írnak alá, melyben Ferdinánd szintén biztosítja őket minden javaikban esett kár megtérítéséről, cserébe viszont a magyar urak megígérik, hogy „Ferdinánd ügyét *bármely ellensége és ellenkezője ellen, senkit ki nem véve, követik*”.¹⁹⁷ Brodaricsnak tehát, még ha ki is hagyták a titkos hainburgi tanácskozásból, szinte az első perctől kezdve pontosan tudnia kellett, hogy Ferdinánd fegyveres támadásra készül, és ha reménykedett is benne, hogy a harc elkerülhető, Szapolyai megkoronázása után erre gyakorlatilag semmi esély nem maradt. Ennek dacára nem hagyta el Ferdinánd pártját, aláírta a köpcsényi alkut, és minden bizonnyal részt vett a főherceg decemberi megválasztásában is.

Brodarics motivációit tehát véleményem szerint a következőképp lehet összefoglalni. Semmiképpen nem állja meg a helyét az a Sörös illetve Székely által felvetett tézis, hogy Brodarics a hazaárulás vádja alól akarván tisztázni magát tért volna haza Budára, mint ahogy az sem, hogy pusztán Ferdinánd fegyveres készülődése riasztotta el derék humanistánkat. Távol áll tőlem, hogy teljes mértékben kétségbe vonjam, és pusztá retorikának minősítsem a Brodarics leveleiben megfogalmazódó békevágyat, hiszen mint tapasztalt politikus okkal

¹⁹⁶ „Praeterea Ferdinandum id animo habere, ius suum, quod ad regnum Hungariae se habere praetendit, armis et viribus prosequi, si aliter quispiam, quam ipse rex Hungariae designaretur.” AT VIII. 256-257.

vélhette úgy, hogy egy, a két ellenkirály közt kirobbanó fegyveres konfliktus a török torkában végzetes lehet az országra nézve. Mégis mindaddig kitartott a Habsburg-oldal mellett, míg személyes érdekei ezt lehetővé tették. Kétségtelen azonban, hogy 1526 november vége és 1527 januárja között Brodarics elveszti korábbi, szilárdnak látszó pozícióját, azzal együtt kancellári posztját is, ráadásul 1526/27 fordulóján úgy is tűnhetett, hogy Szapolyai nemcsak hogy nagyobb legitimációval bír a Habsburg-főhercegnél, de tényleges pozíciói is jobbak voltak, mivel Ferdinánd csapatai csupán néhány nyugat-magyarországi várost tartottak ellenőrzésük alatt. Hogy nem csupán nemes elvek mozgatták, jól kivehető 1527 áprilisában már Budáról írt leveléből, melyben arról panaszkodik, hogy míg mások busás összegeket vágtak zsebre, addig neki szolgálataiért egy fityinget sem fizettek.¹⁹⁸ Személyes sérelmein, illetve helyzetértékelésén túl döntésébe talán az is belejátszott, hogy családja, csakúgy mint szűkebb hazája rövid, kezdeti tétovázás után Szapolyaihoz csatlakozott.¹⁹⁹

III. 2. 3. A mű politikai céljai

Elmondhatjuk tehát, hogy mire Cuspinianus *Oratiója* megjelent, Brodarics már eltávolodott a Habsburg-tábortól, ennek tükrében pedig már nem meglepő, hogy belefogott egy ellenirat megalkotásába. De elegendő indok volt-e műve megírására, hogy önmagát és a csatában részt vevő magyarokat tisztázza királyuk elárulásának vádja alól? Más szóval a személyes célokon túl, melyekről láttuk, hogy jól kitapinthatóak Brodarics szövegében, voltak-e a műnek politikai céljai is?

¹⁹⁷ JÁSZAY, i.m.197-199.

¹⁹⁸ „[...]ne obolo quidem minimo vel a principe vel a reginali Maiestate, domina mea gratiosissima, unquam accepto.” AT IX. 125-126.

R. Várkonyi Ágnes vetette föl, érzékelve Brodarics szövegének propagandisztikus jellegét, hogy a mű az 1527 nyarán zajló olmützi béketárgyalásokra készült volna, azzal a céllal, hogy Szapolyai irányába hangolja az európai közvéleményt.²⁰⁰ Az elmélet joggal vetődik fel, hiszen az olmützi tárgyalások lengyel közvetítéssel zajlottak, ez pedig újabb magyarázattal szolgálna a krakkói megjelenésre, valamint Brodarics lengyelekkel, főleg pedig Zsigmonddal szembeni nagyvonalúságára. A problémát nézetem szerint a dátumok jelentik. R. Várkonyi Ágnes azt írja, hogy a tárgyalások 1527. április 15-től június 15-ig tartottak. Holott a két fél képviselői ténylegesen csak június 1-15. között tárgyaltak egymással, áprilisban az Acta Tomicianában olvasható dokumentumok szerint csak a megállapodást írták alá arról, hogy júniusban tárgyalóasztalhoz ülnek.²⁰¹ Figyelembe véve, hogy a *Historia verissima* 1527. április 18-án megjelent, Ferdinánd viszont március 26-án, János pedig csak április 14-én ratifikálta a béketárgyalások júniusi megkezdéséről szóló egyezményt, aligha tartható az az álláspont, hogy a belső körből fokozatosan kikerülő Brodarics túl sokat tudott volna a készülő tárgyalásokról, és azok kedvéért írta volna művét.

Az viszont nagyon is elképzelhető, hogy amikor márciusban bemutatta a kész szöveget Szapolyainak, az alkalmasnak látta akár politikai propaganda céljára is, így ha el is vetjük azt a feltételezést, hogy Brodarics kimondottan Olmützre írta volna a Mohács-beszámolót, azt nem zárhatjuk ki, hogy gyors kinyomtatásába a közeledő tárgyalások nagyon is belejátszottak. Ez viszont mindenképpen csak abban az esetben lehet igaz, ha a szöveg valóban alkalmas a Szapolyai-féle politika támogatására, népszerűsítésére, magyarul, ha valóban Szapolyai-párti hangnemben íródott.²⁰²

¹⁹⁹ Testvére, Brodarics Mátyás, mint szlavóniai követ vesz részt Szapolyai 1527 márciusi budai országgyűlésén. MOE, I. 103.

²⁰⁰ R. VÁRKONYI Ágnes, *Alternatívák Mohács után*, Bp., 1996, 16., valamint R. VÁRKONYI Ágnes, *Történetírás, kritika, emlékezet*, Hadtörténelmi Közlemények, 2007, 637.

²⁰¹ AT IX. 127-129.

²⁰² A szöveg Szapolyaival szembeni elfogultságát már Pray György is felrótta Brodaricsnak: „*Quod ut egregie a gente sua amolitus est [ti. Lajos cserbenhagyásának bűnéről van szó. KP], ita in rebus Joannis Zapolyae describendis valde ambiguus est [...] Quod si Brodericus constanter ex parte Ferdinandi fuisset, forte clarius de*

Nos, ha figyelmesen olvassuk Brodarics szövegét, felfigyelhetünk néhány olyan momentumra, ami mindenképp alátámasztja ezt a vélekedést. Kezdjük azzal, hogy az országos méltóságok felsorolásánál Brodarics a következőképpen mutatja be Szapolyai Jánost: „Erdély előljárója Szapolyai János szepesi gróf volt, az, aki kevéssel utóbb elnyerte a királyságot; [...] a nemesség előtt oly kedves és szeretett volt, hogy már gyermekkorától mindenki úgy tekintette, mint a királyság várományosát, ha az jogos örökös nélkül üresednék meg.”²⁰³ Első pillantásra szigorúan tényszerű megállapítások ezek, hiszen tény, hogy Szapolyai erdélyi vajda Mohácsot követően elnyerte a királyságot, valamint az is, hogy a nemesség egy jelentős része az 1505-ös rákosi végzés óta benne látta az ország trónjának jogos örökösét. Feltűnő viszont, hogy egy kiélezett politikai helyzetben születő történetírói munka objektivitásra törekvő (?) írója gondosan megemlíti Szapolyai későbbi királlyá emelkedését, ugyanakkor a szintén említésre kerülő Habsburg Ferdinánd kapcsán mélyen hallgat arról, hogy 1526 decemberében őt is királlyá választották. Fentebb már utaltam rá, hogy Brodarics az országot sújtó csapások között tartja számon a királyválasztásból fakadó belviszályt,²⁰⁴ de még ekkor sem említi név szerint a viszályban szereplő királyokat, ami, tekintettel arra, hogy Szapolyairól már a mű első oldalain leszögezte, hogy később király lett, bizonyos értelemben Ferdinánd személyének és trónigényének agyonhallgatásával egyenértékű. Nem kevésbé sajátos, hogy a pozsonyi udvarban több mint fél évet töltő exkancellár azt találja fontosnak hangsúlyozni, hogy az ország nemessége Szapolyait tekintette a trón örökösének, amennyiben Lajos legitim utód (legitimo herede) nélkül halna meg, jóllehet a Habsburg-táborban töltött idő alatta nyilván ezerszer hallhatta azt az érvelést, hogy a trónnak Lajos gyermektelen halála esetén is van törvényes örököse, mégpedig az

Zapolya scripturus erat.” Vö.: *Breves biographiae Stephani Broderici Syrmienensis etc*, Collectio Prayana, Tom. XXV., 126.

²⁰³ BRODARICS, i.m. 291.

²⁰⁴ „A király elvesztésének bűnét nem merném azokra kenni, akik őrizetére voltak rendelve, és azokra sem, akik őt – bizonyára elhamarkodottan – a csatából kiragadták, inkább balsorsunkra, hogy királyunkat is elveszítvén, ne csak azt kelljen elszenvednünk, amit a külső ellenség mért ránk, *hanem a meghalt helyébe más király választása körüli belső viszálykodások és pártoskodások is gyötörjenek bennünket.*” Vö.: BRODARICS, i.m. 323.

1515-ös házassági szerződés értelmében: Habsburg Ferdinánd. Míg tehát Szapolyai kapcsán mind királlyá választását megemlíti, mind pedig annak legitimációját elfogadja, Ferdinánd kapcsán, mindezt - aligha csupán feledékenységből - mellőzi, és nemhogy a főherceg megválasztásáról nem ejt szót, de még trónigényére sem tesz utalást.

A másik fontos nyom Szapolyai árulásának kérdése. Láttuk, hogy a német újságokban kimondottan negatív képet rajzoltak Szapolyairól, trónbitorlónak állították be, aki ráadásul nem elégszik meg a trónnal, de ízléstelen módon az özvegy királyné kezére is pályázik. Szapolyai ellen azonban a legsúlyosabb vád a csatától való távolmaradás, mely abba a gyanúba keveri, hogy szándékosan cserben hagyta királyát, hogy halála után megkaparinthassa a trónt. Brodarics igen alapos magyarázatot ad művében a vajda késésének okaira, ezzel mintegy tisztázni akarván Szapolyait az árulás vádja alól. Előadja, hogy a török közeledtének hírére, a királyi tanács megtárgyalta a követendő stratégiát. A megbeszélésen valaki felvetette, utasítsák az erdélyi vajdát, hogy a havasalföldi vajdával összefogva törjön be török területre, és igyekezzen hátba támadni a Magyarország felé vonuló szultáni sereget. Némi vita után elfogadták a javaslatot, és Batthyány Orbán révén megüzenték a vajdának, hogy eszerint járjon el, ami „nem kis részben lett oka annak, hogy a vajda időben meg nem érkezett az ütközetre.”²⁰⁵ Kicsivel később Brodarics megint visszatér a vajdának adott ellentmondó parancsokra. Elbeszéli, hogy a Pentelére érkező királyt már várta Basy György, az erdélyi vajda követe, aki előadta, hogy „a vajda kétségek közt hanyódik, mit is kellene tennie, az elmúlt napokban hozzá érkezett üzenetek nagy változatossága miatt; először néhány királyi levél jött hozzá, aztán számos követ, köztük Vingárti Horváth Gáspár is, királyi főétekfogó mester, ezek azt parancsolták, hogy menjen a királyhoz, aztán Batthyány Orbán érkezett, aki valami olyan tanácsot hozott, hogy a havasalvi vajdával támadja hátba az ellenséget, végül Somlyai Báthori István jött, aki újra azt az első üzenetet ismételte meg, nem vonva vissza határozottan azt, amit Batthyány Orbán révén küldtek, így hát teljességgel

bizonytalan, mit kellene tennie e sokféle utasítás közepette, vagy melyik parancsnak engedelmeskedjék.”²⁰⁶ Dolgozatomnak nem feladata megválaszolni azt a régóta vitatott kérdést, ténylegesen miért nem vett részt Szapolyai a csatában, mi volt késésének valódi oka.²⁰⁷ Azt mindenesetre fontosnak tartom leszögezni, hogy az ellentmondó parancsokra való hivatkozás minden esetben Brodarics szövegére megy vissza, akár valós akár kitalált indokról²⁰⁸ van tehát szó, azt leszögezhetjük, hogy Brodarics művében mindenképpen elfogadható magyarázatot adott a vajda késlekedésének okára. A szövegből egyértelműen kiviláglik, hogy Brodarics nem tartja hibásnak Szapolyait, amiért elkésett az ütközetből, hanem ezt azok bűnéül rója fel, akik hibás stratégiát alkalmazva ellentmondó parancsaikkal összezavarták a vajdát. A Basy György szájába adott szöveg ezt egyértelműen hangsúlyozza is: Szapolyai azt üzeni a királynak, ő mindenképpen azt a parancsot véli helyesnek, mely őt a király mellé rendeli. Brodarics elmondása szerint tehát Szapolyainak nem állt szándékában távol maradni, sőt ellenkezőleg, igyekezett csatlakozni a királyi sereghez még az ütközet előtt.

Szapolyai alakja a csatát közvetlenül megelőző napokban is kedvező színben bukkan fel: „Eszébe jutott a királynak ez erdélyi vajda és Kristóf gróf tanácsa, mindketten a tőlük visszatért követek útján kárhoztatták azok elgondolását, akik a királyt időnek előtte az ellenséghez oly közeli helyre vezették; [...] óva intették volt a királyt, hogy legalább az ő megérkezésük előtt össze ne csapjon az ellenséggel; Statilius Jánossal azt is megüzente a vajda, hogy Erdélyből mind számra, mind katonai erőre nézve olyan kitűnő csapatok jönnek vele, hogy azokba a király a győzelemnek akár legbiztosabb reményét is vetheti”.²⁰⁹ A szöveg nemcsak afelől igyekszik tehát meggyőzni az olvasót, hogy Szapolyainak igenis szándékában állt a király segítségére sietni, hanem egyben besorolja őt a király igazi hívei közé, akik

²⁰⁵ BRODARICS, i.m. 301-302.

²⁰⁶ BRODARICS, i.m. 303.

²⁰⁷ Szapolyai seregének menetteljesítményét, és így megérkezésének esélyeit a legalaposabban Gyalókay Jenő vizsgálta. Vö.: GYALÓKAY Jenő, *A mohácsi csata* = Mohácsi emlékkönyv, Bp., 1926, 193-276.

²⁰⁸ Gyalókay Jenő a csatáról írott elemzésében meggyőző érvekkel igazolta, hogy figyelembe véve egy sereg napi menetteljesítményét, Szapolyainak nem volt esélye időben odaérni a mohácsi síkra. Vö.: GYALÓKAY Jenő, *A mohácsi csata* = Mohácsi emlékkönyv, Bp., 1926, 240-245.

kárhoztatták a túl gyors előrenyomulást és ezáltal Lajos veszélyeztetését. Emlékezzünk csak: az egyik legfontosabb vádpont Cuspinianusnál is az volt, hogy a király környezetében nem akadt józan ember, aki lebeszélje őt a csatáról. Nos, Szapolyai ha nem is lebeszélni akarta, de a szöveg tanúsága szerint legalább arra rábeszélte, hogy halassza el a csatát, és saját érdekében várja meg az erősítést. Árulásról, cserbenhagyásról tehát szó sem lehet. És hogy a király környezetében komolyan is vették a vajda szavait, azt Brodarics azzal igyekszik alátámasztani, hogy az ütközetre készülő sereg csatarendjének leírásakor is megemlíti: a balszárny vezetését Szapolyaira kívánták bízni, ha jelen lehetett volna.²¹⁰ Hogy nem érhetett oda, a fentebbiek fényében nem az ő hibája volt, de hogy számítottak rá, azaz maga a király sem gyanúsította árulással, az a neki fenntartott vezető pozícióból következik.

Brodarics szövege tehát nagyon finom és átgondolt retorikával vezeti az olvasót a megfelelő végkövetkeztetés felé. A történeti beszámoló kereteit felhasználva Brodaricsnak lehetősége van valóban objektív képet festeni a csatát megelőző magyar belviszonyokról, a csatára felvonuló magyar sereg gyülekezéséről, összetételéről, vezetőiről, terveiről, és közben a szikár stílusban megírt szövegbe belecsempészni egyfelől a Cuspinianus által megfogalmazott vádak elleni védekezést, másfelől egy nem is annyira burkolt Szapolyai-apológiát. A vajdáról nem csak azt tartja fontosnak megemlíteni, hogy ő az, aki az ország régi vágyának megfelelően később elnyerte a királyságot, hanem hogy szemlátomást mindent elkövetett, hogy hű alattvalóhoz méltón tettekkel és tanáccsal egyaránt segítse uralkodóját. Ha Szapolyai esetleg valóban fantáziát látott a mű propagandisztikus célú kinyomatásában, ezek alapján cseppet sem volna meglepő.²¹¹

²⁰⁹ BRODARICS, i.m. 310-311.

²¹⁰ BRODARICS, i.m. 318.

²¹¹ Márpedig ellenagitációra Szapolyainak is égető szüksége volt. Az újságlapok által terjesztett rémhíreket nagyszerűen ki lehetett aknázni a politikai propaganda céljaira, a magyarellenes hangulatkeltésre, ami a Szapolyai uralta Magyarország fegyveres megtámadására készülő Ferdinándnak mindenképpen kapóra jött. Ennek fényében némileg más megvilágításba kerülhet Cuspinianus azon kitétele is, hogy „Ferdinánd, Magyar- és Csehország királya egyetlen alkalmat sem fog elszalasztani, hogy a következő tavaszon fegyvert fogjon a *Krisztus ellenségeivel* szemben”. A beszéd születésének hónapjaiban (1526 december-január) néhány kétségtelenül fontos délvidéki várat leszámítva Magyarországon történetesen nem állomásoztak török csapatok,

Brodarics valamikor 1527. március 24-e előtt hagyta el a Dévényt, és ezzel együtt a Habsburg-tábort.²¹² Átállását követően 1527. április 3-án ír egy részben magyarázkodó részben hálálkodó levelet Tomickinak. Levelében megköszöni, hogy Zsigmond lengyel király közbenjárt érdekében János királynál, bár azt nem részletezi, miben is állt ez a közbenjárás.²¹³ Alig tíz nappal később Andreas Cricius przemisli püspöknek írott levelében újfent megköszöni lengyel barátai segítségét.²¹⁴ Sajnos nem ismerjük azt a levelet, melyet Zsigmond ez ügyben küldhetett Szapolyainak, de ismerünk egy rövid protezsáló levelet, melyet a lengyel király ugyanebben az évben írt Gerendi Miklós királyi titkár érdekében: e levél szerint Gerendi a mohácsi csata után úgy vélte, akkor cselekszik a leghelyesebben, ha Pozsonyban csatlakozik Mária udvarához; később azonban, amikor az események szerinte kedvezőtlen fordulatot vettek (a fordulat mibenlétét a levél nem részletezi), inkább vissza akart térni hazájába. De mivel attól tartott, hogy Szapolyai esetleg neheztel majd a Pozsonyban töltött hónapok miatt, ezért Zsigmond közbenjárását kérte.²¹⁵ Gerendi „útvonala” tehát kísértetiesen hasonlít Brodaricséra.

Feltehetőleg Brodarics is ezt az utat járta: miután a Pozsonyban töltött hónapok alatt fokozatosan megromlott a viszonya a Habsburg-párttal, vélhetően igyekezett lengyel segítséggel előkészíteni hazatérését Szapolyai udvarába. Így a Mohácsról szóló beszámoló megírása mögött, a személyes és a politikai célokon túl, esetleg némi humanista furfangot is

viszont az említett támadás irányulhatott a törökbérencként kezelt Szapolyai (Krisztus és a keresztények ellensége) ellen is. Az érlelődő fegyveres offenzíva légkörében Cuspinianus magyarellenes kiszólásai különösen nagy nyomatékot kaptak. A két király közti háború kitörését megakadályozni törekvő Brodaricsot ez is fokozottan cselekvésre sarkalhatta.

²¹² Ha a Fraknoi által kivonatolt levél valódi, március 18-án még Dévényben kellett lennie, március 24-én viszont már biztosan Budán van, mert neve szerepel az országgyűlés által Ferdinándnak küldött levél aláírói között. (MOE, I. 127-128)

²¹³ AT IX. 111-112.

²¹⁴ AT IX. 125-126.

²¹⁵ Zsigmond levele János királyhoz Gerendi Miklós ügyében. „*Secretarius serenissimi domini Ludovici, nepotis nostri charissimi, dominus Nicolaus Gerendi, cum post infelicem et infaustam pugnam apud Mohacz commissam superasset cumque rebus suis optime consultum fore cuperet – ita ut hominis proprium est curare – existimavit, commodissime se facere, si se ad reginalem Maiestatem, tunc Posonii agentem, conferret, ubi existens, postquam rerum omnium seriem longe aliter, quam ipse forsan opinabatur, cecidisse immutatamque esse cognosceret, constituit secum ad patriam redire et pedibus Maiestatis vestrae se subicere. Verum quia interim veretur, ne*

sejthetünk: válaszként egy kétségtelenül Ferdinánd-párti bécsi humanista magyarokat is vádakkal illető szövegére, Brodarics megírta egy olyan apológiát, mely alapvetően szikár stílusával messzemenően pártatlannak tűnik, de két alapvető vonása mindenképpen szembeötlő. Egyrészt nagy súlyt fektet arra, hogy megvédje Szapolyait az árulás vádjától, és azzal, hogy megírja a csata előtt a vajdának küldött ellentétes értelmű parancsok történetét, hitelt érdemlő magyarázatát adja, miért nem érhetett oda időben Szapolyai a csatába, másrészt nagyon elegánsan megindokolja, hogy a törökkel előző évben fegyverszünetre lépő Zsigmond miért nem nyújthatott segítséget végveszélybe került unokaöccsének.²¹⁶

Brodarics eljárásának kifinomultsága a lengyel király apológiájának megfogalmazásakor különösen akkor lesz szembetűnő, ha figyelembe vesszük, hogy egy addigra már komoly „karriert” befutó példára hivatkozik. Thurócynál olvashatjuk, hogy az I. Ulászló halálával végződő várnai csata is a király esküszegésével függ össze. Ulászló ugyanis, amikor 1444-ben a pápai nuncius bujtogatásának engedve mégis megtámadta a törököt, megszegte a korábban vele kötött szegedi békét. Thuróczy ezzel az esküszegéssel és az érte járó büntetéssel magyarázza a tragikus várnai vereséget.²¹⁷ Az Ulászló-motívum aztán felbukkan Cuspinianusnál is: „Sok püspökkel hullott el Ulászló király a bulgáriai Várna híres városa mellett Krisztus 1446. (!) évében, miután előbb ő maga sértette meg a törököknek szóban és írásban adott esküjét a római főpap (értsd: a pápa) Julianus bíboros útján küldött utasítására, aki maga is megbűnhődött az eskü aljas megszegéséért, hiszen azt még az ellenségnek is meg kell tartani.”²¹⁸ Emiatt felvetődhetne az a lehetőség is, hogy Brodarics magától Cuspinianustól veszi át ezt az érvelést. Csakhogy Burgio báró egyik levelében a következőt olvashatjuk: „De meg nem is lehetne segítséget kérni, mert a lengyelek fegyverszünetet kötöttek a törökkel és különben is Lengyelországban lehet hallani olyas

quam propter eius hanc mutationem Maiestas vestra erga eum indignationem conceperit, confugit ad nos obsecrans, ut eum Maiestati vestrae commendaremus eamque ei placatam efficeremus.” AT IX. 207-208.

²¹⁶ Vö.: BRODARICS, i.m. 295.

²¹⁷ THURÓCZY János, *A magyarok krónikája*, Bp., 1980, 365-366.

kijelentéseket is – így volt ez különösen a német lovagrenddel való békekötés idején – hogy ne tegye velük ott Kelemen pápa azt, amit - ha jól emlékszem – V. Miklós pápa tett I. Ulászló lengyel és magyar királlyal, aki Cesarini Julián legátussal rábírta I. Ulászlót arra, hogy szegje meg a törökkel kötött fegyverszünetet, s e rábeszélés eredménye volt, hogy Ulászló a várnai csatateren vesztette el életét.”²¹⁹ Ennek tükrében könnyen elképzelhető, hogy Brodarics érvelése mögött nem Cuspinianus áll, hanem sokkal inkább a lengyel propagandagépezet egy sokat hangoztatott érve.

Ilyen módon a szöveget nem csupán történetírói alkotásként olvashatjuk, hanem klasszikus humanista ajándékként is, amit egy pártfogást kérő író nyújt át leendő pártfogójának, egyben kifejezve háláját másik patrónusa felé is, aki egyengette az útját. Ugyanakkor a Zsigmond-apológia nem csak Brodaricsnak jön kapóra, de nagyon hasznos a megnyerendő új patrónus, Szapolyai szempontjából is. 1526-27 fordulójának kiélezett politikai helyzetében mind a két fél kereste a tekintélyes lengyel uralkodó kegyeit, és igyekezett elnyerni pártfogását magyarországi terveihez. Hogy ez nem volt Zsigmond ellenére, ékesen bizonyítja az olmützi tárgyalások előkészítésében és lebonyolításában játszott szerepe. A lengyel diplomácia érvrendszerét átvéve felmenteni tehát Zsigmondot unokaöccse cserbenhagyásának odiuma alól, olyan érvekkel ráadásul, melyek az ellenlábas Cuspinianus szövegében is felbukkannak, mindenképpen kiváló húzásnak tűnik.

Végezetül visszautalnék a krakkói megjelenés korábban már említett problematikájára. Brodaricsnak nyilvánvalóan nem volt pénze kiadatni saját művét, Lengyelországban viszont kellő kapcsolatokkal rendelkezett. Nem túlságosan nyíltan, de alapvetően mégis János-párti szövege nem is nagyon jelenhetett volna meg a bécsi vagy a pozsonyi udvar érdekszféráján belül. A Ferdinánd és Szapolyai közt közvetíteni igyekvő, királyként való elismerésével viszont bizonyos mértékig Szapolyait támogató lengyel udvar politikájába ugyanakkor

²¹⁸ CUSPINIANUS, *Buzdító beszéd...* = *Mohács emlékezete*, Bp., 1979, 256.

kimondottan jól illeszkedhetett egy Jánost védelmező szöveg, így a krakkói megjelenés szinte több mint kézenfekvő.²²⁰

III. 3. A műfaj problémája

Az eddigiek során áttekintettük a Brodarics-szöveg létrejöttének körülményeit, okait, foglalkoztunk a mű datálásának kérdésével és megkíséreltük feltérképezni Brodarics céljait. A Mohács-beszámolóról szóló fejtegetésünk azonban nem lehet teljes, ha nem ejtünk szót a Brodarics-szöveg műfajának látszólag egyszerű, valójában azonban, látni fogjuk, nagyon is fogas kérdéséről.

²¹⁹ Burgio báró levele 1526. augusztus 13-ról. BARTONIEK Emma (szerk.), *Mohács Magyarországa. Báró Burgio pápai követ jelentései*, Bp., 1926, 109-110.

²²⁰ Még egy furcsasággal kell szembenézni a megjelenés kapcsán. Az RMK azt írja Brodarics művének 1527-es első kiadásáról, hogy „*In lucem edita a Mathia Pyrserio, Cracoviae apud Hieronymum Vietorem*”. Vagyis, hogy a szöveget eszerint nem maga Brodarics, hanem egy bizonyos Pyrser Mátyás jelentette meg Vietor nyomdájában. Karol Estreicher bibliográfiájának címléírása (Karol ESTREICHER, *Bibliografia polska*, XIII. 352.) ehhez még annyit tesz hozzá, hogy „*De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacz verissima historia ... Adiuncta atque annexa Mathiae Pyrserii Silesiensis Epistola ad [...] Alexium Thurzonem*”; ami alapján annyi világos, hogy Pyrser Mátyás sziléziai származású volt, és úgy tűnik, nem egyszerűen kiadta Brodarics szövegét, hanem ellátta a művet egy általa Thurzó Eleknek írt (ajánló?)levéllel. Sajnos miután az első kiadás elveszett vagy lappang, nem tudjuk ellenőrizni a Pyrser-féle levél jellegét, mindenesetre igencsak furcsa helyzet állna elő, amennyiben kiderülne, hogy a Pyrser-levél valóban ajánlólevél jellegű, és azért Thurzó Elek a címzettje, mert esetleg ő pénzelte a kiadást. Hiszen ez esetben az egyik legelkötelezettebb Habsburg-párti főúr finanszírozta volna annak a műnek a kiadását, melyről a szakirodalom (és egyben jelen disszertáció is) egybehangzóan állítja, hogy Szapolyai irányában elfogult. Nos, amíg a Pyrser-levelet tartalmazó első kiadás elő nem kerül, biztosat aligha mondhatunk a kérdésben. Én a magam részéről annyit kockáztatnék meg, hogy az Estreichernél olvasható címléírásból nem következik, hogy a Thurzónak címzett levél kimondottan ajánlás lett volna. Csupán annyit állít, hogy Brodarics szövegéhez még hozzácsatoltak (*adiuncta et annexa*) egy Pyrser által Thurzónak írt epistolát. A korban nem volt szokatlan, hogy a nyomtatás során üresen maradó egy-két oldalt valami egyéb, alkalmilag betoldott szöveggel töltik meg: a nagy francia humanista, Robert Gaguin 1495-ben megjelent *De origine et gestis Francorum compendium* című művének utolsó, 136. oldala a nyomtatás során üresen maradt volna, ami megengedhetetlennek számított. Gaguin beteg volt, nem tudott segíteni, így a helyzetet és a foliót egy ismeretlen, fiatal holland szerzetes, Rotterdami Erasmus mentette meg, aki egy ékes latinságú ajánlást írt a mű végére - egy csapásra ismertté téve ezzel nevét a párizsi irodalomkedvelők körében.

Nos, nem lehetetlen, hogy a Brodarics-mű esetében is valami hasonló volt szó. A Thurzók kiváló krakkói kapcsolatokkal rendelkeztek, vagyonuk is tekintélyes volt, könnyen elképzelhető, hogy Brodarics szándékaitól függetlenül Vietor íratott a sziléziai Pyrserrel néhány jól csengő mondatot néhány jól csengő arany reményében.

Magáról Pyrserrel egyébként alig van adat. A modern lengyel lexikonok egy szót sem írnak róla, egyedül a 19. századi híres *Encyklopedia Powszechna Orgelbradnta*-ban található egy rá vonatkozó szócikk (vol. XXI., Warszawa, 1865). Eszerint a sziléziai származású Pyrser Maciej, latin költő és kiadó, a krakkói egyetemen tanult, később Szydłowiecki kancellár udvarában élt, és 1560-ban halt meg. Fontosabb szövegkiadásai: Callimachus Experiens (*De bello Turcis inferendo*, 1524), Leonard Coxé (*Libellus*, 1526), Valentinus Ecchius (*Epistula de uxore*, 1524). A Pyrser-kérdés tisztázása mindenképpen további kutatásokat igényel. (A Pyrserre vonatkozó lengyel könyvészeti adatokért Petneki Noéminek tartozom köszönettel.)

A megoldás első pillantásra valóban egyszerű, hiszen Brodarics egy történelmi eseményről írt beszámolója, mi is lehetne más, mint történetírói alkotás, ha pedig ez így van, nincs más dolgunk, mint megállapítani, a történeti tárgyú műfajok közül melyiknek a stílusjegyeit mutatja fel Brodarics szövege, és ennek megfelelően besorolni azt. A probléma azonban éppen ott kezdődik, hogy ha az ember kézbe veszi a Mohács-beszámoló műfajáról megnyilatkozó szerzők szövegeit, azt tapasztalja, hogy ahány szerző, annyi meghatározás.

Bartoniek Emma, már többször hivatkozott művében nemes egyszerűséggel kikerüli a problémát: Brodaricsról, mint történetíróról beszél, munkáját pedig különösebb műfaji specifikálás nélkül történeti műnek veszi, és arra mint *Descriptió*ra utal, lényegében tehát leírásnak kezeli.²²¹ Szakály Ferenc *beszámoló*nak tekinti,²²² a hadtörténész Perjés Géza *közlésnek, leírásnak, irodalmi műnek* titulálja,²²³ Kulcsár Péter *levélnek* tekinti,²²⁴ Kubinyi András egyszerűen a csata legfontosabb *forrásának*,²²⁵ R. Várkonyi Ágnes *diplomáciai emlékiratnak* nevezi Brodarics művét.²²⁶ A szakirodalomban tapasztalható meglehetősen terminológiai sokszínűséget tehát némi joggal összegezte úgy Gyáni Gábor, hogy a Brodarics-művet *meghatározhatatlan, azaz vegyes műfajú* szöveggént címkézte föl.²²⁷ Mindezek alapján tehát korántsem tűnik olyan egyszerűnek sommás véleményt mondani Brodarics szövegének műfaji besorolásáról, hiszen a fenti szaktekintélyek szinte csak abban értettek egyet, hogy Brodarics opusát valamiféle történeti műfaj keretei közé igyekeztek beilleszteni.

Ha a műfajiság kérdéséhez közelebb kívánunk jutni, legelőször is azt kell megvizsgálnunk, reflektál-e, és ha igen, hogyan, saját művének jellegére Brodarics. Nos, maga a szerző meglehetősen kevés támpontot ad művének értelmezéséhez. Az *Praefatio*

²²¹ BARTONIEK, i.m., passim

²²² SZAKÁLY Ferenc, *A mohácsi csata*, Bp., 1975, 131.

²²³ PERJÉS Géza, *Mohács*, Bp., 1979, 287.

²²⁴ „[Brodarics] nagyobb lélegzetű irodalmi alkotást nem hagyott ránk, a levélírásnak azonban mestere volt. Az a levele, melyben I. Zsigmond lengyel királynak a mohácsi eseményekről számol be, a magyar történetírás nagyjai közé emeli őt...”. Vö.: KULCSÁR Péter, *Humanista történetírók*, Bp., 1977, 1086.

²²⁵ KUBINYI András, *A mohácsi csata és előzményei*, Századok, 1981, 67.

²²⁶ R. VÁRKONYI Ágnes, *Történetírás, kritika*, ... 639.

²²⁷ GYÁNI Gábor, *Elbeszélhető-e egy csata...* 128.

végén kijelenti, hogy: „leírtuk e dolgokat valóság szerint úgy, ahogy történni láttuk. Ha a fogalmazás kidolgozatlanul látszik, ami igaz is, tudjuk, hogy akadnak sokan mind Magyarország, mind Lengyelország fiai között, akik, ha akarják, szebben megfogalmazhatták volna mindezt, és ha megteszik, nincs más hátra, mint hogy bosszankodva túrjuk ezt, és hogy őket erre erősen biztassuk is, és ezért nekik hálát adjunk, míg a történt dolgok igazságától el nem térnek; nekünk az is elég volt, hogy nyersanyaggal szolgálhattunk számukra, amit fejszékkel, baltájukkal nyesegethetnek, csinosíthatnak.”²²⁸

Brodarics tehát azt állítja saját szövegéről, hogy az korántsem tökéletes műgonddal kidolgozott alkotás, amit avatottabb személyek szebben is megfogalmazhattak (szó szerint felékesíthettek: *exornare*) volna, de ha megteszik, neki elég az a dicsőség is, hogy számukra nyersanyagot (*materiam rudem*) szolgáltatott, amit baltával (*dolabris*) és fejszével (*asciis*) tovább lehet csiszolni (*expoliare*). Hogy Brodarics nem túl bőbeszédű megjegyzését a helyén kezelhessük, némi kitérőt kell tennünk az történetírás elmélete, az *ars historica* felé.

Brodarics művelt, itáliai iskolázottságú humanistaként jól ismerte a jelentős római történetírók (Sallustius, Livius) műveit, akik azonban igen keveset foglalkoztak a történetírás elméleti kérdéseivel, az *ars historica*-val.²²⁹ A módszertani kérdések iránt érdeklődő korabeli olvasók némi útmutatást Cicero *De oratore* című művében találhattak. A nagy római rétor ebben a művében az ideális szónok alakját igyekszik megrajzolni, kijelölve egyben azt a műveltséganyagot is, melynek elsajátítása elengedhetetlen egy igazi szónok számára. Cicero szerint a történetírók olvasása segítheti a szónokot stílusának csiszolásában.²³⁰ Persze nem

²²⁸ [...] descripsimus haec re vera ita, ut ea agi vidimus. Si stilus videbitur, sicuti est, incomptior, scimus non deesse plures et in Hungaria et in Polonia natos, qui poterunt haec, si voluerint, exornare, quod si faciant, tantum abest, ut molesto id animo simus latenti, ut eos ad id vehementer etiam hortemur et gratias eis simus hoc nomine acturi, dummodo non recedant ab hac rei gestae veritate; nobis satis fuerit illis materiam tantum dedisse rudem illorum dolabris et asciis levigandam et expoliendam. BRODERICUS, i.m., 22.

²²⁹ Már a 15-16. századi olasz elméletírók, az ún. *trattatisti* is felpanaszolták, hogy a régiek sajnos nem hagytak rájuk egyértelmű szabályokat a történetírással kapcsolatban. Vö.: KULCSÁR Péter, *Ars Historica* = Klaniczay emlékkönyv, Bp., 1994, 120.

²³⁰ „non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans horum libros et non nullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? Est, fatebor, aliquid tamen; ut, cum in sole ambulem, etiam si ego aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer, sic, cum istos libros ad Misenum - nam Romae vix

mindegy, hogy milyen történetírókat olvas. A hasznosnak ítélt szerzők meghatározása kapcsán fejti ki Cicero, mit is gondol a történetírásról. Eszerint igazi történetírónak azokat tekinti, akik ékesszólóan, művészi igénnyel dolgozzák ki szövegüket, és nem elégszenek meg azzal, hogy pusztán megörökítik az eseményeket. Ez utóbbiakat, akikhez az általa ismert római történetírók zöme tartozik, csupán az események elbeszélőinek (*narratores*), az előbbieket viszont, akikre példát leginkább a görög történetírók közt talál, az események felékesítőinek (*exornatores*) nevezi.²³¹ A történetírókról szólva egyértelműen különbséget tesz az egymást követő évek eseményeit pusztán megörökítő annalisták,²³² és a történeteket művészi eszközökkel elbeszélni igyekvő narratív történetírók közt. Ugyanakkor megjegyzi, hogy ez utóbbira Rómában alig találni példát, és hogy még a legkiválóbb római történetíró, Caelius Antipater²³³ is, aki a lehetőségekhez képest igyekezett művét szónoki fogásokkal feldíszíteni, nem lévén kellően képzett ember, csupán baltával farigcsálhatta szövegét a finom csiszolás helyett.²³⁴ Cicero szerint tehát a szónok számára hasznos, igazi történetírás alapvető követelménye volt a retorikailag gondosan formált szöveg.

Igaz, később a *Brutus* című, lényegében római retorikatörténetet tárgyaló dialógusában Caesar történeti műveit értékelve látszólag némi ellentmondásba kerül önmagával. Brutus ugyanis Caesar beszédeit méltatja, majd megjegyzi, hogy beszédeken kívül *commentarius*okat is írt.²³⁵ Cicero ezeket is értékes műveknek titulálja, melyek éppen keresetlen egyszerűségük miatt becsülendők, Caesar ugyanis minden szónoki ékítménytől mentesen fogalmaz.

licet - studiosius legerim, sentio illorum tactu orationem meam quasi colorari.” CICERO, *De oratore*, II, 14, 59-60.

²³¹ „ceteri non exornatores rerum, sed tantum modo narratores fuerunt.” CICERO, *De oratore*, II, 12, 54.

²³² „erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio, cuius rei memoriaeque publicae retinendae causa ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium pontificem maximum res omnis singulorum annorum mandabat litteris pontifex maximus referebatque in album et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, eique etiam nunc annales maximi nominantur.” CICERO, *De oratore*, II, 12, 52.

²³³ Caelius Antipater Kr. e. II. századi történetíró. A római történeti monográfia megalapítója. Hellenisztikus történetírók hatása alatt írt hét könyben a második pun háborúról. Művéből csak töredékek maradtak.

²³⁴ „sed iste ipse Caelius neque distinxit historiam varietate colorum neque verborum conlocatione et tractu orationis leni et aequabili perpolivit illud opus; sed ut homo neque doctus neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit; vicit tamen, ut dicis, superiores. CICERO, *De oratore*, II, 13, 54.

²³⁵ „orationes quidem eius mihi vehementer probantur. compluris autem legi; atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum.” CICERO, *Brutus*, 262.

Eljárásával az volt a célja, hogy nyersanyagot biztosítson későbbi történetírók számára, de stílusával csak az ostobákat képes írásra serkenteni – mondja Cicero –, akik készek Caesar szövegeit, mintegy hajsütővassal felcicomázni, a józan embereket azonban visszaretenti írásainak felhasználásától, mert azok jól tudják: nincs nagyobb erény a históriaírásban a rövidségnél.²³⁶

A látszólagos ellentmondást talán a *historia* fogalmának tisztázása segíthet feloldani. Cicero mind a *De oratore*-ban, mind a *Brutus*-ban egyaránt *historiát* emleget, de nem biztos, hogy ugyanabban az értelemben. Caesar műveiről ugyanis elhangzik, hogy azok valójában nem is történetírói alkotásnak készültek, csupán az események forgatagában élő államférfi és hadvezér kívánt e feljegyzésekkel nyersanyagot biztosítani történetírók számára. A *De oratore*-ban Cicero meg is állapítja, hogy a nagy görög történetírók olyan emberek közül kerültek ki, akik vagy egyáltalán nem vettek részt a közügyekben, mint Hérodotosz, vagy azután fogtak művük megírásába, hogy önként vagy kényszerűségből, de felhagytak az aktív közéleti szerepléssel, mint Thuküdidész.²³⁷ Caesar nem tekinthető ilyennek, az ő esetében tehát más elvárásoknak kell megfelelni.

Már az antikvitásban megfigyelhető volt, hogy a történeti műfajok elkülönítése során a *historia* szót megpróbálták *kortörténet* értelemben használni. Az antik hagyományon nevelkedő Sevillai Izidor *Etymologiae* című művében úgy határozta meg a különbséget *historia* és *annales* között, hogy a *historia* olyan dolgok története, amit a szerző átélt, az

²³⁶ „Valde quidem, inquam, probandos; nudi enim sunt, recti et venusti, omni ornatu orationis tamquam veste detracta. sed dum voluit alios habere parata, unde sumerent qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volent illa calamistris inurere: sanos quidem homines a scribendo deterruit; nihil est enim in historia pura et inlustri brevitae dulcius.” CICERO, *Brutus*, 262.

²³⁷ „apud Graecos autem eloquentissimi homines remoti a causis forensibus cum ad ceteras res inlustris tum ad historiam scribendam maxime se applicaverunt: namque et Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus; atqui tanta est eloquentia, ut me quidem, quantum ego Graece scripta intellegere possum, magno opere delectet; et post illum Thucydides omnis dicendi artificio mea sententia facile vicat; qui ita creber est rerum frequentia, ut is verborum prope numerum sententiarum numero consequatur, ita porro verbis est aptus et pressus, ut nescias, utrum res oratione an verba sententiis inlustrentur: atqui ne hunc quidem, quamquam est in re publica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt; et hos ipsos libros tum scripsisse dicitur, cum a re publica remotus atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset.” CICERO, *De oratore*, II, 13, 55-56.

annales viszont olyanoké, melyeket nem.²³⁸ A Cicero halála után színre lépő római történetírók címválasztása mindenestre alátámasztani látszik ezt az elképzelést, amennyiben mind Sallustiusnak van egy erősen töredékesen ránk maradt *Historiae* című munkája, mind pedig Tacitusnak, melyekben mindkét történetíró számukra kortárs eseményekről számolt be.

Nos, Caesar ugyan nem kimondottan *historiae*-t írt, hanem *commentariust*, ami szigorúan véve hivatali jelentéseket tartalmazna, de amelyre hatott a görög *hüpomnéma* (irodalmi feldolgozás anyagául szolgáló adatgyűjtemény) is, Caesar esetében azonban a *historiae*, tehát a kortörténet felé való elmozdulás (a szövegbe iktatott *excursus*ok, direkt és indirekt beszédek alkalmazása) nyilvánvaló. Talán nem lehetetlen, hogy Cicero a *Brutus*ban, már ilyen kortörténeti értelemben nevezi *historiának*, amit Caesar ír, és amire így más szabályok vonatkoznak, mint a klasszikus értelemben vett narratív historikusok műveire.

Összegzésképpen tehát azt mondhatjuk, hogy a Cicero tekintélyével szentesített antik hagyomány szerint kétfajta történetírási mód képzelhető el. Az igazi történetíró nem foglalkozott közügyekkel vagy azoktól már visszavonult műve írásakor, továbbá szövegét retorikai alakzatok beiktatásával igyekezett ékesíteni (*exornare!*). Láttuk, Cicero római példát csak Caelius Antipater személyében tudott hozni, de még neki is felrótta, hogy képzetlensége folytán csupán arra futotta tehetségéből, hogy baltával faragja ki (*dolavit*) művét.

Közbevetőleg jegyezzük meg, hogy Brodarics pont azért mentegetőzik a *Praefatió*ban, mert művét nem tudta kellőképp felékesíteni (*exornare!*), ezért azt másoknak kell baltáikkal (*dolabris*) vagy fejszéikkel (*asciis*) tovább csiszolni (*expoliare*)!

Elképzelhető azonban egy másik fajta, elfogadott alkotói módszer is, amikor valaki az események sűrűjében csupán dísztelen, egyszerű stílusban veti papírra a történeteket, hogy

²³⁸ „Inter historiam et annales hoc interest, quod historia est eorum temporum quae vidimus, annales vero sunt eorum annorum quos aetas nostra non novit.” Etymologiae, I, 44, 4. Vö.: Michael von ALBRECHT, *A római irodalom története I.* Bp., 2003, 271.

ezzel nyersanyagot biztosítson avatottabb írók számára, amint ezt Cicero szerint Caesar tette, és amit szövegének jellegéről Brodarics is állított.²³⁹

Caesar művének jelentőségére és a humanista történetírással gyakorolt hatására Pírnát Antal hívta föl a figyelmet. Caesart, mint író a középkorban alig ismerik és használják, Dante és Petrarca kezdi a méltatását, majd Erasmus hatására válik iskolai szerzővé, mint a purista, egyszerű latin iskolapéldája.²⁴⁰ Jelentősége Pírnát szerint leginkább abban ragadható meg, hogy Caesar tekintélye szavatolta: az egyszerű, dísztelen stílusban fogalmazott történetírói szöveg is lehet olyan értékes, mint a retorikailag alaposan kidolgozott alkotások, és hogy a történetírói tevékenység nem méltatlan világi vagy egyházi hivatal betöltő méltóságokhoz sem.²⁴¹ A 15. századtól Európa-szerte megszorodnak a címükben a *commentarius* megjelölést viselő művek, melyek sok esetben aktív politikai szerepet játszó államférfiak alkotásai, amelyekben a saját maguk által megélt eseményekről adnak számot. A firenzei történetíró, Leonardo Bruni a 15. század első felében Firenze történetét saját koráig *Historia Florentini populi* címen írja meg, de a saját életében megélt eseményekről *Commentarius sui temporis* című művében számol be. Enea Silvio Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa, mint egyszerű humanista különböző históriákat írt (*Historia Bohemica*, *Historia rerum Friderici III. imperatoris*), pápává választása után azonban már csak egyetlen művet: *Commentarius rerum memorabilium, quae temporibus suis contigerunt*.²⁴²

A Jagelló-kori magyar történelem egyik legfontosabb forrásának számító dalmát humanista, Ludovicus Tubero szintén a *commentarius*-t választja történeti művének műfajául

²³⁹ Vö.: Antal PIRNÁT, *Gattungen der Humanistischen Geschichtsschreibung. Historia et commentarii* = A. BUCK, T. KLANICZAY, S. K. NÉMETH, (Hrsg.), *Geschichtsbewußtsein und Geschichtsschreibung in der Renaissance*, Bp., 1989, 60.

²⁴⁰ Vö.: Michael von ALBRECHT, *A római irodalom története I.* Bp., 2003, 320.

²⁴¹ Antal PIRNÁT, *Gattungen der Humanistischen Geschichtsschreibung...* 60-61.

²⁴² Vö.: PIRNÁT, *uo.*

(*Commentariorum de rebus suo tempore libri XI*²⁴³), az előszóban pedig a következőket mondja szövegének stílusáról:

„A barátok buzdítására elhatároztam, hogy, részenként kidolgozva, írásba foglalom mindazt az említésre méltó dolgot, ami az én időmben Európának jobbára ebben a részében történt, amelyet a pannonok és a törökök [...] laknak, *hogy anyagot nyújtsak és az írás lehetőségét megadjam a szerencsésebb tehetségeknek a történetek megörökítésére.*

Azokat pedig, akik esetleg a történetek megismerésére törekedve akarnák ezt az írást olvasni – hiszen a dolgok pusztá megismerése is hatást gyakorol ránk -, avagy az *elkészült munkát arra szeretnék használni, hogy onnan meríthessenek a bővebb elbeszélés céljára, őket arra szeretném kérni, hogy ne kívánják tőlem a római ékesszólás méltóságát, mely a birodalommal együtt már régen elenyészett, hanem az eseményekre fordítsák figyelmüket, melyek elbeszélésre kerülnek, ugyanis – hogy ne hárítsam vétkemet sem a hazára, amelyet más keresztény államokhoz hasonlóan, mind a görög, mind a latin irodalom nemesített, sem a korra, mivel inkább a haszonszerzéssel, mint a művelődéssel és az ékesszólás művészetével foglalkozik – egyszerű formában, és kidolgozatlan előadással szándékosan haladtunk arra, ahová maguk az események vezettek minket...*”[Kiemelések tőlem. - KP]²⁴⁴

Tubero feljegyzései, *commentariusai* tehát a szerző saját bevallása szerint is olyan művet jelentenek, mely egyszerű formában, dísztelen stílusban íródott, és azzal az igénnyel, hogy mások számára nyersanyagként szolgáljon.

A humanista *commentarius* műfaji kritériumait tehát úgy határozhatjuk meg, hogy azt az eseményeket megélő szerző írja, tehát benne alapvetően kortörténetről van szó, a szöveg stílusát tekintve retorikai elemektől tartózkodó, egyszerű formában írt alkotás, amelynek célja, hogy nyersanyagot biztosítson hivatásos történetírók számára. Az elmondottak alapján tehát

²⁴³ Latin szövegét lásd: Johann Georg SCHWANDTNER, *Scriptores rerum Hungaricarum*, Vindobonae, 1746. vol. II. 107-382.; Tubero művéből magyar nyelven csak szemelvények jelentek meg: Ludovicus TUBERO, *Kortörténeti feljegyzések (Magyarország)*, Szeged, 1994.

felvethető, hogy Brodarics művét műfaját tekintve *commentarius*nak tekintsük, hiszen a humanista felfogás szerint leginkább ide sorolható. Brodarics mindenképpen az események sűrűjében forgolódó államférfiként, kancellárként élte át a mohácsi eseményeket, azok megörökítésével vitathatatlanul kortörténetet írt. Szövegét szikár egyszerűséggel formálta meg, mellőzve például a retorizáltság egyik legfontosabb ismervét, a szövegbe illesztett szóközi beszédeket. Végül azt is mondja, hogy amennyiben mások hajlandók művesebben kidolgozott formában elmondani a történeteket, ő megelégszik azzal is, ha munkájával nyersanyagot szolgáltatott számukra.

Ha viszont beleolvassunk a maga művét *commentarius*ként meghatározó, és a dísztelen, retorikamentes stílusért már az előszóban szabadkozó Tubero művébe, azt tapasztaljuk, hogy Tubero kifejezetten gyakran ad szóoklatot szepelőinek szájába, és ezekben a szóoklatokban megcsillogtatja latintudásának teljes fegyvertárát. Ha tehát a *commentarius* műfaji sajátosságának tekintjük a keresetlen, purista stílust, Tubero szövege, noha címében hordozza a *commentarius* kifejezést, nem tekinthető annak. Ennek kapcsán felvetődhet a gyanú, hogy a *commentarius* önálló műfajként való felfedezése nagyszerű lehetőséget is biztosított a humanista történetírók számára, hogy (Caesar példáját követve) látszólag egyszerű stílusban valójában önálló igényű történeti művet alkossanak, miközben a cím megválasztásával lehetőségük maradt a köteles szerénység gyakorlására és a *captatio benevolentiae*re.

Ha megvizsgáljuk a Brodaricsot követő 16. századi magyarországi történetírókat, számos *commentarius*-író található. Műfajilag *commentarius* írt az 1560-as évek második felében Zermegh János, amikor Forgács Simon ösztönzésére személyes emlékei alapján megírja az 1526-1540 közti évek történetét.²⁴⁵ *Commentarius*ok voltak Bornemisza Pál

²⁴⁴ Ludovicus TUBERO, *Kortörténeti feljegyzések (Magyarország)*, Szeged, 1994. 53-54. (Blazovich László és Sz. Galántai Erzsébet fordítása.)

²⁴⁵ Zermegh művét először 1662-ben Amszterdamban adták ki Istvánffy Miklós előszavával *Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Ioannem Unagriae reges usque ad ipsius Ioannis obitum* címmel. Másodszor Georg Schwandtner kiadásában jelent meg Bécsben 1746-ban *Rerum gestarum inter Ferdinandum et Ioannem Unagriae reges commentarius* címen.

erdélyi püspök mára sajnos elveszett művei, a *Commentariola* és az *Observationes rerum Hungaricarum* című munkák, melyeket Forgách Ferenc el is kért a püspöktől, abban a levélben, melyben megírta neki: elhatározta, amennyire tőle telik, megírja Magyarország történetét.²⁴⁶ A magyarországi viszonyokról rendkívül sötét képet festő szöveg 1572-1576 között el is készült *De Statu Reipublicae Hungaricae commentarii*²⁴⁷ címmel.

Az említett szerzők esetében persze a *commentarius*-műfaj korántsem véletlen. Tudjuk, hogy Forgách Ferenc komoly előkészületeket tett egy, a 16. századi magyar eseményeket megörökítő történeti mű megírására. Noha kiválóan képzett humanista volt, mégsem érezte erejéhez méltónak a feladatot, ezért megnyerte az ügynek a velencei származású vándorhumanistát, Gian Michele Brutót (Johannes Michael Brutus avagy magyarosan Brutus János Mihály). Forgáchnak feltett szándéka volt, hogy a magyar történelmet Brutóval íratja meg, az ő célja saját művével tehát valóban nem volt más, mint hogy nyersanyagot szolgáltasson a velencei történetírónak. Bruto és Forgách közt élénk levelezés folyt, melyben a történetírás elméleti kérdéseit is érintették. A Bruto jövetelét sürgető Forgáchnak írott egyik válaszlevelében a velencei historikus a következőket írja:

„Meo adventui praecurram libris mittendis, sperem meam tibi operam me probaturum. Habeo in manibus Caesaris *Commentarios*, multis a me animadversionibus emendatos...”²⁴⁸

Az események megfelelő stílusú formába öntésével megbízott Bruto tehát maga ajánlotta példaként a nyersanyagot író Forgáchnak Caesar *Commentarii*-jait. Forgách esetében

²⁴⁶ BARTONIEK, i.m. 224.

²⁴⁷ Forgách szövegének nincs modern, kritikai igényű latin szövegkiadása. Először HORÁNYI Elek jelentette meg a művet (Francisci Forgách, *Rerum Hungaricarum sui temporis commentarii*, Posonii et Cassoviae, 1788), majd TOLDY Ferenc és MAJER Fidél (Forgách Ferenc magyar históriája, Pest, 1866). A latin szövegkiadások problémáiról vö.: BORZSÁK István, *Forgách Ferenc és Tacitus*, ItK, 1977, 51-60., illetve *Dragma*, Bp., 1994, 292-307. – A művet Borzsák István fordította magyarra (*Emlékirat Magyarország állapotáról* = Humanista történetírók, 567-1041.)

így aligha lehet véletlen a műfaj megválasztása.²⁴⁹ Szintén feltűnő továbbá, hogy noha Forgách kiváló szónok és képzett humanista volt, szövegében nem találunk szónoklatokat: szigorúan tartotta tehát magát a *commentarius* egyik legfontosabb műfaji követelményéhez, az purista stílushoz.

Bornemiszáról láttuk, hogy az ő szövegét Forgách direkt elkérte, hogy felhasználja műve írásakor, ami ugyan nem jelenti azt, hogy már eleve ő bízta volna Bornemisza püspököt emlékei leírására, de ezt talán kizárni sem lehet. A másik *commentarius*-szerző, Zermegh János esetében ez viszont szinte bizonyos. Mint már említettem, Zermegh az 1560-as évek második felében, a történetíró Forgách Ferenc bátyjának, Simonnak ösztönzésére kezd bele emlékeinek leírásába. Forgách Simon pedig minden bizonnyal bátyjának, és így közvetve Brutónak igyekezett a keze alá dolgozni azzal, hogy további forrásmunkákat iratott az eseményeket megélt szerzőkkel.

Zermegh esetében különösen feltűnő, hogy szövege Szapolyai János halálával fejeződik be, ami korábban meg is zavarta a tudósokat. Molnár Szulpic Dezső 1896-ban még azt írta Zermegh munkájáról, hogy annak valamikor 1540-41 tájékán kellett keletkeznie, hiszen az események tárgyalását 1540-ig tartalmazza csak a szöveg.²⁵⁰ A Zermeghről hosszabb tanulmányt író Sörös Pongrác tíz évvel Molnár Szulpic után meggyőzően bizonyította, hogy a szöveg csakis 1566 után keletkezhetett, ugyanis Zermegh utal benne Szigetvár elestére és Zrínyi Miklós halálára.²⁵¹ Azonban Sörös is adós maradt a válasszal, hogy ha Zermegh 1566 után fogott bele emlékeinek megírásába, miért elégedett meg azzal, hogy csak 1540-ig mutassa be az eseményeket, miért nem folytatta a művet?

²⁴⁸ Vö.: PIRNÁT, i.m. 62.; illetve BARTONIEK, i.m. 240.

²⁴⁹ A művében európai eseményekről is beszámoló Forgách külföldi forrásai között is számos *commentariust* találunk: Sleidanus: *Commentarii de statu reipublicae ac religionis sub Carolo V.*, Jean de Serres: *Commentarii de statu religionis et reipublicae in regno Galliae*, nem utolsósorban pedig Paulus Jovius: *Commentarii sui temporis* című művét. Vö.: BARTONIEK, i.m. 237.

²⁵⁰ MOLNÁR SZULPIC DEZSŐ, *Zermegh János és emlékirata*, Kőszeg, 1896.

²⁵¹ Sörös Pongrác, *Zermegh János és munkája*, Századok, 1907, 97-118, 219-235.

A lehetséges válasz talán éppen a Forgách-testvérek felkérésben rejlik. Ha Zermegh felkérésre írta a művét, logikus, hogy csak a felkérést követően kezdett hozzá. Mivel pedig Forgách 1566. előtt nemigen foglalkozott a történetírás gondolatával,²⁵² Zermeghet sem kérhették föl erre korábban. A szöveg pedig valószínűleg azért végződik 1540-el, mert Forgách Ferencnek minden bizonnyal olyan időszakról beszámoló szövegekre volt szüksége, amelyekről neki magának nem voltak személyes emlékei. Az ő *commentarius*a pedig János király halálával kezdődik („Miután János az életet felcserélte a halállal...”), Zermeghtől tehát vélhetőleg azt kérték, művében János király uralkodásának eseményeit örökítse meg, amit a Brutónak nyersanyagot gyártó Forgách szövege nem fog tartalmazni.

Ha az eddig említett szerzőkhöz hozzávesszük a Verancsics Antal köréhez tartozók műveit,²⁵³ nemkülönben magának Verancsicsnak tervezett történeti összefoglalójához írott vázlatait, résztanulmányait²⁵⁴ előttünk áll egy olyan magyarországi szövegcorpus, mely alapvetően a nagy, tervezett, de a 16. század során meg nem születő összefoglaló magyar történet számára kívánt nyersanyagként, forrásként szolgálni, műfaji sajátosságait tekintve tehát kimeríti a *commentarius* humanista gyakorlatban meggyökeresedett fogalmát.

Brodarics Mohács-beszámolójára visszatérve, felvethető tehát a kérdés, vajon az ő szövege is ilyen *commentarius*-e, mely egy nagyobb munka számára kívánt nyersanyagot biztosítani? Láttuk, Brodarics a *Praefatió*ban azt állította, igen. Ha azonban Tuberóra gondolunk, mindjárt világossá válik miért is kell óvatosan kezelni Brodarics kijelentését.

²⁵² Legalábbis a ránk maradt forrásokban nincs ennek írásos nyoma. 1566. december 2-án Bornemisza Pálhoz írt, már idézett levelében vall először arról, hogy szándékában áll megírni a magyar történelmet (res Hungricas pro virili meo scribere). Vö.: BARTONIEK, i.m. 224.

²⁵³ A Verancsics-féle kéziratgyűjtemény legjelentékenyebb írója Szerémi György (*Magyarország romlásáról*). Több magyar nyelvű emlékirat-féleség is található benne pl.: Bornemissza Tamás beszámolója az 1540-41-es budai eseményekről, az ismeretlen szerzőtől származó, latin címmel, de magyarul fogalmazott *Memoria rerum*, mely 1509-1566 közt tárgyalja a magyarországi eseményeket, vagy a Zay Ferencnek tulajdonított *Az Landerfőjrvár elveszésének oka e vót és így esött* című munka, stb.

²⁵⁴ *Emlékirat Fráter György életéről* (= Humanista történetírók, 411-427), *De adparatu Joannis regis contra Solimanum 1538-39* (MH.H. 55-119), *De situ Transsylvaniae et Moldaviae et Transalpinae* (M.H.H. 119-151.) stb. Verancsics bizonyosan tervezte Brodarics szövegének újrakiadását is, mégpedig Bonfini művéhez csatoltan: „Si Deus nobis otium fecerit, quam citissime potero, reliquum quoque hoc Bonfini nominis luci polliceor, cui et Broderici olim virtuosorum parentis adjiciam Mohacium.” [Kiemelés tőlem. – KP.] Verancsics Pesti Gáspárnak,

Hiszen emlékszünk, Tubaro is úgy nyilatkozott saját *Commentarius*ának előszavában, hogy egyszerű stílusban akar írni, és azzal a céllal, hogy anyagot nyújtson a komolyabb tehetséggel rendelkező történétírók számára. Műve mégis tele van a legjobb liviusi hagyományt idéző szónoklatokkal. Kétségtelen azonban, hogy Brodarics szövege valóban nem tartalmaz szónoklatokat, ilyen szempontból tehát teljesíti a *commentarius* műfaji követelményeit.

De ha Brodarics szövege *commentarius*, a *commentarius* pedig nyersanyag, mihez akart volna nyersanyagot biztosítani? Brodarics Bonfini halála után negyed századdal írta a Mohács-beszámolót, egy kétségtelenül tragikus vereség után, de olyan politikai szituációban, amikor Magyarország további sorsa a kortársak számára még mindenképpen bizonytalan volt. Nem lehetett kizárni, hogy a két ellenkirály, Ferdinánd és Szapolyai közt megegyezés születik, még akkor sem, ha sokkal valószínűbb volt, hogy kenyértörésre kerül a sor. A török a déli végeket leszámítva kivonult az országból, amely 1527 áprilisában még területi integritását nagyjából megőrizve szilárdan János király uralma alatt állt. Semmi nem indokolta tehát, hogy Mohácsot valóban akkora sorsfordulatnak, egy korszak végleges lezárultának tekintse bárki, mint amekkorának később, már tizenöt-husz év távlatából is bizonyult. Épp ezért nem gondolom, hogy Brodarics esetében szóba jöhetne az a feltételezés, hogy Bonfini 1496-tal befejeződő magyar történetét kívánta volna folytatni, vagy hogy egy majdani ilyen jellegű folytatás számára akart volna nyersanyaggal szolgálni. 1527-ben ugyanis még nem teremtdtek meg a feltételei egy, az új helyzetre reagálni igyekvő, arra magyarázatul is szolgáló új történeti munka megírásának. Ha tehát Brodarics szövegét bizonyos stílusjegyek és körülmények alapján (retorikai alakzatok, főleg a szónoklatok hiánya, szikár előadásmód, a történeti távlat hiánya) műfajilag *commentarius*nak tekintjük is, célját és rendeltetését tekintve mindenképpen élesen el kell különítenünk a 16. század későbbi évtizedeiben születő *commentárius*ok sorától.

Krakkó, 1549. november 10. Vö.: SZALAY László (szerk.), *Verancsis Antal összes munkái. VI. köt. Vegyes levelek 1538-1549*, Pest, 1860, 353-354.

Már középkori krónikairódmunka kiteljesítője, Thuróczy János is mentegetőzve írta Hassághi István protonótáriusnak címzett, és krónikája Kis Károly történetét tárgyaló része elé illesztett dedikációjában, hogy: „A királyok nagyszerű tettei ugyanis nem kisszerű írókat kívánnak, és a nagy hírnév nem találja örömét az egyszerű előadásmódban. [...] Mégsem hiszem, hogy munkám a rosszindulatú magyarázatot kikerülhesse. Honnan vette – mondják majd – ez a tanulatlan ember azt a vakmerőséget, hogy énekeket szerezzen, és parasztos írásmódjával összevissza forgassa a ragyogó eseményeket.”²⁵⁵ Thuróczy okkal félt attól, hogy a legkorszerűbb, humanista műveltség híján írt krónikáját támadások érhetik. Alig jelent meg ugyanis 1488-ban a *Magyarok krónikája*, Mátyás feleségének, Beatrixnak ösztönzésére a nápolyi követséggel a magyar udvarba érkező Petrus Ransanus lucerai püspök máris hozzáfogott a mű humanista szellemű átdolgozásához. Vállalkozását az előszóban azzal indokolta, hogy Beatrix a kezébe adott egy frissiben megjelent könyvet a magyar királyok tetteiről, melyet végigolvasva rájött, hogy az avatatlan tollú szerző nem a téma magasztosságához illő ékesszólással írta meg a könyvet, ezért kissé művesebb stílusban kezdett hozzá a mű átdolgozásához²⁵⁶ - egyben megalkotva ezzel az első humanista szellemű magyarországi történeti munkát.

Míg azonban az itáliai iskolázottságot nélkülöző Thuróczy joggal tartott attól, hogy nem kellően csiszolt latinsága kritika tárgyává válhat, a padovai és bolognai egyetem kiváló mestereinél pallérozódott Brodaricsnak aligha kellett latin stílusa miatt mentegetőznie.

Figyelemre méltó ugyanakor Brodarics barátjának, Oláh Miklósnak *Hungaria* című műve elé illesztett ajánlóverse:

²⁵⁵ Magnalia enim regum gesta exiguius autores non expostulant, nec alta humili stilo delactatur fama. [...] Nec tamen meo invidium interpretem labori deesse spero. Unde hec, inquiet, presumptio homini indocto venit, ut carmina conderet, et prestantes stilo agresti res verteret. Vö.: Johannes de THURÓCZ, *Chronica Hungarorum*, edidit: Elisabeth GALÁNTAI et Julius KRISTÓ, Bp., 1985, 188-189. – A magyar szöveget Horváth János fordításában közlöm (THURÓCZY János, *A magyarok krónikája*, Bp., 1980, 271.)

²⁵⁶ „Cumque perlecto libro animadvertissem eam seriem non tali nitore orationis explicitam, qualem rerum maiestas ac dignitas postulasset, regina ipsa hortante contuli me ad scribendum stilo paulo cultiore, quaecunque de Hungarorum principum regno atque ordine libri illius auctor non satis Latina oratione prodiderat.” Vö.: Petrus RANSANUS, *Epithoma rerum Hungararum*, edidit Petrus KULCSÁR, Bp., 1977, 28.

Nem szabatos Ptolemaeust, azt, aki írta a Földet
Rajzvesszőjével, hallja finom füled itt,
és nem a szikrázón gúnyos Crispusnak a híres
ékesszólását, sem kitünő Trogusét,
s tündöklő zsenivel, mesterségbéli tökélyel
el nem bájol most Pádova Liviusa:
Múzsai forásból épp csak kortyolt, aki itt szól
nem ringatta tudós Thália őt kebelén,
s nem volt módja sosem gond nélküli stúdiumokra-
ránehezült ez a dúlt korszak a kínjaival.
[...]
Én csak a nyersanyagot nyújtom. Magasabb az igényed?
*Írd meg több csínnal, nincs akadály, magad...*²⁵⁷

Oláh tehát kifejezetten azt állítja saját művéről, hogy az nyersanyagnak íródott, és elhatárolja stílusát a római történeírás ikonikus mestereiétől, mint Sallustius, Pompeius Trogus vagy Livius. Holott Oláh szintén kiválóan képzett humanista volt, aki rendszeresen levelezett a latin stilisztika koronázatlan királyával, Rotterdami Erasmusszal, valójában tehát neki sem lehetett oka a szerénykedésre.

Azt mondhatjuk tehát, hogy Brodarics esetében a szöveg kidolgozatlanságára való utalás, az esetleges nyersanyagként való meghatározása inkább csak fogás, manír, a jól képzett humanista köteles (ál)szerénysége, mint ahogy minden bizonnyal pusztán szófordulat ez Oláh Miklósnál éppúgy, mint Ludovicus Tuberónál.

²⁵⁷ OLÁH Miklós, *Hungária*, Bp., 2000., 7-8. (Hegyi Gyula fordítása)

Az elmondottak alapján úgy vélem, annyiban igazat adhatunk Gyáni Gábornak, hogy Brodarics két korszak határán születő művét igen nehéz egyértelműen valamely történeti műfajba sorolni, de azért nem lehetetlen. Mindazon ismérvek alapján, melyet a fentiekben a *commentarius* műfajáról elmondtunk, úgy gondolom, Brodarics műve *jellegét* tekintve leginkább ehhez áll közel, amennyiben olyan szerzőről van szó, aki általa megélt eseményeket rögzít, és teszi ezt a klasszikus antik, illetve az ennek nyomán alakuló humanista történetírástól eltérően a szövegbe iktatott szónoklatok nélkül. Brodarics ráadásul (Caesar öröksége?), magáról végig harmadik személyben ír.

Ugyanakkor Brodarics szövege *célját* tekintve mindenképpen különbözik a 16. században Magyarországon íródó számtalan különböző *commentariustól*, melyek vállaltan egy nagyobb mű megszületését voltak hivatva előkészíteni. Brodarics esetében a szerénykedő megfogalmazást, a köteles alázat mellett talán az is indokolhatja, hogy szövegének kidolgozatlanságát emlegetve igyekszik palástolni annak nagyon is gondos, és kellően rafinált retorizáltságát, melynek célja, hogy a Cuspinianusszal folytatott vitában a szöveg a pártatlan objektivitás látszatát keltse. Olyan *commentariusról* van tehát szó, mely nemcsak a harmadik személy használatában emlékeztet Caesar műveire, de abban is, hogy, miként Caesaréi is, elmozdul az eseményeket értékelő, monografikus igényű, kortörténet értelemben használt *historia* felé.

Végezetül azonban, úgy gondolom, érdemes megkockáztatni a kérdést, mennyiben tekinthető a szó szoros értelmében történetírónak Brodarics István? Nem elképzelhető-e, hogy csupán azért igyekszünk szövegét történetírói alkotásként kezelni, mert írása tárgyául egy igen fontos történelmi eseményt választott, és így annak számunkra felbecsülhetetlen történeti forrásértéke van, holott egészen nyilvánvaló, hogy nem minden történeti forrás történetírói alkotás is egyben? Elég, ha csupán Cuspinianus röpiratára vagy a már említett korabeli újságlapokra gondolunk, melyek kétségtelenül felhasználhatók a korabeli események történeti

forrásaként, történetírói szövegnek azonban semmiképpen nem kezelhetők. Nem lehetséges-e, hogy Brodarics történetíróként való meghatározása csupán évszázados beidegződések következménye, és ennek valódi alapja talán korántsem ilyen szilárd?

Fontosnak tartom ugyanis kiemelni, hogy Brodarics még a szó 16-17. századi értelmében sem volt történész. Egy, a történetírás elméleti, módszertani problémáival is birkózó, műveiket sok évi kutatás, anyaggyűjtés, felkészülés után megíró (vagy megírni szándékozó) Verancsics Antallal, Istvánffy Miklóssal, Forgách Ferencsel vagy Szamosközy Istvánnal összehasonlítva nem volt „szakmabeli”, amit, mivel művét egy rendkívül jelentős történelmi eseményről írta, általában hajlamosak vagyunk elfelejteni. Ismereteink szerint Brodarics ezt az egyetlen művet írta, nem írt és nem tervezett mást írni. Kétségtelen, hogy egyetlen írásának tárgyául (vagy inkább keretéül?) történeti témát választott, de szövege tekinthető-e ettől történetírásnak, Brodarics pedig történetírónak?

Úgy vélem, a kérdés megválaszolása, további igen komoly historiográfiai tanulmányokat igényel, hiszen a probléma megnyugtatató megoldásához alaposan meg kell vizsgálni a kor európai történetírói gyakorlatát, megnézni milyen minták álltak Brodarics rendelkezésére, ha voltak ilyenek, illetve hogy mennyiben tekinthető egyedinek avagy tipikusnak Brodarics alkotása. Mivel egy ilyen széles körű vizsgálat jelentős mértékben túlmutatna jelen dolgozat keretein, ezért a továbbiakban csupán jelezni szeretném a további kutatások számára kínálkozó kiindulópontokat.

Az alapvető problémát a mű megírásának körülményei és mű céljai jelentik. Ha valamennyire helytállóak azok a megállapítások, melyeket a fejezet megelőző részeiben tettünk a szöveg keletkezésének okairól és céljairól, akkor leszögezhető, amint ezt meg is tettük, hogy Brodarics szövege polemikus céllal íródott, részben hogy megfeleljen Cuspinianus és a német újságlapok vádjaira és rágalmaira, részben hogy kedvező színben tüntesse föl Szapolyai Jánost. A szöveg elsődleges célja tehát nem egy múltbeli esemény

rögzítése volt, hanem a jelenbeli hatáskeltés. Emélkeztetni szeretnék arra, hogy láthattuk: R. Várkonyi Ágnes olyannyira kiérezte a szöveg polemikus jellegét, hogy egyenesen azt feltételezte, kimondottan az olmützi tárgyalásokra készült. Brodarics előszava pedig percnyi kétséget sem hagy afelől, hogy még ha a szöveget magát nem is kimondottan az olmützi tárgyalások légkörének befolyásolására írta, az könnyen elképzelhető, hogy a nagyon is polemikus célokat hangsúlyozó előszó, már a nyomdába kerülést közvetlenül megelőzően, és a közelgő tárgyalások tudatában íródott.

Talán meggondolandó R. Várkonyi Ágnes felvetése, aki a szöveget diplomáciai emlékiratnak nevezte, vagyis olyan műnek, melynek elsődleges funkciója nem egy történeti eseménysor megőrzése és az utókorra hagyományozása, hanem sokkal inkább annak olyképpen való tálalása, hogy azt politikai célokra lehessen kihasználni. Természetesen nem akarom azt állítani, hogy egy mű tendenciózus jellege kizárja, hogy történetírói alkotásnak tekintsük, még kevésbé szeretném kétségben vonni Brodarics művének elsőrangú forrásértékét, azt viszont érdekesnek tartanám további vizsgálatokra, hogy vajon a fentebb vázolt kontextusban születő szöveg helyét elsődlegesen a történetíráson belül kell-e megtalálnunk, vagy ez esetben a politikai pamflet, vitairat, politikai publicisztika egyik első magyarországi képviselőjét is tisztelhetjük benne.

IV. BRODARICS, A LEVÉLÍRÓ

Kujáni Gábor Sörös Pongrác Brodarics-monográfiájáról írott *Századok*-beli recenziójában megállapította, hogy „*Brodarics életrajza úgyszólván leveleibe van letéve.*”²⁵⁸ És valóban, ha hiteles életrajzát nem is lehet megírni pusztán csak a levelek nyújtotta adatokra támaszkodva, az egyik legfontosabb Brodaricsra vonatkozó forráscsoportot levelei jelentik. Fölmerül azonban a kérdés, forrásértékük mellett, mennyiben tekinthetők Brodarics levelei irodalmi alkotásoknak, azaz igazolható-e, hogy a Mohács-beszámolón kívül a leveleket is Brodarics humanista tevékenysége részeként kell vizsgálnunk? Avagy V. Kovács Sándor fordulatát kölcsönvéve: humanista levélről vagy egy humanista leveleiről van-e szó Brodarics esetében?²⁵⁹ Az alábbiakban erre próbálok válaszolni, megvizsgálva a levelek jellegét, céljait, címzettjeit, nyelvezetét, valamint hogy mennyiben és milyen módon hasznosíthatók egy Brodarics-életrajz megírása során.

IV.1. A levelek jellege

A levél eredendően római műfaj volt, amit személyes hangú formájában Cicero emelt irodalmi rangra. Cicero leveleinek alapvető célja az egyén belső érzelmeinek, gondolatainak kifejezése volt. Követőinél azonban, Senecánál vagy Pliniusnál ez az individualitás háttérbe szorult a retorikus szerkesztettség művészi igénye mögött. Az európai középkor ezt a hagyományt veszi át, és egészen a reneszánszig várni kell a cicerói hagyomány folytatására.

A reneszánsz és a humanizmus azonban újra felfedezi az egyént és az individualitást, amelynek tökéletes kifejezési formáját találja meg a kötetlen és szabad levélműfajban. „A humanista megismeri önmagát, foglalkozik saját jellemével, lelkivilágával, érzelmeivel [...]

²⁵⁸ [KUJÁNI Gábor], *Jerosini Brodarics István. Írta: Sörös Pongrácz*, Századok, 1908, 348.

²⁵⁹ V. KOVÁCS Sándor, *Magyar humanisták levelei*, Bp., 1971, 48.

amelynek hű kifejezői levelei.”²⁶⁰ A humanisták között tehát valóságos levélkultusz alakult ki, amennyiben a levelezés egyaránt szolgálta és helyettesítette a szórakoztatást, a hírközlést, művészi eszmecserét, véleményformálást, politikai vitairatot, esszét, újságírást, stb. Természetesen ez csak úgy volt elképzelhető, ha levelek széles körben ismertté váltak. A humanista levél egyik legfőbb sajátossága tehát az, hogy (különösen ha jól sikerült) kézzel adták, másolták, sőt összegyűjtve ki is adták. A humanista tehát igen gyakran nem csupán egyvalakinek, a levél tényleges címzettjének ír, hanem azzal a szándékkal, hogy művét utóbb akár közre is adhassa. Igen, művét és nem levelét, ugyanis a humanista szerző nem egyszerűen levelet ír, hanem opust alkot. Formai szempontból épp az a lényeg, hogy a levél könnyednek hasson, a pillanat spontánsága érződjék még egy többszörösen átfogalmazott és újraserkesztett levélen is. Enea Silvio Piccolomininek, a későbbi II. Pius pápának fennmaradt piszkozatai jól mutatják, milyen gondos munkával készítette, csiszolta episztoláit ez a briliáns levélíró. Az igazi példakép azonban Petrarca volt, a 16. század első felében pedig már természetesen Erasmus.

A humanisták számára tehát igen fontos volt a levelek szerkesztettsége, retorikus jellege, a gondos kimunkáltság, és ennek hamarosan kialakultak a kötelező szabályai is. Megjelentek a levélírást tanító segédkönyvek. Hogy csak a fontosabbakat és a Brodaries korában íródottakat említsük: elsőnek ott volt a komoly magyarországi kapcsolatokkal rendelkező bécsi humanista, Conrad Celtis műve a *Tractatus de condendis epistulis* (1492), amit hamarosan követett Erasmus nagy hatású *De conscribendis epistulis* (1522) című munkája.²⁶¹ E kézikönyvek szerint alapkövetelmény volt a gazdag, választékos szókincs, a szóképek, metaforák használata, a sokszor már cikornyás szóbőség, szónoki eszközök

²⁶⁰ MOHOLI-ERNUSZT Hanna, *A humanista levél*, Egyetemes Philológiai Közlöny, 1947, 22.

²⁶¹ Erasmus a *De condendis epistulis* első változatát 1498-ban írta, majd közel negyed századdal később, 1522-ben jelentősen átdolgozta és újra kiadatta a művet. Vö.: MARKIS Simon, *Rotterdami Erasmus*, Bp., 1976, 35. - A levélírás metodológiájával magyarországi szerzők közül először Zsámboky János foglalkozott, akinek *Epistolarum conscribendarum methodus* című műve 1552-ben jelent meg Baselben.

alkalmazása és természetesen minél több antik idézet, utalás, reminiscencia. Ezek mennyisége a műveltség fokmérője volt.²⁶²

A magyarországi humanista levelezés nyitánya, miként az egész magyar humanizmusé is, Vitéz János nevéhez fűződik. Vitéz maga soha nem jutott el Itáliába, így csak közvetett úton, a Magyarországon megforduló humanisták, illetve külföldről hozatott könyvek révén szívhatta magába a reneszánsz és a humanizmus szellemét. Vitéz kapcsolatban állt kora két legnevesebb humanistájával, Pier Paolo Vergerióval, aki 26 évet élt Magyarországon, jórészt Vitéz környezetében, és Poggio Bracciolinivel, a Petrarcát követő időszak legünnepeltebb és legnagyobb hatású levélírójával. Volt tehát kitől ellesnie a levélírás művészetét és neki (a későbbi generáció számos jeles képviselőivel ellentétben) még megadatott hogy művéből leveleskönyvet állítson össze 1451-ben.²⁶³ Már Vitéz leveleiben is feltűnik az a sajátos magyar jelleg, hogy az ország állandóan veszélyes külpolitikai helyzete a fenyegető török veszély nem teszi lehetővé a tisztán művészi célú, fennkölt levelezést. A magyarországi humanizmus egyik legfőbb jellegzetessége lesz már a kezdet kezdetén, hogy a levélírásban a gyakorlati okok, a szükség és a kényszer mindig dominálni fog a pusztá kedvtelés előtt. Magyarországon a humanista stílus elsajátítása és alkalmazása a pusztá esztétikumon túl mindig azt a célt is kell hogy szolgálja, hogy a legmodernebb, Európa számára ismerősen csengő toposzrendszert és fordulatokat felhasználva hívja fel a figyelmet az országot, és így Európát fenyegető török veszedelemre, és így tudjon segítséget kieszközölni a törökkel szemben. Így a magyarországi levelek kivétel nélkül informatívabbak, több bennük a tényközlő vagy adott esetben propagandisztikus jelleg, mint más országok humanistáinak írásaiban.²⁶⁴

²⁶² MOHOLI-ERNUSZT, i.m., 22.

²⁶³ Magyarul lásd: BORONKAI Iván (szerk.), *Vitéz János levelei és politikai beszédei*, Bp., 1987. – Vitéz leveleiből válogatást közöl V. Kovács Sándor *Magyar humanisták levelei* című antológiája is.

²⁶⁴ V. KOVÁCS Sándor, *Magyar humanisták...* 7-12.

A Vitézt követő generáció, Janus Pannonius, Váradi Péter, Kosztolányi György vagy Garázda Péter sorsát részint beragyogja, részint elsötétíti Mátyás korszaka. Nem véletlen, hogy az említett szerzők közül talán csak Váradi Péter készít leveleskönyvet, azt is Mátyás halála után, de ez - ha elkészült egyáltalán - nem maradt fenn. A nagy reneszánsz uralkodó udvara ugyanis egyfelől páratlanul kedvező szellemi környezetet teremtett a kibontakozó magyarországi humanizmus számára, ugyanakkor Mátyás súlyos egyénisége rá is nehezedett környezetére. Közismert az az eseménysor, ami a nagyra törő és becsvágyó királlyal előbb szembefordítja, majd a király ellen szőtt összeesküvés lelepleződése után a bukásba taszítja addigi legodaadóbb és legjobb híveit. Ez a sors vár az idős Vitéz Jánosra éppúgy, mint a briliáns tehetségű Janus Pannoniusra, de Mátyás uralkodása végén Váradi Péter is tömlöcbe kerül. Pótolhatatlan vesztesége a magyar irodalomnak, hogy a humanizmus ezen óriásainak pályája fénykorukban törik derékba, életművük torzóban marad.

A Jagelló-kor kisebb jelentőségű levélírói után (Kesserű Mihály, Bekényi Benedek, Magyi Sebestyén, Hagymási Bálint),²⁶⁵ a következő nagy egyéniség, Brodarics István. Brodarics lényegében már két korszak határán áll, amennyiben életének nagyobbik fele a Jagellók Magyarországon telik el, de levelezésének túlnyomó része már a Jagelló-kori Magyarország bukása, vagyis 1526 után keletkezett. Már V. Kovács Sándor felismerte, hogy a Brodarics-levelek jellege eltér a korábbi humanista gyakorlattól, amennyiben levelei igen ritkán említenek humanista beszélgetéshez, levélváltáshoz illő témákat, sokkal gyakoribb, hogy a napi politika vagy Brodarics személyes gondjai, problémái, tépelődései kapnak bennük teret.

V. Kovács Brodarics stílusának különbözőségét, lényegi szikárságát egyfajta fordulópontként értelmezte, és a változás gyökereit európai szinten a lutheri reformáció szellemi térhódításában vélte megtalálni. Luther ugyanis az *Asztali beszélgetések*ben pálcát

²⁶⁵ Az ő esetükben a minősítés persze sokkal inkább a mennyiségnek, mint a minőségnek szól. Az említett szerzőktől túl kevés levelet ismerünk ahhoz, hogy igazi kvalitásaikat meg tudjuk ítélni.

tört a cikornyás, retorikusan fecsegő humanista levél fölött, a puritán, egyszerű, a tényközlésre, az információ továbbítására szánt levelet állítva ideálul és ellenpéldaként. V. Kovács véleménye szerint ez a lutheri célszerűségi elv hatja át Brodarics leveleit. Az óhatatlanul felmerülő kérdésre, hogy kerül Luther hatása alá egy magyarországi katolikus főpap, a választ Brodarics erősen protestáns színezetű kapcsolataiban vélte megtalálni.

V. Kovács szerint az egyik döntő tényező a Krakkóban működő erasmista kör hatása volt, mely csoportosulásnak épp az a Piotr Tomicki volt az egyik vezéralakja, akihez Brodaricsot szoros barátság fűzte. Erasmus racionalizmusa, vallási toleranciája számos hívét a lutheri reformáció felé lökte, és az áttérésre ösztönözte. Krakkó kapcsán V. Kovács feltűnőnek tartotta, hogy az 1530-40-es évek magyar reformátor nemzedéke is jórészt Krakkóban kezdte tanulmányait.²⁶⁶ De fontosnak tartotta azt is, hogy Brodarics egyik legfontosabb levelezőpartnere, a protestáns tanok egyik legfőbb hazai gyámolítója, Nádasy Tamás volt. Ezek alapján valószínűsítette, hogy Brodarics, aki a legszorosabb szellemi kapcsolatban állt a krakkói humanista elittel, valamint az egyik legnagyobb tekintélyű, a protestáns tanokkal legalábbis szimpatizáló magyar főúrral, tényleges áttérés nélkül is bőven meríthetett a reformáció szellemiségéből.²⁶⁷

A Brodarics-levelek valóban feltűnően különböznek a korábbi, sőt Oláh Miklóséival összehasonlítva a Brodarics utáni jelentős levélírók stílusától is. Míg a klasszikus humanista levél az esetek többségében egy leendő opus részét képezi, illetve már önmagában is a nyilvánosság számára íródik, így kerek és értelmezhető egész alkot, addig Brodaricsnál ilyesmiről szó sincs. Mikor ír, szemlátomást vajmi kevésbé hajtja irodalmi ambíció,

²⁶⁶ V. Kovácshoz hasonlóan egyfajta „protoprotestáns” központot látott Krakkóban Waldappfel József is, aki szintén hangsúlyosnak vélte, hogy az első magyar reformátor-nemzedék tagjai Krakkóban kezdték tanulmányaikat: Dévai Bíró Mátyás és Kálmáncsehi Sánta Márton 1523-tól Gálszécsi István 1527-től, Székely István 1529-től, Szegedi Kis István pedig 1537-től volt a krakkói egyetem hallgatója. Waldappfel is úgy vélte, hogy a krakkói erasmista szellem tette fogékonnyá az ottani magyar diákokat a reformáció befogadására, és legtöbben csak krakkói tanulmányaik után kerültek Wittembergbe a reformáció fellelegvárába. Vö.: WALDAPPFEL József, *A krakkói egyetem s a magyar és lengyel szellemi élet kapcsolatai a renaissance korában*, Egyetemes Philológiai Közlöny, 1946, 27-46.

²⁶⁷ Vö.: V. KOVÁCS Sándor, *Magyar humanisták...* 34-39.

egyszerűen csak tudósít, híreket, tényeket közöl, háláját fejezi ki, és lépten nyomon olyan szóbeli megállapodásokra, korábbi eseményekre hivatkozik, amelyek csak ő és a levél címzettje előtt ismertek. Más, avatatlan szem, különösen pedig az utókor számára bizony igen sokszor nehezen értelmezhetők. Fel sem merül benne, hogy a címzetten kívül más is elolvassa a leveleit. Ez a szemlélet pedig a stílusra is rányomja a bélyegét. Brodarics kerüli a cikornyás kifejezéseket, a felesleges kacskaringókat, és a retorikus hatáskeltést, igen ritkán sző leveleibe antik auktoroktól származó idézeteket is. Humanista szelleme csak a hálálkodó levelekben tör utat magának, ahol a dúsan hullámzó bóktenger a nagy elődök példáit idézi.²⁶⁸

Abban tehát minden további nélkül egyetérthetünk V. Kovács Sándorral, hogy Brodarics levelei jóval puritánabb egyszerűséggel, szikárabb stílusban fogalmazódtak, mint elődeié. De vajon tényleg a lutheri szemlélet az oka az eltérésnek? Valóban gyökeres stílusfordulatról van szó?

V. Kovács egyik érve az volt, hogy a Krakkóban működő, Tomicki vezette erasmista kör tette fogékonnyá Brodaricsot a lutheri eszmék befogadására. Amivel mintha azt sugallná, hogy Erasmus követése, a vele való, még csak nem is közvetlen kapcsolat, az a tolerancia, ami Erasmus műveit és szellemiség áthatja, mintegy szálláscsinálója a protestantizmusnak. Amennyiben ez ilyen egyszerűen működne, a Brodaricsnál megfigyelhető stílusbeli sajátosságok fokozattan kellene hogy hassanak arra az Oláh Miklósról, aki nem krakkói közvetítők útján szívta magába Erasmus szellemét, hanem sűrű levelezésben állt a nagy humanistával, nem mellékesen a korabeli Európa legnagyobb hatású levelezőjével. Márpedig

²⁶⁸ *Servitores Vestrae Reverendissimae Dominationis in nulla alia re apud Vestram Reverendissimam Dominationem accusare possum, quam de nimia diligentia in me supra modum omnibus officiis et honoribus proseguendo. Accedat et hoc ad ceteram Vestrae Dominationis Reverendissimae et eam maximam et multiplicem in me benignitatem beneficentiamque. Gratiam, cum ego nequeam, Deus referat Vestrae Reverendissimae Dominationi, ego quoque dum vivam perpetuo habebō et si qua in parte unquam potero, referam servitoribus, amicis et consanguineis Vestrae Dominationis Reverendissimae.* Vö.: AT, X. 207.
Eo ipso die, quem Vestra Reverendissima Dominatio praefixerat, perveni ad Tarnowo ad maiestatem regiam, dominum meum gratiosissimum, ubique in bonis ac per praedia ac possessiones Vestrae Reverendissimae Dominationis ita acceptus, ut quoad amorem et humanitatem viderer mihi esse domi meae, quoad lautitiam et magnificentiam in domo et bonis reverendissimi domini mei, domini Cracoviensis, pro quo et pro cetera Vestrae

Oláh levelei, Brodaricséval ellentétben, iskolapéldái a humanista levéltudalomnak.²⁶⁹ Az erasmismus tehát önmagában aligha okozhatta (volna) a Brodarics-levelek jellegének különösségét.

Szintén kétségbe vonható V. Kovács másik érve Nádasdy hatása Brodaricsra. Nádasdy majd' húsz évvel volt fiatalabb Brodaricsnál, az 1520-as években került csak a királyi udvar közelébe, addigra Brodarics már tekintélyes, Rómát járt diplomata, meglett ember, aligha valószínű, hogy a fiatal Nádasdy döntően befolyásolhatta volna az idősödő államférfi stílusát. De az *Asztali beszélgetések*ben rögzített stiláris elvek egyébként sem igen juthattak Brodarics tudomására, mivel a *Tischreden* első kiadását csak 1566-ban jelentette meg Johannes Aurifaber, húsz évvel Luther és huszonhét évvel Brodarics halála után!

Ha tehát a Brodarics leveleinek sajátosságaként elfogadott szikár tényszerűséget akarjuk megmagyarázni alighanem máshol kell keresnünk az okokat. Véleményem szerint a levelek jellegének sajátos voltát három tényezőre vezethetjük vissza: Brodarics életkörülményeire, az élete során betöltött pozíciókra, végül a leveleskönyv hiányára és a levelek ebből következő hagyományozódására. Nézzük ezeket sorjában!

Elég egy gyors pillantás Brodarics életrajzára, és világossá válik, hogy a Jagellók utolsó kancellárjának esetében egy meglehetősen hányatott sorsú humanistával van dolgunk. Ha elfogadjuk, hogy 1480 körül született,²⁷⁰ akkor gyermekkor a Mátyás-kori Magyarország békés, a későbbiekhez képest szinte aranykori időszakára esett, de életének nagyobbik fele is még a Jagellók uralmának, ugyan a bukás felé haladó, de még egységes, viszonylag nyugalmas Magyarországon telik el. A problémát sajnos az jelenti, hogy ezekből az évekből alig néhány levél maradt ránk Brodaricstól, és mire 1522-ben kilép a viszonylagos

Dominationis Reverendissimae maxima in me gratia ac beneficentia non cessabo Vestra Reverendissima Dominationi perpetuo agere grates et precari Deum, ut ipse referat, cum ego non sim referendo. Vö.: AT, X. 209.

²⁶⁹ Oláh esetében épp annak lehetünk tanúi, hogy amíg Erasmusszal levelezik, osztja annak toleráns nézeteit, majd hazatérve szakít addigi felfogásával, és a magyarországi ellenreformáció elindítója lesz.

²⁷⁰ Lásd ezzel kapcsolatban a dolgozat második fejezetének ide vonatkozó fejtegetéseit!

ismeretlenségből, és levelei is szaporodni kezdenek, szerzőnk életének nyugalmasabbik periódusa is véget ér. Összefüggésben van ez egyrészt Magyarország helyzetének megváltozásával, másrészt a Brodarics által befutott életpálya sajátosságaival. Az 1522-1539 közé eső tizenhét év alatt Brodarics alig néhány hónapot tölt egy helyben: hol diplomáciai megbízatásai szólítják egyik helyről a másikra, hol a hadi helyzet miatt kell menekülnie, vagy követnie urának, Szapolyainak gyakran költözködő udvarát. Ez az életpálya még a kor viszonyai között is rendkívülinek számít. A szintén sokat utazó, véglegesen megtelepedni sehol nem tudó vagy akaró Erasmus például 1522-től 1529-ig hét évet tölt Baselben, mialatt számos korábbi művét kiigazítja, újrafogalmazza, és kinyomatja Frobenius ottani nyomdájában. Oláh Miklós lényegében száműzetésbe vonul, amikor elkíséri az özvegy Mária királynét Németalföldre, de 1531 és 1542 között ilyenformán a pezsgő szellemi életéről nevezetes brüsszeli udvarban él, és lehetősége nyílik megismerkednie kora szinte összes vezető tudósával és művészeivel. Jellemző, hogy Oláh leveleskönyve (az első fennmaradt magyarországi leveleskönyv Vitéz Jánosé óta!) épp az 1527-1538 közti évtized leveleit tartalmazza, tehát azon időszakét, melyet *nem* a nyughatatlan, hadszíntérré vált Magyarországon töltött. Brodarics esetében nem számolhatunk ilyen nyugalmi periódussal, ami nyilvánvalóan komoly akadálya volt annak, hogy alkalma legyen irodalmi kapcsolatok ápolására, és ennek megfelelő tematikájú levelek írására.

A hányatott életútnál is fontosabbak azonban azok a pozíciók, melyeket Brodarics élete során betöltött. Az 1522 előtti időszakot ebből a szempontból lényegében figyelmen kívül hagyhatjuk, mivel ebből a korszakból összesen hét levelet ismerünk. 1522 után Brodarics előbb római követ, kisebb megszakítással 1525 őszéig, majd 1526-ban kancellár lesz, 1527-es átállását követően pedig Szapolyai vezető diplomatája, aki jószerével állandóan úton van, és tárgyal Itáliában, Párizsban, Krakkóban, Bécsben és a legkülönbözőbb magyarországi helyszíneken. Brodarics tehát, noha elsőrangú humanista képzettséget szerzett

padovai és bolognai tanulmányai során, életének java részében sokkal inkább diplomataként és udvari emberként tevékenykedett, mintsem az irodalomnak, művészeteknek hódoló tudós humanistaként. Őrá is találóak lehetnének Erasmusnak Jacobus Piso halálakor írt sorai: „primum aula, deinde calamitas, nuper etiam mors hominem nobis abripuit”.²⁷¹ Nem meglepő tehát, ha egy királyi titkár, követ, majd kancellár, utóbb diplomata ránk maradt levelei nem csillogtatnak irodalmi erényeket, mivel azok legnagyobb része nem a *bonae litterae*-vel foglalkozó tudós humanista, hanem az események sűrűjében forgolódó diplomata és államférfi kézjegyét viseli magán.

Levelei egyfelől szükségképpen tényszerűek, hiszen mint követnek vagy diplomatának legfőbb feladata a tájékoztatás volt. Be kellett számolnia az elvégzett feladatokról vagy mindazon európai eseményekről, melyek tudomására jutottak, és amelyek befolyásolhatták az általa képviselt ország sorsát. Levelei másfelől érthető okokból homályosak. A diplomáciai levél kényes műfaj, különösen ha ellenséges területeken kell átjuttatni.²⁷² Könnyen rossz kezekbe kerülhet, nem mindig érdemes ezért minden fontos információt papírra vetni.²⁷³ A levelek sokszor valójában csak hitelesítik azt a személyt, aki viszi őket, és aki a valódi információt szolgáltatja, ami így természetesen számunkra elveszik.²⁷⁴ Brodaricsnál tehát bizonyos értelemben fordított helyzetet teremt az a humanista levélírást befolyásoló tényező,

²⁷¹ Vö.: RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Erasmus és a XVI. századi magyarországi értelmiség* = „Nympha super ripam Danubii” Tanulmányok a XV-XVI. századi magyarországi művelődés köréből. Bp., 2002, 127.

²⁷² Sokszor nemcsak a levél, de maga követ is veszélyben forgott. Ferdinánd 1530-ban több levélben is utasította megbízottját, Andrea dal Borgót, hogy igyekezzék meggátolni a pápához követségbe küldött Brodarics pápai meghallgatását, sőt ha lehet fogassa el a követet! Vö.: ETE, II. kötet 21., 74.

²⁷³ Qua de re et circa initia istarum divisionum scripseram et nunc scribo prolixius ad reverendissimum dominum meum, dominum Premisliensem, ex quo supplico dignetur cetera cognoscere, *quamvis non desint quaedam, quae litteris non videbantur committenda*. [Kiemelés tőlem. – KP] Brodarics Tomickinak, 1527. április 3-án. AT, IX. 111-112.

²⁷⁴ Rogavi hunc amicum meum, dominum Nicolaum, ut referat nonnulla nomine meo Vestrae Beatitudini ratus hoc esse magis ad occupationes Vestrae Sanctitatis accomdatum, quam litteris prolixioribus eandem molestare. – Brodarics VII. Kelemen pápának, Buda, 1526. február 22. (ASV, Principi, vol. 4., f. 32r.)

Commisi reverendissimo Stephano Broderico, oratori regio nonnulla negotia mea apud Sedem Apostolicam et Sanctitatem Vestram transigenda. Supplico igitur Vestrae Sanctitati tanquam domino meo clementissimo, *velit eis quae ipse dominus Stephanus nomine meo retulerit, plenam atque integram fidem habere*. – Csulai Móré Fülöp megbízólevele Brodarics számára Pécs, 1525. március 5. (ASV, Principi, vol. 3., f. 50r)

Unde rogamus Dominationes Vestras, tanquam amicos nostros, *velint dictis ac verbis hominis nostri perinde atque nostris fidem praestare indubiam* et cum bona velocitate in absentia nostra ad dominum fratrem nostrum, dominum Mathiam Brodaryith remittere. (KUJÁNI, *Brodarics István levelezése...*, 339.)

hogy a levelet nem csak az olvassa/olvashatja el, akinek ténylegesen címezték, hanem másolatban terjedve vagy nyomtatásban megjelentetve adott esetben szélesebb olvasóközönséget is megcéloz. Ami egy Erasmus számára kívánatos cél, az Brodarics számára kerülendő kockázat. Az ő levelei sokszor nem azért homályosak, mert eszébe sem jut, hogy a címzetten kívül, aki amúgy is tisztában van az utalások és célzások jelentésével és értelmével, más is olvasná a leveleit, hanem éppen azért, mert olykor kifejezetten tart ettől! Mi sem jellemzőbb a titoktartás fontosságára, mint hogy van olyan levele, ahol néhány sort titkosírással írt.²⁷⁵

A harmadik indok a leveleskönyv hiánya. Valójában nem tudjuk, volt-e Brodaricsnak olyan szándéka, hogy levelezését összegyűjtse és kiadassa. Erre utaló nyom mindenesetre nincs. Ha volt is ilyen elképzelése, a fentebb vázolt körülmények mindenképp bőven elegendőek voltak ahhoz, hogy megghiúsítsák azt. De ugyanakkor az sem kizárható, hogy Brodaricsnak esze ágában sem volt leveleskönyvet összeállítania. Mivel levelezése konkrét ügyekben írott, aktuálpolitikától terhes témákat érintett, vagyis amikor írt, nem irodalmi ambíciók vezették a tollát, miért kellett volna megjelentetnie hát ezeket a leveleket.

A leveleskönyv hiánya ugyanakkor óvatosságra is kell hogy intsen bennünket. Akiknek hajlandóságuk mellett lehetőségük is adódott episztolárium összeállítására, gondosan megrostálták a gyűjteménybe felveendő darabokat, módjuk volt utólag is csiszolni, stilizálni rajtuk. Az ilyen esetekben tehát, mint Vitéz Jánosnál vagy Oláh Miklósnál, nem azt a levélíró-t ismerjük, aki elküldte a leveleket, hanem azt, aki utólag kiválogatta, szerkesztette őket. Brodaricstól jelen ismereteink szerint talán ha száz levéllel rendelkezünk, a többi nem az ő

275 Brodarics Zsigmond lengyel királynak, Róma, 1525. július 4. AT, VII., 304-305. - A nyomtatott kiadásba a máig megfejtetlen jelekkel írt négy sornyi szöveg nem került be. A levél eredeti kézirata megtalálható a Varsóban őrzött Górski-gyűjteményben (T. 6. 43r - 44r). Szintén tartalmazza a titkosírással írt sorokat a levél Libri Legationum kötetében található másolata is (LL. XXIII. kötet, 502-505. - A Libri Legationum kötetére vonatkozó információkért Tóth Péternek tartozom köszönettel.) - Egy 1528. október 28-án kelt leveléhez csatoltan pedig titkos kódot küld Tomickinek, hogy annak segítségével biztonságosabban fejthesse ki nézeteit: „Sed, Mi Reverende Domine, necesse esset, nos illa occulta apertius intellegere; itaque rogo Vestram Dominationem: velit nobis aliquid apertius significare, quod facere poterit secure per has notulas occultiores, quas ad Vestram Dominationem mitto hanc solam ob causam.” Vö.: AT, X. 419.

írása, hanem neki küldött levél. Brodarics élete során ennek a mennyiségnek akár a tízszeresét is megírhatta, de mivel ő maga nem fordított gondot levelei összegyűjtésére (vagy ha mégis, arról nem tudunk!), azok többnyire magánlevéltárakban (pl. Nádasdy-levéltár) vagy külföldi levéltárakban (Krakkó, Bécs, Róma) maradtak meg, ahová Brodarics zömmel diplomáciai okokból írt levelet. Ezek a fejedelmi, hivatali levéltárak tehát kimondottan olyan leveleket őriznek, amiket Brodarics ha úgy tetszik munkájából fakadóan írt, és köztük a magánlevél jóval ritkább. A leveleskönyv hiánya tehát komoly torzító hatást gyakorolhat Brodarics stílusának értékelésekor, hiszen a hagyományozódás jellegéből fakadóan, vagyis hogy jóval több hivatalos, mint magánlevelét ismerjük, nehéz teljes képet kapni szerzőnk levélírói kvalitásairól. Mivel nem ő maga választotta ki megmaradásra szánt leveleit, korántsem biztos, hogy valóban nem az irodalmilag értékeesebb levelek veszttek el.

Ha már ennyit beszélünk a leveleskönyv sajnálatos hiányáról, hadd említsek meg egy sajátos paradoxont ezzel kapcsolatban. A levelek forrásértékének szempontjából ugyanis talán még szerencsésnek is mondható az a körülmény, hogy maga Brodarics nem gyűjtötte össze, és nem rendezte kötetbe levelezését: ez esetben ugyanis a kötetbe felvett levelek mindenképpen magukon viselnék mind a formai, mind a tartalmi csiszolás nyomait, míg jelenleg a megmaradt, kezünkben lévő dokumentumok mindennemű utólagos stilizálás nélkül, a maguk eredetiségében olvashatók és használhatóak. Az általunk ismert levelek tehát valódi missilisek, melyeket természetesen, mint minden történelmi dokumentumot, kellő forráskritikával kell kezelni, de legalább a szerkesztői kéz utólagos szépítései, megfontolásai nem csorbítják, torzítják vagy módosítják tovább a levelek valódi jellegét.

Nem állíthatjuk tehát, hogy Brodaricsnak nem voltak irodalmi ambíciói leveleinek írásakor, de azt leszögezhetjük, hogy a levelek korábbi humanistákétól eltérő stílusa nem valamiféle protestáns esztétika hatására alakult ki, ahogy V. Kovács gondolta, hanem sokkal

inkább Brodarics személyes viszonyaiból, mintegy a levelek keletkezési körülményeiből fakadt.

Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a Brodarics-levelek közt találunk nem is egyet, mely igazi gyöngyszeme a humanista episztolográfiának. Ezek a levelek, noha jelentős kisebbségben vannak az előbbiek során taglalt, gyakorlati, politikai célú írásokhoz képest, mindenképpen biznyságul szolgálnak arra, hogy Brodaricsnál nem a képzettség, a tehetség, a hajlam vagy valamiféle szemléletváltás okozta a ránk maradt levelek nagy részének szikárabb stílusát, hanem a stílust alapvetően meghatározta a levél címzettje, és a levél célja.

IV.2. Célok és címzettek. A levelek nyelve.

A fentebb taglalt okoknál fogva bizonyosak lehetünk benne, hogy Brodarics levelezése erősen töredékes állapotban maradt ránk, ilyenformán egy címzettlista összeállításával csak részben oldható meg Brodarics kapcsolatrendszerének feltérképezése, a kapcsolatok jellegének és intenzitásának megállapítása pedig sok esetben kifejezetten reménytelen. Közel két tucatra tehető azon személyek száma, akiknek Brodarics ránk maradt levelei szólnak. De ebből a listából lényegében négy név emelhető ki: VII. Kelemen pápáé, Zsigmond lengyel királyé, Piotr Tomicki krakkói püspöké és Nádasdy Tamásé. Ugyanis csupán négyükhöz szól tíznél több levél. A többi címzett egy, szerencsés esetben két-három levéllel szerepel csak a listán.²⁷⁶

De még ebben a négy kivételezett esetben is igen sporadikus a levelek eloszlása. Zsigmond királlyal például jelen ismereteink szerint Brodarics összesen tizenhat levelet

²⁷⁶ A teljesség igénye nélkül: három levét ismerjük például Oláh Miklóshoz (vö.: IPOLYI Arnold, *Oláh Miklós levelezése*, Bp., 1875, 315-316., 569., 574-575.), két levelét Taddeo dei Lardi gömöri főespereshez, Ippolito d'Este esztergomi érsek egykori kamarásához (vö.: KUJÁNI Gábor, *Brodarics István levelezése*, 259-261.; magyarul V. KOVÁCS Sándor, *Magyar humanisták...*, 555-558.), egy levelét 1526-ból Mária királynéhoz (MOL, DL 24319, kiadva: PRAY, *Epistulae procerum regni Hungariae* I., Posoniae, 1806, 268-271.), egy levele szól Erdődy Simon zágrábi püspökhöz (MOL, E 204, 7. csomó, lásd a Függelékben!), stb.

váltott, ebből tizenkettőt írt ő, négyet pedig a király. Brodarics 1522-ben, római követi megbízásával került a nagypolitika színpadára, nem meglepő tehát, hogy az első levél (mely egyébként Zsigmondtól származik) 1522 októberében kelt.²⁷⁷ Annál feltűnőbb azonban, hogy a levélváltás többi darabja, két levél kivételével, mind 1523 és 1525 között keletkezett, a tizenötből tehát tizenhárom levél mindösszesen három év alatt.²⁷⁸ Ezeken kívül ismerjük még Zsigmond egy levelét 1526-ból (ez az a levél, melyet a Mohács-beszámoló megírására buzdító felkérő levéllel azonosítottak), valamint Brodarics utolsó Zsigmondhoz írott levelét 1539-ből!²⁷⁹ 1526 és 1539 között eltelt tizenhárom évből egyetlen más levél sem maradt ránk.

Még ha el is fogadjuk, hogy Brodarics római követi minőségében, amikor számos esetben járt el Zsigmond megbízásából, sűrűbb levelezést folytatott is a lengyel királlyal, mint követi megbízása lejárta után, aligha feltételezhető, hogy 1526 és 1539 között egyetlen levelet sem írt volna neki. Még feltűnőbbé válik ez a hiány, ha megnézzük a másik jelentős levelezőpartnerhez, Piotr Tomickihoz írott levelek dátumait.

Tomickival Brodarics összesen negyvenhat levelet váltott, ebből huszonnégyet írt ő, huszonkettőt a lengyel főpap. A legelső ismert levél dátuma 1526. január 28. (ezt Brodarics írta),²⁸⁰ majd a levelek szép sorban, és elég rendszeresen követik egymást egészen 1535 szeptemberéig, amikor Tomicki megírja a levélváltás utolsó ismert darabját.²⁸¹ A lengyel püspök a rákövetkező évben, 1536-ban meghalt, így a levelezés természetesen nem folytatható tovább. A dátumokból azonban jól látható, hogy a Brodarics-Tomicki levelezés tíz éve lényegében arra az időszakra esik, amikor a Brodarics és Zsigmond közti levelezés „szünetel”.

²⁷⁷ AT, VI. 144-145.

²⁷⁸ AT, VI-VII. kötet.

²⁷⁹ Ez az utolsó levél nem az Acta Tomicianából származik. A *Libri Legationum* sorozata őrizte meg (VI. kötet, 109a-114a fol.). Kiadva: TÓTH Péter, *A lengyel királyi kancellária Libri legationum sorozatának magyar vonatkozású iratai II 1526-1541*, Miskolc, 2003, 206-207.

²⁸⁰ AT, VIII., 25.

²⁸¹ Varsó, Biblioteka Narodowa, Górski-gyűjtemény T. 19., 63r. Szövegét lásd a Függelékben!

Noha csak közvetett bizonyítékokkal igazolható, mégis szinte bizonyos, hogy Brodarics már 1526 januárja előtt is rendszeres levelezést folytatott Tomickival. Az 1526-os „első” levél hangneme (Brodarics minden átmenet nélkül belevág, hogy előadja a kancellári pecsét átadása, Szalkai kancellár lemondása, és saját kancellári kinevezése körüli bonyodalmakat, majd hálálkodni kezd Tomicki segítségével),²⁸² mindenképpen arra enged következtetni, hogy a levélnek és az ismeretségnek volt előzménye. További bizonyíték lehet az a levél, melyet Andreas Cricius przemisli püspök írt Brodaricsnak 1523. február 18-án.

A levél bevezető soraiban Cricius azt írja, örömmel vette Brodarics neki küldött levelét, mellyel bizonyosságát adta, hogy az *eltelt évek, és a köztük lévő nagy távolság* (Brodarics ekkor Rómában van) dacára sem feledkezett el a köztük fennálló régi barátságról.²⁸³ Eszerint tehát 1523-ban Brodarics és Cricius között már több éves baráti viszony állt fönt. Cricius viszont nem volt más, mint a legfőbb levelezőpartner, Piotr Tomicki unokaöccse. Felettéb valószínű tehát, hogy Brodarics és Tomicki ismeretsége is jóval 1526 előttre datálható.

Nos, mind a Tomickihoz mind pedig a Zsigmondhoz írt, vagy a tőlük kapott Brodarics-levelek, a Tomicki nevét viselő dokumentumgyűjteményben, az Acta Tomicianában hagyományozódtak ránk. A Tomicianák köteteit Stanisław Górski, Tomicki titkára állította össze, és benne I. Zsigmond Lengyelország fénykorát jelentő uralkodásának,

²⁸² De sigillo ita fuit decretum sicut Dominatio Vestra Reverendissima a magnifico domino Trepka, oratore regio intellexerat. Nondum tamen aliud factum est, nisi quod hodie, quae est XXVIII. Januarii, sigillum ipsum magno honore reverendissimo domino Strigoniensi [ti.: Szalkai László] est restitutum, qui credo illud diu non tenebit, sed facturum existimo id, quod Vestra Reverendissima Dominatio a domino Trepka intellexit. Ego - Deus est mihi testis - nullis verbis exprimere possum, quanta observantia et amore, quam sincero affectu prosequar Vestram Reverendissimam Dominationem cupioque et votis omnibus exopto, venire aliquando tempus, quo hunc animi mei ardorem re ipsa declarare possim. AT, VIII, 25.

²⁸³ Rediens huc ex Lithuania litteras Dominationis Vestrae a quodam, qui dudum istinc ex urbe venerat, accepi, ex quibus quam non oblita nostrae veteris consuetudinis, et qua me benevolentia complectatur, abunde cognovi. Quae quidem litterae loco magni cuiuspiam muneris mihi exstiterunt. Fuit enim spectata semper virtus Vestrae Dominationis et consuetudo iucundissima, quam cum per tot annos tantamque locorum intercapedinem video non extinctam, plurimum mihi gratulor, et Vestrae Dominationi, quas maiores possum, gratias ago. - A levél telje szövegét lásd a Függelékben!

azon belül is Piotr Tomicki tevékenységének kívánt emléket állítani.²⁸⁴ A levelek hagyományozódása kapcsán tehát nyilvánvalóan számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy Górski a kötetek összeállítása során megrostálta a rendelkezésére álló dokumentumokat, és csak a számára, vagy inkább a kötet célja szempontjából fontosakat válogatta be. Brodarics római követként Zsigmondnak írt levelei tele vannak a lengyel történelem szempontjából fontos adatokkal és eseményekkel, ami indokolhatta a levelek beválogatását. A Tomickihoz írott levelek szintén rengeteg lengyel vonatkozást is tartalmaznak (jellemző, hogy a legtöbb levél abból az 1528-as esztendőből származik, amikor Brodarics János királlyal együtt Lengyelországba kényszerül menekülni a Habsburg-csapatok elől),²⁸⁵ illetve olyan magánjellegű leveleket is, melyek Tomicki nagylelkűségét, bőkezűségét bizonyítják, kiválóan alkalmasak tehát arra, hogy Górski a segítségükkel vonjon dicsfényt egykori patrónusa köré.²⁸⁶

A Górski szerkesztéséből fakadó torzításról tehát nem szabad elfeledkeznünk akkor, ha Brodarics lengyelországi kapcsolatait akarjuk feltérképezni a levelek alapján. Hiszen a fennmaradt levelek ékesen bizonyítják, hogy Brodarics szoros kapcsolatban állt nemcsak vezető lengyel államférfiakkal,²⁸⁷ de magával a királlyal is, ám ezeknek a kapcsolatoknak csak bizonyos részeit, szakaszait világítják meg, adataikat ezért, ha lehet, máshonnan kell kiegészíteni.

Hasonló a helyzet a Nádasdy-gyűjteményben őrzött levelekkel is. Brodarics Nádasdyhoz írott levelei jelentik a Brodarics-levélcorpus legnagyobb számú összefüggő részét, amennyiben negyvenkét Nádasdyhoz írott levelet tartalmaznak. Bizonyos azonban,

²⁸⁴ Az Acta Tomiciana történetéről bővebben: Ryszard MARCINIAK, *Acta Tomiciana w kulturze politycznej Polski okresu odrodzenia*, Warszawa, 1983.; a témában magyarul Petneki Noémi összefoglaló ismertetése ajánlható: PETNEKI Noémi, *Acta Tomiciana - A kéziratok és a nyomtatott szövegkiadás története és sajátosságai*, Levéltári Közlemények, 2003, 301-305.

²⁸⁵ 1528-ból összesen tizenegy levelet ismerünk, ami a kettejük közti levelek közel egynegyede.

²⁸⁶ Jellemző, hogy az Acta Tomiciana őrizte meg Brodarics egyetlen ismert költeményét is, egy rövid panegyricus-jellegű verset Tomicki tiszteletére (vö.: AT, X., 420.).

²⁸⁷ Tomickin és a már említett Criciuson kívül levelezett Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellárral vagy Jan Tarnowski a lengyel seregek főkapitányával is.

hogy még ez a gyűjtemény sem teljes. Pray György forráskiadványa, az *Epistulae procerum Regni Hungariae* ugyanis tartalmaz egy olyan Nádasdyhoz írott levelet, melynek az eredetije nem található meg a Nádasdy-gyűjteményben.²⁸⁸ Nem is beszélve arról, hogy a gyűjtemény csak Brodaricsnak Nádasdyhoz írott leveleit tartalmazza, és egyetlen Nádasdy-választ sem. Kettejük levelezésének, illetve inkább Brodarics fennmaradt leveleinek időhatára 1530-1538. Érdemben azonban csupán az 1531-1534 közé eső időszakot lehet vizsgálat tárgyává tenni, tekintve, hogy a negyvenhárom ismert levélből negyven erre az időszakra esik. Egészen pontosan a Pray által kiadott, és a Nádasdy-gyűjteményben nem szereplő levél kelt 1530-ban, öt levél származik 1531-ből, tizenhat 1532-ből, tizennégy 1533-ból, szintén csak öt 1534-ből, míg 1535-ből, illetve 1538-ból összesen egy-egy darab.

A Nádasdy-Brodarics viszony esetében a megélénkülő majd lényegében megszűnő levélváltásnak lehet közvetlen politikai oka is. A ránk maradt levelek zömében ugyanis Brodarics igyekszik rábírtani a Szapolyaihoz csak 1529 őszén csatlakozó Nádasdyt, hogy maradjon meg a nemzeti király hűségén, illetve próbálja meggyőzni a Szapolyai által magas méltóságokba emelt Gritti iránt egyre bizalmatlanabb Nádasdyt az olasz kalandor becsületességéről. A kísérlet nem járt sikerrel, Nádasdy 1534-ben visszapártolt Ferdinándhoz, ami nyomot hagyhatott kettejük levelezésének gyakoriságán. A számadatokon túl emellett szól az is, hogy az utolsó két levél nélkülöz minden politikumot. Brodarics 1535. augusztus 30-án kelt levelében²⁸⁹ egy birtokperben kéri Nádasdy segítségét, 1538. július 15-én²⁹⁰ pedig a Nádasdy jobbágyságot ért sérelem ügyében fordul az akkor Ferdinánd által már horvát bánná emelt Nádasdyhoz.²⁹¹ De még a politikai nézetkülönbségek sem teszik valószínűvé, hogy Brodarics összesen két levelet írt volna Nádasdynak 1534-et követően.

²⁸⁸ PRAY, *Epistulae procerum regni Hungariae* I., Posoniae, 1806, 352-354.

²⁸⁹ KIJÁNI, i.m. 338.

²⁹⁰ KIJÁNI, i.m. 338-339.

²⁹¹ A Brodarics-Nádasdy levelezésről bővebben: KASZA Péter, *Nádasdy Tamás és Brodarics István levelezése = Nádasdy Tamás*, Sárvár, 1999, 55-65.

Hasonló a helyzet a VII. Kelemennek írott levelekkel is.²⁹² Brodarics ismereteink szerint összesen tizennégy levelet írt VII. Kelemen pápának, ebből tizenegyet 1524-1526 között, részben még római követsége kapcsán, részben pedig kancellári kinevezése ügyében, melyet a pápai udvar erősen támogatott, utóbb pedig a török támadás részleteiről számolt be a pápának. A maradék három levél mind 1533-ból származik, Kelemen pápaságának végéről. A közel hét éves szünet mögött itt is felsejlenek azért a szöveghagyományozódáson túli politikai okok. Brodarics 1527-től Szapolyai hívéül szegődött, akit viszont a pápa 1529-ben Habsburg nyomásra kiközösített. Igaz, a kiközösítést utóbb visszavonta, de a Szentszék és a Szapolyai-ország rész viszonya egészen az 1538-as váradi békéig nem vált felhőtlené.²⁹³ Ebben a helyzetben, amikor Brodarics egy kiközösített, török hűbéresnek kikiáltott fejedelem diplomatája lett, érthető, ha valamelyest meglazultak korábbi vatikáni kapcsolatai.

Az eddigiek alapján tehát az szűrhető le, hogy a jelenleg ismert Brodarics-levelek jelentős hányada, összességében mintegy közel háromnegyed része lényegében a már említett négy személyhez íródott. Mivel pedig ezeknek a leveleknek a zöme, éppen a címzettek személyéből fakadóan (egy pápa, egy király, egy humanista műveltségű főpap, aki egyben lengyel alkancellár is, valamint egy szintén nagy műveltségű világi főúr, aki szintén komoly politikai befolyással bírt) jórészt közéleti, politikai témákat érintett, országos vagy európai ügyeket tárgyalt, így Brodaricsnak lényegesen kevesebb tere maradt humanista felkészültségének megcsillogtatására.

²⁹² A pápának írt Brodarics-levelek egy részét kiadta THEINER Augustin, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, Romae, 1859-1860., illetve THEINER Augustin, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, Romae-Zagrabiae, 1863-1875.; regesztákat közölt róluk KOLLÁNYI Ferenc, *Regeszták a római és párizsi levéltárakból*, Történelmi Társulat, 1905, 311-324.; legújabban BESSENYEI József, *Lettere di principi* (Roma, 2002.) című forráskiadványában jelent meg részben újra részben először a legtöbb VII. Kelemenhez írt levél, de még ebből a kiadásból is hiányzik egy, a vatikáni Titkos Levéltárban (ASV) őrzött Brodarics-levél. (Szövegét lásd a Függelékben!)

²⁹³ Alighanem ennek tudható be az is, hogy a János király által már 1532-ben pécsi majd 1537-ben váci püspökké kinevezett Brodarics csak 1539 májusában, halála előtt fél évvel kap pápai megerősítést váci püspöki méltóságában már Kelemen utódjától, III. Pál pápától. Kinevezési okmány: MOL I 1, 1. doboz, Nr. 25. – A Szentszék és Szapolyai viszonyáról bővebben: FRAKNÓI Vilmos, *János király és a római Szentszék*, Századok, 1902, 697-715, 793-809, 895-911.

Amikor azonban nem hivatalos minőségben, hanem magánemberként ír, saját dolgában vagy valaki más érdekében ragadva tollat Brodaricsból is kibújik a humanista. A teljesség igénye nélkül, néhány példán szeretném ezt szemléltetni.

A humanista írásmód egyik fontos jellemzője az antik auktorokra való utalás, idézetek, allúziók beépítése a saját fogalmazásba, abban tudatban, hogy az olvasó bizonynyal érti és értékeli a célzást. Brodarics leveleiben szokatlanul kevés antik utalás fedezhető fel, ám azok alkalmazása mindig a megfelelő helyen történik.

V. Kovács Sándor fedezte föl és tette közzé Brodaricsnak a bolognai humanistához, Angelo Cospiohoz írott levelét.²⁹⁴ A rövid levélben Brodarics Cospi figyelmébe ajánl egy számunkra ismeretlen, de a tudományok iránt elkötelezett (fiatal?) férfit, teszi ezt annak ellenére, hogy elismeri: nem fűzi régi és hosszan tartó barátság és ismeretség Cospiohoz.²⁹⁵ Ami mégis felbátorítja, hogy írjon és szívességet kérjen, az az, hogy igaznak véli Martialis megállapítását, miszerint a régi barátok is újak voltak valamikor, nem tart tehát attól, hogy Cospi, mivel barátságuk újkeletű, nem tartja majd őt és kérését oly becsben, mintha régi barát kérné.²⁹⁶

Már V. Kovács megállapította, hogy a levél azért különösen fontos, mert ez Brodarics első, olasz humanistához írott levele, továbbá mert az antik szerzőkre ritkán hivatkozó Brodarics Martialistól idéz. V. Kovács azonosítja is az idézetet, mely Martialis *Ad Fuscum* című epigrammájából származik.²⁹⁷ Levelezésében ez az egyetlen Martialis-hivatkozás.

²⁹⁴ V. KOVÁCS Sándor, *Brodarics levele egy olasz humanistához*, ItK, 1970, 370-372. – A levél magyarul megjelent: V. KOVÁCS, *Magyar humanisták...*, 598.

²⁹⁵ Etsi nulla mihi vel parva admodum cum tua dominatione intercesserit familiaris necessitudo, qua fretus, liberius ille [!] oneris quippiam auderem imponere; exoratus tamen precibus huius boni viri, quem vel ex eo bonum dixerim, quod litterarum sit cupidus, scribendum duxi ad tuam dominationem <non minorem> hominemque illi non parvis mihi officiis devinctum singulariter commendandum, existimans tuam dominationem non minorem huius petitionis meae habituram rationem, quam si quis ex veteribus illius amicis ad se scriberet. V. KOVÁCS, uo.

²⁹⁶ Est enim non minor quandoque in conciliandis, quam in retinendis ac sanctissime colendis amicitiiis voluptas; si locum et exactius rem consideramus, verissimum est illud Martialis nostri: omnes hi veteres novi fuerunt; quis enim nostrum iure dicere potest, sibi ullum veteri [!] amore vinctum, qui non idem ei olim novus fuerit. Quare non diffido tuam quoque dominationem, quam ut omni in virtute ita amicitia quoque colenda plurimum voluptatis ponere, nullum est dubium amico novo et visu forte tantum cognito aliquid tribuituram. *Uo.*

²⁹⁷ Vö.: Martialis I, 54, 5. - Brodarics ügyesen saját szövegéhez illeszti a Martialis-sort. Az eredetiben:

Brodarics a levélben igazi humanista módjára ír. Úgy tűnik nem sok alapja van, hogy Cospitol szívességet kérjen, de az alapot egyből megteremtheti egy jól választott idézet, mely mintegy hitelesíti a címzett számára a levélíró, egyben megnyithatja a kaput az ajánlott számára is.

A ritka auktor-idézetek másik példája két Oláh Miklósnak küldött levél. Az első levelet 1533 májusában küldi a Mária özvegy királynővel Brüsszelben tartózkodó Oláhnak, és igyekszik megtudni tőle, hogyan vélekedik róla a királyné, akit lényegében cserben hagyott, mikor 1527-ben Szapolyaihoz pártolt. Távozását Vergilius *Aeneis*-éből vett idézettel mentegeti: „possum in veritate dicere illud, quod apud Virgilium Aeneas :

per sidera iuro,

Per superos, et si qua fides tellure sub ima est,

Invitus Regina tuo de littore cessi.”²⁹⁸

Három évvel később, 1536 februárjában Nápolyból ír Oláhnak, a levélből úgy tűnik, hosszabb idő után, és ismét kéri, ajánlja őt a királyné figyelmébe, akitől megint csak Vergiliust idézve kér bocsánatot, szinte ugyanazt a helyet felhasználva megint:²⁹⁹ „Rogo te, domine, ut meam humillimam servitutem in gratiam sacrae reginalis maiestatis, dominae meae clementissimae commendare velis. Cui si ob meum ex Posonio a se et a vobis discessum adhuc indignatur, possem vere illud dicere, quod est apud poetam:

Invitus regina tuo de limine cessi,

Si quid, Fusce, vacas adhuc amari
(Nam sunt hinc tibi, sunt et hinc amici)
Unum, si superest, locum rogamus.
Nec me, quod tibi sim novus, recuses;
Omnes hoc veteres tui fuerunt.
Tu tantum inspicere, qui novus paratur,
An possit fieri vetus sodalis.

²⁹⁸ Aeneis VI, 458-460. Vö.: IPOLYI Arnold, *Oláh Miklós levelezése*, Bp., 1875, 315-316.

Sed me fata Deum, quae nunc has ire per undas

Imperiis egere suis.”

Nem tudjuk, Oláh mentette-e barátját Mária előtt, az mindenesetre bizonyos, hogy élt a lehetőséggel és egy Kálnay Imréhez írott, 1536-os verses levelében kissé megcsipkedte a magát kétszer is Aeneas szavaival mentető Brodaricsot:

Kálnaim és Forgáchék sokszor jutnak eszembe,
Sibrik mindmáig itt a szivembe lakik
és Brodarics püspök! Nem szűnök róla beszélni,
bár „partunkról, nem szívesen, tovatűnt”.³⁰⁰

Az említett helyeken kívül Brodarics még háromszor utal antik vagy humanista szerzőre. Mind a három levél Piotr Tomickihoz íródik: ezekben egyszer Terentiuszt, egy esetben Ovidiuszt idéz, végül egy alkalommal Petrarca szonettjeire hivatkozik.

Terentius egy 1528. április 23-án kelt, meglehetősen enigmatikus levélben fordul elő. Brodarics ez idő tájt Lengyelországban tartózkodik urával, Szapolyaival együtt, ahová az Ferdinánd csapatai elől volt kénytelen menekülni. Nem tudjuk honnan íródik a kérdéses levél. Szövegéből csak annyi hámozható ki, hogy Brodarics Tomickitől jövet Tarnówba igyekszik János királyhoz, út közben megáll Tomicki valamelyik birtokán, vagy annak krakkói házában,³⁰¹ és a levelet innen keltezi. Azt írja, hogy elfelejtett megmutatni Tomickinak bizonyos olasz nyelvű verseket, melyeket Criciusnál, Tomicki unokaöccsénél fedezett föl, annak könyvtárában. Nem írja, milyen versekről van szó, de talán politikai tartalmú (gúny?)versek lehettek, mert bennük utalást fedez föl János királyra, a többi vers értelmét

²⁹⁹ Aeneis VI, 460-462. Vö.: IPOLYI Arnold, *Oláh Miklós levelezése*, Bp., 1875, 569.

³⁰⁰ Vö.: KLANICZAY Tibor (szerk.), *Janus Pannonius – Magyarországi humanisták*, Bp., 1982, 127.

azonban nem tudja megfejtetni, mivel: *Davus enim sum, non Oedipus*.³⁰² A szöveghely minden kétséget kizáróan Terentius *Androszi lány* című vígjátékából származik, óvatossággal azonban azért érdemes kezelni, mert Brodarics korában már szállóige vált belőle. Némileg más összefüggésben Vitéz János is élt ezzel a fordulattal *Leveleskönyvének* második, Pál főespereshez írott levelében.³⁰³ Erasmus is beválogatta az *Adagia* különféle kiadásába.³⁰⁴ Az idézet tehát kétségtelenül Terentiustól való, de nem biztos, hogy Brodarics is onnan ismerte. Olvashatta akár Vitéz *Leveleskönyvében*, vagy Erasmus valamelyik *Adagia*-kiadásában is.

Szintén 1528-ban keletkezett az Ovidius-idézetet tartalmazó levél. Brodarics ebben megköszöni Tomicki válaszát, melyet Tamás nevű káplánjának közvetítésével jutatott el neki. Azt írja, Szapolyai is hálás Tomicki segítségéért, és hogy a király tudja: igaz a mondás: *Res est sollociti plena timoris amor*.³⁰⁵ Vagyis hogy Tomicki minden tettét a Szapolyai iránti jóindulat vezérli.³⁰⁶

³⁰¹ Elképzelhető, hogy a levél Krakkóból íródik, mert Brodarics azt állítja, hogy Tarnówba tart, két nappal később, április 25-én pedig már onnan ír Tomickinak. A Krakkó Tarnów távolság (kb. 70-80 km) pedig legfeljebb két napi járóföld.

³⁰² Terentius, Andria, 194. - Oblitus fui ostendere Vestrae Reverendissimae Dominationi, cum apud eam essem et de his rebus sermo incidisset, quiddam, quod nuper, in bibliotheca reverendissimi domini mei, domini Plocensis nescio quid revolvimus, in quodam libello italice scripto casu reperimus; quod quidem ita ut se habet de verbo ad verbum transscriptum ad vestram Dominationem mitto. Id enim ut Vestrae Dominationi ostenderem, summis precibus exegerat a me dominu meus Plocensis, sed ut dixi, fui oblitus. Ego, ut verum fatear, ubi vidi hos versus italicos, etsi non sim omnino de genere eorum, qui talia magnificare solent, non parum tamen sum miratus, cum subito in mentem venisset, me in omnibus notis secretioribus, quae de sermo. rege meo Joanne habueram et rex ipse de se habuerat, praesertim cum domino Colocensi, per illam litteram Q ipsum Joannem regem designatum fuisse, sicut domino Plocensi tunc statim in cifris praesentibus ostendi non parum hanc rem admiranti. Nam versiculus primus, quemnam demonstret, non est difficilis conjectura. Cetera quae sequuntur non intelligo. *Davus enim sum, non Oedipus*. (AT X, 207.)

³⁰³ „Azután - ha nem tévedek – hazánkban, a latinság e gazos parlagán, aligha tesznek különbséget az irodalom lisztje és korpája között, vagy hogy érthetőbb nyelven cáfoljalak: nálunk *van olyan bölcs Davus, mint Oidipusz*, tán még bölcsőbb is.” [Boronkai Iván fordítása] Vö.: V. KOVÁCS, *Magyar humanisták...*, 65., illetve BORONKAI Iván (szerk.), *Vitéz János levelei és politikai beszédei*, Bp., 1987, 53.

³⁰⁴ Az *Adagia* volt Erasmus egyik leggyakrabban átdolgozott és még életében a legtöbb alkalommal megjelent műve, melyben az antik auktortól származó idézeteket magyarázatokkal látta el. Vö. például: ERASMUS, *Chiliades adagiorum*, Coloniae, 1540, 94-95.

³⁰⁵ Ovidius: *Heroides* I, 12.

³⁰⁶ Rediit rursus dominu Thomas cum optatissimo et humanissimo Vestrae Dominationis Reverendissimae ad optata mea responso. Deus faxit, ut possim hoc quoque inter alia benefacta Vestrae Dominationis Reverendissimae eidem reservare, quod totis viribus, dum vivam, facere conabor. De publicis negotiis nescio quid aliud scribere, quam quod et scripsi iam saepe et nuntiavi satis aperte, videor mihi plane videre, quorsum ista tendant. Utinam autem optatum et reipublicae Christianae utilem finem sortiantur. De maiestate regia intelligo, quae Vestra Dominatio nuntiat, quae me praesente ita, ut nuntiata sunt, retulit dominus Thomas suae maiestati; grato animo accepit sua maiestas. Scit sua maiestas, verum esse illud: *Res est sollociti plena timoris amor*. Videt ista procedere ex singulari amore Vestrae Dominationis Reverendissimae erga se. (AT X. 419.)

A két levél és a két idézet közös vonása, hogy Brodarics antik auktort idéz ugyan, miként a Cospiohoz vagy az Oláhhoz írott levelekben is, de ez a két idézet amazokkal szemben nem képezi lényegi részét az adott levélnek. A Cospiohoz írott ajánlólevélben ugyanis mintegy a Martialis-idézet adott alapot a levélben foglalt kérés megfogalmazására, az Oláh Miklóshoz írott két levélben pedig a Vergilius-helyek szolgáltak legfőbb mentségül Brodarics számára. Brodarics mondanivalójának alátámasztására, nyomatékosítására használta az első három esetben az antik auktorok szövegeit. A Terentius- és az Ovidius-hely esetében viszont inkább csak *proverbium* jelleggel fűzi bele az auktor-idézeteket a levélbe.

Nézzük végül a Petrarca-utalást tartalmazó levelet. Brodarics ezt 1535. február 25-én írta Budáról, abból az alkalomból, hogy visszatért a szultántól Szapolyai követe, és beszámolt a török perzsiai hadi sikereiről. A hadjárat során a szultán elfoglalta Babilont is, és Brodaricsnak ez a tény juttatja eszébe Petrarca szonettjeit. Azt írja, ügyelniük kellene a keresztény fejedelmeknek, de legfőképp a pápának, nehogy a török szultán, miután elfoglalta az asszíriai (értsd: perzsiai) Babilont, az európai Babilon, azaz Róma meghódítására törjön. Rómát ugyanis, folytatja, nem csupán a mostani szakadárok, vagyis a protestánsok nevezik Babilonnak, hanem régóta él ez az elnevezés a katolikus rítust követő művelt férfiak ajkán is, és ennek alátámasztására mellékeli Petrarca egyik szonettjét, melyben az Rómát Babilonnak titulálja.³⁰⁷ A levelet Trencsényi-Waldapfel Imre tette közzé 1957-ben, és már ő megállapította, hogy noha a levél melléklete nem maradt ránk, Brodarics vélhetően Petrarca három, úgynevezett Avignoni-szonettjének egyikére gondolhatott.³⁰⁸

³⁰⁷ Idem nuntius narrat miranda de successibus Turcarum imperatoris. Verendum esset principibus Christianis, si saperent, vel si iam tandem ex tam diuturno veterano vellent evigilare, et invigilandum esset eis simul cum Pontifice Romano, ne Caesar Turcarum iam capta Babylonia Assyriorum veniat ad capiendam hanc, quam non nostri tantum temporis schismatici, sed multi etiam viri magni ritum Ecclesiae Romanae sequentes iampridem Babylonium nominare coeperunt. *Inter quos vir doctissimus et idem optimus Franciscus Petrarca quid in vulgari suo carmine de ea praedixerit, ex libro sonettorum sive epigrammatum eius exscriptum casu his diebus a me ibi repertum Vestrae Dominationi mitto.* Quod vaticinium illius ante annos ducentos factum utinam ne temporibus nostris adimpleatur. Vö.: TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre, *Petrarca szonettje Brodarics levelében*, ItK, 1957, 227. - A levél szövege magyarul: V. KOVÁCS, *Magyar humanisták...*, 594-595.

³⁰⁸ Trencsényi tanulmányában azt írja, hogy a Róma-Babilon párhuzam Petrarca négy szonettjében kerül elő, mégpedig a 114-es, 117-es, 137-es és 138-as szonettekben. Helyesen megállapítja, hogy a 114-es és 117-es

A Petrarca-utalás ismét kiváló példa Brodarics levélírói művészetére. Ez esetben nem antik auktor használ, de a humanizmus atyjának, Petrarcának neve a 16. század humanistái előtt csengett olyan jól, mint akármelyik antik szerzőé. A könnyed társalgási stílusban írt, a Petrarca-szonettre való utalással kellő humanista magasságba emelt levél azonban nagyon is komoly politikai üzenetet hordoz. A levél születését megelőző évben (1534) pápává választott III. Pál uralkodása alatt Róma politikája nem sokat változott Szapolyai irányában. A pápai kúria továbbra is fagyos viszonyban volt a törökbérencként megbélyegzett magyar királlyal, és lényegében Ferdinánd törekvéseit támogatta. Brodarics a „véletlenül” kezébe akadt Petrarca-szonett segítségével finom de hatékony eszközt talál arra, hogy rámutasson: a Szapolyai törökbarátságát keresztényellenes cselekedetként elítélő Róma sem tekinthető a keresztény eszmények megtestesítőjének, és hogy bűnei nem is új keletűek, azt éppen Petrarca kétszáz évvel korábbi szonettje igazolja.

A fenti példák, úgy vélem, kellőképpen igazolják, hogy Brodarics vitathatatlanul mestere volt a levélírásnak, és ha az alkalom lehetővé tette vagy megkívánta, a teljes humanista fegyvertárat képes volt bevetni. Hogy ránk maradt leveleinek jelentős része nélkülözi a humanista erudíció látványos eszközeit, az a jórészt a fejezet első felében taglalt okokra vezethető vissza.

Brodarics leveleit alapvetően latinul írta, egyrészt a nemzetközi címzettlista okán, másrészt mert nyilvánvalóan ezen a nyelven fejezte ki magát a legkönnyebben - legalábbis írásban. Jellemző, hogy még saját fivérével, Brodarics Mátyással is latinul levelezett.³⁰⁹ Leveleiben azonban elszórtan találhatók más nyelvekből való szavak,

szonettekben a Babilon-motívum csak futólag jelenik meg, míg a 137-138-as szonettekben a fő gondolati vezérfonalat adja. Trencsényi véleménye szerint Brodarics a legkomorabb, a Babilon pusztulását megjövendölő 138. szonettet küldhette el Tomickinak. (Vö.: TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre, *Petrarca szonettje Brodarics levelében*, ItK, 1957, 227-229.) – Trencsényi megállapításait annyival érdemes kiegészíteni, hogy a 137. és 138. szonettek mellett a 136-ost is az ún. avignoni szonettekhez szokás sorolni, amelyben ugyan a Róma-Babilon azonosítás nem történik meg, de az avignoni pápai udvar romlottsága elleni kirohanás félreérthetetlen. Továbbá nem elképzelhetetlen, hogy Brodarics több szonettet is elküldött Tomickinak, levelében ugyanis csak annyit ír, hogy elküldi neki, amit Petrarca vulgáris nyelven, azaz olaszul írt a Róma-Babilon témáról.

³⁰⁹ Lásd a Függelékben a 15. és 16. levelet!

mondatdarabok. Egyik Tomickihoz írott levelébe lengyel vagy legalábbis szláv szavakat ír: *Ex dobra woda, vellem potius ex dobro vino, sed amisso Sirmio perdidimus.*³¹⁰

Más alkalommal úgy tűnik, olykor még képzett humanistánkat is cserben hagyja latintudása. Egyik Nádasdyhoz írott levelében sürgeti a címzettet, igyekezzen János királyhoz, de ügyeljen, nehogy elkerülje a közben már szintén útra kelt Brodaricsot és Laskyt: *per iter veniendo ad Regem, cavete, ne nos fallatis id est hogh mynketh el ne wech (Nunc enim aliud vocabulum aptius non succurrit).*³¹¹ Vagyis: megfelelőbb kifejezés pillanatnyilag nem jut eszébe...

Egy kurta magyar félmondaton kívül azonban Brodaricsnak akad, igaz nagyon sommás magyar nyelvű levele is. A váradi békét előkészítő tárgyalások során írja a levelet Thurzó Eleknek, akit ugyan a levél végén megkér, hogy tépje össze, ha olvasta, szerencsére azonban Thurzó nem ezt tette, hanem a levelet sajátjához csatolva megküldte Bécsbe Ferdinándhoz, és így fennmaradt. Rövid néhány sor csupán,³¹² de - ha valóban ő írta³¹³ - az egyetlen bizonyíték arra, hogy a magyar nyelvű levelezés egyik hazai úttörőjével, Nádasdy Tamással oly sok latin nyelvű levelet váltó Brodaricsnak lehettek talán magyar nyelvű levelei is.

Ha magyar nyelvű leveleiben nem is lehetünk biztosak, olasz levele kettő is akad. Mindkettő igen késői iromány, az egyik 1538. április 21-én kelt, Tomaso Lascanóhoz, Ferdinánd felvidéki főkapitányához. A frissiben megkötött váradi béke okmányaival Krakkó felé tartó Brodarics ebben arra kéri Lascanót, gondoskodjon számára szállásról Eperjesen,

³¹⁰ AT, X. 207.

³¹¹ KUJÁNI Gábor, *Brodarics István levelezése....* 268.

³¹² „Én igen félek, hogy ha ezúttal valami vége nem leszen az békítség dolgában, és ha egyéb condiókra nem juttok, soha többé mi utánatok nem tudunk járni. Egyéb utat lelünk dolgunkban. Péter uram igen megigyesült királlyal, fiát is megadják a terek. Jól értse kegyelmed, mit akarnék mondani. Szakasztja meg kegyelmed ezt!” Vö.: SZTÁRAI Mihály, *História Perényi Ferenc kiszabadulásáról*, Bp., 1985, 114. - A teljes Thurzó-levél szövege, benne a betűhív Brodarics-átirattal megtalálható BESSENYEI József, *Középkori magyar leveleink 1541-ig*, Történelmi Szemle, 1994, 329.

³¹³ Könnyen lehet ugyanis, hogy a Sztárai-kötet közreadó, hozzá dokumentumokat válogató Téglásy Imre azonosítása téves. Thurzó ugyanis nem írja, kitől kapta a magyar nyelvű levelet, csak annyit mond: „*Scribit eciam quidam Iohannita ad me...*”

ahová hamarosan megérkezik. Valószínűleg soha nem fogjuk megtudni, miért gondolta úgy Brodarics, jobb, ha olaszul ír a zsoldosvezérnek. Talán abban reménykedett, kényelmesebb szálláshoz jut, ha anyanyelvén szólítja meg Lascanót. Arról nincs adat, csalódott-e elvárásaiban a derék püspök, annyi azonban bizonyos, hogy Lascano nem olasz volt, hanem spanyol...³¹⁴

A másik olasz nyelvű levelet Giovanni Morone pápai nunciushoz írja 1538. augusztus 20-án, és ebben a szultán Moldvát és Havasalföldet, de talán Erdélyt is fenyegető támadásáról számol be.³¹⁵

Brodarics talán nem fogalmazott olyan választékosan olaszul, mint latinul, de bizonyos, hogy a ránk maradt kettőnél lényegesen több olasz levelet írt élete során. A fenti példák csupán arra elegendők, hogy jelezzük: Brodarics esetében abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy konkrét bizonyítékokkal tudjuk alátámasztani, hogy bár minden kétséget kizáróan a latin volt az a nyelv, melyen a legtöbbet írt és melyen vélhetőleg a legkönnyebben fogalmazott, a több éves itáliai tartózkodásából következtethető olasztudását valóban használta diplomáciai tevékenysége során.

Összegzésképpen azt mondhatjuk, hogy Kujáni Gábornak a fejezet elején idézett megállapítása, miszerint Brodarics életrajza a leveleibe van letéve, vagyis azok alapján írható meg, az elmondottak fényében csak bizonyos fenntartásokkal fogadható el. Kétségtelenül a legfontosabb kiindulópontot jelentik bármely életrajz számára. Számos adat található bennük Brodarics életkörülményeire, gondolkodására, nézeteire vonatkozóan, és nélkülözhetetlenek Brodarics kapcsolatrendszerének feltárása során is. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy a levelezés önmagában, éppen töredezettségénél fogva, nem adhat teljes, torzításmentes képet Brodaricsról, így csupán kiindulópontként használható.

³¹⁴ ETE, III. 243.

³¹⁵ VERESS Endre (szerk.), *Akták és levelek Erdély- és Magyarország Moldvával és Havasalfölddel való viszonyához*, Bp., 1914., 284.

V. BRODARICS SZÉPIRODALMI RECEPCIÓJA

Simai Ödön a *Mohács a magyar költészetben* címmel 1905-ben megjelent tanulmányában azt írja Brodaricsról: „Az első részletes leírása a mohácsi vésznek Brodarich István monográfiája, a deákul író, de magyar érzésű, hazafias püspök munkája [...] a leghitelesebb is, mint kútforrás a történetírókra nézve, de *tárgyunkba vágó nagyobb költemény* *sincs irodalmunkban, mely kisebb-nagyobb mértékben föl ne használta volna.*”³¹⁶ Húsz évvel később a csata négyszázadik évfordulójára kiadott Mohácsi emlékkönyvben a Simai művére sokban támaszkodó Rédey Tivadar is hasonlóképpen méltatja a jeles humanista művét, mondván, hogy: „Brodarics munkája nem költői célzattal írt mű, becsét éppen tárgyi megbízhatósága, emelkedett, oknyomozó szelleme adja meg, hanem azért a szemtanú közvetlensége annyi drámaiságot visz bele s az egésznek oly erős hangulati hatása van, *hogy minden későbbi költői feldolgozás erre támaszkodik.*”³¹⁷ [Kiemelések tőlem! K.P.]

Mint tudjuk, Brodarics István szerémi püspök, II. Lajos kancellárja 1526. augusztus 29-én valóban ott volt a mohácsi síkon, részt vett az ütközetben és szerencsésen megmenekült, így a csatáról írott beszámolója nemcsak a mohácsi tragédia első leírása, de az egyetlen, a szemtanú hitelességével készült beszámoló is egyben. Ebből következően a későbbiek során egyetlen magyar történetíró vagy történész sem nélkülözhetette Brodarics művét, amennyiben saját munkájában érinteni akarta a Mohács-témát. De ha a fentebb idézett két szerzőnek igaza van, akkor ez nemcsak a „hivatásos” történetírókra érvényes, hanem mindazon tollforgatókra is, akik szépirodalmi keretek közt kívánták feldolgozni, vagy művükben/műveikben érinteni a mohácsi tragédiát. Dolgozatom jelen fejezetében tehát arra keresem a választ, mennyiben állja meg a helyét Simai és Rédey kijelentése, azaz, hogy

³¹⁶ SIMAI Ödön, *Mohács a magyar költészetben*, Mohács, 1905, 4-5.

mekkora és milyen jellegű hatást gyakorolt Brodaricsnak a mohácsi csatáról írott beszámolója az utókor szépirodalmára, illetve hogy ez a hatás miképpen igazolható.

Tovább szűkítve a kört a szépirodalom tárgykörén belül, nem képezik majd vizsgálódásom tárgyát lírai, illetve drámai művek, sem pedig esszék vagy szónoklatok, hanem kizárólag epikus művek, esetünkben eposzok illetve regények. Ennek magyarázatául az szolgál, hogy dolgozatomban hangsúlyozottan nem egyfajta motívumtörténet felől közelítem meg a Mohács-tematikát, hanem kizárólag a Brodarics-recepció kimutathatóságát kívánom górcső alá venni. A szimbólummá emelkedő Mohács-téma jelenléte megkérdőjelezhetetlen főképp a 19-20. századi magyar irodalom szinte valamennyi műnemében és műfajában. Gondolhatunk itt Kisfaludy, Vörösmarty, Czuczor Gergely vagy akár Eötvös Mohács-költeményeire, Kölcsey Mohács című beszédére vagy Kemény Zsigmondnak Mohács okairól írott értekezésére – hogy csak 19. századi szerzőket soroljunk. Semmiképpen nem volna tehát érdektelen olyan kutatásokat végezni, amelyek feltárnák a Mohács-motívum fejlődését és jelentésének változásait az egyes szerzők műveiben.³¹⁸ Mivel azonban az én célom csupán annak bemutatása, mely szerzők használták fel ténylegesen valamilyen módon Brodarics szövegét, illetve hogy ezt a Brodarics-használatot milyen módon lehet kétségbevonhatatlanul igazolni, a dolog természetéből fakadóan a szövegegyezésekkel nem kecsegtető nem epikai alkotásokat kihagytam a vizsgálódásból.

Az 1926-ig terjedő, szépirodalmi jellegű Brodarics-recepció feltérképezésekor hallatlanul szerencsés helyzetben vagyunk, ugyanis három, kiváló munka is kiinduló pontként szolgálhat számunkra: mindenekelőtt Dézsi Lajos 1927-ben megjelent műve *A magyar történeti tárgyú szépirodalom*³¹⁹, illetve a bevezetőben már idézett, a Dézsi-féle általános áttekintéssel szemben kimondottan a Mohács-tematikával foglalkozó Simai- és Rédey-

³¹⁷ RÉDEY Tivadar, *Mohács emléke költészetünkben* = Mohácsi emlékkönyv, Bp., 1926, 313-314.

³¹⁸ Ilyen jellegű motívumtörténeti megközelítésre kiváló példa KULIN Ferenc, *Hódíthatatlan szellem. Dózsa György és a parasztháború reformkori értékeléséről* (Bp., 1982.) című könyve, amely a Dózsa-felkelés értékelését és megítélését vizsgálja a témával foglalkozó reformkori szerzők esetében.

tanulmány. Azt azonban feltétlenül hangsúlyozni kell, hogy a Mohács-tematika szempontjából Simai és Rédey tanulmánya is általánosnak tekintendő, amennyiben általában foglalkoznak a Mohácsról írt különféle szépirodalmi alkotásokkal, és természetesen nem céljuk, hogy Brodarics művének hatására összpontosítsanak. Mivel az 1905-ös Simai-művet leszámítva, Rédey és Dézsi munkája is 1926-ban íródott, úgy is fogalmazhatunk, hogy segítségükkel a Brodarics-recepció négyszáz esztendeje tekinthető át. Az azóta eltelt bő 80 év termését tekintve azonban sajnos már nem áll rendelkezésünkre ilyen kiváló bibliográfiai segédanyag, ezért az utóbbi nyolc évtized Mohácsot is érintő regényeit az OSZK témakatalógusának segítségével igyekeztem összegyűjteni. Mivel elképzelésem a Brodarics-recepció teljes körű vizsgálata volt, igyekeztem valamennyi, a témában írott, vagy azt érvényes módon tárgyaló művet bevonni a kutatásba. Ez néha nem egyszerű feladat, hiszen pusztán a regények címe gyakran nem ad eligazítást arról, Mohács-tematikájú művel van-e dolgunk, így, noha törekedtem a teljességre, elképzelhető, hogy akad olyan szöveg, ami elkerülte a figyelmemet. De nézzük, hány szövegről is van szó valójában!

Dézsi könyvéből tucatszám lehet olyan irodalmi alkotásokat kigyűjteni, amelyek vagy kimondottan Moháccsal foglalkoznak, vagy érintőlegesen, valamelyik szereplőjükön keresztül kapcsolatba hozhatók a csatával. Simai és Rédey munkája értelemszerűen csak a Mohács-tematikájú műveket veszi sorra. Nagyban megkönnyíti viszont az ember dolgát, hogy Brodarics beszámolója Magyarország földrajzi leírásán és az akkori méltóságviselők felsorolásán kívül kizárólag a Mohácsig történő felvonulást és a csata eseményeit beszéli el, tehát a recepció kérdése is csak olyan művek esetén vethető fel, amelyekben a csata közvetlen előzményei, illetőleg a csata leírása teret kap. Ilyen alapon lényegesen leszűkíthető a találatok száma, és a rostán mindössze hét mű marad fenn, melyről Dézsi, Simai és Rédey alapján feltételezhető, hogy felhasználták Brodarics művét sajátjuk megírásakor. A következő művekről van szó: Listius László *Magyar Márs* és Etédi Sós Márton *Magyar Gyász* című

³¹⁹ DÉZSI Lajos, *A magyar történeti tárgyú szépirodalom*, Bp., 1927.

eposza, P. Szathmáry Károly *Sirály*, Jósika Miklós *A zöld vadász*, Jókai Mór *Fráter György*, Baksay Sándor *Dáma* végül Krúdy Gyula *Mohács* című regénye.

Ha átlépjük a Dézsi, Rédey és Simai munkái által behatárolt 1926-os időhatárt, további köteteket vehetünk fel a listára, melyek egy része kimondottan ifjúsági regény. Időrendben haladva az első mű Gulácsy Irén 1927-ben megjelent kötete, a *Fekete vőlegények*, mely már éppen nem került be a Dézsi-féle összefoglalóba. Gulácsy után a következő munka egy Ordas Iván-regény, az 1981-ben megjelent *Tomori, büszke vezér*, mely, mint címe is mutatja, kifejezetten a csata előzményeiről és lefolyásáról szól. Végül meg kell még említeni Sz. Varga Éva *Boldogasszony katonái* című regényét 1992-ből. Mindösszesen tehát tíz műről van szó. A továbbiakban ezekben szeretném vizsgálni a Brodarics-recepció meglétét illetve mibenlétét.

A recepció vizsgálata azonban felvet egy komoly módszertani problémát, melyet mindenképpen világosan kell látni, mielőtt hozzálátunk a felsorolt műveknek szempontunkból való értékeléséhez. A probléma lényege, hogy mi tekinthető valójában Brodarics-recepciónak, azaz mi alapján dönthetjük el, hogy egy szerző valóban használta és felhasználta-e eposza vagy regénye megírásakor Brodarics beszámolóját. A kérdés látszólag egyszerű, hiszen amennyiben egy irodalmi alkotásban felfedezhetők a Brodarics művéből származó idézetek, onnan átvett szó szerinti vagy valamilyen formában átfogalmazott passzusok, Brodarics használata igazoltnak volna tekinthető. A gondot azonban éppen Brodarics munkájának egyedülvalósága jelenti, amennyiben ténylegesen ez az egyetlen hitelesnek tekinthető leírás a csatáról, melyet páratlan forrásértéke miatt valóban szinte valamennyi, a korszakról, illetve a csatáról írott történeti mű felhasznált és idézett. A történetírók, Istvánffy Miklóstól Heltai Gáspáron át Szalay Lászlóig és Horváth Mihályig a csata közvetlen előzményeinek és magának az ütközetnek a tárgyalása során általában Brodarics szövegének parafrázisát adták, bizonyos drámaibb erejű mondatokat szó szerint idézve. Pontosan emiatt azonban bizonyos,

Brodarics művéből származó szöveghelyek gyakorlatilag szállóigévé váltak és bekerültek a történeti köztudatba. Mindebből az következik, hogy ha egy szerző szerepeltet is egy-két Brodaricsra visszavezethető szállóigét vagy az ő műve által elhíresült szituációt, még nem bizonyítja egyértelműen, hogy valóban használta is Brodarics szövegét, csupán azt, hogy mindenképpen olvasott olyan, esetleg csak másodlagos forrásokat, amelyek szintén idézték Brodaricsot. Nevezzük ezt másodlagos Brodarics-használatnak. Ahhoz tehát, hogy egy szerző esetében bizonyítva lássuk Brodarics közvetlen használatát, egy-két közkeletű idézet előfordulásánál többre van szükségünk. Olyan részleteket, szövegbeli egyezéseket kell keresnünk az eposzokban vagy regényekben, melyek csak Brodaricsnál olvashatók, hogy bizonyíthassuk az elsődleges Brodarics-használatot.

Kezdjük a sort az 1926 előtt keletkezett műveken. Elsőként Szathmáry Károly regényét fogom tárgyalni, nyilvánvalóan nem a kronológiai elsőség okán, hanem mert ezen keresztül remekül be lehet mutatni az általam másodlagos Brodarics-használatnak nevezett jelenséget. Szathmáry Károly (1831-1891) a 19. század második felének rendkívül termékeny írója összesen mintegy ötven regényt és kétszáz novellát írt³²⁰. Tárgyunkba vágó műve, a *Sirály* Szathmáry első regénye, mely 1854-ben jelent meg³²¹. A mű a mohácsi csata okait, előzményeit és következményeit mutatja be, ahogy a Szathmáryról monográfiát író Kovách Béla fogalmaz: „élénk színekkel festett, mozgalmas és így eléggé érdekes, de teljesen szétfolyó jelenetekben, amelyeket még a főhős személye sem kapcsol egybe. Célja, hogy a nemzet figyelmét még egy mostaninál is nagyobb csapásra terelje, amely után azonban mégis föltámadás következett”.³²² Dolgozatomnak azonban nem lévén célja a regény hibáit vagy erőseit értékelni, a továbbiakban ezért kizárólag a Brodarics-használat szempontjából fogom vizsgálni a művet.

³²⁰ Szathmáry életéről és munkásságáról bővebben: KOVÁCH Béla, *P. Szathmáry Károly élete és művei*, Kolozsvár, 1911., valamint HORVÁTH Endre, *P. Szathmáry Károly*, Pápa, 1928.

³²¹ SZATHMÁRY Károly, *Sirály*, I-III. kötet, Pest, 1854. A megadott oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak.

³²² KOVÁCH, i. m. 115.

A Brodarics-szempontról fontos részeket a harmadik kötet ötödik és hatodik fejezetei jelentik. Az ötödik fejezet, mely a *Valósult álom* címet viseli, a magyar sereg Mohács felé való vonulását írja le. A Mohácsig tartó menetelés fontos szerepet kap Brodarics beszámolójában is. A következő, hatodik és egyben utolsó előtti fejezet (*Utolsó ítélet* címen) magáról a csatáról szól.

Az ötödik fejezetben két olyan jelenet van, amely megerősíteni látszik, hogy Szathmáry felhasználta Brodaricsot. A tolnai táborban rendezett tanácskozás leírásakor Szathmáry a következő szavakat adja Lajos király szájába: „*Látom, hogy már mindenki velem mentegetőzik; és én kész vagyok életemet az országért és a ti szabadságotokért veszélyeztetni; nehogy tehát valaki ezután is velem mentegethesse hanyagságát, Isten segedelmével holnap magam indulok oda, hová nálam nélkül menni nem akartok.*”³²³ Ehhez a passzushoz Szathmáry lábjegyzetben hozzáfűzi: „*II. Lajos saját szavai. Lásd minden történészeinknél.*”³²⁴

Ugyanezen tolnai tanácskozás leírásakor Brodaricsnál a következőt találjuk: „*Látom én - úgymond [ti.: II. Lajos] -, hogy ki-ki saját mentségét és üdvét az én fejemre hárítja a magáéról (mert úgy idézzük a király szavait, ahogy elhangzottak). Személyemet és fejemet azért hoztam e veszedelembé, hogy ez országért és a ti javatokért a sors minden fenyegetésének kitegyem. Nehogy tehát legyen valaki, aki saját tunyaságára bennem a legcsekélyebb mentséget is talál, és hogy ne lehessen nekem bármit is felróni, holnap a nagy isten segítségével személyesen megyek veletek oda, ahová mások nélkülüm menni vonakodnak.*”³²⁵

Szathmáry ezt követően magát Brodaricsot is fellépteti, aki négyszemközt megpróbálja meggyőzni a királyt, hogy mégse vonuljon hadba személyesen. Erre a jelenetre még visszatérek.

³²³ SZATHMÁRY, i. m. III. köt. 199.

³²⁴ uo.

³²⁵ BRODARICS, i. m. 307.

A hatodik fejezet elején két főszereplő, Herczeg Miklós és Kajdacsy György beszélgetéséből kapunk áttekintő képet a Mohácsnál felállt hadrendről, majd a váradi püspök, Perényi Ferenc kap szót, a következőképpen: „*Jó hogy Brodarics elment [sic!], legalább kieszközölheti ezen huszonkét ezer martyr szentté avatását Rómában.*”³²⁶

Perényi Ferenc szót kap Brodarics művében is. „*Perényi Ferenc [...] azt mondta a királynak, hogy a napot, melyen a csata lezajlik, ha már egyszer így tetszett, a Krisztus vallásáért Thomory Pál fráter vezetésével elesett húszezer magyar vértanúnak kell majd szentelni (ugyanis ezt a számot még nem lépte túl a sereg), és ezek úgynevezett kanonizációja érdekében a kancellárt [ti.: Brodaricsot] kellene a Városba küldeni, már ha túléli ezt a háborút, hiszen Rómában viselt követségei óta a pápa és a főpapság igen jól ismeri őt.*”³²⁷

Úgy vélem a fentiek alapján világos, hogy a két Szathmárytól származó idézet szinte szó szerinti átvétele egy-egy brodaricsi szöveghelynek, és ezek alapján joggal vehetnénk bizonyítottnak, hogy Szathmáry regénye írásakor forgatta Brodarics munkáját. Az említett két idézettel kapcsolatban viszont több probléma is fölmerül. Éppen ez a két részlet - tehát Lajos szavai és Perényi jóslata - híresült el leginkább Brodarics munkája nyomán. Bár ez valószínűleg nem véletlen, tekintve, hogy a brodaricsi opus erősen leíró jellegű, és az általános humanista gyakorlattól eltérően nemhogy retorikusan felépített szónoklatok nem nagyon találhatók benne, de egyes személyekhez kötött megnyilatkozások, idézetek is alig. Így a lakonikus leírásba beszótt két, drámai erejű megszólalás joggal ragadta meg a későbbi történetírók figyelmét, és a legtöbb esetben maguk is szó szerint átvették a két szöveghelyet. Hogy csak néhány, magyar nyelvű példát említsünk: mind a két idézet szerepel Heltai Gáspár 1575-ben megjelent krónikájában³²⁸; a neves történész, Szalay László 1853-ban Lipcsében

³²⁶ SZATHMÁRY, i. m. 228-229.

³²⁷ BRODARICS, i. m. 314-315.

³²⁸ „Hogy ezt meghallá a király, igen búsula rajta, és monda: látom mire ügykeztek mindnyájan. A tü fejeteket meg akarjátok mindnyájan menteni az én fejemnek elveszésével: ám legyen. Nem akartok tü oda menni: Istennek segítségéből önmagam oda viszem fejemet.” HELTAI GÁSPÁR, *Krónika az magyaroknak dolgairól = Heltai Gáspár és Bornemisza Péter művei. Magyar Remekírók*, Bp., 1980, 507.

kiadott *Magyarország története* című művének harmadik kötetében³²⁹, illetve később a másik kitűnő történész, Horváth Mihály is idézi ezeket³³⁰. És bár Horváthra ugyan anakronizmus lenne hivatkozni Szathmáry kapcsán, a másik két történeti munka már létezett és hozzáférhető volt a *Sirály* írásakor. Ne feledjük, hogy Lajos szavai kapcsán maga Szathmáry sem azt írja a lábjegyzetben: „*vesd össze Brodariccsal*”, hanem hogy: „*lásd minden történészeinknél*”. Persze elvileg elképzelhető, hogy a *történész* alatt Szathmáry a *történetíró* Brodaricsra is gondolt, de másik, általa idézett részlet, vagyis a Perényi-jóslat beillesztésének körülményei már erősen megkérdőjelezzik, hogy Szathmáry valóban olvasta-e Brodaricsot.

A Perényi-idézettel ugyanis az a helyzet, hogy, bármi is volt Szathmáry forrása, vagy maga a forrás tévedett, vagy Szathmáry értett félre valamit, az idézet mindenesetre azt sugallja, hogy *Brodarics nem volt jelen a csatában, hiszen a király már korábban elküldte!* Bár a regényből közvetlenül nem derül ki, mikor hagyta volna el a tábornok Brodaricsot, az ötödik fejezetben játszódó jelenet végén, amikor - mint fentebb említettem - a kancellár próbálja meggyőzni a királyt, hogy ne vegyen részt az ütközetben, Lajos utal arra, hogy legszívesebben visszaküldené hű kancellárját Mária királyné oltalmazására.

Namármost Brodarics szövege szerint a kancellár valóban megpróbált közbenjárni a vezéreknél, hogy halasszák el a csatát, de erről nem Lajost győzködté, hanem a Tomori táborában összegyűlt nemességet, és egyáltalán nem a tolnai táborban, mint Szathmáry írja, hanem hetekkel később Mohácsnál. Végül valóban igaz, hogy Lajos visszaküld egy főpapot Mária királyné mellé, csak hogy az nem Brodarics, hanem az egri püspök, Várday Pál³³¹!

„Hogy immár mindnyájan megegyenesülének rajta, hogy ugyan meg kellene ütközni monda Prini Ferenc, az váradi püspök, a király előtt, csúfolkodván : Ím látom, hogy ugyan meg akartok ütközni. Fráter Pál néki viszi a sok jámbort. De annak előtte az magyaroknak csak tizezer mártíromoknak innepe vala: innét tovább leszen nékik húsz ezer mártíromoknak innepek is, melyek e mai napon az országért víván, mind levágattatnak. Bár bebocsássátok Broderik Istvánt Rómába, hogy kérje a pápát, hogy beírja mind a húsz ezert (mert akkoron többen nem valának a király seregében) a kalendáriumba.” Uo.

³²⁹ SZALAY László, *Magyarország története III.*, Lipcse, 1853, 579., 583.

³³⁰ HORVÁTH Mihály, *Magyarország történelme III.*, Pest, 1871, 411., 414.

³³¹ „[...] mert az egrit [ti.: püspököt] még Bátáról visszaküldték Budára”. BRODARICS: i.m. 318.

Felvetődhetne még Brodarics használata melletti érvként, hogy a hatodik fejezet elején Herczeg és Kajdacsy csatarendet leíró beszélgetése elég pontosan követi Brodarics szövegét. A helyzet azonban az, hogy – mint azt már említettem – a csatarend leírásakor valamennyi történetíró szükségképpen Brodaricsot követi, adott esetben inkább parafrazeálja, az ilyen fajta egyezések tehát semmiképpen nem nyújtanak szilárd alapot annak megállapítására, hogy az adott szerző, esetünkben Szathmáry valóban forgatta volna a Brodarics-szöveget. Ha mindezt kiegészítjük a fentebb említett tárgyi tévedésekkel, valószínűsíthetjük, hogy Szathmáry nem első kézből vette Brodarics-idézeteit, sem pedig Brodaricsra visszavezethető leírásait, hanem valamely másodlagos forrást használt.

Jókai *Fráter György*³³² esetében könnyebb dolgunk van a bizonyítással. Elsősorban azért, mert Jókai forráshasználatának kérdésében teljes mértékben egyetérthetünk a regényről tanulmányt író Oltványi Ambrussal, aki leszögezi, hogy annak ellenére, hogy a 19. század végén számos, a korra vonatkozó forrásmunka vált elérhetővé a nagyközönség számára³³³, Jókai a jelek szerint, az egy Szerémi kivételével, nem használt elsődleges forrásokat, hanem megelégedett a már említett Szalay László- illetve Horváth Mihály-féle történeti művek tanulmányozásával.³³⁴

Jókai persze amúgy sem szentel különösebben nagy teret a csatának, ami természetesen érthető, hiszen a regény főhőse, György barát életének jelentékenyebb szakasza épp a csatát követő zűrzavaros évekre esik. Így Mohácsra egy fejezet jut, az első kötetben a huszonkettedik. Ez a tizenhat oldalas fejezet öleli föl Mohács közvetlen előzményeit, a csapatok felvonulását, és magát a csatát is. Jókai, ha akarta volna, csak itt vehette volna hasznát Brodaricsnak, de beírta a Brodaricsot bőven kivonatoló Szalayval és Horváthtal. Jókainál is szerepel ugyan az a bizonyos két idézet, ami már Szathmárynál is megvolt,

³³² JÓKAI Mór, *Fráter György*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1972.

³³³ vö.: JÓKAI, i. m., *Utószó*. I. köt. 375. o.

³³⁴ Oltványi az utószóban fejezetről fejezetre kimutatja a párhuzamokat a regény szövege és Szalay illetve Horváth műve között. Bővebben lásd ott.

tudniillik Lajos dörgedelmes szavai és Perényi baljóslatú jövődölése, de mint azt az eddigiekben is láttuk, pont ez a két szöveghely az, amelyik semmiképpen nem tekinthető perdöntő bizonyítéknak Brodarics ismerete mellett.

Ami Krúdy regényét³³⁵ illeti, bár címe témánk szempontjából sokat sejtető, valójában nincs szó igazi „Mohács-regényről”, amennyiben a cselekmény elsősorban II. Lajos feleségét, Mária királynét állítja a középpontba, és inkább a mohácsi tragédiához vezető közállapotok, politikai intrikák, belvillongások érzékeltetéséből áll. A három részből álló regény gyakorlatilag azzal a pillanattal ér véget, hogy Lajos király elindul Mohács felé, tehát maga mű nem is tartalmazhatna Brodarics-szöveghelyeket, vagy hatásokat. Ami ezt mégis lehetővé tehetné az az, hogy Krúdy a regény 1927-ben megjelent kötetváltozatához hozzátoldott egy negyedik részt, *Árnyékkirály* című regényvázlatának utolsó öt fejezetét, *A király íródeákjának jegyzetei* címen, amely a csata közvetlen előzményeit és lefolyását is magába foglalja. Mivel ez a néhány oldal valóban a királyi sereg mohácsi útjáról szól, felmerülhet, hogy Krúdy forgatta Brodarics krónikáját.

A Krúdy ún. *Királyregényeit*³³⁶ is vizsgáló Kelemen Zoltán azonban, frissen megjelent kötetében³³⁷ nem említi Krúdy forrásai közt Brodarics művét. Kelemen egy, a *Pesti Futár*ban megjelent riportra (valószínűleg lényegében Krúdy-öninterjúra) hivatkozva³³⁸ veszi sorra azokat a szerzőket, melyeket Krúdy bevallottan felhasznált a regények írásakor, úgy mint Jászay Pált, Ortvy Tivadart, Fraknói Vilmost, akik valamennyien történészek voltak, míg 16. századi történetírókat az egy Istvánffy Miklós kivételével nem említ.

³³⁵ KRÚDY Gyula, *Mohács*, Bp., 1967.

³³⁶ Krúdy a *Mohács* megjelenése után hamarosan trilógiává bővítette a regényt. A Szapolyai alakját középpontba állító *Festett király* 1929-ben látott napvilágot előbb folytatásokban a *Magyarság* című napilapban, majd egy évvel később könyvalakban is, a Ferdinánd köré szövődő harmadik regény *Az első Habsburg* pedig 1931-ben jött ki a nyomdából. Valójában, ahogy erre Kelemen Zoltán is rámutatott, mindhárom regény igazi főalakja sokkal inkább Mária királyné, mint a három koronás férfiú.

³³⁷ KELEMEN Zoltán, *Történelmi emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben*, Bp., 2005. - A *Királyregényekkel* közelebbről a harmadik, negyedik és ötödik fejezet foglalkozik. Krúdy forrásait illetően lásd a 178-186 oldalakat.

³³⁸ *Mohács vagy kavarodás egy Krúdy-regény körül*, *Pesti Futár*, 1927. május 11. vö.: KELEMEN, i.m. 104.

A Krúdy által felállított listát Kelemen kiegészíti még néhány adattal, így valószínűsíti, hogy Krúdy, Jókaihoz hasonlóan, felhasználta Szalay László és Horváth Mihály műveit, sőt a Magyar Országgyűlési Emlékek Fraknói által szerkesztett vonatkozó első kötetét is, illetve Szörényi László nyomán felveti³³⁹, hogy talán a híresen pletykás Szerémi György *Magyarország romlásáról* című epistoláját is ismerte és használta. Bár Kelemen egyértelműen nem mondja ki, okfejtéséből úgy tűnik, a történetírók esetében azok használatát tartja elképzelhetőnek, akiknek 1926-ra volt elérhető magyar fordítása, ami Istvánffy és Szerémi esetében mindenképpen igaz.³⁴⁰ Nos, ez alapján Brodarics sem volna kizárható a felhasznált történetírók köréből, hiszen ha egészen korai fordításait mellőzzük is, 1903-ban már megjelent Szentpétery Imre modern szemléletű fordítása, amit természetesen már Krúdy is felhasználhatott.

Az *Árnyékkirályból* a Mohács-regény végére illesztett öt fejezet tehát, amennyiben a királyi had felvonulását és csatavesztést is magában foglalja, tartalmazhat olyan részeket, amelyek közvetlenül Brodaricstól származnak. Két ilyen szeretnék említeni, amely jól példázhatja a Brodarics-használat kimutatásának nehézségeit. Az első a király lovának balesete Érd közelében. Krúdynál az írődeák számol be róla, hogy a király lova szerencsétlen módon gödörbe lépett, ezért el kellett pusztítani, és ezt „senki se merte jó ómennek mondani”³⁴¹. A király lovának pusztulásáról Brodarics is megemlékezik, szintén hozzátéve, hogy ezt sokan rossz előjelnak tekintették.³⁴² A második epizód az elhiresült hajófosztogatási eset Esztergom alatt. Krúdy egész kis zsánerképet fest a hajókra özönlő, komornákat letartóztató husárokról, és a rémült német polgárokkal ordítózó esztergomi várnagyról³⁴³,

³³⁹ KELEMEN, i.m. 175.

³⁴⁰ Istvánffy művének magyar fordítása 1871-ben készült el Vidovich György jóvoltából, Szerémié pedig 1857 óta rendelkezésre állt Erdélyi László fordításában.

³⁴¹ KRÚDY, i.m. 195.

³⁴² BRODARICS, i.m., 303.

³⁴³ KRÚDY, i.m., 209.

míg Brodarics, korábban láthattuk, védekezni akarván Cuspinianus vonatkozó vádjai ellen, épp csak érinti a témát, de részletekbe nem bocsátkozik.³⁴⁴

A problémát épp az jelenti, hogy ezek az epizódok megtalálhatók Istvánffy Brodaricsot felhasználó történeti művében is. Ezek alapján tehát nem jelenthetjük ki minden kétséget kizáróan, hogy Krúdy Brodaricsot, és nem pl. Istvánffyt forgatva értesült ezen eseményekről, és illesztette be azután a Mohács-regénybe. Ha pedig figyelembe vesszük Kelemen megállapítását, hogy a Brodarics szikár leírásánál jóval részletezőbb Istvánffy-szöveg sokkal inkább megfeleltethet Krúdy kulisszatitkokra, színes pletykákra vadászó érdeklődésének,³⁴⁵ megalapozottnak tűnik az a kijelentés, hogy Krúdy nem használta első kézből Brodaricsot a regény születését megelőző anyaggyűjtés során. Igaz, a regényben található nyomok alapján ezt teljes egészében kizárni sem lehet.

Nézzük most már azokat Az 1926 előtti műveket, amelyekből az eddigi hárommal ellentétben egyértelműen igazolható, hogy szerzőjük felhasználta Brodaricsot a mű, vagy egy bizonyos részlet megírásához. Mint már korábban említettem összesen négy műről van szó, két eposzról és két regényről. A két eposzt a továbbiakban csak röviden kívánom tárgyalni, mivel Listius László és Etédi Sós Márton eposzának elemzését avatott és gondos kutatók már elvégezték, így az eposzokkal kapcsolatban csak az ő eredményeiket szeretném röviden vázolni, míg a regényeknél valamelyest hosszabban időznék.

Listius/Listi László (1628?-1662) egyike a magyar irodalom legrejtélyesebb és legkülönösebb figuráinak³⁴⁶. A Zrínyivel versengeni akaró eposzíró, majd életét pénzhamisítóként vérpadon befejező emberben megbúvó kettősség évszázadok óta foglalkoztatja a kutatókat³⁴⁷. Sokáig azt is tagadták, hogy a költő Listi azonos lenne a főrangú

³⁴⁴ BRODARICS, i.m., 327.

³⁴⁵ KELEMEN, i.m. 180.

³⁴⁶ A szakirodalomban Listius nevének számos formájával lehet találkozni: Listi, Liszti, Listy, Listhy. Pintér Jenő a *Listius* alak mellett foglal állást, azon az alapon, hogy leveleit, hivatalos iratait minden esetben így írta alá, és a *Magyar Mársot* is ezen a néven jegyzi. Komáromy András következetesen *Listit* használ.

³⁴⁷ Legutóbb 2003-ban (!) jelent meg regény Listius életéről. TAKÁCS Tibor, *Költő a vérpadon*, Szeged, 2003.

bűnözővel, míg aztán Komáromy András tanulmányai és monográfiája végleg tisztázta a Listius-életrajz körüli rejtélyeket, és egyértelműen bizonyította, hogy a költő és a gonosztevő egy- és ugyanazon személy³⁴⁸. Továbbra is rejtély maradt viszont Listi művének többek által értékelt erkölcsi emelkedettsége és a költő erkölcstelen életmódja közti kiáltó ellentét, amíg 1906-ban Pintér Jenő terjedelmes és alapos tanulmányában meg nem világította Listi művének valódi természetét³⁴⁹.

Listius László *Magyar Márs (Clades Mohachiana)* című eposza 1653-ban jelent meg, két évvel Zrínyié után³⁵⁰. Tárgya II. Lajos király és magyar hadsereg útja Mohácsig, illetőleg a sereg pusztulása a csatában. Pintér Jenő előtt is többen utaltak rá, hogy Listius műve nem más, „mint egy darab száraz történet”³⁵¹, illetve, hogy „alakító gondnak és tehetségnek nyoma sincs benne s sok helyt a krónikák untató hűsége jellemzi”³⁵², de Pintér tanulmányáig senki nem tisztázta, hogy mi ennek az oka. Nos, Pintér szövegszerű összevetései nyomán világossá vált, hogy Listi nem egyszerűen forrásnak használta Brodaricsot eposza megírásakor, hanem sorról sorra követve gyakorlatilag versbe szedte Brodarics munkáját. Ami pedig még különösebb, hogy noha az eposzt alaposan megtűzdeli a forrásként használt művekre utaló lábjegyzetekkel, Brodaricsot egy szóval sem említi ezekben, csupán egyetlen halvány utalást tesz arra, hogy művének írásakor forgatta Brodarics szövegét³⁵³. Listius esetében sem feladatunk azonban, hogy esztétikailag vagy erkölcsileg értékeljük a művet és/vagy a szerzőt, csupán annyit kell leszögeznünk, hogy Listius esetében tulajdonképpen a *par excellence* Brodarics-használatról van szó.

³⁴⁸ Komáromynak több írása is megjelent a Listius-kérdésről, melyek alapvetően életrajzi kérdésekkel foglalkoznak, illetve Listiusra vonatkozó forrásokat tesznek közzé. Vö: KOMÁROMY András, *Köpcsény gróf Listi László*, Századok, 1886, 32-53.; *Költő-e vagy gonosztevő?* Századok, 1889, 240-246.; *Adatok Listi László életéhez*, ItK, 1897, 335-345, 451-470.; végül *Listi László élete* című monográfiája (Bp, 1887.).

³⁴⁹ PINTÉR Jenő, *Listius László Mohácsi veszedelmének forrásai*, Itk, 1906, 152-171, 280-291.

³⁵⁰ Újabb kiadásai: ÜRMÉNYI József (szerk.), *Köpcsényi és Jánosházi báró Listi László költői munkái*, Pest, 1855.; KOMÁROMY András (szerk.), *Listi László munkái*, Bp., 1891.; RMKT XVII. sz. 12. kötete, 263-416.

³⁵¹ KOMÁROMY András, *Listi László munkái*, Bp., 1891, 24.

³⁵² BEÖTHY Zsolt, *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése* I. Bp., 1890, 73.

³⁵³ Az eposz Magyarország földrajzi leírását adó harmadik énekének végén szerepel a következő sor: „Ország állapottját, minden részét, s táját / Brodericus így írja.” (RMKT XVII. sz. 12. kötet, 303, 1039. sor)

A másik eposz, Etédi Sós Márton *Magyar Gyász* című műve³⁵⁴. Etédi életrajzi adatai eléggé hiányosak³⁵⁵. A vélhetőleg erdélyi származású költő Pest vármegyében volt jegyző³⁵⁶, és művét a 18. század végének népi-magyaros stílusában írta. Az eposz felettébb laza szerkesztésű, Etédi még énekekre sem tagolta, csupán két fő részre, ahol az első a csatára való készülődést írja le, a második pedig a seregek felvonulását, egy kimondottan hosszadalmas enumeratio keretében, majd Zápolya Lajoshoz írott levelét, végül az ütközet lefolyását.

A Brodarics-hatást már Simai Ödön egyértelműen kimutatta, habár nem készített olyan alapos összevetést Brodarics és Etédi szövege között, mint azt Pintér tette Listius műve kapcsán, az viszont ezek alapján is egyértelmű, hogy Etédi fő forrása is Brodarics szövege volt. A csatából elkésző Zápolya Mohács felé igyekezve találkozik a menekülő Brodariccsal, és őt kéri meg, mondaná el neki az történeteket.³⁵⁷ Ezt követően ugyan előbb Frangepán Kristóf levelét iktatja be Etédi, de az eposz legvége (197-210. oldal) már valóban Brodarics személyes beszámolója a csatáról, amely meglehetősen pontossággal követi Brodarics szövegét. Az utolsó sorhoz fűzött lábjegyzetben Etédi meg is nevezi forrását: „*Ha valaki a' Magyar Gyásztól mégis bővebben akar tudni, olvassa meg ugyanezen Gyásznak utolsó részét élő nyelvvel beszélő Bróderik Istvánnak azon munkáját, melyből én is sokat írtam.*”³⁵⁸

Etédi lényegesen nagyobb költői szabadsággal nyúl Brodarics szövegéhez, mint azt Listius tette, így az ő esetében valóban forráshasználatról van szó, nem pedig arról, hogy egyszerűen versbe szed egy prózai szöveget. De hogy forgatta Brodaricsot, ahhoz kétség sem fér.

A két eposz rövid taglalása után térjünk rá a regények vizsgálatára. Az eposzoktól eltérően a kérdéses regények egyike sem a mohácsi csatát helyezi cselekménye

³⁵⁴ ETÉDI SÓS Márton, *Magyar Gyász*, Pest, 1792. Az oldalszámok a szintén Pesten megjelent 1813-as második kiadásra vonatkoznak.

³⁵⁵ Vö.: SIMAI, i. m. 22-33., illetve RÉDEY, i. m. 317-319.

³⁵⁶ Simai szerint Bugyi községben. SIMAI, i. m. 29.

³⁵⁷ ETÉDI SÓS, i. m. 177-178.

³⁵⁸ ETÉDI SÓS, i. m. 211.

középpontjába. Jósika *Zöld vadásza* lényegében a Jagelló-kor végén játszódó történelmi kalandregény, melyben az író három fejezetet szentel az ütközetnek, illetve a csata előzményeinek. Az egykor Mikszáth méltató sorait is kiérdemlő református lelkész, tanító, szépíró Baksay Sándor *Dáma* című regénye sajátos munka: szerzője szerint műfaja történeti körkép. Első három fejezete alapján színműként indul, majd a negyedik fejezettől a szöveg prózában folytatódik. A baranyai illetőségű, a mohácsi helyszínt jól ismerő Baksay megmetszakítja a cselekmény menetét tanulmány értékű fejtegetéseivel.

A *Zöld vadász*³⁵⁹ esetében a regény tizenötödik, tizenhatodik és tizenhetedik fejezetei (*Mohács alatt, A vérnap, Csele pataka*) vizsgálhatók a Brodarics-hatás szempontjából. Jósika a három fejezetben a történeti pontosság érdekében erősen támaszkodik Brodarics szövegére.³⁶⁰ Az alábbiakban egy jellemző példának tekinthető szöveghely idézésével fogom ezt demonstrálni.

Jósika a kérdéses három fejezetben cselekvő szereplőként is fellépteti Brodarics kancellárt, így lehetősége van a történetíró szövegében olvasottakat magával Brodariccsal elmondadni. A *Mohács alatt* című fejezet harmadik részében olvashatjuk azt a híres jelenetet, amelyről Brodarics műve is beszámol, tudniillik a mohácsi táborban történt tanácskozást a csata esetleges elhalasztásáról. Az eleinte külön táborozó Tomori és a király illetve környezete közt vita alakul ki, milyen feltételekkel vállalják a csatát. Tomori sürgeti az ütközetet, miközben a király hajlana arra, hogy megvárja az közeledésükről hírt adó Szapolyait és Frangepán Kristóf bánt. Hogy néhány napnyi időt nyerjenek, vissza kellene vonulni, Tomori seregrésze viszont harcolni akar. A bizonytalan Lajos, Tomori táborába küldi Brodaricsot, hogy a kancellár próbálja meggyőzni a Tomorit támogató urakat, a csata későbbre halasztásáról.

³⁵⁹ JÓSIKA Miklós, *A zöld vadász*, 1854. - Az oldalszámok a Franklin Társulatnál megjelent 1892-es harmadik kiadásra vonatkoznak.

³⁶⁰ A *Zöld vadász*ról már Nagy Miklós megállapította, hogy Jósika forrása Brodarics műve volt. Vö.: NAGY Miklós, *Jósika regényei 1850 után*, ItK, 1984, 666-676.

A végig egyes szám harmadik személyben író Brodaricsnál a következőket olvashatjuk: *„Meghagyták a kancellárnak, hogy mondjon el mindent rendben, amit a vajda és Kristóf üzent a királynak, idézze szemük elé, milyen nyilvánvaló vég fenyegeti az országot, ha a király annyi sok előkelővel, az egész Magyarország nemességének és vitézségének színevirágával ilyen biztos veszélynek teszi ki magát. Mert ha megtörténik az, [...] hogy a király elesik, mi marad aztán, ami képes lenne az ellenséget késleltetni vagy föltartóztatni abban, hogy egész Magyarországot könnyűszerrel hatalmába hajtsa? [...] sokkal hasznosabb volna a sereget valami biztosabb helyre elvezetni, [...] míg a többiek megérkeznek, míg megjöhet a vajda az erdélyiekkel, Kristóf Horvátországból, a csehek a morvakkal és a sziléziaiakkal és ami más segítség csak jövendő.”*³⁶¹

Jósikánál a következőképpen szerepel a jelenet: *„Vezérek, nagyságtok, kegyelmetek! – kiáltott fel Brodarics. – Ő felsége parancsa az égne sugallása. Nem csak azt kell meggondolnunk, hogy győzhetünk, hanem az ellenkező esetet is! mikor a haza végvesztése és néhány napi béketűrés közt fordul a kocka, akkor nem kérdés többé, mit kellessék választani. [...] Az erdélyi vajda, 40,000 emberrel közeledik, Frangepán a horvát és tótországi seregekkel utban van; váratnak a derék csehek, a morvák...”*³⁶² Mikor az urak nem hallgatnak rá, és gyávasággal vádolják, Brodarics így beszél: *„Ha csatát vesztiünk, mindennek vége van – folytatá Brodarics – a királynak, a hadseregnek, az országnak! Soleiman egész Magyarországot elfoglalja s meghódítja. [...] Ha veszni kell – mond Brodarics méltósággal – én is osztom a veszélyt, - de a király s annyi főurak veszte az országot dönti örök gyászba.”*³⁶³

Az idézett szöveghely különösen azért alkalmas a Brodarics-használat igazolására, mert a kancellár beszédét más történetírók nem veszik át. Pontosabban szólva megemlítik, hogy Brodarics járt Tomori táborában, szónokolt is a csata elhalasztása és a segítség bevárása

³⁶¹ BRODARICS, i. m. 311-312.

³⁶² JÓSIKA, i. m. 458.

³⁶³ JÓSIKA, i. m. 459.

érdekében, ám klasszikus szónoklatot nem adnak a szájába, de még a elhangzottaknak, legalább a Brodarics-szöveghez hasonlóan tömör összefoglalását sem hozzák.³⁶⁴ A vizsgált fejezet végén ugyan, amikor Lajos egy mondatát latinul idézi, maga Jósika írja hogy az elhangzottakat Istvánffytól meríti, de ez csak az adott mondatra vonatkoztatható kijelentés.³⁶⁵ A fentebb idézett Brodarics-beszéd alapanyagát Jósika ugyanis nem meríthette Istvánffytól, mivel az ő szövege azt nem is tartalmazta! Jósika esetében tehát bízvást kijelenthetjük, hogy műve írásakor használta Brodarics szövegét.

Baksay regényének³⁶⁶ esetében megint könnyebb dolgunk van a bizonyítást illetően. Mint már utaltam rá, a *Dáma* nem szabályos regény, alcíme szerint szerzője sem szánta annak. Túl azon, hogy cselekménye is elég laza szerkezetű, Baksay rendre megszakítja a regény menetét saját elmélkedéseinek, nézeteinek közbeiktatásával. Baksay kiváló ismerője volt a terepnek, ahol a csata egykoron lezajlott, és amikor a regény negyedik részének második fejezetében (*Az ütközet-mező*)³⁶⁷, a csata helyszínének leírásába fog, a szépíró mintegy helyet cserél a helytörténésszel, aki gondos aprólékossággal, a rendelkezésre álló források, elsősorban természetesen Brodarics megvallatásával igyekszik rekonstruálni a csata pontos helyét, a hadsorok elhelyezkedését és a csata lefolyását. Jósikával szemben, aki nyersanyagként kezeli Brodarics szövegét, melyet aztán a regényben szereplő kancellár szájába ad, Baksay nem alapanyagot, hanem szemtanút keres és talál Brodaricsban. „... az egyetlen forrás, a szemtanú Brodarits e szavakkal kezdi leírását...”³⁶⁸ áll Baksay szövegében, amikor elkezdi pontosan meghatározni, hol is zajlott le tulajdonképpen az ütközet. Ezt követően hosszasan idéz Brodaricsból, néha zárójelben a latin szöveget is közölve, és gondos elemzésnek veti alá a püspök beszámolóját. A Brodaricstól átvett passzusok csak Baksaynál két oldalt tesznek ki, így nincs mód arra, hogy idézzük azokat, de úgy vélem ebben az esetben

³⁶⁴ Lásd ezzel kapcsolatban Istvánffy Miklós és Bethlen Farkas vagy Heltai Gáspár művét.

³⁶⁵ JÓSIKA, i. m. 466.

³⁶⁶ BAKSAY Sándor, *Dáma. Történeti körkép*, Bp., 1899.

³⁶⁷ BAKSAY, i. m. 135-145.

ez nem is feltétlenül szükséges. Mert bár Baksay eljárása regényírótól kétségkívül elég szokatlan, ahhoz kétség nem férhet, hogy szerzőnk Brodariccsal a kezében dolgozott.

Az 1926 utáni szövegek esetében Gulácsy Irén regényénél³⁶⁹ megint nincs nehéz dolgunk a bizonyítással. A nagy erudícióval író erdélyi származású író, hasonlóan sok más kortársához, a trianoni tragédia hatása alatt fordult a másik nagy magyar történelmi dráma, a mohácsi vereség korszaka felé. Nagyívű történelmi tablójának két főhőse, a két „fekete vőlegény”, Tomori Pál kalocsai, és Czibak Imre váradi püspök. Nem klasszikus Mohács-regénnyel van tehát dolgunk, Gulácsy célja inkább az, hogy megfesse a Mohács előtti, elbukóban lévő Magyarország képét, majd bemutatva a mohács utáni évek eseményeit, felvillantsa az újrakezdés, a magyar kultúra és identitás megőrzésének zálogaként felemelkedő Erdély születését. Már az 1985-ös kiadáshoz utószót író Szakály Ferenc is megállapította, hogy Gulácsy valószínűleg ezért választott két főhőst regényének, mert ha csak Tomori alakját állítja középpontba, 1526-tal be kellett volna fejeznie a regényt, míg Czibak bevonásával egyrészt lehetősége nyílt Erdély születését is bemutatni, egészen Czibak haláláig, 1534-ig, másrészt - mivel Czibak életéről jóval kevesebb adattal rendelkezünk, mint Tomoriéről - szabadabban mozoghatott a Jagalló-kori Magyarország történelmi színpadán.³⁷⁰

A Brodarics-használat kérdésében elsődleges támpontunk a széles forrásbázisra építő Gulácsy saját mellékelt irodalomjegyzéke: ez megemlíti Brodarics szövegét is, melyet Gulácsy, az irodalomjegyzék tanúsága szerint, Letenyei János 1795-ös fordításában olvasott.³⁷¹

Mint említettem Gulácsy regénye nem tipikus Mohács-regény, amennyiben Magyarország történetét 1504-1534 közti időszakban ábrázolja, így a mohácsi csata nem központi jelentőségű a történet szempontjából, csupán a mű harmadik részében kap teret egy hosszabb

³⁶⁸ BAKSAY, i. m. 137.

³⁶⁹ GULÁCSY Irén, *Fekete vőlegények*, Bp., 1985.

³⁷⁰ GULÁCSY, i.m. 604.

³⁷¹ GULÁCSY, i.m. 589.

fejezet erejéig.³⁷² Végigolvasva a fejezetet, rögtön szembe tűnik, milyen pontosan követi Gulácsy Irén Brodarics leírását a csataterre való felvonulás elbeszélésekor, és hogy a csatarend leírásában is hűen követi a derék humanistát. De ez, ahogyan már a Szathmáry-regény esetében megállapítottuk, önmagában nem szavatolná, hogy ezeknél a részeknél az irodalomjegyzékben feltüntetett Brodaricsot forgatta volna a szerző, hiszen az eseménymenetet minden történész Brodaricstól vette át, így ez továbbra sem bizonyít közvetlen használatot.

Szerepel viszont Gulácsynál is az a jelenet, amiről már Jósika *Zöld vadásza* esetében is megállapítottuk, hogy perdöntő bizonyítéknak számít: vagyis, amikor Brodarics megpróbálja meggyőzni az urakat a mohácsi táborban, hogy egyezzenek bele a csata elhalasztásába, várják meg az érkező segítséget, mert a király és a sereg veszte nagyobb veszedelmet jelent, mintha az országot akár Pozsonyig beszáguldozza a török. Érdekes módon Gulácsy szinte szó szerint idézi Brodarics beszédét (láttuk, hogy ezt a történetírók nem vették át Brodaricstól, tehát a kancellár beszédét csak Brodaricsra alapozva lehetett felhasználni), de valamilyen okból kifolyólag Statilius János erdélyi prépost szájába adja azt.³⁷³ Van néhány más kisebb tárgyi tévedése is (pl. a Tomori táborából küldöncként érkező Podmaniczkyt ugyanezen alkalommal kancellárnak mondja), de az események elbeszélésének menete, a megszólalók sorrendje, az általuk használt érvek, mondatok olyan mértékben egyeznek Brodarics szövegével, hogy biztosra vehetjük, Gulácsy nem egyszerű parafrázist olvasott, hanem ténylegesen Brodarics szövegét használta.

A következő munka, melyről meg kell emlékeznünk, a főleg ifjúsági regényeiről ismert Ordas Iván könyve, a *Tomori, büszke vezér*.³⁷⁴ Amint azt már a cím is mutatja, a főalak a tragikus sorsú mohácsi hadvezér, Tomori Pál érsek, és rajta keresztül a csata is súlyponti helyet kap a regényben. A harmadik, befejező rész sokat mondó címe: 1526. augusztus 29.,

³⁷² *Mohács* című fejezet, GULÁCSY, i.m. 450-499.

³⁷³ GULÁCSY, i.m. 475.

vagyis a mohácsi vereség napja. Ordas tehát a regény közel egyharmadát a csata közvetlen előzményeinek, és lefolyásának szenteli. A Brodarics-használat bizonyításával megint nincs nehéz dolgunk. Ordas ugyan az *Utószó*ban azt írja, mivel a regény nem történészeknek íródott, nem látja értelmét, hogy felsorolja az általa felhasznált több mint kéttucatnyi forrásmunkát, a legfontosabbakat mégis megnevezi, úgy mint Fraknóit, Szakály Ferencet és Kosáry Domokost.³⁷⁵ A csata eseményeinek leírásához, saját bevallása szerint, Perjés Géza tanulmányát vette alapul, de sokat merített Brodaricsból is.³⁷⁶ Ennek igazolásául elég ha a regény befejező mondatait vesszük figyelembe. Tomori haláláról Ordas a következőképpen számol be: „Brodarics István, aki megmenekült a csatából, egyetlen mondatot szentel neki abban a levében, amelyet az eltűnt II. Lajos király nagybátyjának, Zsigmond lengyel uralkodónak írt, és egy évvel a csata után Krakóban könyvben is kiadott. [...] *A barát állítólag az első sorban esett el vitézül küzdve; törzséről levágott fejét dárdára szúrva másnap diadalmasan hordozták körül az ellenség táborában; azt mondják, hogy később a szultán sátra elé tűzték ki.*”³⁷⁷ A nyilvánvaló Brodarics-idézeten kívül Ordas regénye, Gulácsyéhoz hasonlóan, igen szorosan követi Brodarics szövegét a csata előtti tárgyalások leírásában, az érvek és a megszólalók, némi költői szabadság beiktatásával, mind megfelelnek a Brodarics-műben írottaknak, így nem lehet kétségünk, hogy Ordas Iván is alaposan kiaknáztta a kancellár beszámolóját.

Az utolsó kötet, amit meg kell vizsgálnunk Sz. Varga Éva *Boldogasszony katonái* című regénye.³⁷⁸ A regény két, Szekszárd-környéki parasztfiú, Asztalos István és bátyja, András történetén keresztül mutatja be a csata előtti utolsó két hét történetét. A regény 1526. augusztus 10-én kezdődik és a csatavesztéssel ér véget. Az eseményeket a két jobbágyfiú szemszögéből látjuk, így a történetben egészen a regény utolsó harmadáig nem lép színre a

³⁷⁴ ORDAS Iván, *Tomori, büszke vezér*, Bp., 1981.

³⁷⁵ ORDAS, i.m. 272.

³⁷⁶ Uő., 275.

³⁷⁷ Uő., 248-249.

történelemből ismert szereplő. A szekszárdi kolostorban novíciuskodó, a lutheri tanokkal rokonszenvező fiatalabbik Asztalos-fiú és bátyja története jól példázza, hogyan dúlja föl az eleinte csak hírből hallott veszedelem, a török háború az egyszerű emberek, ha nem is mindig idilli, de legalább békés hétköznapjait. Ahogy a két sereg egyre közeledik egymáshoz, úgy sodródnak bele a fiúk egy olyan háború forгатagába, melyhez alig-alig van közük, és amelyben végül mindketten halálukat lelik. A regény szerkezetéből következik, hogy a szöveg első kétharmad része javarészt fikció, hiszen olyan szereplőkkel, olyan helyszínekkel dolgozik a szerző, akikről és amelyekről aligha maradtak fenn valós adatok. Mikor azonban a a Bátaszékre érkező, majd onnan Mohácsra továbbinduló királyi sereg mintegy bemaszírozik a regénybe, velük együtt egyre több valós személy, és esemény is helyet kap a szövegben. És bár Sz. Varga Éva esetében nem vagyunk olyan kényelmes helyzetben, mint Gulácsy vagy Ordas regényénél, ahol maguk a szerzők vallottak arról, hogy regényírás előtt tanulmányozták Brodaricsot, a regény utolsó fejezeteiben világosan tetten érhető a közvetlen Brodarics-hatás. Ellentétben Gulácsyval vagy Ordassal, Sz. Vargánál nem annyira az események ábrázolásában érhető tetten Brodarics nyoma, vagyis nem követi olyan szorosan a humanista történetíró szövegét, mint a két előbbi szerző. Nála inkább a részletek árulkodnak. Számos olyan apró epizód bukkan fel a regény utolsó fejezeteiben, melyet csak Brodarics szövege őrzött meg számunkra, így ezek előfordulása perdöntő bizonyítékként szolgál. Néhány példa, a teljesség igénye nélkül: megvan Sz. Vargánál is Brodarics-követségének jelente, amikor a király a kancellárt küldi tárgyalni a feltüzelt katonákhoz, hogy egyezzenek bele a csata elhalasztásába. Brodaricsnál a nádor vezeti körbe a csatarendbe sorakozott sereg előtt a királyt, és intéz buzdító szózatot a katonákhoz; Sz. Vargánál szintén megtaláljuk ezt a jelenetet, mindössze annyi különbséggel, hogy nála nem a nádor, hanem maga király beszél, de mondatai egyértelműen Brodarics szövegéből származnak. „A győzelem nem a katonák számától, hanem bátorságuktól függ! Rajtunk az egész keresztény világ szeme. Isten a

³⁷⁸ SZ. VARGA Éva, *Boldogasszony katonái*, Szekszárd, 1990.

magasból maga is mellettünk lesz, és mint őseinket, akik annyiszor arattak diadalt ugyanezen ellenségen, segíteni fog bennünket.”- szónokol Lajos király a regényben.³⁷⁹ Brodaricsnál a nádor beszédének vonatkozó része így hangzik: „Viselkedjenek hát maguk is bátor férfiként, emlékezzenek arra, hogy magyarok, hogy mind maguk, mind hajdani őseik [...] sok alkalommal mily fényes dicsőséget arattak ugyanazon ellenség fölött, mellyel most fognak megküzdeni; az ellenség sokaságától nem kell megrettenni, mert nem a sokaságban, hanem a katonai erőben áll a győzelem. Maga Isten is alászáll a magasból azok mellé, akik az ő szent vallásáért harcolnak [...]”³⁸⁰ Végül figyelemre méltó még a Ráskay-epizód. Tomori, észrevevén egy bekerítésükre küldött török seregrészt, a király mellé rendelt Ráskayt bízta meg, hogy vonuljon ellenük. Ráskay vonakodik, arra hivatkozva, hogy az ő feladata a király védelme, de mikor Lajos egykedvűen vállat von: „Nem én vagyok a hadak vezére” – elindul.³⁸¹ A jelent, a párbeszédes forma nélkül, ugyanígy megtalálható Brodaricsnál is.³⁸² Mivel mindez csupa olyan apró részlet és epizód, mely csak Brodaricstól és Brodaricsból tudható, nyilvánvaló, hogy Sz. Varga Éva is - Gulácsyhoz és Ordashoz hasonlóan - merített Brodarics beszámolójából.

Az elmondottak a következőképpen összegezhetők: Brodarics hatását értelemszerűen csak az olyan művekben lehet vizsgálni, amelyekben szerepel a csata előzményeinek illetve menetének ábrázolása. Ez alapján lehetett a Simai- és a Rédey-tanulmányban szereplő művek körét összesen hétre szűkíteni, illetve három másik, 1926 után keletkezett regénnyel kiegészíteni. Az is bebizonyosodott azonban, hogy nagy körültekintéssel kell eljárni még az ilyen művek vizsgálatánál is, amennyiben egy-két közkeletű, és általánosan ismert Brodarics-idézet megléte még nem igazolja kellőképpen, hogy az adott szerző első kézből vette Brodaricsra visszavezethető információit. Visszatérve most már a tanulmány elején felvetett

³⁷⁹ SZ. VARGA, i.m. 184-185.

³⁸⁰ BRODARICS, i.m. 320.

³⁸¹ SZ. VARGA, i.m. 185-186.

³⁸² BRODARICS, i.m. 321.

kérdésre, azt mondhatjuk, hogy Brodarics szövege az 1926 előtt keletkezett műveknél korántsem gyakorolt minden esetben *közvetlen* hatást: a vizsgált hét műből ezt négyről tudtuk egyértelműen kimutatni. Az 1926 után íródott regények esetében viszont azt tapasztaljuk, hogy mindhárom szerző bizonyosan forgatta Brodaricsot, ami azt jelenti, hogy a vizsgált tíz műből összességében hétnél volt igazolható a közvetlen Brodarics-hatás. Mindez meggyőzően bizonyítja, hogy Brodarics beszámolója nemcsak a későbbi történetírókra, de egészen napjainkig hatóan a szépirókra is igen jelentős hatást gyakorolt. Ha száz százalékban tehát nem is helytállóak Simai Ödönnek és Rédey Tivadarnak a fejezet elején citált megállapításai, annyiban kétség kívül igazuk volt, hogy Brodarics *közvetett* hatása az őt forrásként használó történetírókon keresztül még azoknál a regényíróknál is érvényesült, akik magát a Mohács-beszámolót nem vették a kezükbe.

FÜGGELÉK

Dolgozatomhoz Függelékként csatolok 18, korábban kiadatlan levelet, melyek egy részét Brodarics írta, más része neki szól. A levelek között, tekintve hogy a legkülönbébb gyűjteményekből származnak, tartalmi kapcsolat a legritkább esetben fedezhető föl, ezért egyszerűen kronológiai sorrendben közlöm őket. Minden levélnél feltüntettem a küldőt és a címzettet, a levél keltét, és a felhasznált kézirat lelőhelyét. A levelek többsége részint a Magyar Országos Levéltár (MOL) állományából származik, részint különböző lengyel gyűjteményekből. A legfontosabb lengyelországi lelőhely a varsói Nemzeti Könyvtár (Biblioteka Narodowa – BN), ahol az Acta Tomiciana alapját képező Górski-gyűjteményt őrzik. Van azonban olyan lengyelországi provenienciájú levél, melyet a Górski-gyűjtemény nem őrzött meg, így egy levél a kórnicki könyvtárban őrzött Tomiciana-példányokból származik (Biblioteka Kórnicka – BK), egy másik pedig a krakkói Jagelló-könyvtárból (Biblioteka Jagellńska – BJ). Egy levelet a budapesti Egyetemi Könyvtárban található Kaprinay-kéziratgyűjteményben találtam (Collectio Capriniana), egy pedig a vatikáni levéltárból (Archivio Segreto Vaticano - ASV) való.

A levelek elé illesztett rövid összefoglalók tartalmazzák a levelekben előforduló neveket, földrajzi helyeket és a legfontosabb említésre kerülő témákat.

Az átírás során a ma használatos latin helyesírási normák szerint egységesítettem a szövegeket, a humanista helyesírási sajátosságokat (pl.: *e* betű *ae* helyett) nem tartottam meg. A személy és földrajzi neveket betűhíven közlöm. Ahol szükséges és lehetséges volt, lábjegyzetben megadtam a ma használatos alakot (pl. Gwl = Gyula). Az olvashatatlan vagy hiányzó részeket [...] jelöli. A bizonytalan olvasatok után [?] áll, a nyelvtanilag vagy értelmileg hibás szavakat [!] jelöli, ezeket lábjegyzetben javítottam.

1.

Staphanus Brodericus ignoto praelato

Buda, 1507. [?]

Felhasznált kézirat: MOL, DF 232236

Brodarics kifejezi háláját patrónusa iránt, és kéri, hogy miként eddig, úgy a továbbiakban is segítse őt és családját.

Venerabilis domine, patrone³⁸³ unice atque observande. Post servitutis meae commendationem.

Quod semper feci in litteris ad Vestram Dominationem missis hoc idem nunc quoque faciam. Gratias videlicet [?] agam Vestrae Reverendissimae Dominationi de eius erga me humanitate ac beneficiis. Rogo autem eandem ut semper hactenus ita etiam in posterum commendatum me dignetur apud reverendissimam dominationem reddere meosque omnes protegere. Quod ego Vestrae Dominationi Reverendissimae dum vivam reservare studebo. [...] et bene valere opto. Ex Buda dominica proxima ante festum [...] Millesimo Quingentesimo Septimo

Stephanus Brodarich

decretorum doctor, servitor Vestrae Dominationis

2.

Staphanus Brodericus civibus Cassoviensibus

Buda, 1512. augusztus 29.

Felhasznált kézirat: MOL, DF 270926

1. Brodarics emlékezteti a kassai polgárokat, hogy eddig is számos esetben, amikor csak tudott segítségükre volt. – 2. Kéri, hogy szolgálatai elismeréseképp a város csináltasson neki egy négylovas hintót, és a Szent Miklós-napi vásárra érkező kereskedőkkel küldesse el Budára.

Prudentes et circumspecti domini et amici mihi honorandi.

[1.] Satis constat Vestris Dominationibus, et maxime illis, qui ad dominum nostrum reverendissimum per Vestras Dominationes mitti solent, me in omnibus, in quibus possum, et quae sunt officii mei, libentissime servire eisdem. Id quod ego non propterea facio quod

³⁸³ A papi személy, aki Brodarics patrónusa 1507-ben, lehet Bakócz Tamás, de lehet már Szathmári György is. Sőt az sem elképzelhetetlen, hogy a levelet Brodarics Bakócznak írja, miután az beajánlotta Szathmári szolgálatába

propter hoc aliquam renumerationem a vestris dominationibus exspectem, sed certo magis ex cordis affectione, qua Vestris Dominationibus afficior.

[2.] Nihilominus tamen rogo Vestras Dominationes, ut non loco renumerationis sed loco mutuae benivolentiae velint mihi ordinarie [?] facere unum currum pro quattuor equis, et per mercatores huc Budam ad nundinas Sancti Nicolai³⁸⁴ venturos mittere. Id quod scio me apud Vestras Dominationes servitiis meis posse per [?] dominum nostrum gratiosissimum centies promereri. Eisdem vestras dominationes optime cupio valere. Ex Buda in festo decollationis Sancti Johannis Baptistae Anno 1512.

Staphanus Brodarych

decretorum doctor, secretarius reverendissimi

domini Quinqueecclesiensis mp

3.

Andreas Cricius Stephano Broderico oratori regis Ungariae

Krakkó, 1523. február 18.

Felhasznált kézirat: BK243 222-223; BK245 29r-v

1. Cricius kifejezi örömét, hogy Brodarics írt neki, és sem a hosszú évek sem a közöttük lévő távolság közepette nem feledkezett meg régi barátságukról. – 2. Megköszöni, hogy Brodarics gratulált neki prsemisli püspöki kinevezéséhez, amire nem törekedett, sőt nem is gondolt rá, de tart attól, hogy a török torkában lévő püspökség akadályozza majd irodalmi céljai elérésében. – 3. Értesült a pápaválasztásról, de aggódik, hogy az egyház helyzete nem javul Lengyelországban, különösen a szomszédok, főleg a csehek ármánykodása miatt. – 4. Értseült róla, hogy kinevezésével kapcsolatban rosszindulatú pletykák terjednek Rómában, ezért kéri Brodaricsot, hogy tájékoztassa ezekről.

[1.] Reverendissime domine, domine et amice honorandissime³⁸⁵. Rediens huc ex Lithuania litteras Dominationis Vestrae³⁸⁶ a quodam, qui dudum istinc ex urbe venerat, accepi, ex quibus quam non oblita nostrae veteris consuetudinis³⁸⁷³⁸⁸, et qua me benevolentia complectatur, abunde cognovi. Quae quidem litterae loco magni cuiuspiam muneris mihi

³⁸⁴ A Szent Miklós-napi vásárra, azaz december 6-ra.

³⁸⁵ BK 245 *honorande* alakot hoz.

³⁸⁶ BK 245-ben beszúrva: *Reverendissime*.

³⁸⁷ BK 245-ben: *sit*

³⁸⁸ Ez a legkorábbi levél a Cricius-Brodarics levélváltásban. Pontosán nem tudjuk, mióta ismerték egymást, és hogy hol ismerkedtek össze. De a következő mondatban megfogalmazott „*pet tot annos*” fordulat alapján ismeretségük ekkorra már több éves múlttra tekinthetett vissza.

exstiterunt. Fuit enim spectata semper virtus Vestrae Dominationis et consuetudo iucundissima, quam cum per tot annos tantamque locorum intercapedinem video non exstinctam, plurimum mihi gratulor, et Vestrae³⁸⁹ Dominationi, quas maiores possum, gratias ago. Equidem nihil magis cupio, quam hunc illius erga me³⁹⁰ animum aliquibus meis officiis demereri, meumque vicissim erga illam studium et observantiam testari. Quod ut aliquando praestare possim, nihil operae meae, nihil occasionis praetermittam.

[2] Quod vero Vestra³⁹¹ Dominatio eam mihi gratiam, qua me valere apud Serenissimum Dominum³⁹² Meum intellexit, gratulatur, ago quidem illi immensas gratias, verum mallet, ut aliquando quieti meae, cuius sum amantissimus, praesertim in tantis rerum publicarum turbis ac³⁹³ discriminibus mihi gratulari possit. Nescio autem³⁹⁴, quo meo fato fit, ut quo magis me in portum refero, hoc magis aestus me³⁹⁵ in altum repellit. Nam³⁹⁶ ipse Clementissimus Dominus Meus me non vulgaribus sacerdotiis auxisset, et ego iam mihi et litterulis meis vivere destinassem, ecce me adeo non ambientem, ut ne cogitantem quidem haec unquam ad Premisliensem pontificatum³⁹⁷ evexit, tanquam e sinu quodam, ubi lenior fluctuatio, ad pelagus fluctuosissimum. Primum enim episcopatus ipse situs est in faucibus infidelium, ubi continuo casus et ruina est metuenda. Deinde in quantis turbis versetur res ecclesiastica in his regionibus, credo Vestram Dominationem non ignorare³⁹⁸, in quibus nihil consultius videatur, quam latere.

[3.] Porro intelligimus³⁹⁹ summum pontificem, quem sperabamus, redempturum Israel, huic incendio faces etiam addere, quo haud⁴⁰⁰ dubium est aliquod grave discrimen secuturum⁴⁰¹, et si Vestra Dominatio⁴⁰² hic adesset, et animum principis ac regnicolarum

³⁸⁹ BK 245-ben beszúrva: *Reverendissime*.

³⁹⁰ BK 245-ben más szórend: *erga me illius*.

³⁹¹ BK 245: *vestra* helyett *reverendissima*.

³⁹² BK 245-ben beszúrva: *Regem*.

³⁹³ BK 245-ben *et* szerepel.

³⁹⁴ BK 245-ben *enim* szerepel.

³⁹⁵ BK 245-ben a *me* hiányzik.

³⁹⁶ BK 245-ben beszúrva: *cum*.

³⁹⁷ Erasmus Ciołek plocki püspök halála után (1522) utódjául Rafał Leszczyński prsemisli püspököt nevezte ki Zsigmond király, és az így megüresedett püspökséget kapta volna Cricius. VI. Adorján pápa azonban nem várta meg Zsigmond jelölését, hanem Brandenburi Albert testvérére ruházta a plocki püspökséget, így Rafał Leszczyński még 1524-be is csupán nominatus Plocensis. A püspökkinevezések körüli huzavona komoly diplomáciai apparátust mozgató meg: az ügyben Brodaries is többször tárgyalt a pápával Zsigmond kérésére. Vö: Zsigmondhoz írott leveleit, melyeknek egyik állandó témája a plocki püspökség ügye. AT, VI. Nr. 197, 202-203, 245. A két püspökséggel kapcsolatban lásd még: AT VI. Nr. 121-126., Nr. 128-133, 137, 139, 140, 141.

³⁹⁸ BK 245-ben beszúrva *Reverendissimam*; *ignorare* helyett *ignorasse* szerepel; utána a mondat vége hiányzik

³⁹⁹ BK 245-ben *Porro intelligimus* hiányzik.

⁴⁰⁰ BK 245-ben *quo haud* helyett *ex quibus non*.

⁴⁰¹ BK 245-ben *secuturum* helyett *sequi*.

⁴⁰² BK 245-ben beszúrva: *Reverendissima*.

omnium exacerbatum videret, iudicaret prorsus de ipsa re ecclesiastica hic⁴⁰³ actum. Non desunt Bohemi et alii⁴⁰⁴ vicini, qui ignem succendant⁴⁰⁵, nisi quod aegre adhuc⁴⁰⁶ per pontifices nostros⁴⁰⁷ arcetur incendium. Ego me huic aleae admixtum vehementer doleo, meque, si iuris mei essem, ex hac turba libentissime subducerem. Episcopatus Plocensis iussus est in manus secularium tradi, electo regio locus in Senatu episcopi Plocensis, et mihi Premisliensis est assignatus imperio principis ac procerum omnium. Quid reliquum⁴⁰⁸ futurum sit, ubi pontifex et vos isthic ita rem, ut coepistis, tractaveritis, non libet augurari.

[4.] Scribitur etiam nobis, quod de meis isthic sacerdotiis nescio quid credatur, sine quibus ego nunquam episcopatum hunc recipiam, et proinde rogo et obsecro⁴⁰⁹ Vestram Dominationem, ut⁴¹⁰ me quamprimum certiores reddere dignetur, quid monstri isthic alatur, et in hoc saltem mihi opituletur, si in alio non libet, ut in hac re, quomodocumque successerit, diutius non pendeam. De reliquis viderint alii. Commendo me⁴¹¹ Dominationi. Cracoviae die 18 februarii 1523.

4.

**Brodericus Domino Theoderico Vafro notario domino Auditoris Camerae, reverendissimo
domino et amico honorandissimo**

Róma, 1524. február 11.

Felhasznált kézirat: MOL, DL 47545

Lászlai János római magyar gyóntató száznegyvenhét dukátnyi hagyatéka Philippus de Senis és Vincenzo Baldi kívánságának megfelelően az Alconiti-bankban került letétbe.

Domine Theoderice.

Ego sum contentus, quod illa pecunia domini Joannis penitenciarum⁴¹² Hungari ducati videlicet centum quadraginta septem deponantur in Banco Alconiti [?] iuxta voluntatem

⁴⁰³ BK 245-ben *hic* helyett *sit* áll.

⁴⁰⁴ BK 245-ben *Bohemi et alii* hiányzik.

⁴⁰⁵ BK 245-ben grammatikailag hibásan *succedunt* szerepel.

⁴⁰⁶ BK 245-ben *adhuc* hiányzik.

⁴⁰⁷ BK 245-ben *nostros* hiányzik.

⁴⁰⁸ BK 245-ben *reliquum* helyett *denique* áll.

⁴⁰⁹ BK 245-ben *et obsecro* hiányzik.

⁴¹⁰ BK 245-ben beszúrva: *Reverendissimam*; hiányzik: *ut*.

⁴¹¹ A BK 245-ben betoldva: *ex corde Reverendissimae Dominationi Vestrae*

⁴¹² Lászlai János római magyar gyóntató 1523. augusztus 17-én halt meg. Halálával kapcsolatban vö. Brodarics két, Várdai Ferenc erdélyi püspökhöz írt levelét (ItK, 1930, 222-225.)

domini Philippi de Senis⁴¹³ et domini Vincencii Baldi decretorum doctoris ad instantiam tamen omnium nostrorum. Romae, XI. februarii 1524.

Stephanus Brodericus orator Hungariae manupropria

5.

Stephanus Brodericus Ferdinando archiduci⁴¹⁴

Róma, 1524. február 29.

Felhasznált kézirat: MOL, DF 276068

1. Ferdinánd nyájas levelére válaszolva megígéri, mindig elkötelezett szolgája marad a főhercegnek. A hírekről részletesen a cordobai gróf fog beszámolni; a tizedeket beszedik ugyan, de ennek ellenére kevés a remény [Magyarország megmenekülésére], ha nem lesz béke a keresztény fejedelmek között. - 2. A horvátországi Spalatóból az a hír érkezett Velencébe, hogy a boszniai pasa vagy szandzsákbég jelentős gyalogos csapatokból álló sereget küldött Klissza ostromlására, és hamarosan ő maga is követi őket egy jelentős lovas sereggel. Konstantinápolyi hírek szerint a török nagy erővel készülődik mind szárazon, mind vízen. II. Lajos igyekszik élelmet és muníciót juttatni az ostromlott Klisszába, de félő, hogy későn ér oda.

Serenissime Princeps et domine domine mihi gratiosissime. Post servitutis meae perpetuae in gratiam vestrae Serenitatis humillimam commendationem.

[1.] Ad humanissimas litteras Vestrae Serenitatis, quas modo accepi, non habeo quid aliud respondeam, nisi me esse et fore perpetuo, dum vivam, addictissimum servulum Vestrae Serenitatis. Illustris dominus meus, dominus comes de Corduba omnia alia ex ordine referre poterit. Exiguntur quidem istae decimae, sicut Vestra Serenitas ab ipso intelliget, sed in his quoque parva est spes ponenda, si deus pacem aut indutias inter principes non posuerit, tota salutis communis ratio in hac una re posita esse videtur.

[2.] Ex Croatia habemus ex litteris comitis Spalatiensis ad illustrissimum dominum Venetorum V. Februarii datis Bassam sive Zanzacum Boznae iam praemisisse non parum peditum numerum ad obsidendam Clyzium⁴¹⁵ subsecuturum ipsum quoque brevi cum valido

⁴¹³ Vele kapcsolatban vö.: 2527. ASV Archivum Arcis (AA) Arm. XI, caps I. Nr 156.; 2533. AA XI, caps I. Nr 168.; VII. Kelemen brevei közül. Arm XXXIX, vol 48, Nr 434, 462r-v.

⁴¹⁴ A levél szövege megtalálható az interneten az enyémtől némileg eltérő olvasatban, Tóth Péter közlésében. <http://ephemeris.alcuinus.net/exempla.php>

⁴¹⁵ Klissza fontos dalmáciai végvár. A várat február 5-től ostromolták a boszniai bég csapatai.

equitatu. Habuerunt Veneti et ex Constantinopoli litteras VIII. Januarii datas Turcum facere ingentes apparatus et terra et mari. Aggressorum omnino Hungariam primo quoque tempore. Sacratissimus dominus noster mittit ad succursum Clyzii commeatum, si intromitti poterit, et alia ad defensionem necessaria. Sed vereor, ne tarde veniant.⁴¹⁶ Caetera idem dominus comes. Me et meam servitutem rursus in gratiam Vestrae Serenitatis humillime commendo. Quam deus felicissimam et incolumem conservet.

Ex Urbe XXIX. Februarii 1524.

Eiusdem Vestrae Serenitatis servitor et capellanus humillimus

Stephanus Brodericus
Praepositus Quinqueecclesiensis, orator

6.

Staphanus Brodericus Ferdinando archiduci⁴¹⁷

Róma, 1524. május 3.

Felhasznált kézirat: MOL, DF 276077

1. Értsült Szathmári György esztergomi érsek haláláról; mivel ilyenkor átrendeződnek a javadalmak, kéri Ferdinánd támogatását, járjon közbe érdekében, hogy Budán ne feledkezzenek meg a távol levő követről sem, és jutalmazák szolgálatait legalább egy kisebb javadalommal; ezt is csak azért kéri, hogy megfelelőbben képviselhesse a magyar király ügyeit Rómában.

Serenissime Princeps et domine domine mihi clementissime. Post servitutis meae perpetuae in gratiam Vestrae Serenitatis humillimam commendationem.

[1.] Licet satis absurdum esse videatur ab eo Principe cui quis nihil serviverit quippiam postulare. Summa tamen Vestrae Serenitatis clementia et singularis in omnes

⁴¹⁶ Április 10-én Krusics Péter zenggi várkapitány tengeri úton odaszállított serege szétverte az ostromló török sereget, felmentve ezzel a várat.

⁴¹⁷ A levél szövege, néhány kisebb változtatástól eltekintve, teljesen megegyezik az ugyanezen a napon Zsigmond lengyel királynak küldött levél szövegével. Lásd a Függelék 7. levelét! Sőt, nemcsak a szöveg, de a két irat ductusa is megegyezik, vagyis Brodarics scriptora vélhetőleg kétszer írta le ugyanazt a támogatást kérő levelet, és elküldte mind a kettőt, az egyiket Bécsbe, a másikat Krakkóba. Csupán annyit változtatott, hogy a krakkói levélen a címzett megszólítása mindig *Maiestas* (hiszen Zsigmond király volt), a bécsi változatban viszont csak *Serenitas* szerepel, hiszen Ferdinánd 1524-ben még csak főherceg.

libertalitas ac munificentia spem mihi dat Vestram Serenitatem preces etiam a se merentis servitoris non aspernaturam.

Intellexi reverendissimum dominum meum archiepiscopum Strigoniensem his diebus vita functum esse.⁴¹⁸ Non dubito (ut in tali casu plerumque fieri consuevit) nonnullas beneficiorum ecclesiasticorum mutationes in Hungaria fore. Ego cum a serenissimo et clementissimo domino meo fratre⁴¹⁹ Vestrae Serenitatis longe nunc absim⁴²⁰ et absentes quocunque obsequii genere fungantur, vulgato proverbio pro mortuis haberi soleant, mihi ad Vestrae Serenitatis praesidium duxi refugiendum, cui supplico humillime dignetur tam ad maiestatem regiam ac reginalem dominos meos clementissimos, quam etiam ad magnificum dominum oratorem suum et⁴²¹ reverendissimum dominum cancellarium⁴²² Hungariae in mei commendationem suas litteras dare et efficere, ut mei quamvis absentis, diligenter tamen eorum maiestatibus servientis ratio habeatur saltem in minoribus beneficiis. Nam maiora sicuti non mereror ita neque petere ausim. Neque sum, Clementissime Princeps, natura adeo ambitiosus, ut patrocínio Vestrae Serenitatis, quam scio omnia etiam summa apud dominum meum clementissimum posse, aliud consequi optem, quam unde possim commodius et honorificentius vestris maiestatibus servire. Scit enim maiestas vestra inopiam ac sordes cum magnorum principum legatione non bene convenire. Itaque rursus supplico Vestrae Serenitati, dignetur in hoc preces meas exaudire. Quicquid in me benignitate Serenitatis Vestrae collatum fuerit,⁴²³ dabo operam, ut id in diligentissimum et gratissimum servitorem Vestra Serenitas contulisse videatur. Me et meam servitutem perpetuam rursus in gratiam Vestrae Serenitatis humillime commendo. Quam Deus felicissimam et incolumem conservet. Ex Urbe III. Mai 1524.

Eiusdem Vestrae Serenitatis humillimus servulus

Stephanus Brodericus

Serenissimi Regis Hunagriae orator

⁴¹⁸ Szatmári György (1457-1524) 1521-től főkancellár, 1522-től esztergomi érsek, 1524. április 7-én halt meg.

⁴¹⁹ A Krakkóba küldött levélben itt *nepote* szerepel, hiszen Zsigmond nagybátyja volt II. Lajos királynak, míg Ferdinánddal sógorságban volt.

⁴²⁰ Brodarics 1522 tavasza óta Rómában tartózkodott II. Lajos követeként.

⁴²¹ Johann Schnaidpeck von Schönkirchen császári követ 1523 őszétől tartózkodott a budai udvarban. Igen nagy befolyással bíró személye a köznemesi ellenzék támadásának állandó célpontja volt. A krakkói levélből a *magnificum dominum oratorem suum et* rész hiányzik, nyilván azért, mert Ferdinánddal ellentétben Zsigmondnak nem volt követe Budán.

⁴²² Szalkai László (1475-1526) egri püspök, kancellár. Szatmári halála után ő kapta az esztergomi érsekséget és a vele járó főkancellári hivatal.

⁴²³ Lengyel változatban: *fuerit collatum*.

7.

Stephanus Brodericus orator Sigismundo Regi Polonie

Róma, 1524. május 3.

Felhasznált kézirat: BN T. 5. 100r-v

1. Értsült Szathmári György esztergomi érsek haláláról; mivel ilyenkor átrendeződnek a javadalmak, kéri Zsigmond támogatását, járjon közbe érdekében, hogy Budán ne feledkezzenek meg a távol levő követről sem, és jutalmazák szolgálatait legalább egy kisebb javadalommal; ezt is csak azért kéri, hogy megfelelőbben képviselhesse a magyar király ügyeit Rómában. – 2. Újabb hírei nincsenek, a franciákat még mindig ostromolják a császár seregei Nonariánál. – 3. Megküldi Zsigmondnak Szofi perzsa sah levelének másolatát, melyet az a császárhoz és Ferdinánd főherceghez címzett.

Serenissime Princeps et domine domine mihi clementissime. Post servitutis meae perpetuae in gratiam Vestrae Maiestatis humillimam commendationem.

[1.] Licet satis absurdum esse videatur ab eo principe cui quis nihil serviverit quippiam postulare, summa tamen Vestrae Maiestatis clementia et singularis in omnes libentalitas ac munificentia spem mihi dat Vestram Maiestatem preces etiam nihil a se merentis servitoris non aspernaturam.

Intellexi reverendissimum dominum meum archiepiscopum Strigoniensem his diebus vita functum esse.⁴²⁴ Non dubito, ut in tali casu plerumque fieri consuevit, nonnullas beneficiorum ecclesiasticorum mutationes in Hungaria fore. Ego cum a serenissimo et clementissimo domino meo, nepote⁴²⁵ Vestrae Maiestatis longe nunc absim⁴²⁶ et absentes quocunque obsequii genere fungantur, vulgato proverbio pro mortuis haberi soleant, mihi ad Vestrae Maiestatis praesidium duxi refugiendum, cui supplico humillime, dignetur tam ad maiestatem regiam ac reginalem dominos meos clementissimos, quam etiam reverendissimum dominum cancellarium⁴²⁷ Hungariae in mei commendationem suas litteras dare et efficere, ut mei quamvis absentis diligenter tamen eorum maiestatibus servientis ratio habeatur saltem in minoribus beneficiis. Nam maiora sicuti non mereror ita neque petere ausim. Neque sum, Clementissime Princeps, natura adeo ambitiosus, ut patrocínio Vestrae Maiestatis, quam scio omnia etiam summa apud dominum meum clementissimum posse, aliud consequi optem, quam unde possim commodius et honorificentius Vestris Maiestatibus servire. Scit enim

⁴²⁴ Szatmári György (1457-1524) 1521-től főkancellár, 1522-től esztergomi érsek, 1524. április 7-én halt meg.

⁴²⁵ II. Lajos unokaöccse volt Zsigmond lengyel királynak.

⁴²⁶ Brodarics 1522 tavasza óta Rómában tartózkodott II. Lajos követeként.

⁴²⁷ Szalkai László (1475-1526) egri püspök, kancellár. Szathmári halála után ő kapta az esztergomi érsekséget és a vele járó főkancellári hivatalt.

Maiestas Vestra inopiam ac sordes cum magnorum Principum legatione non bene convenire. Itaque rursus supplico Vestrae Maiestati, dignetur in hoc preces meas exaudire. Quicquid in me benignitate Maiestatis Vestrae fuerit collatum, dabo operam, ut id in diligentissimum et gratissimum servitorem Vestra Maiestas contulisse videatur. Me et meam servitutum perpetuam rursus in gratiam Vestrae Maiestatis humillime commendo, quam Deus felicissimam et incolumem conservet. Ex Urbe 3. Maii 1524.

Eiusdem Vestrae Sacratissimae Maiestatis

Servitor et capellanus humillimus

Stephanus Brodericus secretarius

regis Hungariae, orator

[2.] Nova non sunt alia. Gallos affirmant Novariae⁴²⁸ a Caesarianis obsideri, et ad exeundum ex Italia vehementer urgeri.

[3.] Novum Soltanum dicunt se contra Thurcas diligenter munire. Credo Maiestatem Vestram intellexisse de litteris Sophii⁴²⁹, ad Caesarem et serenissimum dominum⁴³⁰ meum⁴³¹, in quibus hortatur eos, ut principes Christianos in Thurcam concitent, quarum exemplum ad Vestram Maiestatem mittam.

⁴²⁸ Novara, észak-itáliai város.

⁴²⁹ I. Iszmail Szofi (1500-1524) perzsa sah 1523-ban már biztosan kapcsolatban állt II. Lajossal. Követe, egy Libanoni Péter nevű maronita szerzetes 1523-ban levelet hozott neki a sahtól, melyben utalás történik arra, hogy a sah már korábban is küldött leveleket a magyar királynak. A sah nevében eljáró szerzetes később az 1524-es nürnbergi birodalmi gyűlésen is felszólalt, és közös törökellenes együttműködésre igyekezett rábírni a keresztény fejedelmeket. Az európai hatalmak ellentétei miatt, a korabeli politikai közvéleményt erősen foglalkoztató perzsa szövetségből nem lett semmi. Mire V. Károly 1525 augusztusában rászánta magát, hogy válaszol Szofi sah ajánlatára, a perzsa utalkodó már nem volt az élők sorában. A kérdésről bővebben ld.: TARDY Lajos, *Perzsia és a Nyugat Mohács előtt*, Bp., 1977, 728-735; illetve TARDY Lajos, *Régi magyar követjárások Keleten*, Bp., 1983, 81-93.

⁴³⁰ II. Lajos.

⁴³¹ Áthúzva: *Principem Ferdinandum*, fölé írva: *dominum meum*.

Stephanus Brodericus praepositus Clementi papae VII**Buda, 1524. november 22.***Felhasznált kézirat: ASV, Principi, vol. 2. f. 345r-v*

1. Késlekedésének okát hamarosan személyesen adhatja elő a pápának: már indulóban volt, amikor közbejött, hogy Campeggio bíborost Ferdinánd hirtelen távozása után Budára hívták. Ebben kiváló szolgálatot tett Szalkai László, esztergomi érsek, aki mindenben kész a pápai udvar kívánsága szerint eljárni. – 2. Ha Rómába ér beszámol az itthoni helyzetről; hosszabb levéllel most nem akar a pápa terhére lenni; a legfontosabbakat Őszentsége megtudhatja Imre főesperestől. Kifejezi háláját, amiért a pápai udvar és Burgio báró közbenjárt az érdekében, ha lehet, az eddigieknél is jobban lekötelezve őt ezzel.

Beatissime Pater, ac Domine, Domine Clementissime. Post servitutis meae perpetuae ad pulveres pedum Vestrae Sanctitatis beatorum humillimam commendationem.

[1.] Causas tam diuturnae meae morae Vestra Sanctitas a me ipso brevi accipiet. Non enim credo me iam diutius moraturum. Nunc etiam iam eram in procinctu ad Vestram Sanctitatem eundi, cum rursus alia morae causa incidit: vocatio videlicet reverendissimi domini cardinalis Campe⁴³² ad hanc Maiestatem domini mei sacratissimi. Hoc enim [?] visum est convenientius et honori Sanctae Sedis ac Vestrae Sanctitatis accomodatius, quam eum post repentinum praesertim sacratissimi principis Ferdinandi illinc abitum Viennae desiderare. Qua in re perficienda adiuti sumus egregie opera reverendissimi domini Strigoniensis⁴³³ ad omnia mandata Vestrae Sanctitatis implenda et ad omnia, quae ad splendorem ac decus Vestrae Sanctitatis pertinere videntur, facienda proclivissimi.

[2.] Ubi cum reverendissimo domino legato praesente etiam domino Strigoniense fuero, statim ad Vestram Sanctitatem advolabo et plura ac certiora de rebus omnibus referam.⁴³⁴ Ne vero nunc longioribus litteris sim Vestrae Sanctitati taedio, referet nonnulla Vestrae Sanctitati nomine meo dominus Emericus archidiaconus⁴³⁵, frater meus. Illud tamen unum neque ego possum tacere. Me licet ab initio fuerim Vestrae Sanctitati ita addictus, ut addi nihil posse videretur, nunc tamen ob diligentissimas intercessionem immo contentiones quoque acerrimas domini baronis pro mea promotione nomine Vestrae Sanctitatis factas, factum esse longe addictiorem et obstrictum vinctumque esse perpetuis vinculis in perpetuum

⁴³² Campeggio bíboros, pápai legátus 1524 július 18-ától tartózkodott Magyarországon, majd Bécsben. Mint a levélből kiderül, II. Lajos Brodaricsot bízta meg, hogy a bíborost Bécsből kísérje Budára.

⁴³³ Szalkai László 1524 májusa óta viselte az esztergomi érseki címet.

⁴³⁴ Brodarics valójában csak 1525 februárjában indulhatott útnak. II. Lajos 1525. február 13-án keltezte követi megbízólevelét Budán. (ASV, Principi, Vol. 3., 36 r-v)

Sanctitatis Vestrae et inclytæ eius domus servitutem.⁴³⁶ Non minus certe, quam si omnia amplissima eius intercessione fuissem consecutus.

Cetera ut præmisi dicturus [?] Vestrae Sanctitati dominus Archidiaconus. Quam supplex oro dignetur benigne audire.

Me ac meam perpetuam servitutem in gratiam Vestrae Sanctitatis rursus supplex commendo. Quam Deus felicissimam et sospitem conservet. Budæ, 22. Novembris 1524.

Eiusdem Vestre Sanctitatis

humillimus servulus Stephanus Brodericus præpositus Quinqueecclesiensis.

9.

Stephanus Brodericus orator Sigismundo Regi Polonie⁴³⁷

Róma, 1525. május 17.

Felhasznált kézirat: BN T. 6. 33r-v

1. A napokban több levelet is kapott Zsigmondtól, amiben a király arra kéri, járjon el bizonyos ügyeiben, amit szívesen teljesít. – 2. Köszöni, hogy Zsigmond közbenjárt érdekében II. Lajosnál, igyekszik jóindulatát megszolgálni. – 3. A király kérését, Johannes Rudniczki jelentése szerint, részben már elintézték, részben Brodarics Pucci bíborossal holnap terjeszti a pápa elé; a pápa válaszáról tüstént értesíteni fogja Zsigmondot. – 4. A pápa szorgosan fáradozik a császár és a francia király közti béke létrehozásán, e célból legátusként rendelte a császár mellé Johannes de Salviatis bíborost, és elküldte vele Brodaricsot is. – 5. Bízik benne, hogy a békét meg lehet teremteni, erről írt is Andreas Cricius prsemisli püspöknek egy titkosírással írt levelet; legfőképp a francia király nemeslelkűsége miatt bízik ebben, akivel nemrég személyesen is tárgyalt, ahogy ezt Zsigmondnak is megírta. – 6. Ha nem sikerül, nincs más mód Magyarország megmentésére, mint amiről már korábban írt Zsigmondnak [ti. a törökkel való békekötés]; bárcsak már Belgrád és Szörényvár elvesztése előtt ehhez folymadt volna; hiszen mindenki csak saját magával törődik, a magyarokkal senki. – 7. Mindeféle hihetetlen dolgokat írnak a német parasztháborúról, de úgy gondolja erről Zsigmondnak nálánál több információja van; az is hírlik, hogy a török az idén nem támadja meg Magyarországot, de ez csak annyiban vigasz, hogy valamelyes haladékat jelent. – 8. Ha a bari hercegség ügyében szükség van közbenjárására, kéri, hogy Zsigmond értesítse erről; ha épp nincs Rómában, követtársa, Franciscus Marsupinus eljuttatja hozzá a neki címzett leveleket.

⁴³⁵ Talán Brodarics régi pártfogoltjáról, Kálnay Imre (1493-1544 után) gyulafehérvári főesperesről van szó.

⁴³⁶ A pápai udvar Burgio báró révén már 1524-ben szerette volna elérni Brodarics püspöki kinevezését, de ez Szalkai érsek ellenállásán akkor még megbukott. Brodaricsot egy esztergomi éneklőkanonoki javadalommal kárpótolták.

⁴³⁷ A levél szövege megtalálható az interneten Tóth Péter közlésében, filológiai és tárgyi jegyzetek nélkül. <http://ephemeris.alcuinus.net/exempla.php>

Sacratissima Regia Maiestas domine domine mihi clementissime. Post servitiorum meorum in gratiam Vestrae Maiestatis humillimam commendationem.

[1.] Accepi aliquot litteras Vestrae Maiestatis his diebus, in quibus Vestra Maiestas scribit mihi de nonnullis suis negotiis, quae mihi perinde curae erunt, ut negotia serenissimi et gratiosissimi domini mei, carissimi nepotis Vestrae Maiestatis. Neque ulla ratione magis poterit Vestra Maiestas suam in me gratiam ostendere, quam si servitute mea quantulacunque uti fuerit dignata. Quod ut facere velit, eidem supplico humillime.

[2.] Nescio autem quibus verbis Vestrae Maiestati gratias agam, vel quibus obsequiis promereri apud eam possim eam gratiam, quam superioribus mensibus in commendando me, suo minimo servulo sacratissimae Maiestati nepotis sui carissimi declaravit. Hoc unum semper et palam profitebor, et re ipsa ac servitute mea sincerissima ostendere conabor Vestram Maiestatem, quod in me conferet, in gratum ac fidelissimum servitorem collaturam, et quicquid mihi accessionis contigerit, id soli Vestrae Maiestati libens debebo.

[3.] Verum ut ad ea redeam, de quibus Vestra Maiestas scribit, ea partim sunt expedita, sicut mihi dominus Joannes Rudniczki⁴³⁸ rettulit, partim cras, unacum reverendissimo domino cardinale Sanctorum Quattuor⁴³⁹, sicut Vestra Maiestas iubet (de prelatorum huc missione loquor) sanctissimo domino meo referentur. De cuius voluntate faciam Vestram Maiestatem ilico certiore.

[4.] Pontifex in facto pacis inter caesarem et Christianissimum regem faciendae vehementissime laborat, delegit eius rei gratia reverendissimum dominum cardinalem Salviati, nepotem suum ad caesarem mittendum⁴⁴⁰. Cum quo consultissimum iudicaret me quoque, qui huius potissimum rei gratia a Maiestate domini mei gratiosissimi missus sum, illuc proficisci. De qua pontificis voluntate scripsi ad Maiestatem Regiam. [5.] Si posset confici ista pax, sicut sumus in non parva spe, propter illas causas, quas ad reverendissimum dominum Premisliensem⁴⁴¹, cum quo mihi notae occultiores⁴⁴² sunt, perscripsi, si, inquam, confici posset, essemus securi de salute Christianae Reipublicae, praesertim ob eum animum, quem certe magnum et excellentem in rege Christianissimo esse animadverti superioribus diebus, dum apud eum essem, de quo ad Vestram Maiestatem proxime scripsi. [6.] Sin minus, ego quantumcunque cogitem, Sapientissime Rex, non video ullam aliam salutis nostrae

⁴³⁸ *Rwdynczky áthúzva, más kézzel fölé írva: Rudniczki.*

⁴³⁹ A Négy Koronás Szentről (Quattuor Sanctorum Coronatorum) elnevezett templom Lorenzo Pucci (Laurentius Pucius) bíboros, melfi, majd albai püspök tituláris temploma volt.

⁴⁴⁰ Joannes de Salviatis bíborost 1525. május 5-én nevezte ki VII. Kelemen legatusnak V. Károly mellé. Feladata, mint Brodarics is írja, elsősorban a francia és a spanyol király közti béke megteremtése, és a török elleni hadjárat előkészítése volt.

⁴⁴¹ Andreas Cricius prsemisli püspök.

rationem⁴⁴³, quam illam de qua scio me aliquando ad Vestram Maiestatem scripsisse, et quam utinam ante perditum Belgradum ac dirutum Severinum⁴⁴⁴ secuti fuisset. Sed vetera sero querimur. Clementissime Princeps, unusquisque curat sua propria negotia, et nemo nostra, et alii Christiani sanguine Christiano inexplebiles sub tegmine alarum Vestrarum Maiestatum sacratissimarum requiescunt. Sed de his satis, praesertim cum non sit sine periculo scribere veritatem.

[7.] De tumultu Germanico⁴⁴⁵ mira scribuntur, sed illa scio Vestrae Maiestati quam nobis esse notiora. Affirmatur ex omnibus partibus Thurcam pro hoc anno nos magna vi non aggressurum. Sed hoc etiam, si verum esset, parum consolationis nobis praebere deberet, nisi quod per has moras exitium nostrum longius proferri ac prorogari videtur.

[8.] De rebus Barenis⁴⁴⁶ scio Vestram Maiestatem a suis fieri certiore. Si mihi ad caesarem eundum fuerit, et si quid me ibi Vestra Maiestas sibi in hoc servire voluerit, faciat me certiore. Litterae Vestrae Maiestatis etiam si interim discederem per collegam meum, dominum Franciscum Marsupinum, qui hic erit, vel etiam per reverendissimum dominum cardinalem Sanctorum Quattuor fideliter ad me mittentur.

Me et servitia mea in gratiam Vestrae Maiestatis rursus humillime commendo. Romae
17. Maii 1525.

Eiusdem Vestrae Sacratissimae Maiestatis minimus servulus

Stephanus Brodericus orator

⁴⁴² Brodarics több levelében alkalmaz eddig megfejtetlen titkosírást.

⁴⁴³ Brodarics itt nyilvánvalóan a törökkel kötendő békére céloz: a magyar udvarban többször felmerült, hogy az 1521 óta tartó hivatalos hadiállapotnak béke vagy legalább fegyverszünet útján véget vessenek, de - részben pápai nyomásra is – mindig elvetették az ötletet. Brodarics burkolt fogalmazása különösen aktuális, ha tudjuk, hogy maga Zsigmond, látva a tervezett keresztény összefogás kudarcát, 1525. november 15-én békét kötött a törökkel. Brodarics még Mohács után írt első, Piotr Tomicikihez és Andreas Criciushoz címzett levelében is (1526. szeptember 6.) azon sajnálkozik, hogy a magyarok nem követték idejekorán Zsigmond példáját (*O nos nunquam minus prudentes, quam tunc, quum consilia pacis cum Turco Vestris Dominationibus non suadentibus solum, sed hortantibus ac rogantibus etiam, non suscepimus.* AT, VIII. 220-221.)

⁴⁴⁴ Nándorfehérvárt (ma: Belgrád, Szerbia) 1521. augusztus 29-én foglalta el a török, Szörényvárt (ma: Turnu-Severin, Románia) 1524 szeptemberében foglalták el Bali nándorfehérvári bég csapatai.

⁴⁴⁵ A német parasztháborúról van szó.

⁴⁴⁶ A bari hercegséggel kapcsolatban Brodarics már korábban is tett szolgálatoakat Zsigmondnak. (A bari hercegség ügyéről bővebben: AT, VIII. Nr 227- 260.)

Stephanus Brodericus Petro Tomicio**Tarnów, 1528. április 28.***Felhasznált kézirat: MOL, I 45, 1. csomó 10r-11v*

1. Beszámolt János királynak mindarról, amit a fegyverszünet ügyében Tomicki rábízott; a király nyugodt lélekkel fogadta a tanácsokat, mint aki tudja, hogy jó baráttól és igaz keresztény paptól származnak; csak azt nehezményezi, hogy a kereszténység érdekében olyan ember javára kellene lemondania a törvényesen megszerzett koronáról, akinek semmi joga nincs az országban, és hatalmát egyedül a fegyverekre, az erőszakra és János alattvalóinak hűtlenségére alapozza. – 2. Tomicki figyelmeztetésére, hogy óvakodjék veszélybe sodorni hazáját és az egész kereszténységet azzal, hogy a török barátságát keresi, azt felelte: mindent elkövetett, hogy távol tartsa magát ettől a barátságtól, és ezért hajlandó volt a legkeserűbb dolgokat is elszenvedni, és azt is tudja, hova vezetett a török barátsága Konstantinápoly esetében, de ez a veszély most nem fenyeget, és ha bekövetkezne is valami hasonló, azt inkább ellenfele rovására kellene írni; különben is vannak keresztény fejedelmek, akik minden kényszer nélkül keresik a török szövetséget, annál kevésbé lehet ezt neki a szemére vetni, akit igaztalanul fosztottak meg országától. – 3. A magyar urak körében sem reménytelen az ügye, hiszen keveseket leszámítva sem őt nem gyűlölik, sem Ferdinándot és a németeket nem szeretik annyira, mint némelyek gondolják. – 4. Szapolyai biztos benne, hogy a keresztény fejedelmek, de különösen a francia király nem hagyják cserben. Leginkább azzal használhatnak neki, ha lekötik a császár és Ferdinánd erejét, hogy ne tudják meghódítani Magyarországot. Helyzete korántsem oly reménytelen, hogy kénytelen legyen elfogadni Ferdinánd méltatlan feltételeit, de azért hálás szívvel fogadta Tomicki tanácsait. Brodarics reméli, hogy igazságos és méltányos feltételekre rá lehet majd venni. – 5. Szapolyai furcsának találja, hogy neki tanácsolják, keressen más menedékhelyet, ha feltett szándéka, hogy nem egyezik meg Ferdinánddal. Különös szövetséges és rokon az, aki csak úgy engedi, hogy országában menedéket találjon, ha ő, Szapolyai átengedi saját királyságát ellenfelének. Ezt inkább Ferdinándnak kellett volna tanácsolni, amikor még Zsigmond kezében volt a döntés lehetősége. – 6. A lengyeleknek nem szabad megőrizniük semlegességüket, mert ez azt jelentené, hogy elárulják a Szapolyaival kötött és most is fennálló szövetségüket, ilyen gondolat pedig nem illik sem a királyhoz sem Tomickihoz. A király tehát azt kéri Tomickitól, igyekezzék inkább meggyőzni Zsigmondot, hogy ígéretéhez híven teljesítse szövetségesi kötelezettségeit. – 7. Szapolyai szerint a lengyeleknek nem kellene annyira tartaniuk Ferdinándtól, sem pedig oly könnyen elhagyniuk őt, és lemondani arról, amit jogosnak ismernek el. – 8. Brodarics kéri Tomickit, bocsásson meg neki, amiért nem saját kezűleg írt neki, de súlyos gyomorfájása miatt keze-lába cserben hagyta.

Reverendissime domine, domine colendissime, servitiorum meorum commendationem.

[1.] Narravi Regiae Maiestati, domino meo gratiosissimo ea, quae Vestra Reverendissima Dominatio commiserat mihi Suae Maiestati referenda, de concordia cum adversario suo ineunda. Accepit omnia gratissimo animo, quippe quae sibi persuadet consilia Dominationis Vestrae Reverendissimae procedere ex mera sinceritate et amore, veluti et a

bono amico suo, et a Christiano antistite. Christianae reipublicae quieti, quantum in se est, studiosissime consulente, durum tamen nimis ac difficile dicit esse Sua Maiestas, quod et Reverendissima Dominatio Vestra fatebatur, diadema legitime semet ademptum deponere, et illi cedere, qui nec iuris aliquid in regno habeat, et omne fundamentum suum in sola vi atque armis et in subditorum Suae Maiestatis perfidia et proditione posuerit.

[2.] Ad particularia respondit, quo ad Thurcum ubi Vestra Reverendissima Dominatio christiane et amice monet, ut caveat publicam per hoc et patriae suae et totius Christianae Reipulicae iacturam ac turbationem; dicit sibi saepe, et omnibus fere momentis haec in mente versari et ab initio versata esse, ac propterea abstinuisse, quantum potuit, ab hoc genere defensionis, usque ad extremum, passum esse omnia illa acerbissima, quae omnes viderunt; non ignorare praeterea, quid ex similibus dissidiis acciderit imperio Constantinopolitano, sed primum non esse adeo nunc extimescendum tale periculum, deinde si quid etiam tale contingeret, illi debere imputari, qui causam dedit, non sibi, qui deo teste et serenissimo rege Poloniae, ac Vestris Dominationibus paratus fuerit ad omnia, quaecunque principem Christianum facere decuisset licere, et divino et humano iure vim repellere vi, non defuisse, nec nunc deesse principes, qui nulla tanta necessitate coacti quaesierint et quaerant amicitiam Thurci totis viribus, sibi iniuste spoliato et pulso regno minus posse hoc, si faceret, verti vitio.

[3.] Quod ad dominos Hungaros attinet, dicit non esse rem Suae Maiestatis adeo in animis Hungarorum desperatam, sicuti multi forte opinantur, neque paucis dumtaxat, qui sibi atrocioris delicti sunt conscii, exceptis alios Hungaros tam dominos quam nobiles ac plebeios adeo esse alienos a Sua Maiestate, et adeo amicos vel Ferdinando, vel nationi illi, quam semper odio fuit persecuti.

[4.] De principum Christianorum auxiliis dixit se certum esse, quod illi, et praesertim christianissimus rex⁴⁴⁷ eum non deseret, ut quibus omnibus sit potentia istorum duorum principum infensa et formidolosa, sed si nihil aliud prodessent principes Christiani, in hoc dicit eos non parum sibi prodesse, quod teneant istis bellis intestinis tam caesarem, quam Ferdinandum distentum, ut eis non vacet soli oppressioni Hungariae operam dare. In hanc sententiam plura locuta est Sua Maiestas, quae ego summatim refero. In summa, Reverendissime Domine, res Suae Maiestatis non videntur adeo desperatae, ut videatur Ferdinandi ad has extremas regni legitime adepti turpiter abiciendi conditiones, acceperit tamen gratissimo animo, ut dixi consilium Vestrae Reverendissimae Dominationis, et nescio adhuc ad quid possit vel induci, vel non induci, sed non despero, qui ad aequas et bonas conditiones deduci possit.

[5.] Illud Maiestas Regia vehementissime fuit mirata de quaerendo sibi aliquo alio receptaculo, si illud ei fixum animo maneret, nullo modo velle concordare cum rege Ferdinando, mirabilem esse dicit Sua Maiestas istam amicitiam, affinitatem⁴⁴⁸ et confederationem, ut sibi in regno principis tot vinculis coniuncti, et nationis adeo sui et familiae suae amice ac studiose non sit aliter receptaculum, nisi velit suum suo iniustissimo vexatori ac persecutori cedere, Dominationes Vestras et Maiestatem Regiam magis decuisse ad hoc regem adversarium tunc, cum res in Maiestatis Suae arbitrio versabatur,⁴⁴⁹ vel postquam vidit eum tergiversari et ad ullas iustas condiciones descendere, sed arma tantum et haec quidem iniustissima, quam Christianum et Maiestatis suae affinem et confederatum principem moliri, dixisset Sua Maiestas nihil sibi velle esse commune cum eo principe, qui omnia iusta recusaret.

[6.] Istud dicit Maiestas Regia non esse servare neutralitatem, quam Regia Maiestas⁴⁵⁰ ipso invito et contradicente sit professa in publico regni sui conventu. Idque tamen ipsum contra foedera, quae suae Maiestati cum Maiestate Regia exstare tunc allegabantur, et re vera exstant. Sed hoc esset declinare in totum ad alteram partem, a iusta videlicet ad iniustam, quare hortatur Maiestas Regia Vestram Dominationem Reverendissimam uti amicum carissimum ac praecipuum, velit deponere ex animo huiusmodi indignas suo principe, indignas etiam tali ac tam Christiano antistite cogitationes. Sed potius pro amore, quo non dubitat se a Vestra Dominatione sua Maiestas prosequi, velit persuadere unacum amicis et fratribus suis Maiestatis Regiae, ut sua Maiestas satisfaciatur fidei et obligationi suae, qua se litteris suis mediantibus manu sua subscriptis obstrinxit Maiestati Regiae, et domui Scepusiensi, quarum litterarum exemplum sua Maiestas dicit se misisse ad Regiam Maiestatem per dominum Colocensem.⁴⁵¹

[7.] Dicit postremo Maiestas Regia, quod vestrae Dominationes neque in tantum timere deberent Ferdinandum, quantum timent, neque ita desperare de statu suo sicut desperant, neque ita facile recedere ob vanos quosdam metus ac respectus ab his, quae iusta et sibi debita esse cognoscunt.

[8.] Haec scribo de mente suae Maiestatis, perlectam per suam Maiestatem, et haec respondit ad nunciata Vestrae Reverendissimae Dominationis. Ego quod ad me attinet, non

⁴⁴⁷ I. Ferenc francia király.

⁴⁴⁸ Zsigmond első felesége, Szapolyai Borbála János testvére volt.

⁴⁴⁹ Az 1527 júniusában Olmützben zajló tanácskozások Zsigmond védnöksége alatt zajlottak. Utóbb vált világossá, hogy Ferdinánd csak időnyerésre használta az alkudozásokat, és júliusban megindította a háborút Szapolyai ellen.

⁴⁵⁰ Ti.: Zsigmond lengyel király.

⁴⁵¹ Frangepán Ferenc kalocsai érsek volt Brodarics mellett Szapolyai másik élvonalbeli diplomatája.

cessabo unquam agere gratias Vestrae Dominationi Reverendissimae pro tanta eius in me benevolentia et favore, licet sim certus me nunquam satis dignos neque agere, multo vero minus referre posse.

Scripsi his diebus per servitorem Vestrae Dominationis, quem miserat, quem non dubito iam pervenisse ad eam. Ignoscat Vestra Dominatio Reverendissima, quod haec manu aliena fuit scripta, laboravi non parvo stomachi dolore, totus invalidus ut neque pes, neque caput, neque manus satis suum officium faceret. Vestram Reverendissimam Dominationem optime cupio valere, in cuius gratiam servitia mea semper commendo humillime.

Ex Tharnowia 28. Aprilis anno 1528.

11.

Joannes rex ad Ringonem et Brodericum

Csanád, 1529. július 28.

Felhasznált kézirat: Collectio Capriniana B, Tom. XXVII. 279.

1. Ma kapta a hírt, hogy Szerecsen János feleségével, fiával és valamennyi kincsével együtt foglyul ejtette Perényi Pétert Raydaczi György birtokán; Raydaczit megölték; parancsára Perényit, feleségével és fiával együtt, Szerecsen dobragosthi várában tartják fogva. – 2. Úton van a szultán táborába; Brodaricsnak és Rinconnak megparancsolja, hogy további utasításig maradjanak Váradon, jelen levelét pedig juttassák el Laskynak.

Joannes Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Magnifice amice, et Reverendissime fidelis nobis dilecte.

[1.] Hodie venit ad nos nuntius affinis nostri, Joannis Zerechen⁴⁵², qui retulit Petrum Perenni prodotorem⁴⁵³ [!] nostri et Sacrae Coronae nostrae captum per ipsum Joannem Zerechen et uxorem et cum filio uno in possessione et domo Georgii Raydaczi infidelis nostri, qui etiam ibidem fuit interemptus. Ipse autem Petrus cum uxore et filio et omni thesauro suo servatur ad mandatum nostrum in castro ipsius Joannis Zerechen Dobragosth.⁴⁵⁴ Quod vobis

⁴⁵² Szerecsen János (?-1532)

⁴⁵³ Minden bizonnyal elírás *proditorem* helyett.

⁴⁵⁴ Pozsega vm.

significare volumus, ut sitis particeps⁴⁵⁵ [!] omnis consolationis nostrae. De hoc autem et omnibus aliis donis suis laudetur Dominus Deus Noster, qui sit benedictus in saecula.

[2.] Nos sumus in itinere versus invictissimum et potentissimum Turcarum imperatorem, nec est possibile, ut nos assequi possitis. Quare videtur nobis, ut maneat Varadini in castro, nec interim istinc discedatis, donec aliquid aliud a nobis habueritis in mandatis. Has autem litteras ad Lasky dies et noctes faciatis perferri, et bene valete.

Datum Chanadini die 28 Julii 1529.

Joannes rex mp

12.

Petrus Tomicius Stephano Broderico episcopo Sirmiensi

Krakkó, 1531. október

Felhasznált kézirat: BN T. 15. 2r-v

1. Lasky Jeromos legutóbbi ottlétekor közölte Zsigmonddal a Ferdinánd és János közt kötendő béke és egyesség módját és feltételeit; a király bízik benne, hogy segítségével véget lehet vetni a veszedelmes széthúzásnak, amiért mindent el is fog követni, de az is kell, hogy a két uralkodó elküldje kellő jogosítványokkal felruházott követeit a tanácskozásokra. – 2. Lasky írt neki a Németországi helyzetről; ennek a levélnek a másolatát megküldi Brodaricsnak. – 3. Híre jár Lengyelországban, hogy Statileo János erdélyi püspök becsmérő kijelentéseket tett a lengyelekre, ami ott nagy felháborodást keltett; Tomicius kéri Brodaricsot, figyelmeztesse barátilag Statileot, többé ne ragadtassa magát ilyesmire, mert sok ellenséget szerez, ha viszont igaztalanul vádolják ilyesmivel, írja meg neki, hogy megvédhesse rágalmazóival szemben.

Reverendissime in Christo pater et domine frater et amice carissime ac honorande.

[1.] Cum hic postreme [!] magnificus dominus Ieronymus de Lasko, vaiwoda Transsilvaniae et palatinus Siradiensis fuisset⁴⁵⁶, declaravit Maiestati Regiae certos modos et condiciones, quibus tractationem futurae concordiae et pacis adornare cogitat. De quibus, cum Maiestati Suae unus modus satisfaciat et probetur, vult in illo omnem curam et diligentiam

⁴⁵⁵ *Participes* helyett!

⁴⁵⁶ További adalék lehet a datáláshoz. Ismerjük Tomicki Brodaricshoz írt levelét 1531. augusztus 3-ról (AT, XIII. Nr. 273, 252-253), mely Lasky (és Sigismund Herberstein) krakkói látogatása után íródott. Tomicki szeptember 7-én azt írja Criciusnak (AT, XIII. Nr. 314, 296-297), hogy kapott egy levelet a prágából hazatérő Laskytól, miszerint várhatóan Brodarics társaságában Speyerbe küldik a birodalmi gyűlésre (vö: Lasky október 31-i levele, amit már a szeptemberi, füstbe ment gyűlés után ír.)

suam impendere, confiditque effici facile posse, ut aliquando tandem isti perniciosae dissensioni optatus finis imponatur, modo principes utriusque partis se praebere faciles, et mandata sua cum plena facultate et non limitata potestate consiliariis et oratoribus dare velint. Ego autem, quantum in me erit, totis etiam viribus apud Serenissimam eius Maiestatem enitar et elaborabo, ne ulli occasione in re bene transigenda deesse dignetur.

[2.] Scripsit huc ad me ex itinere magnificus dominus Ieronimus Laski, quae in Germania recens acciderint⁴⁵⁷, quae ego in exemplum redacta Dominationi Vestrae Reverendissimae cum praesentibus mitto.

[3.] Ceterum a Dominatione Vestra Reverendissima plurimum rogo, velit nomine meo declarare reverendissimo domino Joanni Statilio, episcopo Transilvanensi excitatos esse hic quosdam sermones, quod sua reverendissima dominatio deberet alicubi palam vel secreto nomen et existimationem nationis Polono [!] indignioribus, quam aequum esset et honestas⁴⁵⁸ [!] pateretur, verbis elevaré. Quae res plurimum hic male audit, et nomen dominationis suae in odium et invidiam multorum adducit, unde etiam non mediocrem capio causa dominationis suae reverendissimae molestiam, cum illius personam apud omnes homines caram et acceptam esse optarem. Quare id putaverim esse officii Dominationis Vestrae Reverendissimae, ut illum amanter de his admoneret, et simul illi persuaderet et suo et meo nomine, ne quidpiam eiusmodi in animum sibi inducat, quo statum hominum tam ampli regni laedere et adversum se illorum odium provocare posset. Si vero innocens eius delationis esset, ad me vel aliquem pro defensione sua aliquas rationes perscriberet, quibus ego purgare innocentiam eius dominationis reverendissimae possim. Facturus enim sum pro honore dominationis suae reverendissimae, quae vel a fratre illius fieri iure deberent.

Commendo me amoris et benevolentiae fraternae Dominationis Vestrae Reverendissimae, quam cupio esse semper felicem et diu recte salvam ac incolumem. Datum Cracoviae Octobris 1531⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ Laskynak van egy levele Tomickihez 1531. október 31-ről (AT, XIII. Nr. 380, 354-355), melyet Cremsből írt, és melyben nagyrészt németországi eseményeket tárgyal: Zwingli halála, svájci események, a megghiúsult speyeri birodalmi gyűlés, stb. Ha ez az említett levél, akkor viszont Tomicki írása nem datálható októberre, maximum november elejére. Tomicki azt írja, Lasky út közben írt neki, Lasky levelének tanúsága szerint pedig tényleg épp utazik: előbb Cremsből Linzbe, majd Ferdinándhoz Innsbruckba, onnan pedig tovább V. Károlyhoz. Viszont az 1531-es év leveleit tartalmazó XIII. kötetben csak egyszer esik szó Statiliusról, és abban nem említene dehonesztáló megjegyzéseket, pedig az ügy ennél nyilván nagyobb port kavart fel, ha Tomicki írt miatta Brodaricsnak!

⁴⁵⁸ Valamilyen javítás szándéka látszik a szó fölött, de a javított hely nem látható. A *honestas* semmiképpen nem tűnik értelmesnek, a BJ 6552 III 1107. oldalán lévő, igaz későbbi kézirati variáns, *honestum*-ot hoz. A BCzart 186r szintén a *honestas* alakot hozza.

⁴⁵⁹ Datálása prolemtikus. A többi kéziratban, ha van dátum, 1532 szerepel. Ennek is a fejlécén, melyet utólag vezettek rá, 1532 októbere áll, csak a levél végén szerepel 1531, de úgy látszik, mintha azt is utólag írták volna rá.

13.

Stephanus Brodericus Simoni Erdődy

Buda, 1534. augusztus 26.

Felhasznált kézirat: MOL, E 204, 7. csomó

1. Tájékoztatja Erdődyt, hogy Gritti emberei, Batthyány Orbán vezetésével egy éjszakai rajtaütés során megölték Czibak Imre váradi püspököt, fejét levágták és elvitték Gritti elé. Az összecsapásban elesett Balassa Imre János nevű testvére és Imre kancellár[?] fia, a csatában szerzett sebeibe később belehalt Maylád István testvére is. – 2. Kun Gotthárd és Maylád most fegyverbe hívja az erdélyieket; Patócsy Miklós a Váradot megszállva tartó Laski Jeromos ellen gyűjt hadat.

Reverendissime domine, domine observandissime. Salutem et servitia mea.

[1.] Credo iam Dominationem Vestram Reverendissimam fortasse intellexisse dominum Czibak esse interfectum⁴⁶⁰ per homines domini gubernatoris,⁴⁶¹ dum iverat ad dominum gubernatorem, prope fluvium Old capitaneo domino Urbano Bathyany,⁴⁶² qui circa mediam noctem irruit in eum, qui se diu viriliter defendit, tandem confossus, ut referunt, ex eis [?] volneribus concidit, caput eius abscissum delatum fuit ad gubernatorem. Perierunt ibidem et alii aliquot, inter quos frater germanus domini Emerici Balassa boni filii vestri et mei nomine Ioannes, filius domini cancellarii [?] Emerici vix evasit, frater domini Maylath⁴⁶³ tunc captus postea ex volnere mortuus est.

[2.] Gothardus Kwn⁴⁶⁴ qui et ipse vix evasit ut intelligimus vocat omnes Transsilvanos ad arma, idem facit Maylad noster et alii multi. Nescimus quid sequatur. Deus omnia bonum vertat. Pathochy⁴⁶⁵ et ipse congregat gentes contra dominum Laski,⁴⁶⁶ qui obsidet Varadinum. Me et servitia mea Vestrae Dominationi commendo, quae felix valeat. Budae, 26. Augusti 1534.

Servitor Sirmiensis mp

⁴⁶⁰ Czibak Imre váradi püspököt 1534. augusztus 11-én ölték meg Gritti hívei Felmér közelében.

⁴⁶¹ Lodovico (Alvise) Gritti, Andrea Gritti velencei dózse törvénytelen fia, kereskedő, török ügynök, kalandor. Szapolyai 1530 decemberében nevezte ki kormányzónak. Ellentmondásos tevékenységének betetőzése volt Czibak megölése. A gyilkosság keltette felháborodást kihasználva a Czibak atyafiság és erdélyi rendek seregei Medgyesén körülférfiák Grittét, és miután beveszik a várost, szeptember 29-én felkoncolják a gyűlölt kormányzót.

⁴⁶² Batthyány Orbán (?-1547), Gritti egyik leghívebb embere, seregének parancsnoka volt.

⁴⁶³ Maylád István (1502-1550) 1534-től 1541-ig, török fogságba kerüléséig Erdély Ferdinánd-párti vajdája volt.

⁴⁶⁴ Kun Gotthárd

⁴⁶⁵ Patócsy Miklós Czibak Imre unokaöccse volt.

⁴⁶⁶ Laski Jeromos, lengyel diplomata. Czibak megölése után Gritti őt küldte Budára, hogy segítséget kérjen János királytól a forrongó erdélyi rendek ellenében. Útközben elfoglalta Czibak váradi székhelyét, amiért Budára érkezése után a közfelháborodás hatására végre Gritti ellen forduló János király bebörtönöztette.

14.

Stephanus Brodericus (Matthiae Brodaryth?)

Gyula, 1534. szeptember 16.

*Felhasznált kézirat: MOL, E 204, 7. csomó*⁴⁶⁷

1. [a levél erősen rongált, a szöveg kb. fele hiányzik.] - 2. Erdélyből csak annyit hallott, amit Babai hírül hozott, Gritti nehéz helyzetben van, Lasky fogoly, hozzá lázas beteg is. - 3. Kápolnay Ferenc a Thardassakkal összefogva árulás segítségével elfoglalta Bátát, most Eszéket ostromolja; rendkívül nyughatatlan jellem, Brodarics csodálkozik, hogyan gondolhatta, hogy a király eltűri mindezt. Most ellene is küldet.

[1.] [...] vates [...] Ego habeo[...] Qui est in [...] Samari[...] conveniemus Deus [...] cetera.

[2.] De Transsilvania nihil aliud audiebamus, quam quod Babai⁴⁶⁸ referre potuit. Quantum intelligo Gritti difficulter exhibit ex cassibus in quos sesemet ipse coniecit. Dominum Lasky nostrum reliqui non captivum solum sed et aegrotum febris quaterna duplici laborantem. Doleo casum amici. [3.] Kápolnay⁴⁶⁹ noster adiunctis sibi Thardasensibus⁴⁷⁰ Batham prodicione accepit, oppugnare dicebatur Zeek. Mirum hominis ingenium et semper inquietum. Miror quod cogitare potuit, regem ista laturum, vel se ibi firmum futurum. Melius meo iudicio fuisset aliter rebus suis consuluisse. Regi quod firmissimo iuramento datis etiam vadibus fideliter serviendo[?]. Rex misit contra eum. Vestra Dominatio optime⁴⁷¹ valeat cum omnibus suis. Ex Gwl⁴⁷² 16. septembris 1534.

Servitor Sirmiensis mp

⁴⁶⁷ A papír erősen rongált, az első fele teljesen hiányzik.

⁴⁶⁸ Babay talán Nádasdy Tamás embere lehetett. Neve kétszer is előfordul a Nádasdyhoz írott levelekben. Vö.: KUJÁNI Gábor, *Brodarics István levelezése*.... 323. és 326.

⁴⁶⁹ Kápolnay Ferenc 1530-ban pártolt Ferdinánd oldalára. Brodaricsnak pécsi püspöki mivoltában számtalanszor meggyűlt a baja a püspökség birtokait dúló nemesúrral. Lásd a következő levelet!

⁴⁷⁰ A Thardassyak (?) neve előfordul a Nádasdyhoz írott levelekben is. Vö.: KUJÁNI Gábor, *Brodarics István levelezése*.... 338.

⁴⁷¹ Brodarics talán testvérének írja a levelet, mindenesetre nem papi személynek, mert az üdvözlő formából hiányzik a *Reverendissime* megszólítás, ezen kívül a címzettnek családja van. Továbbá emlegeti a levél Kápolnayt, akiről Brodarics Mátyás is írt bátyjának (lásd a következő levelet).

⁴⁷² Gyula

Matthias Brodaryth Stephano Broderico fratri suo

Pécs, 1535. február 3.

Felhasznált kézirat: MOL, E 204, 7. csomó⁴⁷³

1. Horváth Vitus továbbra is vonakodik, hogy teljesítse Brodariccsal szembeni kötelezettségét. - 2. Továbbá pécsi polgárok javaira is rátette a kezét, jó volna erről a királyt értesíteni. 3. Részletesen írt Nádasdynak, kérte, hogy találkozzék Brodarics Istvánnal, vagy legalább arról gondoskodjon, hogy biztonságban hazérhessen. - 4. Kápolnay továbbra is dúlja és fosztogatja a pécsi püspökséghez tartozó javakat. Mátyás írt neki, hogy feleségének, akit Máramarosba akar küldeni menlevelet kérjen, de erre igen hányaveti választ kapott, miszerint feleségét Kápolnayék nem fogják bántani, de megvédeni sem. István tehát vegye biztosra Kápolnay rosszindulatát. - 5. Ügyei egyébként jól állnak, de birtokait csak nagy költségek árán védheti meg. - 6. A kancellár írt neki, hogy mindent szolgáltatson vissza Kápolnaynak. Ebbe belenyugodott, és mindent visszaadott, de még nem tudja, hogy a kancellár által Kápolnayval kötött egyesség mi módon kárpótolja bátyját veszteségeiért.

Reverendissime domine, domine et frater mihi semper observandissime ac colendissime. Perpetuorum meorum servitiorum commendationem debitam.

[1.] Ego nunc Vestrae Dominationi Reverendissimae copiosius non scribam, quia accepi ex litteris domini Petri Markos brevem reditum Dominationis Vestrae Reverendissimae, quem felicem exspecto. Quantum ad negotium deputationis attinet, Vitus Horwath in eadem duritia est erga Vestram Dominationem Reverendissimam, cui misi litteras domini fratris Georgii postremo scriptas. Ad quarum contenta respondit deputationem ipsam Dominationi Vestrae Reverendissimae persolvere, modo prius administrentur pecuniae ad manus suas. Miseramque ad eum provisorem Quinqueecclesiensem medio cuius optabam ab eo litteras fide sua firmatas, ut si taxam ad manus suas administrari facerem, sine defectu deputationem ipsam de manibus eius persolveret, quod non fecit, sed obtulit se, quod expeditis necessitatibus regiis tandem persolveret. Considerari potest quot comitatum taxae ad necessitates regias sufficiant.

[2.] Idem Vitus nunc quoque res civium Quinqueecclesium in aresto tenet. Satis habunde de istis negotiis iampridem etiam Dominationi Vestrae Reverendissimae significavi si quem tamen Dominatio Vestra Reverendissima ad regiam maiestatem miserit bonum esset de hac re eidem scribere.

⁴⁷³ A levél szövegének a „circumquaque vallant....Kapolnay erga nos” közti része kiadva: Iosephus KOLLER, *Historia episcopatus Quinqueecclesiensis. Tomus V.* Pesthini, 1801, 230.

[3.] Ceterum scripsi satis habunde domino Nadasdino de reditu Dominationis Vestrae Reverendissimae, et rogavi eum et supplicavi eidem ut Dominationem Vestram Reverendissimam conveniat, vel per hominem suum et tantam curam habeat de descensu Dominationis Vestrae Reverendissimae ut eadem felix redire possit.

[4.] Quia circumquaque vallant nos inimici nostri. Franciscus Kapolnay⁴⁷⁴ nunc in vicinia Quinqueecclesiarum in bonis domini capellani aliquot centum equites ducit et alit, et bona vexat, excruciat et desolat, quae sola non fuerant occupata, ad quem miseram praesertim ob eam rem, quod coniugem meam Maramarusium mittere decreveram, optandum ab eo assecurationem, qui satis levem relationem fecit: quod absque impedimento suo et suorum abire posset, sed si aliquem eam molestantem videret, non obligaretur defendere, quia cum eo nobis non esset pura amicitia, quamvis per dominum cancellarem⁴⁷⁵ sit aliqua inita concordia. Igitur certo credat Dominatio Vestra Reverendissima omnem malevolentiam Kapolnay erga nos.

[5.] Nam aliter negotia Dominationis Vestrae Reverendissimae hic bene stant, sed sine magnis sumptibus Dominationis Vestrae Reverendissimae hic et in Zaak fieri non potest, quod propter publicum disturbium capitales [?] servitores eiusdem tenere debemus.

[6.] Praeterea qualiter scripserit ad me dominus cancellarius, ut Kapolnay omnia allata restituam. Ex scedula praesentibus inclusa Dominatio Vestra Reverendissima intelliget qui et nunciaverat. Ego autem prout Dominatio Vestra Reverendissima iussit, in hoc et in omnibus conquievi, et omnia ipsi Kapolnay restitui. Quid tamen commoditarum de damnis Dominationis Vestrae Reverendissimae iuxta concordiam per dominum cancellarium cum ipso Kapolnay initam serviamus [?] me omnino latet. Deus Vestram Reverendissimam Dominationem dignetur felicissimam atque incolumem conservare. Quinqueecclesiis feria quarta post Purificationem 1535.

Servitor Mathias Brodaryth

⁴⁷⁴ Kapolnayról lásd az előző levél megfelelő jegyzetét!

⁴⁷⁵ Werbőczy István

Simon Erdődy Stephano Broderico

Buda, 1535. július 19.

Felhasznált kézirat: MOL, E 204, 13. csomó

1. Erdődy megkapta Brodarics levelét, melyben az kifejezi reményét a hamarosan megkötendő békéről; reméli, Isten kegyelméből végre csakugyan megszilárdul a keresztény fejedelmek közti béke. – 2. Kéri Brodaricsot, hogy ha vannak egyéb hírei a béketárgyalásokról, és módjában áll azokat közölni, ne mulassza el; ő most nem tud újabb hírekkel szolgálni, de ha felmerül valami, értesíti Brodaricsot. – 3. A levél befejezése után kapta a hírt, hogy két vagy három magas rangú törököt elfogtak Velike mellett, akik azt állították, erősen kételkednek a szultán visszatérésében, és attól tartanak, hogy ha három hónapon belül nem érkezik meg, egyáltalán nem jön; ezért a szomszédos tartományokban minden török fegyverben van, és ha a szultán nem érkezik vissza időben, ezek legyilkolják egymást.

Reverendissime domine, domine et amice honorandissime. Salutem et felicitum successuum perpetuum incrementum.

[1.] Litteras Reverendissimae Dominationis Vestrae pro memoria veteris necessitudinis ad nos datas quibusque spem bonam futurae pacis eadem promittit, sane intelleximus. Concedat altissimus, ut iam tandem aliquando post multas strages Christicolarum, inspirata spiritus sancti gratia pax ipsa inter principes perpetuo solidetur. [2.] Proinde rogamus Reverendissimam Dominationem Vestram, ut si quae nova praesertim de condicionibus pacis habuerit, et quae cum honore suo nobis significare poterit, significet. Curabimus singularem eius erga nos benevolentiam officiosissime reconpensare. Nova impraesentiarum [?] auribus Reverendissimae Dominationis Vestrae digna nulla habemus, si quae emerint, pro observantia eiusdem intimabimus quam in reliquo felicissime valere optamus. Ex curia nostra Qwaryis⁴⁷⁶ feria secunda proxima ante festum Beatae Mariae Magdalенаe 1535.⁴⁷⁷

[3.] Scriptis iam praesentibus litterarum accepimus, quod fuissent capti ad castrum Velyk duo vel tres et quidem non infirmi⁴⁷⁸ [!] conditionis Turci, qui retulissent, quod de caesare Turcarum eiusque reditu multum desperaretur, ita quod si caesar infra tres vel circiter menses non rediret, timeretur, unquam regredi, et propter istas causas dicunt etiam omnes Turcas finitimarum provinciarum congregatos esse in armis, etsi caesar infra tempus praescriptum non rediret, mutuis sese caedibus necarent. Propterea Reverendissima

⁴⁷⁶ Kővár

⁴⁷⁷ 1535. július 19.

⁴⁷⁸ Nyilvánvaló elírás *infirmarum conditionis* helyett.

Dominatio Vestra habet in Posega [...] ita quod sine maxima Reverendissimae Dominationis Vestrae cura eas congregabit.

17.

Petrus Tomicius Stephano Broderico episcopo Quinqueecclesiensi et Sirmiensi

Krakkó, 1535. szeptember 3.

Felhasznált kézirat: BN T. 19. 63r

1. Az elmúlt hónapokban két levelet is kapott Brodaricstól: az elsőben azt adta tudtára, hogy a szultán nem neheztelt Gritti megölése miatt, a másodikban a közelgő fegyverszünetről írt egyet- mást, illetve hogy kérni szeretne valamit Tomickitól. – 2. Ezekre a levelekre Tomicki is két levélben válaszolt, de azóta sem kapott rájuk Brodaricstól feleletet, még azt sem tudja, elérték -e hozzá levelei. – 3. Csodálkozik, hogy Brodarics, noha lehetősége lett volna rá, nem küldött neki levelet, kéri, tájékoztassa a béke ügyének állásáról, van-e remény, hogy a két király megegyezik.

Reverendissime in Christo pater et domine frater et amice⁴⁷⁹ carissime et honorande.

[1] Binas accepi superioribus mensibus Reverendissimae Dominationis Vestrae litteras; in unis caedem Gritti⁴⁸⁰ non iniquo animo⁴⁸¹ Thurcarum imperatorem tulisse mihi significaverat, in alteris de spe futurae concordiae nonnulla scripserat, in utrisque nescio quid a me prioribus litteris se postulasse meminit, illae enim redditae mihi non sunt, atque ut id curae mihi sit, rogat. [2] Binis istis litteris binis ipse quoque respondi atque ex Reverendissima Dominatione Vestra certior fieri cupiebam, quid illud esset, quod per me sibi confici vellet, nihil enim me facturum libentius, quam ut explerem desiderium Reverendissimae Dominationis Vestrae. Sed ex eo tempore nihil accepi litterarum, neque scire potui, num Reverendissimae Dominationi Vestrae redditae sint binae istae meae.

[3.] Valdeque sum admiratus, quod cum hoc tempore certi hominis potestas Reverendissimae Dominationi Vestrae facta sit, cui recte dare posset, nihil ad me tamen litterarum dederit. Si me scire fas est, cuperem cognoscere ex Reverendissima Dominatione Vestra de pacificatione ista inter reges, quid actum sit; numquid spes adhuc aliqua subsit.

⁴⁷⁹ *Et amice*: utólag betoldva más kéz írásával.

⁴⁸⁰ Gritti 1534. szeptember 29-én ölték meg Megyesen.

Deum precor, ut in eam mentem reges istos impellat, nihil ut pace et concordia prius habeant et antiquius.

Opto Reverendissimam Dominationem Vestram ex animi sententia valere quam diutissime, cuius fraterno amori benevolentiaeque me diligenter commendo.

Datum Cracoviae die 3. Septembris Anno Domini 1535.

18.

Petrus Tomicius episcopus Cracoviensis et vicecancellarius Stephano Broderico episcopo

Sermiensi [!]

Bolechovice, [1535 előtt] június 21.

Felhasznált kézirat: BJ 6555 III 278. p.⁴⁸²

1. Megköszöni, hogy Brodarics a Magyarországról kapott levelek másolatát továbbküldte számára. – 2. A zsidók ügyében még ma megírja a kért leveleket, és holnap elküldi őket Brodaricsnak; már írt ez ügyben a tridenti és a boroszlói püspököknek, de kész bárki másnak is írni, akinek Brodarics kívánja.

[1] Reverendissime in Christo pater et domine frater et amice carissime ac honorande. Magnas ago et habeo gratias Vestrae Reverendissimae Dominationi, quod heri ad vesperum litterarum, quas ex Hungaria accepit, copiam mihi fecerit, quas ego hodie istinc discedens ad illam remisi.

[2.] Quod ad litteras in commendationem Iudeorum attinet, hodie hic illas scribam, et scriptas ac obsignatas cras ad Dominationem Vestram Reverendissimam mittam. Nam unum tantum scribam hic mecum habeo, ego vero die mercurii deo bene iuvante istuc revertar. Nam huc solius animi colligendi causa secessi, scripseram autem ego iam alias istac de causa ad dominum episcopum Tridentinum⁴⁸³ et dominum episcopum Vratislaviensem⁴⁸⁴, nunc etiam ad illos et alios, ad quos cupit Vestra Dominatio Reverendissima, scribam.

Interea felicem et incolumem esse Dominationem Vestram Reverendissimam vehementer opto, eidemque me ex animo commendo.

Datum ex Bolechovice die 21. Iunii anno Domini [??]

⁴⁸¹ Gritti eredendően a Porta embere volt. Azonban 1534-ben fő pártfogója, Ibrahim nagyvezír kegyvesztett lett és kivégezték. Ezzel meginogtak Gritti pozíciói is. Meggyilkolása emiatt nem okozott akkora felháborodást, amekkorától János környezetében eleinte tartottak.

⁴⁸² Ez a kötet datálatlan leveleket tartalmaz, így a fenti levél akármikor íródhatott 1535 (Tomicki halála) előtt.

⁴⁸³ Ferdinánd főkancellárja Bernard Cles, tridenti püspök

⁴⁸⁴ Jacobus de Salza, boroszlói püspök.

IRODALOMJEGYZÉK

1. FEJEZET

- ERDÉLYI László, *Karácsonyi János r. tag és Sörös Pongrácz lev. tag emlékezete*, Bp., 1944.
- F. ALMÁSI Éva-BARTÓK István [szerk.], *Új magyar irodalmi lexikon*, Bp., 2000.
- GULYÁS Pál, *Magyar írók élete és munkái*, XVII. köt., Bp., 1995.
- HÓMAN Bálint, *Sörös Pongrácz (1873-1919)*, Századok, 1919, 104-105.
- [KUJÁNI Gábor], *Jerosini Brodarics István. Írta: Sörös Pongrácz*, Századok, 1908, 347-352.
- SÓLYMOS Szilveszter OSB, *Ezer év száz bencése, Pannonhalma, 1997*.
- SZÉKELY Samu, *Brodarics István élete és működése*, Történelmi Tár, 1888, 1-34, 225-262.
- SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, XII. köt., Bp., 1908.

2. FEJEZET

- ÁBEL Jenő, *Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon*, Bp., 1880.
- ÁLDÁSY Antal, *A MNM könyvtárának címerjegyzéke II. Címereslevelek*, Bp., 1904.
- BARTONIEK Emma, *Fejezetek a XVI-XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*, Bp., 1975.
- BÉKEFI Remig, *A népoktatás története Magyarországon 1540-ig*, Bp., 1906.
- BODA Miklós, *A „sevillai kódexek” és a Janus Pannonius-szöveg hagyomány kérdőjelei*, Baranyai Helytörténetírás, 1985-1986, 475-493.
- BUNYITAY Vince - RAPAICS Raymund – KARÁCSONYI János, *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából*, Bp., 1902-1909.
- Vittorio CIAN, *Un umanista bergamasco del Rinascimento: Giovanni Calvurnio*, Milano, 1910.
- FRANKL Vilmos, *Hazai és külföldi iskoláztatás a XVI. században*, Bp., 1873.
- GERÉZDI Rabán, *Aldus Manutius magyar barátai*, Magyar Könyvszemle, 1945, 38-98.
- GYÖMÖREI Vince, *A magvaszakadt zalalövői Csapody család története*, Turul, 1903, 153-162.
- Adam KERCSELICH DE CORBAVIA, *Historiarum Cathedralis Ecclesiae Zagrabienensis, Zagrabiae*, [é.n.].
- KLANICZAY Tibor (szerk.), *Janus Pannonius – Magyarországi humanisták*, Bp., 1982.

KNAUZ Nándor, *A pozsonyi káptalannak kéziratái (V. közlemény)*, Magyar Sion, 1866, 380-386.

Iosephus KOLLER, *Historia epsicopatus Quniqueecclesiensis, Tom. V.*, Posonii-Pesthini, 1801.

KUJÁNI Gábor, *A Brodaricsok*, Századok, 1913, 753-763.

KUJÁNI Gábor, *Brodarics István levelezése 1508-1538*, Történelmi Tár, 1908, 258-293, 321-346.

KUJÁNI Gábor, *Jerosini Brodarics István (1471-1539). Írta: Sörös Pongrác*, Századok, 1908, 347-352.

LUKCSICS Pál, *XVI. századi magyar irodalomtörténeti vonatkozású újabb levelek a zsélyi levéltárból*, ItK, 1930. 221-225

Nouvelle Biographie Générale, Paris, 1862

OLÁH Miklós, *Carmina*, Ed., Iosephus FÓGEL et Ladislaus JUHÁSZ, Lipsiae, 1934.

RÉVÉSZ Mária, *Néhány adat Philippus Beroaldus maior magyar összeköttetéseihez*, EPhK, 1941, 164-166.

SÖRÖS Pongrác, *Jerosini Brodarics István (1471-1539)*, Bp., 1907.

SZÉKELY Samu, *Brodarics István élete és működése*, Történelmi Tár, 1888, 1-34, 225-262.

Ivan TKALČIĆ, *Monumenta Historica Zagrabiae*, Zagrabiae, 1896.

VÉBER János, *Az idősebb Filippo Beroaldo és Váradi Péter barátsága könyvajánlások tükrében*, MKsz, 2006, 397-419.

Veress Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai*, Bp., 1941.

VERESS Endre, *A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai*, Bp., 1915.

3. FEJEZET

ACSÁDY Ignác, *Magyarország három részre oszlásának története. (A magyar nemzet története V.)*, Bp., 1897.

Michael von ALBRECHT, *A római irodalom története I.* Bp., 2003.

APPONYI Sándor, *Hungarica*, OSZK, Bp., 2004.

BARBARICS Zsuzsa, *A kéziratok „Neue Zeitungok” jelentősége I. Ferdinánd korában a „Nádasdy-Zeitungok” alapján*, Történelmi Szemle, 2003, 175-199.

BARTA Gábor, *Illúziók esztendeje*, Történelmi Szemle, 1977, 1-30.

BARTA Gábor, *A Sztambulba vezető út (1526-1528)*, Bp., 1983.

- BARTONIEK Emma, *Fejezetek a XVI-XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*, Bp., 1975.
- BARTONIEK Emma (szerk.), *Mohács Magyarországa. Báró Burgio pápai követ jelentései*, Bp., 1926.
- BENDA Kálmán, *A törökkor német újságirodalma XV-XVII. században*, Bp., 1942.
- Marianna D. BIRNBAUM, *Humanists in a Shattered World. Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century*, Los Angeles, 1986.
- BLEYER Jakab, *Magyar vonatkozású német történeti népelemek 1551-ig*, EphK, 1897, 334-347, 417-436.
- BOTLIK Richárd, *1526. október 19. (Adalékok Sárffy Ferenc győri várparancsnok jelentéséhez)*, Századok, 2002, 669-679.
- Stephanus BRODERICUS, *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum imperatore ad Mohach historia verissima*, KULCSÁR Péter (ed.), Budapest, 1985.
- B. SZABÓ János (szerk.), *Mohács*, Bp., 2006.
- BUNYITAY Vince – RAPAICS Raymund – KARÁCSONYI János (szerk.), *Egyháztörténeti emlékek a magyar hitújítás korából*, Bp., 1902-1904.
- CICERO, *Brutus*
- CICERO, *De oratore*
- Johannes CUSPINIANUS, *Oratio protreptica ad Sacri Romani Imperii principes et procures ut bellum suscipiant contra Turcum...* Frankofurti, 1601.
- L. R. EBERMANN, *Die Türkenfurcht. Ein Beitrag zur Geshichte der öffentlichen Meinung während der Reformationszeit*, Halle, 1904.
- ERDÉLYI Gabriella, *Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése I. 1526-1532*, Bp., 2005.
- Karol ESTREICHER, *Bibliografia polska*, 1978.
- FARKAS Gábor Farkas, *II. Lajos rejtélyes halála I-II*, MKsz, 2000, 443-464., és 2001, 33-66.
- FAZEKAS István, Szalaházy Tamás, *egy Habsburg-hű főpap portréja*, Történelmi Szemle, 2007, 19-35.
- FRAKNÓI Vilmos, *A mohácsi csatáról szóló egykorú újságlapok a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában*, Magyar Könyvszemle, 1876, 8-14.
- FRAKNÓI Vilmos, *Magyar Oszágygyűlési Emlékek I. (1526-1536)*, Bp., 1874.
- FRAKNÓI Vilmos, *Magyarország történetét érdeklő okiratok a külföldi piacon*, Századok, 1877, 58-61.
- Carl GÖLLNER, *Turcica. Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts 1-3*, Acad. RPR, Bucuresti, 1969-78.

- GYALÓKAY Jenő, *A mohácsi csata* = Mohácsi emlékkönyv, Bp., 1926, 193-276.
- GYÁNI Gábor, *Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások*, Hadtörténelmi Közlemények, 2006, 121-133.
- HATVANI Mihály (szerk.), *Magyar történelmi okmánytár brüsszeli levéltárakból I. (1441-1538)*, Pest, 1857.
- HOPP Lajos, *Az „antemurale” és „conformitas” humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban*, Humanizmus és Reformáció 19., Bp., 1992.
- HORVÁTH Magda, *A törökveszedelem a német közvéleményben*, Bp., 1937.
- HORVÁTH Mihály, *Magyar regeszták a bécsi császári levéltárból 1118-1605*, Magyar Történelmi Tár IX., 1861, 1-97.
- HUBAY Ilona, *Röplapok, újságok, röpiratok az OSZK-ban 1480-1718*, Bp., 1948.
- HUSZÁR Imre, *Hazánkra vonatkozó külföldi újsághírek a XVI-XVII. századból*, Századok, 1912, 517-520.
- JÁSZAY Pál, *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után*, Pest, 1846.
- KATONA Tamás (szerk.), *Mohács emlékezete*, Bp., 1979²
- KERTBENY Károly, *Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok*, Bp., 1880.
- Hans Ankwic von KLEEHOVEN, *Johann Cuspinian's Briefwechsel*, München, 1934.
- Hans Ankwic von KLEEHOVEN, *Der Wiener Humanist, Johannes Cuspinian*, Graz-Köln, 1959.
- KOSÁRY Domokos, *Magyar külpolitika Mohács előtt*, Bp., 1978.
- KUBINYI András, *A mohácsi csata és előzményei*, Századok, 1981, 66-105.
- KULCSÁR Péter, *Ars Historica* = Klaniczay emlékkönyv, Bp., 1994, 119-127.
- KULCSÁR Péter (szerk.), *Humanista történetírók*, Bp., 1977.
- Carolina LANCKOROŃSKA (ed.), *Elementa ad fontium editiones, T. XXXIV. Documenta ex Archivo Regiomontano in Poloniam spectantia, pars IV.*, Romae, 1975.
- MOLNÁR SZULPIC Dezső, *Zermegh János és emlékirata*, Kőszeg, 1896.
- NÉMETH S. Katalin, *Ungarische Drucke und Hungarica 1480-1720. Katalog der HAB Wolfenbüttel*, München –New York- London- Paris, 1993.
- OLÁH Miklós, *Hungária*, Bp., 2000.
- PERJÉS Géza, *Mohács*, Bp., 1979.
- Antal PIRNÁT, *Gattungen der Humanistischen Geschichtsschreibung. Historia et commentarii* = A. BUCK, T. KLANICZAY, S. K. NÉMETH, (Hrsg.), *Geschichtsbewußtsein und Geschichtsschreibung in der Renaissance*, Bp., 1989, 57-64.
- Georgius PRAY, *Annales regum Hungariae*, Vindobonae, 1770.

Georgius PRAY, *Breves biographiae Stephani Broderici Syrmienensis etc*, Collectio Prayana, Tom. XXV., 124-126.

PUKÁNSZKY Béla, *Mohács és az egykorú német közvélemény = Mohácsi emlékkönyv*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 277-294.

Petrus RANSANUS, *Epithoma rerum Hungararum*, edidit Petrus KULCSÁR, Bp., 1977.

R. VÁRKONYI Ágnes, *Alternatívák Mohács után*, Bp., 1996.

R. VÁRKONYI Ágnes, *Történetírás, kritika, emlékezet*, Hadtörténelmi Közlemények, 2007, 623-648.

SÖRÖS Pongrác, Jerosini Brodarics István (1471-1539), Bp., 1907.

Sörös Pongrác, *Zermegh János és munkája*, Századok, 1907, 97-118, 219-235.

SZALAY László (szerk.), *Verancsis Antal összes munkái. VI. köt. Vegyes levelek 1538-1549*, Pest, 1860.

SZAKÁLY Ferenc, *A mohácsi csata*, Bp., 1975.

SZÉKELY Samu, *Brodarics István élete és működése*, Történelmi Tár, 1888, 1-34, 225-262.

TÓTH Zsombor, *Fons vs. memoria? Retorikatörténeti megjegyzések Brodarics Istvánnak a mohácsi csatáról készült latin nyelvű beszámolójához*, Református Szemle, 2004, 698-710.

Ludovicus TUBERO, *Kortörténeti feljegyzések (Magyarország)*, Szeged, 1994.

Johannes de THUROCZ, *Chronica Hungarorum*, edidit: Elisabeth GALÁNTAI et Julius KRISTÓ, Bp., 1985.

THURÓCZY János, *A magyarok krónikája*, Bp., 1980.

WACZULIK Margit, *A török korszak kezdetének nyugati történeti irodalma*, Bp., 1937.

4. FEJEZET

BESSENYEI József, *Lettere di principi*, Roma, 2002.

BORONKAI Iván (szerk.), *Vitéz János levelei és politikai beszédei*, Bp., 1987.

BUNYITAY Vince – RAPAICS Raymund – KARÁCSONYI János (szerk.), *Egyháztörténeti emlékek a magyar hitújítás korából*, Bp., 1902-1904.

ERASMUS, *Chiliades adagiorum*, Coloniae, 1540.

IPOLYI Arnold, *Oláh Miklós levelezése*, Bp., 1875.

FRAKNÓI Vilmos, *János király és a római Szentszék*, Századok, 1902, 697-715, 793-809, 895-911.

KASZA Péter, *Nádasdy Tamás és Brodarics István levelezése = Nádasdy Tamás*, Sárvár, 1999, 55-65.

- KLANICZAY Tibor (szerk.), *Janus Pannonius – Magyarországi humanisták*, Bp., 1982.
- KOLLÁNYI Ferenc, *Regeszták a római és pármái levéltárakból*, Történelmi Tár, 1905, 311-324.
- KUJÁNI Gábor, *Brodarics István levelezése 1508-1538*, Történelmi Tár, 1908, 258-293, 321-346.
- [KUJÁNI Gábor], *Jerosini Brodarics István. Írta: Sörös Pongrácz*, Századok, 1908, 347-352.
- Ryszard MARCINIAK, *Acta Tomiciana w kulturze politycznej Polski okresu odrodzenia*, Warszawa, 1983.
- MARKIS Simon, *Rotterdami Erasmus*, Bp., 1976.
- MOHOLI-ERNUSZT Hanna, *A humanista levél*, Egyetemes Philológiai Közlöny, 1947, 22-36.
- Georgius PRAY, *Epistulae procerum regni Hungariae I.*, Posoniae, 1806.
- PETNEKI Noémi, *Acta Tomiciana - A kéziratok és a nyomtatott szövegkiadás története és sajátosságai*, Levéltári Közlemények, 2003, 301-305.
- RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Erasmus és a XVI. századi magyarországi értelmiség* = „Nympha super ripam Danubii” Tanulmányok a XV-XVI. századi magyarországi művelődés köréből. Bp., 2002.
- SZTÁRAI Mihály, *História Perényi Ferenc kiszabadulásáról*, Bp., 1985.
- THEINER Augustin, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, Romae, 1859-1860.
- THEINER Augustin, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, Romae-Zagrabiae, 1863-1875.
- TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre, *Petrarca szonettje Brodarics levelében*, ItK, 1957, 227-229.
- TÓTH Péter, *A lengyel királyi kancellária Libri legationum sorozatának magyar vonatkozású iratai II 1526-1541*, Miskolc, 2003.
- VERESS Endre (szerk.), *Akták és levelek Erdély- és Magyarország Moldvával és Havasalfölddel való viszonyához*, Bp., 1914.
- V. KOVÁCS Sándor, *Brodarics levele egy olasz humanistához*, ItK, 1970, 370-372.
- V. KOVÁCS Sándor, *Magyar humanisták levelei*, Bp., 1971.
- WALDAPFEL József, *A krakkói egyetem s a magyar és lengyel szellemi élet kapcsolatai a renaissance korában*, Egyetemes Philológiai Közlöny, 1946, 27-46.

5. FEJEZET

- BAKSAY Sándor, *Dáma. Történeti körkép*, Bp., 1899.
- BEÖTHY Zsolt, *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése I.* Bp., 1890.
- DÉZSI Lajos, *A magyar történeti tárgyú szépirodalom*, Bp., 1927.
- ETÉDI SÓS Márton, *Magyar Gyász*, Pest, 1813.
- GULÁCSY Irén, *Fekete vőlegények*, Bp., 1985.
- HELTAI Gáspár, *Krónika az magyaroknak dolgairól = Heltai Gáspár és Bornemisza Péter művei. Magyar Remekírók*, Bp., 1980.
- HORVÁTH Endre, *P. Szathmáry Károly*, Pápa, 1928.
- HORVÁTH Mihály, *Magyarország történelme III.*, Pest, 1871.
- JÓKAI Mór, *Fráter György*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1972.
- JÓSIKA Miklós, *A zöld vadász*, Bp., 1892.
- KARINTHY Ferenc, *Bösendorfer*, = KARINTHY Ferenc, *Magnóliakert*, Bp., Szépirodalmi, 1982.
- KELEMEN Zoltán, *Történelmi emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben*, Bp., 2005.
- KOMÁROMY András, *Adatok Listi László életéhez*, ItK, 1897, 335-345, 451-470.
- KOMÁROMY András, *Költő-e vagy gonosztevő? Századok*, 1889, 240-246.
- KOMÁROMY András, *Köpcseny gróf Listi László*, Századok, 1886, 32-53.
- KOMÁROMY András, *Listi László élete*, Bp., 1887.
- KOVÁCH Béla, *P. Szathmáry Károly élete és művei*, Kolozsvár, 1911.
- KRÚDY Gyula, *Mohács*, Bp., 1967.
- NAGY Miklós, *Jósika regényei 1850 után*, ItK, 1984, 666-676.
- ORDAS Iván, *Tomori, büszke vezér*, Bp., 1981.
- PINTÉR Jenő, *Listius László Mohácsi veszedelmének forrásai*, Itk, 1906, 152-171, 280-291.
- RÉDEY Tivadar, *Mohács emléke költészetünkben = Mohácsi emlékkönyv*, Bp., 1926, 313-314.
- RMKT XVII. sz. 12. kötete, 263-416.
- SIMAI Ödön, *Mohács a magyar költészetben*, Mohács, 1905, 4-5.
- SZALAY László, *Magyarország története III.*, Lipcse, 1853.
- SZATHMÁRY Károly, *Sirály*, I-III. kötet, Pest, 1854 .
- SZ. VARGA Éva, *Boldogasszony katonái*, Szekszárd, 1990.